

2017

9 9

Hiszem O. V., Martinyuk O. O.

VILÁGTÖRTÉNELEM

VILÁGTÖRTÉNELEM

Hiszem O. V.,
Martinyuk O. O.

Általános időrendi táblázat

Dátum	Esemény
1789—1799	A XVIII. század végi nagy francia forradalom
1789. augusztus 26.	Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának elfogadása Franciaországban
1799. november 9-10.	A konzulátus létrejötte Franciaországban
1804	Az első császárság létrejötte Franciaországban Napóleon törvénykönyvének elfogadása
1810—1826	A spanyol gyarmatok függetlenségi háborúja Latin-Amerikában
1814—1815	A bécsi kongresszus tevékenysége
1814—1830	Bourbon-restauráció Franciaországban
1815. március 20. - június 22.	Napóleon száz napja
1815. szeptember 26.	A Szent szövetség létrejötte
1820—1821	Forradalmak a Nápolyi és a Szárd Királyságban
1823. december 2.	A Monroe-elv kihirdetése
1830. július 27-29	Júliusi forradalom Franciaországban
1830	Belga forradalom
1830—1848	Júliusi monarchia Franciaországban
1831	Az Ifjú Itália társaság létrejötte
1832	Az első parlamenti reform Nagy-Britanniában
1834	Az Ifjú Németország társaság létrejötte
1837—1901	Viktória angol királynő uralkodása (viktoriánus kor)
1836—1848	Chartista mozgalom Nagy-Britanniában
1848—1849	A népek tavasza: forradalmi események Nyugat-Európa országaiban
1848. február 25.	A második köztársaság létrejötte Franciaországban
1850—1864	Tajping-felkelés Kínában
1853—1856	Krími háború
1857—1858	Szipojlázadás Indiában
1861	Az Olasz Királyság kikiáltása
1861—1865	Polgárháború az USA-ban
1861—1874	A nagy reformok kora Oroszországban
1867	Az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte
1868	Második angol parlamenti reform
1868—1869	Meidzsi-forradalom Japánban
1869	A Szezei-csatorna építésének befejezése
1870	Olaszország egyesülése

Dátum	Esemény
1870—1871	Francia-német (francia-porosz) háború
1870. szeptember 4.	A harmadik köztársaság kikiáltása Franciaországban
1870	Olaszország egyesülése
1871	A Német Birodalom létrejötte
1871 március-május	Felkelés Párizsban. A párizsi kommün
1871—1890	Otto von Bismarck kancellársága
1873, 1875	Francia-német háborús riadalom
1875	A harmadik francia köztársaság alkotmányának elfogadása
1877—1878	Orosz-török háború. A balkáni népek függetlenségének megszerzése
1878	A berlini kongresszus
1882	Angol ellenőrzés létesítése Egyiptom felett
1882	Németország, Olaszország és Ausztria-Magyarország létrehozák a Hármasszövetséget
1884	A népi képviselőkről szóló törvény elfogadása Angliában (harmadik parlamenti reform)
1885	Az Indiai Nemzeti Kongresszus (INK) megalakulása
1889	A II. Internacionálé létrejötte
1890	John Sherman trösztellenes törvénye az USA-ban
Az 1890-es évek	Az ipari forradalom vége Oroszországban
1891—1893	Francia-orosz szövetség
1894—1895	Japán-kínai háború
1895	A mozi születése
1896	Fasodai incidens
1898	Spanyol-amerikai háború
1899—1902	Angol-búr háború
1903—1914	Giolitti-kor Olaszországban
1904	Angol-francia megállapodás (Antant)
1904—1905	Orosz-japán háború
1905—1907	Első forradalom Oroszországban
1906—1910	Sztolipini reformok az Orosz Birodalomban
1907	Angol-orosz megállapodás
1908	Boszniai válság
1911	Második marokkói válság
1911—1912	Olasz-török háború
1912—1913	Balkáni háborúk

Vázlat az önálló munka szervezéséhez

Hogyan dolgozzatok a tankönyv témáival

1. Olvassátok el a témát, hogy általános képet kaptok a tartalmáról!
2. Dolgozzátok fel a mellékelt történelmi dokumentumokat. Nézzetek utána a számotokra nem érthető szavaknak és kifejezéseknek. Fordítsatok nagyobb figyelmet a kiemelt dátumokra, nevekre, kifejezésekre, következtetésekre, stb!
3. Készítsetek részletes vázlatot a témához, ez segít az órához való felkészülésben!
4. Kössétek össze a téma anyagát azzal az információval, melyet az órán tanultatok!
5. Ha a szövegben van hivatkozás a korábban tanult témákra, nézzétek át azokat!
6. Ha a téma anyagának feldolgozása után kérdések merül fel, vagy nem értetek egyet valamely fogalom, történés magyarázatával, értékelésével, forduljatok a pótirodalomhoz!
7. Azért, hogy megértsétek, elég jól sajtótírtátok-e el a téma tartalmát, próbáljátok szóban elmondani a lényegét, a tankönyv használata nélkül. Először használhatjátok a vázlatotokat, azután próbáljátok meg összefoglalni anélkül!
8. Válaszoljatok a kérdésekre és oldjátok meg a feladatokat!

Hogyan készítsetek vázlatot

1. Olvassátok el figyelmesen a szöveget, amelyhez a vázlatot készítitek!
2. Válasszátok ki belőle azt az anyagot, amely a vázlat témájának megfelel!
3. Osszátok fel a szöveget egész, befejezett gondolatokra, találjátok meg mindegyikben a lényegét, tömören fogalmazzátok meg, és írjátok le!
4. Adjátok megnevezést a szöveg részeinek!
5. Mielőtt beírnátok a vázlatot a füzetetekbe, ellenőrizzétek, hogy a szöveg minden lényeges gondolata benne van-e!

Hogyan készítsetek összefoglalót

1. Olvassátok el a szöveget a könyvben!
2. Válasszátok ki a pótirodalmat, amire szükségetek lesz a munka során és dolgozzátok fel!
3. Szerkesszétek meg a beszámolótok vázlatát!
4. A vázlat alapján írjátok le az összefoglalót, vagy a főbb gondolatait!
5. Gondoljátok át, milyen szemléltető anyagot fogtok használni!
6. Az összefoglaló előadása közben igyekezzetek helyesen és érthetően kifejezni magatokat!

Követelmények az esszé elkészítéséhez

1. Az esszé szövege legyen egységes, lényege pedig érthető!
2. Az esszében semmi fölösleges ne legyen, csak az az információ, ami a nézőpontotok bemutatásához szükséges!
3. Az esszé felépítése legyen logikus, szerkezetét tekintve világos!
4. Az esszé minden bekezdése egy lényeges gondolatot tartalmazzon!
5. Az esszében meggyőző érvek sorakozzanak a feldolgozott kérdésben foglalt állás mellett!

Hogyan dolgozzátok fel a történelmi forrásokat

1. Derítsétek ki a forrás eredetét!
 - 1) Ki a szerzője?
 - 2) Milyen történelmi körülmények között íródott?
 - 3) Milyen a forrás tartalma és formája (leírás egy kortárs által, az esemény értékelése egy kutató által, törvényhozói dokumentum, stb.)?
2. Derítsétek ki, milyen feladatokat kell megoldanotok és mire van szükségetek ehhez (ha a forrás a már meglévő tudásokat hivatott kiegészíteni valamely történelmi jelenségről, eseményről vagy személyről, elevenítsétek fel az eddig tanultakat a témáról)!
3. Olvassátok el a szöveget, nézzetek utána a számotokra ismeretlen fogalmaknak és kifejezéseknek!
4. Próbáljátok megoldani a feladatot, ha nem sikerül, lassan olvassátok el a szöveget még egyszer úgy, hogy kiemelt figyelmet fordítotok külön-külön minden mondat tartalmára!

Hogyan hasonlítsátok össze a történelmi jelenségek értékeléseit

1. Állapítsátok meg a történelmi jelenségek értékeléseinek lényegét!
2. Próbáljátok kideríteni mire alapozta az író az értékelését, és állapítsátok meg a következtéseinek objektivitását!
3. Elemezzétek a felsorolt érveket és a felsorolt bizonyítékok logikáját!
4. Válasszátok ki az értékelések közül a szerintetek hiteleset és fejtsetek ki, miért vagytok ilyen véleményen!

Hogyan készítsetek történelmi portrét

1. Írjátok le, hogyan formálódott a történelmi személy személyisége!
 - 1) Adjátok meg a történelmi személy vezetéknevét és keresztnévét. Hol és mikor született?
 - 2) Hol és milyen körülmények között élt, nőtt fel?
 - 3) Hogyan alakult ki a véleménye?
2. Ismertessétek a személyiségét és jellemének tulajdonságait!
 - 1) Milyen hatással voltak a személyes tulajdonságai és jelleme a tevékenységére?
 - 2) Mely személyes tulajdonságai szimpatikusak számotokra és melyek nem?
3. Ismertessétek a tevékenységét!
 - 1) Melyek voltak a legfontosabb tevékenységek az életében?
 - 2) Milyen sikerek és kudarcok kísérték?
 - 3) A társadalom mely tagjai támogatták tevékenységét és melyek nem? Miért?
 - 4) Kik voltak hasonló gondolkodásúak, és kik volt az ellenfelei? Miért?
 - 5) Milyen következményei voltak tevékenységének: a) a kortársak számára; b) az utókor számára?
4. Fejezzétek ki a személyes hozzáállásotokat a történelmi személyiséghez!
 - 1) Milyen érzéseket vált ki belőletek a tevékenysége?
 - 2) Hogyan viszonyultok tevékenységének eszközeihez és módszereihez? Indokoljátok meg álláspontotokat!

HISZEM O. V., MARTINYUK O. O.

9

VILÁGTÖRTÉNELEM

Tankönyv
az általános oktatási rendszerű magyar
tannyelvű középiskolák 9. osztálya számára

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Csernyivci
„Bukrek”
2017

УДК [94(100)»05/...»:37.016](075.3)
Г51

Перекладено за виданням:
О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. Всесвітня історія : підруч. для 9 класу
загальноосвіт. навч. закладів. – Х. : Ранок, 2017. – 256 с. : іл.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.03.2017 №417)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа „Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”:

Т. Ю. Перга, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Державної установи „Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України”;

О. А. Бардюк, методист районного методичного кабінету відділу освіти Острозької районної державної адміністрації Рівненської області;

М. П. Лукашенко, учитель-методист, учитель вищої категорії комунального закладу «Запорізька спеціалізована школа-інтернат ІІ–ІІІ ступенів „Січковий колегіум» Запорізької обласної ради, відмінник освіти України

Гісем О.В., Мартинюк О.О.

Г51 Всесвітня історія : підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів з навч. угор. мовою / О.В.Гісем, О.О.Мартинюк; пер. з укр. – Чернівці. : Букрек, 2017.– 256 с. : іл.

ISBN 978-966-399-878-7

УДК [94(100)»05/...»:37.016](075.3)

ISBN 978-617-093-368-3 (укр.)
ISBN 978-966-399-878-7 (угор.)

© Гісем О.В., Мартинюк О.О., 2017
© ТОВ Видавництво „Ранок”, оригінал-макет, 2017
© Видавничий дім „Букрек”, переклад. 2017

Kedves kilencedikes diákok!

Mielőtt elkezdenénk a világtörténelem új korszakának tanulmányozását, érdemes megismerkedni a tankönyv tartalmával és felépítésével. A tankönyv anyaga öt fejezetre és 28 témára oszlik. A megjegyzendő főbb események, fogalmak, szakkifejezések, a történelmi tényezők más betűtípussal vannak kiemelve a szövegben. A legfontosabb fogalmak magyarázata külön betoldásokban találhatóak.

Az anyag elsajátításának szempontjából nagy szerepük van a történelmi forrásműveknek, illusztrációknak, sémáknak. A témával való ismerkedés során fontos elolvasni a benne található dokumentumokat és válaszolni a kérdésekre. A sémák feltárják az összefüggést a történelmi jelenségek összetevői között, megmagyarázzák azok sajátosságait. A képek, ábrák és neves történelmi személyiségek portréi pedig segítenek egységes képet alkotni a múlt eseményeiről és azok szereplőiről.

A témák következtetésekkel végződnek, melyek ráirányítják a figyelmet a szövegben feltáruló vezérgondolatokra.

Ellenőrizhetitek tudásotokat a kérdések segítségével, melyeket minden téma végén találhattok meg, a feladatok által pedig összegezhettek a témák anyagát.

A tankönyv végén található a főbb fogalmak szótára, melyet a témákkal való munka során használhattok. A tankönyv betoldásaiban helyezkedik el az általános időrendi táblázat és a vázlatos tervek melyek segítenek a könyvvel és a kiegészítő irodalommal való önálló munkában.

Ellenben a tankönyvben közölt anyag nem mindig elegendő ahhoz, hogy felkészüljete az órákra, különösen a gyakorlati foglalkozásokra való felkészüléshez van szükség további források használatára. Lehetséges, hogy felmerül bennetek az óhaj, hogy többet megtudjatok, mint ami a tankönyvben található és kiegészítsétek a tudásotokat.

Ebből a célból a szerzők létrehoztak egy elektronikus adatbázist, melyen további érdekes információ, eredeti dokumentumok részletei, pótkérdések és ellenőrző feladatok találhatóak, melyeket online tudtok használni. Mindehhez hozzáférhettek az alábbi internetes oldalon: interactive.ranok.com.ua.

 Ez a jel, mely a tankönyv oldalain van elhelyezve, megsúgja nektek, hogy mikor fordulhattok az internetes pótirodalomhoz.

Hogy könnyebbé tegyük a munkát az órán és otthon a tankönyvben fellelhető információ különböző részekre van osztva. Ezek a részek speciális jelekkel vannak megjelölve:

„**Elevenítsd fel**”. A téma elején felsorolt kérdések felelevenítik az előző órán tanultakat és segítenek jobban megérteni az új anyagot.

„**A források mesélik**”. Itt találhatóak a történelmi forrásmű-részletek és a hozzá fűzött kérdések.

„**Fontos történelmi személyiség**”. Ez a rovat információkat tartalmaz azon híres történelmi személyiségekről, akik nagyban befolyásolták az események menetét.

„**Érdekes tények**”. Itt a téma tartalmával kapcsolatos érdekes történelmi tényekre bukkanhattok.

„**Következtetések**”. Ez a rovat tartalmazza a téma következtetéseit.

„**Kérdések és feladatok**”. Itt ismerkedhettek meg a témához fűzött kérdésekkel és feladatokkal:

„**Ellenőrizd le, mire emlékszel**”. Ezeknek a kérdéseknek a segítségével leellenőrizhetitek mennyire sikerült elsajátítani az anyagot.

„**Gondolkodj és válaszolj**”. Ennek a rovatnak a kérdései segítenek értelmezni, amit elolvastatok.

„**Oldd meg a feladatot**”. A feladatok megoldása fejleszti tanulási képességeiteket (a történelmi térképpel dolgozni, terveket, táblázatokat készíteni, stb.).

„**Alkotói feladatok**”. Itt sok érdekes feladatot találhattok, amelyek azért készültek, hogy tanár segítségével oldjátok meg, vagy azok számára, akik szeretnék a tudásukat bővíteni az internetes forrásokat vagy pórtirodalmat felhasználva.

Bevezetés

1. Az újkor második korszakának helye a világtörténelemben

✓ **1.** A világtörténelem mely időszakait tanulmányoztátok az elmúlt év során? Nevezzétek meg időrendi határait! **2.** Soroljátok fel a világtörténelem szerintetek legfontosabb eseményeit a XV. század végén – a XVIII. században! Válaszotokat indokoljátok meg! **3.** Milyen alapvető változásokra került sor a világban az adott időszakban? **4.** Mutassátok meg a térképen, mely országok eseményeivel ismerkedtetek meg az elmúlt év során!

1 **Az újkor második korszakának helye a világtörténelemben.** Ebben a tanévben tovább ismerkedtek az újkor történetével. Tavaly a XV. század végétől a XVIII. század végéig tanulmányoztátok a eseményeket. Az idén megtudhatjátok, mi történt a világban XVIII. század végén – a XX. század elején. Mint látjátok, tanulmányaitok tárgya az újkor történetének XIX. századi eseményei lesznek, melyre néhány kutató a „hosszú” XIX. század megnevezést használja.

Az újkor történetének második korszaka, mely a **modernizáció** időszaka lett, fontos változásokat hozott az emberek életében. Többek között Nyugat-Európa és Amerika országaiban, amelyet Nyugatnak neveztek, kialakult az **ipari társadalom**. Megjelenése minőségi változásokat eredményezett az emberek életének különböző területein.

Ebben az időben, a világtörténelemben társadalmi modernizációs folyamatok mentek végbe. A kutatók ezeknek néhány típusát különböztetik meg. Formája szerint a folyamat lehet békés, evolúciós, a felső hatalom által véghezvitt reformok útján történő és lehet erőszakos, forradalmi, amikor teljesen megsemmisítik azt, ami gátolja a társadalom fejlődését. A társadalmi modernizációt tartalma szerint is két csoportra osztják: modernizáció, amely a kor igényeit követi, illetve modernizáció, melyet azért vezetnek be, hogy utolérjék a fejlettebb országokat.

A világtörténelem korszakai

A korszak megnevezése	Időkeretek
Ókor története	Az ember megjelenésétől a Földön – Kr.u. IV. sz.
Középkor története	V. sz. – XV. sz. vége
Újkor története	<i>I szakasz:</i> XV. sz. vége – XVIII. sz. vége <i>II szakasz:</i> a XVIII. sz. vége – XX. sz. eleje
Legújabbkor története	<i>I szakasz:</i> 1914 –1939 <i>II szakasz:</i> 1939 – XXI sz. eleje

2 **Az ipari társadalom gazdasági élete.** Az ipari társadalom létrejöttének kezdete a nyugati országokban összefüggött a Nagy-Britanniából kiinduló és Európában a nyugatról keleti irányba fokozatosan kibontakozó ipari forradalommal.

Az új ipari termelés a szabad verseny alapján fejlődött, amely az áru-termelők versenyét jelentette a piacokon a jobb termelési feltételekért és a termékek minél nyereségesebb forgalmazásáért. A szabad verseny a gazdasági fejlődés mozgatórugója lett, azonban aláásta annak életképességét is: a gazdasági fellendülések időszakát gazdasági válságok követték.

Modernizáció – a kor elvárásainak megfelelő változások a társadalomban.

Ipari (indusztriális) társadalom („indusztria” – az „ipar” szó szinonimája) – olyan társadalom, melyben befejeződött a műszakilag fejlett nagyipar kialakulásának folyamata, tehát ez lett a gazdasági élet alapja és vezető szektora, illetve megjelentek az ehhez kapcsolódó szociális (társadalmi) rétegek.

i

kezeti változásokhoz vezetett a gazdaságban. Míg régebben a mezőgazdaság képezte az alapját, addig mostantól az első helyet az ipar foglalta el. Nagy-Britannia és az USA északi államainak mezőgazdasági termelésében, később pedig más államokban is, mezőgazdasági gépeket kezdenek alkalmazni.

Fejlődött a kereskedelem, melyben jelentős szerepet játszottak a tömegfogyasztás számára előállított olcsó ipari termékek. A világkereskedelemben résztvevő államok két nagy csoportra oszlottak. Az egyikhez a Nyugat vezető ipari államai tartoztak, amelyek gyáripari termékeket állítottak elő és az olcsó nyersanyag felhasználói voltak, a másikhoz pedig ezeknek a termékeknek a felvevőpiacát alkotó és a Nyugat nyersanyagbázisának szerepét betöltő országok, elsősorban a Kelet és Latin-Amerika államai. Ugyanakkor még a Nyugat országaiban sem volt egységes a gazdasági fejlődés színvonala, sőt sok esetben lényeges eltérést mutatott.

3

Változások a politikai és társadalmi életben. A nyugati országok politikai életére az újkor történetének második korszakában meghatározó hatással volt a XVIII. század végi nagy francia forradalom, amely meghirdette a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit.

Az állampolgárok egyenjogúsága – az állam minden egyes polgárára egyforma jogok és kötelességek érvényesek.

Parlamenti demokrácia – népképviselési rendszer, mely a választójogon alapul és az államban a legfőbb törvényhozó szerepét a parlament tölti be.

rácia alapjai. A vezető országokban folyamatosan alakulóban volt a **társadalmi egyenlőség** és a **parlamenti demokrácia** megteremtése.

i

Nyugat-Európa és Amerika államainak alapvető államirányítási formái a köztársaság (parlamentáris vagy elnöki) és a monarchia (parlamentáris

A „Hercegnoh” gőzös (USA), 1859

A londoni kristály palota.
Építész J. Packston

? A képek alapján milyen információt lehet kapni a XIX. század vezető országai fejlődésének változásairól?

vagy alkotmányos) voltak. A politikai fejlődés két úton haladt – reformok vagy forradalmak útján.

Az államok politikai életében fontos szerephez jutottak a pártok. Bizonyos társadalmi eszmék képviselőinek önkéntes egyesületei voltak ezek, melyek a hatalmat békésen, választások útján kívánták megszerezni és teljesíteni a kitűzött programjukat. A politikai pártok gondolataikat, elképzeléseiket a XIX. század következő nagy társadalmi-politikai eszmerendszeréből merítették:

- ▶ **konzervativizmus** – szellemi-politikai irányzatok összessége, melynek képviselői a tradíciók és az öröklődés eszméire támaszkodtak a társadalmi fejlődésben, az állam és egyház hatalmának megőrzése mellett álltak ki, nem fogadták el a forradalmakat és a radikális reformokat;
- ▶ **liberalizmus** (szabadelvűség) – politikai-eszmei irányzat, amely a parlamenti rendszer, a szabad magánvállalkozás és a társadalmi élet demokratizálásának híveit egyesítette. A liberálisok törvényes, reformok útján végbemenő társadalmi változásokra törekedtek, felléptek a forradalom, mint a szociális ellentétek megoldásának módszere ellen;
- ▶ **radikalizmus** – politikai-eszmei irányzat, melynek képviselői határozott és mély változásokat akartak a politikai és társadalmi-gazdasági életben. Bár a radikális irányzat sokszínű volt (anarchizmus, szocializmus, kommunizmus stb.), egyben azonban megegyeztek: elutasították mind a régi, mind az új, polgári (burzsoá) rendet;
- ▶ **nacionalizmus** – politikai-eszmei irányzat, amely a XIX. században alakult ki, a társadalmi fejlődés nemzeti tényezőjének elsőbbségét hirdette és ezek híveit egyesítette.

A nyugati ipari társadalmak szociális életében fontos szerepük volt a vállalkozóknak és a bér munkásoknak. A gazdasági életben vezető szerepet betöltő vállalkozók törvényes, parlamenti módszerekkel elért befolyásra törekedtek az állami politikában.

A XIX. század elejének nyugati bér munkásai a társadalom jogfosztottjai és szociálisan védtelen rétegei voltak. A bér munkásoknak a jogaikért folytatott harca a nyugati társadalmak megszilárdulását jelentette.

A XIX. században megszűnik a társadalom rendekre való osztásának hagyományos rendszere. Az ember helyét a társadalomban ez után az határozta meg, hogy mit ért el saját erejéből.

Nemzet – emberek nagy csoportja, akiket a tradíciók és szokások, a társadalmi összetartozás, a közös érdekek tartanak együtt. Főbb ismérvei: a közös nyelv, vallás, történelem, hagyomány és a többé-kevésbé egységes lakóterület.

Nemzeti újjászületés – a XIX. században megindult folyamat, mely az Európában állammal nem rendelkező népek nemzeti öntudatra való ébredését testesíti meg. Tartalmát és formáját tekintve nemzetalkotó folyamat.

A „hosszú” évszázad a **nemzetek** kialakulásának időszaka is. Franciaországban ezt a folyamatot az 1789–1799-es forradalom gyorsította fel. Németországban és Olaszországban a nemzetté válás a század második felében zárult le a politikai széttagoltság felszámolásával és az ország egyesítésével. A legbonyolultabban ez a folyamat az Osztrák Birodalomban zajlott, ahol az osztrákok a népesség mindössze negyedét alkották és elsősorban azoknak a népeknek az elnémetesítésével foglalkoztak, akik a birodalom területén éltek, ezek legnagyobb része szláv nép volt. Ezen esemé-

nyek hatására a nyugati államokban elterjedt az a nézet, hogy minden nemzet jogosult a szabadságra és saját politikai élete lehet, az államisággal nem rendelkező népek **nemzeti újjászületési mozgalmi** pedig a nyugati országok társadalmi-politikai életének fontos alkotóelemeivé válnak a XIX. században.

4 **Az ember az ipari társadalomban.** A XIX. században a népesség számának gyors növekedése indult meg Európában. Az 1800–1900 években a népesség száma 190 millióról 420 millióra nőtt. Az ipari társadalom kialakulása a nyugati országokban megváltoztatta az emberek életét. Míg korábban az emberek túlnyomó többsége falun, és a földből élt, mostantól növekedni kezd azon városok lakosságának a száma, ahol gyárak és üzemek működtek. Az ipari körzeteket nagyfokú urba-

Urbanizáció – a városok számának és azok lakosságának, valamint jelentőségüknek a növekedése a társadalom gazdasági és kulturális életében.

nizáció jellemezte. A városi lakosság gyors növekedése a szociális problémák kieleződéséhez vezetett.

Az európai államok és az USA népessége a XIX. században, millió ember

Állam	1800	1900
Ausztria	20,0	47,0
Németország	24,5	56,4
Nagy-Britannia	20,5	37,0
Franciaország	26,9	39,0
Olaszország	17,2	32,5
Oroszország	37,0	125,6
USA	5,3	76,2

- ?**
1. Melyik ország népességnövekedésének üteme volt ekkor a legjelentősebb? Mit gondoltok, mi volt ennek az oka?
 2. Melyik államnak volt a legnagyobb a népessége a XIX. század elején és végén?

A Liverpool-Manchester vasútvonal megnyitója. Képeslap, 1830

- ?** Milyen befolyása volt a vasúti közlekedés megjelenésének az lakosság életére?

A nyugati államok XIX. századi sajátossága a jelentős népességmozgás, a **migráció**, amikor emberek nagy tömegei elhagyták lakóhelyeiket, hogy vagy a nagyvárosokban, vagy más államokban próbáljanak szerencsét. A migrációs folyamatok **emigráció** és **immigráció** formájában mentek végbe.

A városok és a népesség számának növekedését elsősorban az ipari forradalom és az iparosítás okozta. 1800-ban Európában még csak 17 olyan város volt, melynek lakossága elérte a 100 ezer főt, összességében pedig a városlakók száma körülbelül 5 milliót tett ki. 1890-ben már 103 ilyen nagyváros volt, a városlakók száma pedig a hatszorosára emelkedett. Négy város volt, melynek lakossága túllépte az 1 milliót, ezek: London, Párizs, Bécs és Berlin.

Az városiasodás egyik oka az országon belüli, a külföldre, vagy más kontinensekre történő migráció volt. A migránsok többsége elsősorban az Egyesült Államok nagy ipari központjait vették célba. Először Anglia, Németország és a Skandináv országok lakosai emigráltak. A XIX. sz. utolsó harmadában az emigránsok többségét az olaszok és a Kelet-Európaiak tették ki. Az Egyesült Államokon kívül az európaiak Latin Amerikába és a gyarmatokra is kivándoroltak.

A XVIII. század végének nagy francia forradalma Nyugaton mozgalmat indított el, hogy a nők a férfiakkal egyenlő jogokhoz jussanak. A nők

Migráció – lakóhely változtatás és tökemozgás az országon belül és annak határain túl.

Emigráció (kivándorlás) – az emberek más országokba való kényszerített vagy önkéntes költözése gazdasági, politikai vagy vallási okokból.

Immigráció (bevándorlás) – külföldiek betelepülése az országba, hosszan tartó vagy állandó ott tartózkodás céljából.

emancipációért folytatott harca jellemezte az egész XIX. századot. Három területen folyt: oktatás, tulajdonjog, választójog. A leghosszabb ezek közül a választójogokért folytatott harc volt. A választójogokat követelő női mozgalmat **szüfrazettnek** nevezték. Gyűléseket és tüntetéseket szerveztek, összetűzésekbe keveredtek a rendőrséggel. A XX. sz. elején a nőmozgalom rendezettebb lett. Angliában Emmeline Punk Horst (1858–1928) vezette. 1914-ben választási jogokat biztosítottak a nőknek a skandináv országokban, Ausztráliában és Új-Zélandon, 1918-ban Angliában, 1919-ben Németországban, 1920-ban az Egyesült Államokban.

Emancipáció – a függőség, elnyomás, jogkorlátozás, előítélet alóli felszabadulás. A női emancipáció elsősorban a férfi és a nő közötti egyenlő jogokért küzdött a társadalmi életben és a munkavállalás terén.

Szüfrazett mozgalom (női mozgalom) – a nők egyenjogúságáért, különösen a választójogért küzdő mozgalom.

Feminizmus – társadalmi mozgalom, amely a nők egyenlő jogaiért küzd az élet minden területén, a nők sajátos igényeinek védelméért, melyek a férfaitól való fiziológiai eltéréseken alapulnak.

A szüfrazett mozgalom a **feminizmus** elődje volt – mely a nők jogaiért küzdő sokkal szélesebb kiterjedésű mozgalom volt XX. században.

5

Szociális fejlődés. A XIX. században a gazdasági változások következtében megváltozott a lakosság társadalmi összetétele. Az újkorban új lehetőségek nyíltak azok előtt, akiknek ősei nem tartoztak a nemesiséghez. Értelem, tudás, szakmai készség, kitartás – ezek a tulajdonságok kellettek ahhoz, hogy valaki sikereket tudjon elérni az életben. A régi rendek fokozatosan összeomlottak, és ezek alapjain új társadalmi osztályok és csoportok alakultak.

A változásokhoz alkalmazkodniuk kellett a régi rétegeket képviselőnek is. Az arisztokrácia a legtöbb európai országban továbbra is megőrizte az örökletes kiváltságait, ők alkották a magas rangú hivatalnokok, diplomáták és tisztviselők alapját. Ugyanakkor az ipari társadalom létrejöttével az arisztokrácia folyamatosan elveszítette befolyását.

A régi arisztokrácia azon képviselői, akik reagáltak a változásra üzleti vállalkozásokba fogtak, banki szakmát tanultak vagy gyárakat nyitottak. Hogy megőrizzék a hatalmukat és a gazdagságukat gyakran házasodtak olyanokkal, akik nem tartoztak a köreikbe, de a családjuknak volt tőkéje. Ennek eredményeként jött létre a társadalom felsőosztálya.

A felső réteg hatalmának ellenére, a XIX. század utolsó harmadában jelentős befolyásra kezdett szert tenni a középosztály: vállalkozók, állami tisztviselők, az úgy nevezett szellemi szabadfoglalkozásúak (mérnökök, orvosok, tanárok, jogászok, stb.). A tudósok több kulcsfontosságú jellemzőt határoznak meg, amelyek alapján egy személyt a középosztályba lehet sorolni: stabil anyagi helyzet, amely azonban nem teszi lehetővé a dologtalan életet, képzettség, háztartási alkalmazott foglalkoztatásának lehetősége stb. Úgy vélik, hogy a középosztály biztosítja a társadalom stabilitást, mivel azok

nem törekednek birtokba venni más tulajdonát, mint azt a szegények akarnák, és nem váltanak ki irigységet, mint a gazdagok.

Az új osztályok közül a munkásosztálynak volt a legnagyobb létszáma, amely a század során változásokon ment keresztül. Végbement a létszámbeli növekedése (a XIX. század 70-es éveiben 20 milliót számlált, 1900-ban már 40 milliót), valamint a jövedelem és végzettség szerinti rétegződése. A legjobb helyzetben a magasan képzett munkások voltak, melyeket munkásarisztokráciának neveztek. Az munkásosztály nagyobb részét az egyszerű munkások tették ki, akik nagyon alacsonyan voltak bérezve. Bármilyen gond – betegség, baleset, öregség, stb. – a munkavállalót és a családját nehéz helyzetbe sodorta. A társadalombiztosítási rendszer hiánya ezeket az emberek nyomorúságos helyzetre ítélte.

Az ipar fejlődése lehetővé tette a nők és gyermekek munkájának alkalmazását a vállalatoknál. A század végére a nők dolgozók 15 %-át tették ki. Azonban diszkriminálták őket, alacsonyabb fizetést kaptak és nem voltak törvények melyek védtek volna őket a termelés negatív hatásaitól. Sok nő dolgozott háztartási alkalmazottként és végzett házimunkát. Megjelentek a nőekkel azonosított szakmák: telefonos kisasszony, gépírnő, titkárnő.

A XIX. században aktívan használták a gyermek munkaerőt is. Csak a század végére jelentek meg a gyerekek munkáját korlátozó vagy tiltó törvények.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a század utolsó harmadában a munkavállalók jövedelme Európában 30–50 %-kal nőtt. Ez lehetővé tette az embereknek, hogy jobban étkezzenek, öltözködjenek söt, szórakozásra költsenek. A munkaidő 14–16 óráról 8–12 órára csökkent. Egyes országokban ezt törvénybe rögzítették..

6 A Kelet államai. A Kelet államain Ázsia és Afrika azon országait értjük, ahol a XIX. században tovább fejlődtek a muzulmánok, az indiai- dél-ázsiai és a kínai- távol-keleti civilizációk **tradicionális társadalmi**. Itt élt a világ népességének túlnyomó többsége.

Parkettások. Gustave Caillebotte festménye, 1875

Vasalónők. Edgar Degas festménye, 1884

? Milyen információt kapunk a képek alapján a különböző szakmákban dolgozók munkakörülményeiről a XIX. században?

Tradicionális társadalom – olyan társadalom, melyben az ember életét az évszázados hagyományok és szokások határozzák meg, ahol az ember képtelen elképzelni életét a természeten kívül. Az ilyen társadalom elutasítja az újításokat.

Jelentős sikereket mondhattak magukénak a gazdasági, társadalom-politikai és kulturális fejlődés terén is. Azonban az európaiak okozta kihívások következtében változásra került sor az életükben – úgy pozitív, mint negatív értelemben.

A XIX. században a nyugati államok gazdasági túlsúlyukat felhasználva fokozták a nyomást a kelet országaira, ezáltal tovább rombolták a tradicionális társadalmak alapjait, a régiót gyarmatokra, függő államokra és „érdekszónákra” osztva. A legnagyobb gyarmattartó államok Nagy-Britannia, Franciaország, Hollandia lettek. A keleti országok nemzeti-felszabadító mozgalmakat indítottak a gyarmatosítók ellen, amelyek a XIX. századi világtörténelem egyik fontos jelenségévé váltak.

Következtetések

- ▶ A 9. osztályban az újkor történetének második korszakával fogtok megismerkedni mely a XVIII. század végét – XX. század elejét öleli fel.
- ▶ A nyugati államokban ezt az időszakot a modernizáció korának nevezik. Gazdasági téren létre jött az ipari társadalom mely az ipari forradalomnak volt köszönhető.
- ▶ A nyugati országok társadalompolitikai életét olyan jelentős változások jellemezték, amelyek a „régirend” lerombolásával és a demokratikus alap gondolatok meghonosodásával voltak összefüggésben.
- ▶ A tradicionális társadalmakban élő keleti országok a XIX. században a nyugati gazdasági túlsúly és nyomás alatt fejlődtek, és fokozatosan tudatosodott bennük, hogy ez ellen valamit tenni kell.

Kérdések és feladatok

1. A világtörténelem mely korszakát tanulmányozzuk a 9. osztályban? 2. Mi az ipari társadalom? 3. Mi az urbanizáció? 4. Nevezzétek meg a társadalom főbb rétegeit a XIX. században! 5. Milyen változások mentek végbe a nők életében a XIX. században? 6. Melyek a tradicionális társadalom fő jellegzetességei?

7. Milyen változások történtek a nyugati országok gazdasági életében az ipari társadalom kialakulásának időszakában? 8. Jellemezzétek a nyugati országok politikai és szociális életének új jelenségeit a XIX. században! 9. Hogyan változott meg az emberek élete az ipari társadalom viszonyai között?

10. Töltsétek ki a „Változások a nyugati országok fejlődésében a XIX. században” táblázatot!

Az élet területei	Milyen változások történtek

11. Mutassátok meg a térképen Európa és a világ vezető államait, melyekről ebben az évben fogtok tanulni! Nevezzétek meg fővárosaikat! 12. Alkossatok kis csoportokat és beszéljétek meg, milyen szerepet játszott a „hosszú” XIX. század az emberiség fejlődésében!

13. Készítsetek egy esszét „Miért tanuljunk történelmet” témában!

I. FEJEZET. EURÓPA ÉS AMERIKA A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN – A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

2. A Nagy francia forradalom kezdete

✓ 1. Melyek voltak Franciaország szociális-politikai fejlődésének jellemvonásai a XVIII. században? 2. Mi a felvilágosodás? 3. Milyenek voltak a felvilágosodás képviselőinek az állammal és társadalommal kapcsolatos nézetei?

1 Franciaország a XVIII. század végén. A XVIII. század 80-as éveinek kezdetén Franciaország agrár ország volt 25 milliós összlakossággal, akik közül 22 millió főt a parasztság, 130 ezer főt a papság és 140 ezer főt a nemesség tett ki. A mezőgazdaságot a régi tradicionális viszonyok jellemezték. A parasztok túlnyomó többsége ugyan személyileg szabad volt, de az általuk használt föld a nemesek tulajdonát képezte, amiért pénzbeli vagy természetbeli adót fizettek. Az iparban a manufaktúris termelés volt túlsúlyban. Az ipari forradalom itt még nem ment végbe, a vállalatok nagyon kevés gépet használtak. Aktívan fejlődött a kereskedelem. Mivel hatalmas flottával rendelkezett, Franciaország számára nagyon jövedelmezőnek bizonyult az afrikai és az újvilági gyarmatokkal folytatott kereskedelem. A belkereskedelmet azonban nagyban korlátozták a tartományok közötti belső vámhatárok és az egységes súly- és mértékegység rendszerének hiánya.

A XVIII. század 70-es éveiben az ország gazdasági helyzete megromlott. Franciaország európai háborúi, teljesen kiürítették az államkasszát. Francia parasztok tömegei szegényedtek el, váltak koldusokká és földönfutókká. Időről-időre „kenyérlázadások” (kenyeres üzletek, kenyérszállító kocsik elleni támadások, azok kirablása) mentek végbe, felkelések robbantak ki az adóterhek fokozódása ellen.

A francia társadalom szerkezete

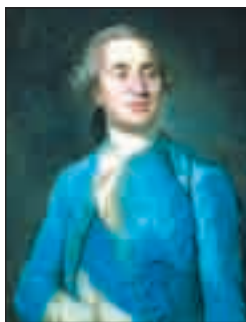
Első rend	Második rend	Harmadik rend	
Előjogokkal rendelkeztek		Nem voltak előjogaik	
Papság	Nemesség	Parasztok	Kézművesek
		Bérmunkások	Polgárok
Nem fizettek adót. Politikai jogokkal rendelkeztek		Adófizetők voltak. Meg voltak fosztva a politikai jogoktól	

Franciaország lakossága, akárcsak korábban, továbbra is rendekre volt osztva. Az első két rend – a papság és nemesség – előjogokkal rendelkezett, nem fizetett adót, joguk volt földet birtokolni és részt venni az állam

irányításában. Bár a lakosság mindössze 4 %-át alkották, ők rendelkeztek a földek 1/3-val. A harmadik rendhez, mely nem rendelkezett előjogokkal – a parasztok, kézművesek, polgárok, bérmunkások tartoztak. Ők voltak az adófizetők és nem rendelkeztek politikai jogokkal. A társadalom rendekre való tagolódása azonban nem fedte a valóságot. Míg a papságon belül a főpapság óriási birtokokkal rendelkezett, addig az egyszerű falusi papok helyzete szinte megközelítette a harmadik rendét.

Különbözött az udvari főnemesség helyzete is az egyszerű nemességtől. A harmadik rendből származtak a polgárság (burzsuá) képviselői – bankárok, hajótulajdonosok, vállalkozók, kereskedők, ügyvédek stb. Azonban az államügyekre nem volt befolyásuk.

XVI. Lajos

Politikai berendezkedését tekintve Franciaország megmaradt abszolút monarchiának. A fennálló állami és társadalmi felépítést „régiszernek” nevezték, melynek alapját az abszolutizmus valamint a papság és nemesség rendi előjogainak összekapcsolódása képezte. A XVI. Lajos (1774–1792) uralkodása idején kialakult helyzet Franciaországban határozott lépéseket követelt a központi hatalomtól. Az új pénzügyi főfelügyelő (miniszter), Jacques Turgot reformok végrehajtását ajánlotta a királynak, amely magába foglalta a papság és a nemesség megadóztatását és minden hűbéri előjog megszüntetését a parasztokkal szemben, a belső vámok és céhek felszámolását stb. Azonban a „régiszer” híveinek nyomása alatt a reformok nem teljesülhettek, a minisztert pedig leváltották.

2 **A francia felvilágosodás.** A „régiszer” kritikájával a francia felvilágosodás képviselői sokat tettek, hogy ráébresszék a társadalom különböző rétegeit a változások elkerülhetetlenségének tudatosítására az országban. **Voltaire** (François-Marie Arouet álneve, e: franszuá árué) (1694–1778) elítélte ugyan az abszolutizmust, de a felvilágosult uralkodó hatalmát hasznosnak tartotta az állam számára. Véleménye szerint a legigazságosabb társadalmi rendszer az, amelyik biztosítja mindenkinek számára a három legfőbb eszményt – a szabadságot, a jogegyenlőséget és a magántulajdon tiszteletben tartását. A katolikus egyházat határozottan elítélte, de a vallás megőrzését szükségesnek tartotta a nép feken tartása érdekében.

i

Az abszolutizmus elszánt ellensége volt **Charles-Louis Montesquieu** (e.: sárl lui monteszkjó) (1689–1755). Franciaország ideális kormányzati formájának az alkotmányos monarchiát tekintette, melyben a hatalom három ágra oszlik: törvényhozóra, végrehajtóra és bíróra. A gondolkodó véleménye szerint, az államnak biztosítania kell a szólás-, a sajtó-, a gyülekezési és a vallásszabadságot, a törvény előtti egyenlőséget és a magántulajdon sérthetetlenségét. Hangsúlyozta az egyház és az állam különválásának szükségességét.

Denis Diderot (e.: dőni didró) (1713–1784) a korlátozott monarchia híve volt, és szintén elítélte az abszolutizmust. Fellépett a vagyoni egyenlőtlenség megszüntetése, a vallásszabadság, a magántulajdon sérthetetlensége és a gazdasági szabadság mellett. Diderot ugyan elismerte az Isten létezését, de bírálta a korabeli vallást és egyházat, kitartott egy új „természetes vallás” létrehozása mellett.

Más felvilágosult gondolkodókkal szemben Jean-Jacques Rousseau (e.: zsán zsák russzó) (1712–1778) elvetette a monarchia megőrzésének lehetőségét és a kistulajdonosok demokratikus köztársaságának létrehozását szorgalmazta. Véleménye szerint minden embernek egyenlő jogokkal kell rendelkeznie, a magántulajdon méreteit pedig korlátozni kell. Rousseau nem fogadta el a katolikus egyházat, de a vallás szükségességét, mint az emberi személyiség alapját elismerte.

3 A forradalom kezdete. A XVIII. sz. 80-as éveinek végén Franciaországot súlyos gazdasági, szociális és politikai válság sújtotta. Az élelmiszerárak fokozatosan emelkedtek, növekedett a munkanélküliség, az 1788-as rossz termés éhínséghez vezetett. Az 1787-ben XVI. Lajos által összehívott notábilisek (előkelők) gyűlése ugyan határozott az általános földadó bevezetéséről minden rend számára, de a párizsi parlament megtagadta annak jóváhagyását, javasolva a királynak a **rendi gyűlés** összehívását (Franciaország legfőbb rendképviseleti, tanácskozó testülete), amely 1614 óta nem ülésezett.

1789. május 5-én XVI. Lajos a versailles-i palotában megnyitotta a rendi gyűlést, felszólítva a képviselőket az új adók jóváhagyására. A harmadik rend azonban megtagadta a rendenként történő szavazást (egy rend – egy szavazat), minden képviselő számára saját egyenlő szavazatot és közös szavazást követelve. A harmadik rend képviselőit a kedvezményezett rendek egyes tagjai is támogatták.

A rendi gyűlés összetétele (1789. május 5. – június 17.)

1789. június 17-én a rendi gyűlés minden francia érdekeit képviselő nemzetgyűléssé nyilvánította magát. A nemzetgyűlés képviselői 1789. június 20-án a labdaházban gyűltek össze és megesküdtek, hogy addig

nem oszlanak szét, míg elő nem készítik az ország alkotmányát. Ezt az eseményt tartják a XVIII. század végi **nagy francia forradalom** kezdetének.

1789. július 9-én a nemzetgyűlés alkotmányozó gyűléssé nyilvánította magát, kihangsúlyozva, hogy fő feladatának az alkotmányra épülő új politikai rendszer létrehozását tekinti. Párizsban olyan szóbeszédnek kezdtek terjedni, hogy szétkergetik az alkotmányozó gyűlést, Párizs körül csapatokat vonnak össze és a Bastille erőd ágyúit a város negyedei felé vannak irányítva.

Forradalom – gyökeres változás a természet, társadalom vagy a gondolkodás fejlődésében.

Az utcákon ekkor megmozdulások kezdődtek. 1789. július 14-én a párizsiak felfegyverzett tömegei elfoglalták és lerombolták az abszolutizmus jelképének tartott Bastille-t.

Amikor de Liancour herceg, a királyi ruhatár főire jelentette XVI. Lajosnak Bastille elfoglalását, a király a következőképp reagált erre: „De hisz ez lázadás!” mire a herceg megjegyezte: „Pontosabb lenne, ha úgy mondaná felség – forradalom.” XVI. Lajos ezután kénytelen volt engedelményeket tenni a felkelőknek, visszavonta csapatait Párizs alól és elismerte az alkotmányozó gyűlést. Felkereste Párizst, ahol új nemzeti színű (vörös és kék – a párizsi címer színei, fehér – a Bourbonok színe) kokárdában jelent meg.

A következő két-három hétben a forradalmi hullám rohamosan átterjedt Párizsból az egész országra. A királyi hatalom képviselőit leváltva az államigazgatást mindenütt az önkormányzatok választott testületei vették át. A rend fenntartása érdekében városi milícia-osztagok jöttek létre, amelyeket később Nemzeti Gárdává alakítottak át.

A XVIII. századi nagy francia forradalom szakaszai.

Dátum	Szakasz
1789. június 20. – 1792. augusztus 10.	A forradalom kezdete
1792. augusztus 10. – 1793. június 2.	A monarchia megdöntése és a köztársaság kikiáltása
1793. június 2. – 1794. július 27.	Jakobinus diktatúra
1794. július 27. – 1799. november 9.	Thermidori rendszer

4 **Az alkotmányozó gyűlés törvényalkotói tevékenysége.** 1789–1791 között az alkotmányozó gyűlés egy sor intézkedést tett az államhatalmi rendszer megváltoztatása érdekében. 1789. augusztus 4–11-e között parasztmegmozdulások nyomására rendelet fogadtak el több hűbéri kötelezettség megszüntetéséről.

1789. augusztus 26-án az alkotmányozó gyűlés elfogadta az **Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát**, melynek alapjául a francia felvilágosodás gondolkodóinak a természetes és elidegeníthetetlen emberi jogokról szóló eszméi szolgáltak.

A rendi gyűlés megnyitása 1789. május 5-én. Auguste Couder festménye, 1839

A Bastille ostroma (1789. július 14.). Jean-Pierre Houël festménye, 1789

? A téma anyagát felhasználva mondjátok el milyen eseményeket ábrázolnak a képek.

RÉSZLETEK AZ EMBERI ÉS POLGÁRI JOGOK NYILATKOZATÁBÓL

A francia nép képviselői... elhatározták, hogy ebben az ünnepélyes nyilatkozatban megfogalmazzák az emberek természetes elvülhetetlen és szent jogait...

- I. Minden ember szabadnak és jogokban egyenlőnek születik...
- II. Minden politikai társulás célja az ember természetes és elvülhetetlen jogainak megőrzése. E jogok: a szabadság, a tulajdon, a biztonság s az elnyomással szemben való ellenállás.
- III. Minden szuverenitás elve természeténél fogva a nemzetben van...
- IV. A szabadság annyit jelent, hogy mindent szabad, ami másnak nem árt...
- V. A törvénynek csak a társadalomra nézve ártalmas cselekedetek megtiltására van joga. Amit a törvény nem tilt, azt senki nem akadályozhatja meg, s amit a törvény el nem rendel, arra senkit kényszeríteni nem lehet...
- VI. A törvény a közakarat kifejezése; alkotásában minden polgárnak joga van személyesen vagy képviselői révén közreműködnie. A törvény mindenre egyformán vonatkozik.
- VII. Vád alá helyezni, letartóztatni vagy bárkit fogva tartani csak a törvény által meghatározott esetekben s a törvény által előírt formák között lehet...
- IX. ...Mindaddig, amíg bűnössé nem nyilvánítják, minden ember ártatlan.
- X. Meggyőződése miatt senki sem háborgatható...
- XVI. Tulajdonától – lévén a tulajdonjog szent és sérthetetlen – senki meg nem fosztható, legfeljebb olyan esetekben, amikor ezt a törvény által megállapított szükségesség követeli meg...

? **1.** Ki a legfőbb hatalom forrása a nyilatkozat szerint? **2.** Milyen elvülhetetlen természetes emberi jogokat hirdet meg a nyilatkozat? **3.** Kijelenthetjük-e, hogy a nyilatkozat lerakta Franciaországban a jogállam alapjait? Miért?

5

A helyzet kiéleződése az országban. Franciaország gazdasági helyzete továbbra is bizonytalan maradt. 1791. június 20-ról 21-re virradó éjszaka a király, XVI. Lajos megpróbált átszökni a határon, de elfogták és visszavitték Párizsba. A városban monarchiaellenes lázongások kezdődtek.

Nagyon összetett volt a helyzet az ország északkeleti részén, ahol a királyhoz hű csapatok és a Párizsból elmenekült emigráns nemesek

összpontosították erőiket. 1791 augusztusának végén Ausztria és Poroszország közös harcot hirdettek a forradalmi Franciaország ellen.

1791. szeptember 3-án az alkotmányozó gyűlés elfogadta Franciaország történetének első alkotmányát, melynek értelmében Franciaország alkotmányos monarchiává vált.

1791. október 1-én megkezdte munkáját a törvényhozó gyűlés, melynek tevékenységében a Franciaország területén addig működő politikai csoportosulások vettek részt.

Franciaország társadalmi-politikai életében fontos szerepet játszottak a „**politikai klubok**”. 1789-től a Szent Jakab kolostor könyvtárában gyülekeztek az Alkotmány Barátainak Társasága tagjai, akiket **jakobinusoknak** neveztek. A törvényhozó gyűlésben a klub képviselői mérsékelt köztársaságpártiakra, **girondistákra** (e.: zsirondisták) (Gironde megye neve után, ahonnan a legtöbben származtak) és **montagnard-okra** (e.: montányár) (szó szerint hegyiekre, mivel a terem felső karzatában foglaltak helyet) – radikális köztársaságpártiakra, akik határozott változásokat akartak. 1791-től a feillant (e.: főján) szerzetesrend kolostorában gyülekeztek az alkotmányos monarchia hívei, akik létrehozták a **Feillant klubot**. A törvényhozó gyűlésben a girondisták és támogatóik háttérbe szorították a feillant-okat. A forradalom jelen szakaszában fontos szerepet töltöttek be a girondisták.

A törvényhozó gyűlés összetétele (1791. október 1. – 1792. szeptember 20.)

745 két évre megválasztott képviselő		
Baloldal	Centrum	Jobboldal
136 jakobinus képviselő. Girondista. Montagnard	345 független képviselő	264 feillant képviselő

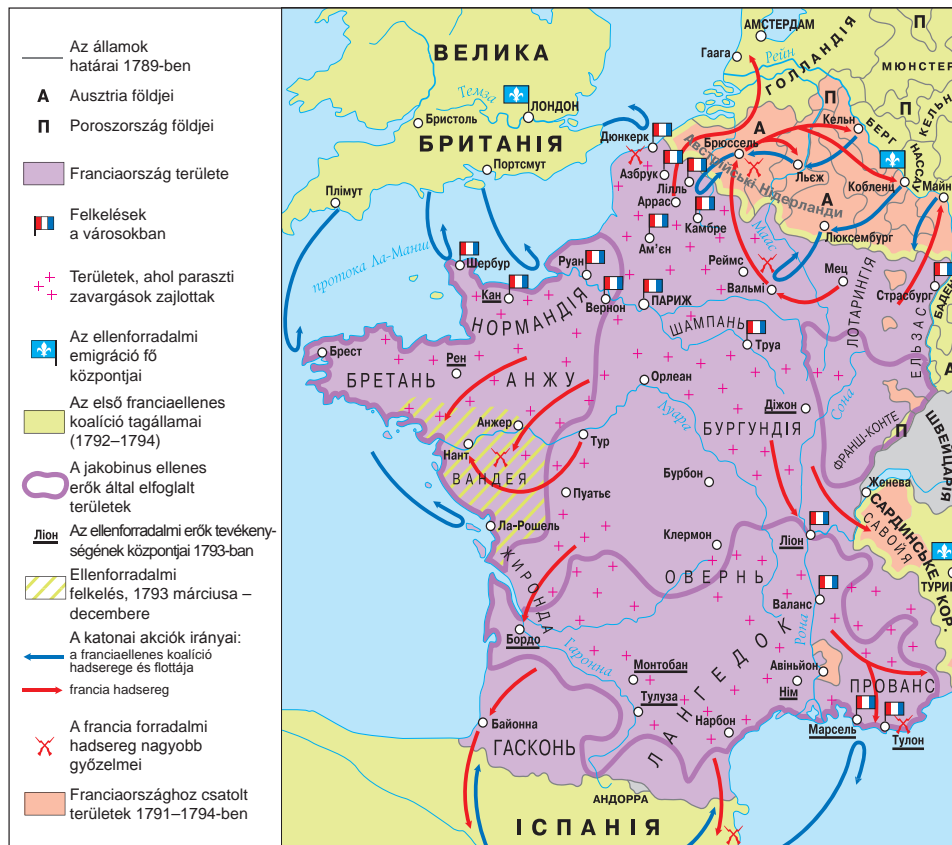
1792 februárjában Ausztria és Poroszország létrehozza az **első franciaellenes koalíciót** (1792–1797). Válaszul erre 1792. április 20-án a törvényhozó gyűlés hadat üzent Ausztriának és Poroszországnak. Forradalmi háború kezdődött Franciaország és az európai államok koalíciója között. A háború a franciák számára sikertelenül kezdődött, a katonatisztek többsége átállt az ellenség oldalára. Az osztrák-porosz csapatok **intervenciót** indítottak Franciaország ellen. Ilyen körülmények között a törvényhozó gyűlés felhívással fordult a francia néphez „Veszélyben a haza!” A haza védelmére több ezer önkéntes lépett be a forradalmi hadseregbe.

Intervenció – egy vagy több állam beavatkozása más ország belügyeibe. Az intervenció lehet katonai, gazdasági és diplomáciai.

Az önkéntesek minden zászlóaljának volt saját zászlaja, harci indulója és egyenruhája. A legnépszerűbb a marseillesi zászlóalj indulója a Marseillaise volt, melynek szövegét és zenéjét egy hadimérnök Rouget de Lisle (e.: rozsé dö lil) szerezte. Később a Marseillaise Franciaország nemzeti himnusza lett.

A XVIII. századi nagy francia forradalom

Következtetések

- ▶ A XVIII. század végének francia forradalmához az ország szociális ellentétei és a „régí rend” által támogatott abszolutizmus vezettek.
- ▶ A forradalom első időszakának legfőbb vívmányai a hűbéri viszonyok felszámolása, az emberi és szabadságjogok meghirdetése az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában, az 1791-es alkotmány elfogadása, és a francia alkotmányos monarchia meghirdetése voltak.

Kérdések és feladatok

1. A népesség mely rétegei alkották a harmadik rendet? 2. Mi alkotta a „régí rend” alapját Franciaországban? 3. Mikor fogadták el az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát? 4. Milyen államigazgatási formát vezetett be az 1791-es francia alkotmány? 5. Mely államok hozták létre az első franciaellenes koalíciót?

6. Elemezték a Franciaországban uralkodó állapotokat a XVIII. sz. végén és a francia forradalom kirobbanásának fő okait! 7. Hasonlítsátok össze a francia felvilágosodás képviselőinek államformával, emberi jogokkal, magántulajdonnal, vallással és egyházzal kapcsolatos nézeteit! 8. Jellemezték a forradalom első szakaszának főbb eseményeit! 9. Jellemezték az alkotmányozó gyűlés törvényalkotói tevékenységét!

10. Mutassátok meg a térképen (19 old.) a nagy francia forradalom eseményeit és jellemezték őket! 11. Vitassátok meg a kérdést: Elkerülhető lehetett volna-e a forradalom Franciaországban?! 12. Vezessetek be a füzeteketbe egy „A XVIII. század végi nagy francia forradalom fő eseményei” című táblázatot!

Szakasz	Események	Eredmények

13. A forradalom előestéjén Molé, a flotta főbiztosa így figyelmeztette Neckert: „Ne várjuk meg a rendi országgyűlés követeléseit, magunk álljunk elő értelmes, józan ember által elfogadható, a hatalom és a nemzet érdekeit figyelembevevő javaslatokkal.” Mi a véleményetek ezekről a gondolatokról? Megelőzhető volt-e a forradalom kirobbanása Franciaországban? Véleményeteket indokoljátok meg!

3. A forradalom kibontakozása

1. Mi a köztársaság? 2. Milyen fő vonásai vannak a köztársasági irányítási formának? 3. A Francia felvilágosodás képviselői közül ki lépett fel a köztársasági államforma mellett?

A monarchia megdöntése és a köztársaság létrehozása. Amikor a haza élet-halál harcot folytatott és a franciák többször is vereséget szenvedtek, mindenkit felháborított az a hír, hogy Marie Antoinette (e: mari antoánett) titokban átadta az osztrákoknak a girondisták haditerveit. 1792. augusztus 10-én Párizsban felkelés robbant ki. A felkelés és a kommuna (a főváros önkormányzata) nyomására a törvényhozó gyűlés határozatot fogadott el a király trónfosztásáról és az új legfőbb államhatalmi szerv, a **Nemzeti konvent** összehívásáról, amelynek el kellett fogadnia Franciaország új alkotmányát. XVI. Lajost letartóztatták és bebörtönözték. Az 1792. augusztus 10-i felkelés következtében felszámolták a monarchiát Franciaországban.

Terror – a megfélemlítés, és a politikai ellenfelek erőszakkal történő megsemmisítésének politikája. Bármilyen cél elérésének érdekében felhasználhatják.

Eközben a franciaellenes koalíció csapatai támadást indítottak Párizs ellen. A helyzet egyre kritikusabb lett. Párizsban megkezdődött az önkéntesek tömeges toborzása. Ezekkel az eseményekkel egy

időben a tömegek betörték a börtönökbe és lemészárolták a „haza ellenségeit”. Ez a „forradalmi önvédelem” a **terror** kezdetét jelentette Franciaországban.

1792. szeptember 20-án Valmy község közelében, nem messze Verdun-tól a franciák learatták első győzelmüket a porosz hadsereg felett. Ezen a napon Párizsban összeült a Nemzeti konvent, amely első okiratában 1792. szeptember 21-én kikiáltotta Franciaországban a köztársaságot. Ezzel kezdetét vette az első Francia Köztársaság időszaka.

A Nemzeti konvent összetétele (1792. szeptember 20. – 1795. október 29.)

749 képviselő		
Baloldal	Centrum	Jobboldal
Közel 113 montagnard képviselő	Közel 500 független képviselő	Közel 165 girondista képviselő

A helyzet a konventben nagyon ingatag volt. A girondisták úgy gondolták, hogy a köztársaság kikiáltásával és a politikai szabadságjogok kiadásával befejeződött a forradalom. A független képviselők 1793. májusáig a girondistákat támogatták. A montagnard-ok (hegy-pártiak) azok érdekeit szóltatták meg, akik elégedetlenek voltak az eredményekkel és a forradalom folytatását akarták. A montagnard-ok vezetői **Georges Jacques Danton** (e: zsorzs zsák danton) (1759–1794) és **Maximilien Robespierre** (e: makszimilien robeszpier) (1758–1794) voltak.

Georges Jacques Danton a forradalom előtt a királyi bíróság ügyvédje volt, ahol szónoki képessége miatt lett népszerű. A forradalom idején jakobinus lett, a Párizsi Kommuna ügyész helyettese, a jakobinus terror egyik szervezője. Azonban a terror méretei megijesztették és 1793-ban követelte annak beszüntetését. Ezért a radikális jakobinusok, élükön Robespierre-rel áru-lónak nyilvánították.

George Jacques Danton

A montagnard képviselők követelésére a konvent áru-lással vádolta meg XVI. Lajost és halálra ítélte. 1793. január 21-én a királyt kivégezték, októberben pedig felesége, Marie Antoinette követte a vesztőhelyre. Ezek a tragikus események azt eredményezték, hogy több európai ország is csatlakozott a franciaellenes koalícióhoz. 1793. tavaszán támadásba lendültek és a franciák kénytelenek voltak visszavonulni.

Maximilien Robespierre ügyvéd volt. A rendi gyűlés harmadik rendjének képviselőjeként kezdte politikai karrierjét. Hallgatván szendélyes felszólalásait a néphatalom megteremtéséről Mirabeau azt mondta: „Még sokra viheti, mert el is hiszi, amit mond.” Ő kapta a legtöbb szavazatot Párizsban a konventbe történő választásokon, ahol a montagnard-ok egyik vezetője lett. A nép csodálta becsületességét és Megvesztegethetetlennek nevezték el. Azonban a zsarnokság ellen folytatott harc kegyetlenné tette mindazokkal szemben, akikről úgy gondolta, hogy az útjában állnak.

Maximilien Robespierre

2

A jakobinus diktatúra megteremtése. A jakobinusok politikája. A frontokon elszenvedett vereségek még jobban elmérgesítették az amúgy is kilátástalan belső állapotokat. A gazdasági kapcsolatok felborulása áruhiányhoz vezetett.

Sans-culotte (nadrágtalanok, rongyosak) – az arisztokrácia gúnyolta így a városi szegény népet. A jakobinus diktatúra idején ez az elnevezés átterjedt a forradalmi beállítottságú polgárokra.

Diktatúra – személyek vagy csoportok korlátlan hatalma, amely valamilyen erőre és az államstruktúrára támaszkodik.

A párizsi sans-culotte-ok (e.: szankülött) a kenyér árának csökkentését követelték. A montagnard-ok, akiket most igazi jakobinusoknak tartottak, az „áruló” girondistákat vádolták a helyzet romlásáért és a fejüket követelték, illetve erős központi végrehajtó hatalom létrehozását. A feszültséget fokozta a Vendée környéki parasztlázadás, amit az erőszakos katonatoborzás váltott ki.

1793. május 31. – június 2. között Párizsban felkelés robbant ki, melynek következtében a montagnard-jakobinusok ragadták magukhoz a hatalmat és kiűzték a konventből a girondistákat. Később a girondista vezéreket kivégezték. Az országban létrejött a jakobinus diktatúra.

i

Franciaország kormányának szerepét a közjóléti bizottság vette át, melynek 11 tagja volt és Robespierre állt az élén. Legfőbb céljának a forradalom vívmányainak megmentését tekintette bármi áron. 1793. június 24-én a konvent elfogadta az új alkotmányt, amely megerősítette a köztársasági államformát, és bevezette az általános választójogot. Azonban a jakobinusok célszerűtlennek tartották eme változtatások bevezetését a háború körülményei között.

A jakobinusok úgy vélték, hogy a köztársaság kikiáltásával Franciaországban új korszak köszöntött be az emberiség történetében, ezért a Köztársaság évei alapján új időszámítást vezetett be: 1789–1791 – a Szabadság I., II., III. éve, 1792 – a Köztársaság I. éve, 1793 – a Köztársaság II. éve stb. Amikor az ezt megelőző időszak dátumait kellett megnevezni, akkor ezt mondták: „az arab időszámítás szerinti dátum.” Az új időszak 1792. szeptember 22-én köszöntött be és 12 hónapra oszlott, melyek 30 naposak voltak, a hónapok nevei megfeleleltek a természet jelenségeinek és az adott időszak jellemző mezőgazdasági munkálatainak. Az őszi hónapok – Vendemaire (szüret hava), Brumaire (köd hava), Frimaire (dér hava); téli hónapok – Nivôse (hó hava), Pluviôse (eső hava), Ventôse (szél hava); tavasi hónapok – Germinal (sarlós szalma hava), Floréal (virágzás hava), Prairial (rét hava); nyári hónapok – Messidor (aratás hava), Thermidor (hőség hava), Fructidor (gyümölcs hava). Csak minden tizedik nap volt a pihenés napja. Hat ünnepnap volt: erkölcs napja, tehetség napja, munka napja, vélemény napja, jutalmazások napja, forradalom napja. A forradalmi naptár 1806. január 1-ig volt érvényben.

A jakobinusok átszervezték a hadsereget. Ennek következtében a francia hadsereg ellentámadásba ment át és 1793 őszére megtisztította Franciaország területét az ellenségtől és idegen országok területére lépett. Toulon angoloktól való felszabadításánál különösen kitűnt egy tüzér százados, Bonaparte Napóleon. Ezért a győzelemért 24 évesen brigádtábornokká nevezték ki.

1793 júliusában Charlotte Cordey (e.: sárlott kordé) nemes hölgy bosszúból két rokona meggyilkolásáért meggyilkolta Jean-Paul Marat-t (e.: zsan pól mara). Ez ürügyül szolgált a „forradalom ellenségei” elleni terror fokozódására. Rendeletet fogadtak el „a gyanúsakról”, melynek értelmében mindenkit le lehetett tartóztatni, akit azzal vádoltak, hogy együtt érez a zsarnoksággal. Ezreket végeztek ki ekkor.

A sans-culotte-ok nyomására a konvent 1793. szeptember 29-én rendeletet fogadott el az „általános maximumról” az árak visszaszorítása érdekében. Így korlátozták a hús, liszt, só, szappan stb. árát és ezzel elősegítették a munkások munkabérének a növekedését. Az üzletek polcairól eltűntek a termékek.

1794. június 24-én a francia hadsereg Belgiumban döntő győzelmet aratott az osztrákok felett a fleurusi csatában. Az első franciaellenes koalíció csúfos vereséget szenvedett. Robespierre még aznap felszólalt a konventben és ígéretet tett a köztársaság újabb ellenségeinek a leleplezésére. A külső veszély megszűnése után a jakobinusok szembe találták magukat a politikájukban csalódott néppel, akik a terror beszüntetését kívánták.

1794. július 27-én (a köztársaság III. éve thermidor havának 9. napján) a konventben többségbe kerültek a jakobinus politika ellenzői. Robespierre-t és támogatóit letartóztatták, másnap pedig kivégezték. A thermidori fordulat következtében Franciaországban felszámolták a jakobinus diktatúrát.

3 A thermidori rendszer. A thermidoristák népszerűségük növelése érdekében hatályon kívül helyezték a „gyanúsakról” szóló rendeletet. Az életben maradt girondisták visszatérhettek a konventbe, és kegyelmet kaptak a vendéi felkelők. Üldözni kezdték a jakobinusokat, sokukat bebörtönözték és kivégezték. Bezárták a Jakobinus klubot és más népi társulásokat.

Politikájukban a thermidoristák nem kívánták feléleszteni a forradalom előtti régi rendet. Elutasították a társadalom megváltoztatásának jakobinus módszereit, de mindent megtettek a forradalom idején létrejött mérsékelt új előke-lőségek érdekeinek megóvásáért. A thermidoristák a köztársaság, a magántulajdon sérthetlensége és a szabad vállalkozás hívei voltak. Az egyszerű Párizsiak elégedetlenek voltak a politikájukkal.

1795 tavaszán két nagy sans-culotte felkelés zajlott „Kenyeret és az 1795-ös alkotmányt!” jelszó alatt. Mindkét felkelést kegyetlenül elfojtották, résztvevőit pedig kivégezték.

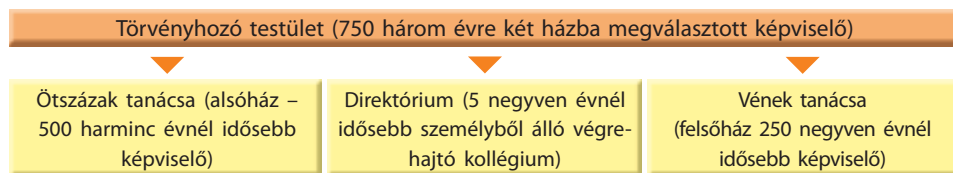

Charlotte Corday meggyilkolja J.-P. Marat-t. Paul-Jacques-Aimé Baudry festménye, 1860

? Hogyan ábrázolta a festő a jakobinusok egyik vezetője J.-P. Marat meggyilkolását? Véleményetek szerint mi a festmény mondanivalója?

1795. augusztus 22-én a konvent elfogadta a köztársaság III. évének új alkotmányát. Bár megmaradt a köztársaság, de felszámolták az általános választójogot, felújították az 1791-es kétszintes választási rendszert és a vagyoni cenzust. 1795. október 26-án a konvent berekesztette tevékenységét és átadta helyét a az új törvényhozó testületnek.

A hatalom megszervezése a thermidori rendszer idején Franciaországban
(1795. október 27. – 1799. november 9.)

A direktóriumban a főszerepet **Paul Barras** (1755–1829) játszotta, aki a thermidori fordulat egyik szervezője volt. A direktórium négy éves uralma idején megerősödött a bankárok és vállalkozók befolyása. Sok francia elégedetlen volt a politikájukkal, de a „régit” ők sem sírták vissza.

4 A direktórium háborúi. A brumaire 18-ai fordulat. A direktórium idején Franciaország döntő győzelmet aratott az első franciaellenes koalíció felett. Részéről a háború ebben az időben hódító jelleget öltött. Elfoglalták a Rajna bal partját és Belgiumot, Hollandiát pedig Franciaországtól függő állammá változtatták Batáv Köztársaság néven. 1796 tavaszán az észak-Itáliát elfoglaló osztrákok elleni francia hadjárata élére **Bonaparte Napóleon** (1769–1821) tábornokot nevezték ki.

Bonaparte Napóleon egy elszegényedett korzikai nemes fia volt. Katonai tanulmányai után alhadnagyként szolgált a francia hadseregben, nem volt távlata a gyors előrelépésre, mivel nem voltak arisztokrata támogatói. A forradalom azonban lehetőséget biztosított számára a felemelkedéshez a háborúkon és Robespierre öcsésével való barátságán keresztül. A thermidoriánusok hatalomra kerülése után jakobinus kapcsolatai miatt háttérbe szorították. Azonban sikerül neki jó időben, jó helyen lenni. Az 1795-ös párizsi royalista zendülés elfojtása ismét főszerephez juttatta. A hálás direktórium először a párizsi helyőrség, majd pedig az itáliai hadsereg parancsnokává nevezte ki.

A hadsereg harci erejének megerősítésével az ifjú tábornok sikeres hadjáratot hajtott végre, szétverve az osztrákokat elfoglalta egész Itáliát. Az Appennini-félsziget politikai térképén új, Franciaországtól függő államok jöttek létre, ahol megszüntették a feudális rendet, választójogot vezettek be stb.

Az 1796–1797-es olaszországi hadjárat következtében megszűnt az első franciaellenes koalíció.

Franciaország legfőbb ellensége Nagy-Britannia maradt. Napóleon ezért elhatározta először Egyiptom, majd India – a legnagyobb brit gyarmat elfoglalását.

Az 1798–1799-es egyiptomi hadjárat idején Napóleon ugyan megszerezte Egyiptomot, de a Horatio Nelson admirális vezette angol flotta elvágta a Franciaországba visszavezető utat, döntő vereséget mérve a francia flottára Alexandria közelében, az abukiri csatában.

Eközben Párizsban összeesküvés készülődött a direktórium ellen. Szervezői a hatalmat akarták megszerezni. Miután a tábornok tudomást szerzett a párizsi eseményekről, sorsára hagyta Egyiptomban a hadseregét és visszatért Franciaországba. Neki is megvoltak a hatalomváltással kapcsolatos tervei Párizsban. **1799. november 9-én (brumaire 18-án)** a fővárosban államszínny történt, amely a XVIII. század végi nagy francia forradalom befejezését jelentette.

5 A nagy francia forradalom mérlege és történelmi jelentősége. A XVIII. század végi francia forradalom az újkor történelme második korszakának a legjelentősebb szociális fordulata. Nagy hatással volt nemcsak Franciaországra, hanem az egész nyugati világra. Az akkori szociális megrázkódtatások nagyban meghatározták a XIX. század európai történelmét.

A forradalom megszüntette a Franciaország szociális-gazdasági fejlődését gátló legfőbb tényezőket – a „régit”, az abszolutizmust, a rendi társadalmat, a feudalizmus csökevényeit a mezőgazdaságban. A forradalomnak köszönhetően létrejött a nemzet fogalma, mint a hatalom egyetlen forrása, melynek jogában áll önállóan rendezni sorsát. Ez elősegítette az állammal nem rendelkező európai és latin-amerikai népek nemzeti-felszabadító mozgalmának a kibontakozását. A történelemben

Napóleon az 1799. brumaire 18-ai fordulat idején Saint-Cloud-ban. Francois Bouchot festménye

Csata a piramisoknál (Napóleon a francia hadsereg egyiptomi hadjárata során). Antoine-Jean Gros festménye, 1810

? Mit gondoltok, a festők miért épp ezeket a pillanatokot örökítették meg a Napóleon életéből?

Franciaország a Direktórium és a Konzulátus ideje alatt

először iktatták törvénybe az emberek és állampolgárok természetes elévülhetetlen jogait, ami elősegítette a jogállam és a polgári társadalom létrejöttének folyamatát.

A forradalomnak voltak azonban nagyon kemény üzenetei is. Többek között megmutatta a társadalom erőszakos átalakításának, a terrornak, mint a szociális probléma egyetemes megoldásának veszélyeit.

A forradalom következtében Franciaországban létrejött a köztársaság. A folytonos hatalmi harcok ellenére megerősödtek a hatalom képviselői szervei. Idővel a parlamenti demokrácia, leküzdve a visszahúzó erőket győzött, az állam pedig a politikai, gazdasági és szociális változások visszafordíthatatlanságának biztosítékává vált.

Következtetések

- ▶ A forradalom elmélyülése Franciaországban a köztársasági államforma kialakulásához vezetett.
- ▶ A nép elégedetlenségének nyomán létrejött a jakobinus diktatúra. Mivel azonban politikájuk ellentmondásba került a többség érdekeivel, végül megbukott.
- ▶ A thermidori rendszernek nem volt sok híve Franciaországban. Bukása a XVIII. század végi nagy francia forradalom végét jelentette.

Kérdések és feladatok

1. Milyen esemény következtében jött létre a jakobinus diktatúra Franciaországban? 2. Mikor fogadták el az „általános maximumról” szóló rendeletet? 3. Mikor ment végbe a thermidori fordulat? 4. Milyen intézmény kezében összpontosult a végrehajtó hatalom az 1795-ös alkotmány értelmében? 5. Milyen eseménnyel fejeződött be a XVIII. század végi nagy francia forradalom?

6. Hogyan döntöttek meg Franciaországban a monarchiát és kiáltották ki a köztársaságot? 7. Milyen változásokra került sor Franciaországban a jakobinus diktatúra idején? 8. Jellemezték a thermidori konvent és a direktórium politikáját!

9. Mutassátok meg a térképen a nagy francia forradalom befejezésével kapcsolatos eseményeket és írjátok körül őket! 10. Fejezzétek be „A XVIII. század végi nagy francia forradalom fő eseményei” táblázatot (20 old)! 11. Alkossatok kis csoportokat és beszéljétek meg milyen hatással volt a XVIII. század végi nagy francia forradalom a Nyugat államaira!

12. A XX. század elején Jacques Jaures francia történész „A francia forradalom szociális története” c. művében írta a következőket: „A forradalom – a haladás barbár formája. Megérjük-e valaha azt, hogy ez a haladás valóban emberi formát öltson?” Mi a véleményetek erről a gondolkodásról, a nagy francia forradalom megismerésének tükrében? Véleményeteket indokoljátok meg!

4. Konzulátus és Bonaparte Napóleon császárságának a létrejötte

1. Milyen alapvető társadalmi-politikai változásokra került sor Franciaországban a forradalom következtében? 2. Melyek voltak Bonaparte Napóleon katonai és politikai karrierjének fő állomásai? 3. Mi a birodalom?

Konzulátus. A brumaire 18-ai fordulat után a hatalom Bonaparte Napóleon első konzul kezében összpontosult. Belpolitikája fő feladatát az erős központi hatalom megteremtésében, az ipar és mezőgazdaság fejlődési feltételeinek kialakításában, a régi társadalom képviselőivel való megbékélésben látta, amennyiben azok elfogadták a forradalom következtében végbement változásokat Franciaországban.

A konzulátus időszakának államhatalmi szerkezetét az új 1799-es alkotmány határozta meg. Megmaradt a köztársasági államforma, a férfiak visszakapták az általános választójogot, de bonyolult többlépcsős választási rendszert vezettek be. A törvényhozó hatalom megoszlott az államtanács, a tribunátus, a szenátus és a törvényhozó gyűlés között. A végrehajtó hatalommal az első konzul rendelkezett, mely tisztséget az alkotmány értelmében 10 évre „Bonaparte polgártárs” kapta meg.

Átalakították a helyi közigazgatást – a megyéket a prefektusok irányították, a városokat pedig a polgármesterek vezették. Mind a prefektusokat, mind a polgármestereket a kormány nevezte ki.

Az államhatalom rendszere Franciaországban a konzulátus ideje alatt (1799. november 9. – 1804. május 18.)

Különösen bonyolult volt a gazdasági helyzet. Az ország a csőd szélén állt. Napóleon havonta személyesen ellenőrizte miniszterei kiadásait. Javaslatára 1800-ban a leggazdagabb bankárok létrehozták a Francia Bankot, amely adókat ellenében kölcsönöket adott az államnak. Az inflációt aranyfedezetű papírpénzek (assignánsok) kibocsátásával szüntették meg.

A pénzügyi stabilitás gazdasági fellendüléshez vezetett. Nőtt a mezőgazdasági termelés mértéke. Franciaországban elkezdődött az ipari forradalom. 1801-ben megrendezték az első párizsi ipari kiállítást, ahol több mint 150 gyár és üzem állította ki termékeit. Az ipar fejlődését nagyban segítették az állam katonai megrendeléseit. Új munkahelyek jöttek létre, ugyanakkor törvényben tiltották meg a munkásszövetségek létrehozását és a sztrájkokat. A problémákat a rendőrségnek kellett megoldania, a gyárosok pedig nem csökkenthették a munkások bérét.

A nemzeti megbékélés érdekében Napóleon először engedélyezte az emigránsok többségének visszatérését, később pedig általános amnesztiát hirdetett számukra. Kivételt csupán az ellenforradalmárok vezérei képeztek. A társadalmi békét szolgálta a VII. Pius római pápával megkötött

egyezmény (konkordátum). A szerződés értelmében a katolikus vallást a franciák többségének vallásaként ismerték el, az első konzul viszont jogot kapott a püspökök kinevezésére, akiket később a pápa erősített meg hivatalukban.

2 Az első császárság létrejötte. Győzelmeit Napóleon hatalma megszilárdítására használta fel Franciaországban. 1802 augusztusában a második franciaellenes koalíció felett aratott győzelem után népszavazást tartottak, melynek nyomán Napóleont örökös konzullá választották.

1804 februárjában-márciusában leleplezték a Bourbonok híveinek összeesküvését, akik a monarchiát szerették volna visszaállítani Franciaországban. Az országban kampány kezdődött Napóleon császárrá választása érdekében, mivel úgy gondolták, csak ő tudja megmenteni a köztársaságot. 1804. május 18-án Bonaparte-t kikiáltották a franciák császárává I. Napóleon néven, decemberben pedig ünnepélyesen megkoronázták.

Napóleon a császári trónon.
Jean Auguste Dominique Ingres
festménye,1806

Jevhen Tarle történész Napóleon című könyvében így ír a megkoronázásáról: „1804. december 2-án a párizsi Notre-Dame székesegyházban történt meg Napóleon koronázása és az uralkodásra történő felszentelése. A tömeg ámultan szemlélte az aranyozott udvari hintók útját a palotától a székesegyházig. Azonban az éljenzések közé az elégedetlenség szavai is keveredtek. Többek között gyakran felemlítődik egy mondat, melyet a történelmi legenda szerint egy öreg republikánus katona választott Napóleonnak, amikor arról érdeklődött tőle, hogy tetszik-e neki az ünneplés. Ő a következőképpen válaszolt: «Nagyon tetszett Felsőged. Kár, hogy nem lehetett jelen az a 300 000 ember, aki életét adta azért, hogy többé ne legyenek ilyen szertartások...»”

Az első császárság folytatta a konzulátus belpolitikáját. 1804 augusztusában elfogadták a polgári törvénykönyvet, amely később Napóleon törvénykönyve címen lett közzismert. Ez lett az ország első egységes törvénygyűjteménye. A törvénykönyv rögzítette az állampolgárok törvény előtti egyenlőségének elvét, a magántulajdon sérthetlenségét, a magánvállalkozás szabadságát, a család-jog alapvető normáit stb.

Később elfogadták a Kereskedelmi Törvénykönyvet (1807) és a Büntető Törvénykönyvet (1811). Az 1804–1811 között elfogadott törvénykönyvek hatáskörét kiterjesztették a francia gyarmatokra, a meghódított területekre és a napóleoni Franciaország szövetséges államaira. A napóleoni háborúk így rombolták le Európában a „régí rendet”.

Kivonat az 1804-es Polgári Törvénykönyvből

544. cikkely. Mindenki teljes mértékben úgy rendelkezik tulajdonával, ahogy akar, mindaddig, míg azzal nem sért törvényt.

545. cikkely. Senkit sem lehet kényszeríteni a tulajdonáról való lemondásra, kivéve akkor, ha ez a közjó érdekében történik, vagy pedig igazságosan és előzetesen ki van fizetve. A tulajdon öröklés, ajándékozás vagy végrendelet útján szereshető meg vagy adható át...

?

1. Elmondhatjuk-e azt, hogy a Polgári Törvénykönyv által védett magántulajdon elősegítette Franciaország forradalom utáni stabilitását? Miért? 2. Élete alkonyán Napóleon a következőket mondta: „Életem legnagyobb sikerének nem a 40 csatában aratott győzelmeimet tartom... De a Polgári Törvénykönyvem sohasem fog feledésbe merülni.” Mivel magyarázható Napóleon ezen meggyőződése?

3

A császárság válsága és bukása. Napóleon politikáját kezdetben a franciák többsége támogatta. A gazdasági fellendülés a dolgozó népesség többségénél béremelkedéshez vezetett. A francia hadsereg harci szelleme sokkal magasabb volt, mint Európa más országaiban. Egy olyan országot védett, amelyben a „régí rend” már a múlté volt és ahol elismerték az emberi és polgári jogokat. Egy idő után azonban a franciák belefáradtak a háborúba. A 18 és 25 éves férfiak meg-megújuló behívása egyre nagyobb elégedetlenséget váltott ki. A kontinentális zárlat megszorításai következtében a francia ipar, pénzügy, kereskedelem egyre nehezebb helyzetbe került. 1810-ben gazdasági válság kezdődött.

A császárság és a meghódított országok közötti viszony egyre jobban romlott. Azon államokban, amelyek a császárság részei vagy vazallusai lettek, egy sor változásra került sor: megszűntek a hűbéri kötelezettségek és a rendi előjogok, az állampolgárok egyenlőek lettek, bevezették Napóleon törvénykönyvét, az egyházi földek állami tulajdonba kerültek. Azonban

Nemzeti felszabadító mozgalom – a legigázott népek harca az idegen megszállás, a nemzeti és gyarmatosító elnyomás ellen a nemzeti függetlenség kivívásának érdekében.

Hadisarc – pénzösszeg, melyet a győztes fél kárpótlásként kér a legyőzöttől a háború alatti veszteségeiért.

a francia csapatok nagyon sokszor kirabolták a meghódított területeket, mivel a „háború eteti a katonáit” elv alapján a hadsereg ellátása az elfoglalt országok rovására történt. Súlyos teher volt még ezen népek számára a **hadisarc** kifizetése és az élelmszer biztosítása a francia katonák tízezrei számára. Ezek a sérelmek összekapcsolódva a Franciaországból terjedő eszmékkel, a napóleoni hatalom ellen irányuló **nemzeti felszabadító mozgalom** létrejöttéhez vezetett.

Itáliában 1807-ben létrejött a carbonarik (szénégetők) titkos társasága. Poroszországban szintén titkos társaság alakult Tugenbund néven. Spanyolországban a franciák elleni partizánháború következményeként 1810-ben megkezdte működését az alkotmányozó kortes, amely 1812-ben elfogadta

az ország első alkotmányát, melynek értelmében Spanyolország alkotmányos monarchiává alakult át.

Napóleon valószínűleg nem érzékelte ezeket a változásokat birtokain, és úgy vélte, hogy a világbirodalom létrehozásához meg kell hódítania Oroszországot. Az Oroszország elleni hadjárat 1812 júliusában kezdődött és teljes kudarccal végződött.

Miután visszatért Párizsba, Napóleon újabb csapatok gyűjtésébe kezd. Ezzel egy időben 1813 tavaszán ellenségei létrehozták a **hatodik franciaellenes koalíciót** (1813–1814). 1813 őszén milliós hadsereget gyűjtöttek össze, amely ellen Napóleon csak 500 ezer fős hadsereget tudott kiállítani, amely többségét tapasztalatlan fiatalok alkották. **1813. október 16–19.** között Lipcsénél lezajlott a „**népek csatája**”, ahogy ezt akkor a kortársak nevezték. Napóleon vereséget szenvedett és visszavonult Franciaország területére. Napóleon elutasította a koalíció békejavaslatát, miszerint Franciaország mondjon le az 1792. utáni hódításairól, mert úgy gondolta, hogy sikerül legyőznie ellenségeit.

1814. március 31-én a szövetségesek harc nélkül vonultak be Párizsba. 1814. április 6-án pedig Napóleon lemond a trónról. Elba szigetére száműzték, közel Itália partjaihoz.

A győztesek a régi francia arisztokráciával együtt véghezvitték a Bourbonok politikai **restaurációját**. Franciaország királya XVI. Lajos 59 éves testvére lett, XVIII. Lajos néven (1814–1824). Az állami zászló kék-fehér-piros trikolorját a forradalom előtti fehér lilomos Bourbon zászló váltotta. A szövetségesek támogatták a forradalom előtti állapotok visszaállítását, de kötelezték XVIII. Lajost, hogy adjon alkotmányt a népnek. Minden hivatali tisztséget a Bourbonok híveivel töltöttek be. A hadseregből 20 ezer Napóleon idejében szolgáló tisztet nyugdíjaztak. Az emigránsok nem is titkolták, hogy vissza akarják szerezni a forradalom évei alatt elveszett vagyonaikat. Az angol-francia kapcsolatok rendeződése után olcsó áru leptel el a francia piacot, ami negatívan hatott a hazai termelőkre. Az országban nőtt az elégedetlenség, és a nép körében egyre erősödött a rokonszenv az egykori császár iránt.

Napóleon partraszállása Elba szigetére (Napóleon száműzetése 1814-ben). XIX. századi karikatúra

? Véleményetek szerint mit akart elmondani a festő ezzel a képpel?

Restauráció – az eredeti állapot visszaállítása.

4

A bécsi kongresszus munkájának kezdete. Napóleon „száz napja”.

I. Napóleon lemondása után Bécsben kongresszusra gyűlnek össze Európa államainak képviselői, hogy meghatározzák Franciaország új helyzetét és megegyezzenek a területi változásokról. A kongresszus döntésének kidolgozásánál Nagy-Britannia, Ausztria, Oroszország és Poroszország játszották a vezető szerepet.

Európa háború utáni berendezkedését a következő elvek alapján határozták meg:

Bécsi kongresszus 1814. november 1.-június 9. – az európai államok képviselőinek a kongresszusa (Törökország kivételével), mellyel véget ért az európai országok koalíciójának háborúja I. Napóleon ellen.

- ▶ korlát kialakítása Franciaország körül, amelynek segítségével bonyodalmak esetén el lehet az országot szigetelni;
- ▶ kárpótlás fizetése a franciaellenes koalíciók országainak a Napóleon elleni háborúban való részvételért;
- ▶ a határok és államformák visszaállítása az 1792-es állapotok alapján;
- ▶ politikai egyensúly rendszerének kialakulása Európában: egyik ország ereje kiegyenlítődik a másik ország erejével, így lehetetlenné válik egyes államok erőfölényének a kialakulása.

Ebben az időben Napóleon feszülten figyelte a franciaországi eseményeket. Megbizonyosodva arról, hogy a franciák nem támogatják a Bourbonokat, a császár (ezt a címet megőrizte) elhatározta, hogy visszatér a hatalomba. 1815. március 1-én Napóleon 1600 katonával partra szállt a Juan-öbölnél és megindult Párizs felé, mindenkit csatlakozásra szólítva, aki őt támogatja.

1815. március 21-én a párizsiak vállukon vitték be Napóleont a Tuile-riák palotájába. XVIII. Lajos elmenekült. így kezdődött a „száz nap” – Napóleon hatalomba való visszatérésének az időszaka (1815. március 20. – 1815. június 22.).

Arthur Wellington

Az újjáalakuló napóleoni császárságtól való félelem elfelejtette Bécsben az európai országok közötti ellentéteket és újabb szövetség létrehozására sarkallta őket. A császár elleni harc céljából életre hívták a **hetedik franciaellenes koalíciót** (1815). Míg Napóleon 120 ezres hadsereggel rendelkezett, addig a koalíció hadserege 850 ezer főt számlált. **1815. június 18-án** Belgiumban **Waterloo** közelében az **Arthur Wellington** (1769–1852) vezette angol hadsereg és a **Gebhard Blücher** (1742–1819) parancsnoksága alatt álló porosz hadsereg vereséget mért Napóleon csapataira. **1815. június 22-én** Napóleon másodszor is lemondott a trónról, minek utána az Atlanti-óceánon található Szent Ilona kis szigetére száműzték. Hárromezer katona állandó őrizete alatt **1821. május 5-én** halt meg titokzatos körülmények között.

5 **A bécsi kongresszus határozatai. A Szent Szövetség létrejötte.** 1815. június 9-én került sor a bécsi kongresszus zárónyilatkozatának aláírására, melyben összegezték döntéseiket. Franciaország visszatért az 1792. előtti határaihoz, így saját területet nem veszített. 700 millió frank jóvátételt volt köteles fizetni a győzteseknek.

Franciaországba, Spanyolországba és a Nápolyi Királyságba a trónra visszatértek a Bourbonok. Nagy-Britannia megkapta Franciaország és Hollandia gyarmatainak egy részét – Máltát és Ceylont, a fokföldi gyarmatokat Dél-Afrikában, jogot kapott a Jón-szigetek ellenőrzésére a Földközi-tengeren. Nagy-Britannia követelésére a szövetségesek megkapták az egész francia hadiflottát. Oroszországgé lett az egykori varsói hercegség, megőrizte Finnországot és Besszarábiát. Visszaadta Ausztriának Ternopilt, melyet Napóleon 1809-ben ajándékozott neki, cserébe viszont az osztrák császártól megkapta Holmscsinát és Pidljascsinát.

Fennmaradt Itália politikai széttagoaltsága. Ausztria felújította hatalmát Lombardiában és övé lett Velence. Megerősödött a Szárd Királyság, amelyhez hozzácsatolták Savoyát, Nizzát és a Genovai Köztársaság területét. Visszaállították a Pápai Államot és a Nápolyi Királyságot.

A 350 német világi és egyházi államalakulatból álló, a napóleoni háborúk előtt működő Szent Római Birodalom helyén 39 jogállam részvételével létrejött a Német Szövetség, melynek élén a közös szövetségi gyűlés állt.

Részlet Friedrich von Gentz, a bécsi kongresszus egyik titkára, leveléből (1815. június 26.)

A közfigyelem valószínűleg még nem volt olyan izgatott, mint ennek a találkozáson az ünnepélyes megnyitója előtt. Ettől a találkozástól várták Európa politikai rendszerének a reformját, az örök béke garanciáját és az Aranykor visszatértét. A határozat kizárólag restaurációt hozott, nagyhatalmak közötti, katonai erejük által előre meghatározott megállapodást, mely aligha járult hozzá az egyensúly megteremtéséhez és a béke fenntartásához Európában, meglehetősen önkényes változtatásokat a kevésbé hatalmas államok területeiben...

1. Hogyan értékeli F. Gentz a bécsi kongresszus munkáját? **2.** Egyet értetek-e a véleményével? Miért?

Megalakult 19 kantonnal a svájci konföderáció mely megkapta a stratégiai fontos alpesi hágókat és kikiáltotta örök semlegességét. Belgium és Luxemburg Hollandiához került, Norvégiát Svédországhoz, Schleswigt és Holsteint Dániához csatolták. Poroszország uralhatta Észak-Szászországot, a Rajna bal partját, Westfália nagy részét, a svéd Pomerániát és Rügen szigetét.

A területi változások rendszerének megvédése érdekében és a francia forradalmi mozgalmak elleni harc céljából I. Sándor orosz cár

javaslatára **1815. szeptember 26-án** Párizsban Ausztria, Poroszország és Oroszország részvételével megalakul a **Szent Szövetség**. Később csatlakozott hozzá Franciaország és az európai országok többsége. A Szent Szövetség tevékenységének jellege gyökeresen megváltozott az 1820-as troppai kongresszus után, amikor is kihírdették a katonai beavatkozás jogosságát más országok életébe, amennyiben ott nemzeti-felszabadító mozgalom, forradalom kezdődik.

Következtetések

- ▶ A konzulátus idején fokozatosan erősödött Bonaparte Napóleon hatalma. Mindeközben a konzul olyan politikát kívánt folytatni, amely megfelel minden társadalmi réteg érdekének.
- ▶ A Napóleon által létrehozott császárság rövid időn belül hatalmának csúcsára ért. Azonban Napóleon azon próbálkozása, hogy teljesen ellenőrzése alá vonja a kontinenst, a francia-orosz viszony kiéleződéséhez vezetett.
- ▶ A hosszú, kimerítő háborúk, a Napóleon által leigázott országokban végbemenő folyamatok, az oroszországi hadjárat az első francia császárság bukásához vezettek.
- ▶ Napóleon veresége a „régí rend” híveinek visszatéréséhez vezetett, akik meg akarták semmisíteni mindazokat a változásokat, amelyek a forradalom idején mentek végbe.
- ▶ A bécsi kongresszus először dolgozta ki a szerződések olyan rendszerét, amely szabályozta a nemzetközi kapcsolatokat és rögzítette az új határokat Európa egész területén. Azonban ezek a változások kizárólag a győztes hatalmak uralkodóinak érdekeit szolgálták.

Kérdések és feladatok

1. Mi a konkordátum? **2.** Mikor jött létre az első francia császárság? **3.** Melyik ütközetet neveztek a „népek csatájá”-nak? **4.** Milyen ukrán területeket kapott meg Oroszország a bécsi kongresszuson? **5.** Mely államok hozták létre a Szent Szövetséget?

6. A konzulátusi korszak belpolitikai célkitűzéseként Napóleon a „nyugalom, rend, törvényesség” megteremtését tűzte ki. Milyen módszerekkel valósultak meg ezek az akkori Franciaországban? **7.** Hogyan jött létre az első császárság Franciaországban? **8.** Jellemezzétek a napóleoni császárság bukásának megmutatózó jeleit! Hogyan ment végbe a napóleoni császárság bukása? **9.** Miért sikerült Napóleonnak visszatérnie a hatalomra? Mivel végződött a „száz nap” időszaka?

10. Mutassátok meg a térképen azon területi változásokat, amelyek a bécsi kongresszus következtében mentek végbe! **11.** Alkossatok kis csoportokat és beszéljétek meg, mennyire voltak valóságosak a Szent Szövetség alapító államainak céljai!

12. Napóleon így vallott magáról: „Én hol róka, hol oroszlan vagyok. Az uralkodás titka az, hogy kitaláljam, mikor mivé kell változnom.” Jellemezték Napóleon tevékenységét a konzulátus és a császárság ideje alatt és hozzatok fel olyan példákat, amelyek alátámasztják a fent idézett szavait! **13.** Készítsetek értekezést Napóleon szerepéről Franciaország és Európa történetében!

5. A napóleoni háborúk és a következményeik*

1. Milyen sajátos vonásai voltak a forradalmi Franciaország által vezetett háborúknak? Miért? 2. Egy nemzetközi kapcsolatokat tanulmányozó amerikai történész J. Ray így fogalmazott a XVIII. század végi nagy francia forradalom eszméivel kapcsolatban: „A forradalom kiterjedt. A franciák meg voltak győződve arról, hogy eszméik túl jók és túl fontosak ahhoz, hogy csupán egy állam határai közé szorítsák őket”. Magyarazzátok meg, hogyan nyilvánult ez meg Franciaország külpolitikájában, a forradalmi időszakban! 3. Milyen szerepe volt Bonaparte Napóleonnak Franciaország terjeszkedő politikájának megvalósításában a nemzetközi szinten?

Háborúk a konzulátus időszakában. A konzulátus ideje alatt Napóleon külpolitikájában jelentős helyet foglalt el a **második franciaellenes koalíció (1798–1801)** elleni harc, a francia területek bővítése és kihasználva azok nyersanyagforrásait leszámolni legnagyobb ellenségével – Nagy-Britanniával. A második koalíció elleni háború Napóleon fényes győzelmével ért véget. Miután gyorsan és váratlanul átkeltek az Alpokon, 1800. június 14-én Marengónál a franciák szétverték az osztrákokat. Az 1801-ben aláírt lunéville-i béke értelmében Ausztria lemondott Észak-Itáliáról és elismerte Franciaország a Rajna bal partján húzódó határait. A Nagy-Britanniával kötött amiens-i (e.: amjen) béke következtében Franciaország Egyiptom kivételével visszakapta gyarmatai többségét. A béke 14 hónapig tartott, ezután a harci események folytatódtak. Napóleon szövetségeseként lépett fel Spanyolország, melynek flottája segítségével az első konzul Nagy-Britanniát akarta meghódítani. 1802-ben Franciaország Itáliában elfoglalta Piemontot, 1803-ban pedig Svájcot.

A konzulátus idején kezdődött **napóleoni háborúk** Európában kronológiailag a XVIII. század végi nagy francia forradalom háborúinak folytatását jelentették. Hódító jellegük ellenére haladást is hoztak, mert terjesztették a forradalmi eszméket és rombolták a „régit rendet”. A francia polgárság érdekeit szolgálták, amely meg kívánta szilárdítani hatalmi

Napóleoni háborúk – Franciaország és szövetségesei által folytatott háborúk a konzulátus (1799–1804) és a császárság (1804–1814; 1815) időszakában az európai államok koalíciói ellen.

* Tudáselmélyítő téma .

Ulm kapitulációja.
Ch. Thévenin festménye, 1815

A trafalgári csata. J. M. W. Turner festménye,
1822

fölényét a kontinentális Európában. Franciaország fő ellenségei a napóleoni háborúkban Nagy-Britannia, Ausztria és Oroszország voltak.

2 Az első császárság háborúi. 1805 augusztusában létrejött a **harmadik franciaellenes koalíció**. Ellentétben az előző koalíciók által kitűzött célokkal, nem a forradalmi Franciaország megsemmisítését hirdették meg, hanem a Napóleon által folytatott hódító politikával szembeni ellenállást. A császár a saját részéről Nagy-Britanniára akarta a fő csapást mérni. Ezen cél elérése egy nagylétszámú sereget szánt. Azonban legelőször ki akarta ejteni a játszmából a gyengébb ellenfelet, ezért fő erőivel Ausztriába indult. **1805. október 20-án az ulmi csatában**, amely a Duna partján zajlott, megadásra kényszerítette az osztrák hadsereg fő erőit. Azonban ezzel a győzelemmel egy időben, a franciák vereséget is szenvedtek. A XIX. század legnagyobb tengeri ütközetében **1805. október 21-én** nem messze a gibraltári-szorostól, a **Trafalgar-foknál** Horatio Nelson angol admirális csaknem teljesen megsemmisítette az egyesített francia-spanyol flottát.

1805 novemberében Napóleon diadalmenetben bevonult Bécsbe. Az osztrákok megsegítésére orosz csapatok érkeztek. **1805. december 2-án Austerlitz** (a mai Csehország területe) mellett kerül sor a „három császár csatájára”. **I. Napóleonnak** sikerül megsemmisíteni **II. Ferenc** osztrák császár és **I. Sándor** orosz cár, hadseregét. Ennek következtében a harmadik koalíció felbomlott. 1806-ban I. Napóleon lemondásra kényszerítette II. Ferencet a német nemzet Szent Római Birodalmának császári címéről.

1806 júliusában I. Napóleon 16 délnémet államból létrehozta a Rajnai Szövetséget saját protektorátusa alatt. Ez felgyorsította a **negyedik franciaellenes koalíció** létrejöttének folyamatát (1806–1807). Napóleon gyorsan és határozottan

cselekedett. 1806. október 14-én zajlott le két meghatározó ütközet, a jénai és az auerstadti, melynek során megsemmisült a porosz hadsereg. Napóleon 1806. október 27-én ünnepélyesen bevonult Berlinbe.

1806. november 21-én a franciák császára Berlinben aláírja a **kontinentális zárlatról** szóló dekrétumot, mely a vele szövetséges és függő államoknak megtiltja az Angliával való kereskedelmet, postai és más kapcsolatot. A rendelet megszegőit vagyonekobjázzal fenyegették meg. Azonban ez a tilalom többet ártott a franciáknak, mint az angoloknak.

Részlet a kontinentális zárlatról szóló berlini dekrétumból (1806. november 21.)

1. A Brit-szigetek zárlat alatt vannak.
2. Tiltott a kereskedelmi és bármilyen más célú kapcsolatfelvétel a Brit-szigetekkel.
3. Minden angol alattvalót, legyen az bármilyen származású és rangú, akit az általunk, vagy szövetségeseink által elfoglalt területeken találunk, hadifogolynak nyilvánítunk...
4. Eme dekrétum közzététele után egyetlen kikötő sem fogadhat olyan hajót, amely Angliából illetve gyarmataiból indult, vagy behajózott oda...

1. Mi volt a kontinentális zárlat lényege? **2.** Mit gondoltok, hatásosak voltak-e a kontinentális zárlat intézkedései?

Kelet-Poroszország területén Napóleon találkozott az orosz hadsereggel. A véres pulutski (1806. december 26.) és Eylau-i csatákban (1807. február 7–8.) egyik ellenfél sem tudott győzelmet aratni. Napóleonnak csak a Friedlandi csatában (1807. június 14.) sikerült megvernie az orosz hadsereget. **1807. június 25-én** I. Napóleon és I. Sándor találkoztak egymással Tilsitben. A **tilsiti béke** értelmében Oroszország kénytelen volt elismerni Napóleon európai hódításait, szövetséget kötni vele és csatlakozni a kontinentális zárlathoz. A Rzecz Pospolita felosztása következtében a Poroszországhoz került lengyel területeken Napóleon létrehozta a Franciaországtól függő Varsói Hercegséget.

1808-ban a napóleoni hadsereg leigázta Spanyolországot. Új királya Napóleon öccse, **Joseph Bonaparte** lett. Azonban a spanyolok nem adták meg a magukat, és partizánháborúba kezdtek Franciaország ellen. J. Tarle Napóleon című könyvében így ír erről: „Sem ő, sem senki a világon nem sejtette még akkor, hogy ezek a „rongyosok” (így nevezte Napóleon a spanyolokat) ásták meg azt a gödröt, amely néhány év múlva szakadékként nyeli el az egész napóleoni birodalmat.”

1809 tavaszán Anglia és Ausztria létrehozták az **ötödik franciaellenes koalíciót**, amely nem bizonyult tartósnak. A franciák az asperni (1809. május 22.) és a wagrami (1809. július 5.) csatában legyőzték az osztrákokat és bevonultak Bécsbe. A legyőzött Ausztria jóvátétel fizetésére kényszerült, és csatlakozott a kontinentális zárlathoz. Ezután a koalíció felbomlott.

1810 elejére Európa jelentős része Napóleon hatalma alá került. Franciaországot függő államok vették körül, amelyek élén Napóleon rokonai

Franciaország az első császárság ideje alatt

álltak. Ebben az időben fokozatosan romlott a viszony Franciaország és Oroszország között. A császár szerint Oroszország volt a fő akadálya annak, hogy teljes irányítása alá vonja Európát.

3 Napóleon oroszországi hadjárata. Az Oroszország elleni hadjárat 1812 júliusában sikertelenül kezdődött a császár számára. Nem sikerül az orosz hadseregeket külön-külön szétverni, ahogy tervezte, ezért azok

Napóleon az égő Moszkvában.
Albrecht Adam festménye, 1841

Napóleon visszavonulása Moszkvából 1812 telén.
Adolph Northen festménye, 1863

- ? Hogyan mutatja be a kép 1812 telének tragikusságát Oroszországban a francia hadsereg számára?

Szmolenksznél egyesültek. Elkerülve az ütközeteket Mihail Kutuzov, az orosz hadsereg főparancsnoka becsalogatta a franciákat az ország belsejébe.

1812. szeptember 7-én Borogyinónál csatára került sor, melyről Napóleon úgy vélte, hogy megnyerte, mivel az oroszok visszavonultak és kiürítették Moszkvát. Azonban a város csapdává vált a franciák számára. Hiába várta Napóleon az orosz cárt, hogy békéért esedezzen. Beköszöntöttek a fagyok és Bonaparte elhagyva a felégetett Moszkvát, lepusztult utakon vonult hazafelé. Az orosz csapatok meg-megújuló támadásai, a partizánok rajtaütései, a kibírhatatlan fagy halálmenetné változtatták a franciák visszavonulását.

Napóleon megértette, hogy hadseregét nem lehet megmenteni, ezért sorsára hagyta katonáit és visszatért Párizsba. A francia hadsereg veresége Oroszországban a napóleoni császárság bukásának egyik fontos tényezője lett.

Az 1812-es oroszországi hadjáratot Napóleon „lengyel háború”-nak nevezte, mert a legtöbb csatája az egykori lengyel területeken zajlott és a sikere elkerülhetetlenül felélesztette volna a Rzecz Pospolita megújításának ügyét. És valóban, a határ, melyet a császár „nagy hadserege” (Grand Armée) átlépett, a helyi lakosok számára nemrég még a Lengyelország és Litvánia közötti történelmi határ volt. Napóleonnak két választása volt: megszerezni a helyi lakosok támogatását, felszabadítani a jobbágyokat és feléleszteni a Rzecz Pospolitát vagy kizárólag katonai célból átvonulni Oroszország felé. Napóleon az utóbbit választotta és óriási árat fizetett ezért.

Az oroszországi hadjárat bukása erősítette a Napóleon elleni hangulatot Európában és egy új franciaellenes koalíció létrejöttét sarkallta. A kontinens jövőjéért folytatott harc a tetőpontjához ért.

Oroszországból való visszatérése során Napóleon megszállt Vilniusban. A külügyminiszterének arra a kérdésére: „Mi van a hadsereggel?“, azt felelte: „A hadsereg nincs többé.” Azután elgondolkozott és megjegyezte: „A hatalmast a nevétségéstől csak egy lépés választja el.”

Következtetések

- ▶ A hosszú napóleoni háborúk, melyek ebben az időben egész Európát érintették, Napóleon vereségével végződtek. Viszont ez a korszak nem múlt el következmények nélkül a kontinens számára. Európa társadalmi gyökeresen megváltozott. Jelentősen meggyengültek „régikor” csökevényei Közép- és Nyugat-Európában. Napóleon próbálkozása, hogy teljes uralma alá vonja Európát, megbukott.
- ▶ A napóleoni háborúk megindították a kontinensen a nemzeti eszmék fejlődését, különösen Németországban és Olaszországban. A nagy francia forradalom eszméi, melyek ebben az időszakban egész Európában terjedni kezdtek, elősegítették a nemzeti polgári társadalom kialakulását.

Kérdések és feladatok

1. Melyik franciaellenes koalícióval harcolt Napóleon a konzulátus ideje alatt? **2.** Mit jelent a napóleoni háborúk kifejezés? **3.** Ki volt az angol hadiflotta parancsnoka a trafalgar-i csata idején? **4.** Melyik ütközetet nevezték a „három császár csatájának”? **5.** Mikor volt Napóleon oroszországi hadjárata? **6.** Mivel végződött Napóleon oroszországi hadjárata?

7. Milyen külpolitikai célokat akart elérni Napóleon az európai háborúkkal a konzulátus idején? Elérte-e ezeket a célokat? Véleményeket indokoljátok meg! **8.** Állapítsátok meg, milyen külpolitikai célokat akart elérni Napóleon a háborúival az első császárság idején! **9.** Miért vezetett Napóleon hadjáratot Oroszországba? Később, mikor a császár vereségeire és győzelmeire emlékezett beismerte, hogy az 1812. oroszországi hadjárata volt a legnagyobb hibája. Mit gondoltok, miért?

10. Az atlasz térképe alapján kísérjétek figyelemmel a napóleoni háborúk kibontakozását a konzulátus és az első császárság időszakában, mondjátok el menetét! **11.** Állítsátok össze a füzetekben egy vázlatot „Az első császárság háborúi” témából és az alapján készítsetek egy beszámolót! **12.** Készítsetek a füzetekben egy időrendi táblázatot a napóleoni háborúkról! **13.** Alkossatok kis csoportokat és vitassátok meg a napóleoni háborúk jellegét és eredményeit!

14. Napóleon valamikor ironikusan megjegyezte: „Minden birodalom a gögtől pusztul el”. Véleményetek szerint hogyan jellemezi ez az állítás a napóleoni háborúk eredményeit?

Gyakorlati foglalkozás

A társadalmi egyenlőség elvének megszilárdulása az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata és Napóleon Polgári Törvénykönyve megjelenése közötti időszakban.

1. Mi az a polgári egyenjogúság? **2.** Mikor és hogyan fogadták el az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát? **3.** Hogyan nyilvánul meg az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában a polgári egyenjogúság elve? **4.** Mikor és milyen körülmények között jelent meg Napóleon Polgári Törvénykönyve? **5.** Hogyan nyilvánul meg Napóleon Polgári Törvénykönyvében a polgári egyenjogúság elve? **6.** Soroljatok fel tényeket, amelyek bizonyítják, hogy az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata és Napóleon Polgári Törvénykönyve megjelenése közötti időben a polgári egyenjogúság elve megszilárdult Franciaországban!

Cél: a megszerzett tudás és az előkészített beszámolók alapján megállapítani, milyen megnyilvánulásai voltak a polgári egyenjogúság elve megszilárdulásának Franciaországban az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata és Napóleon Polgári Törvénykönyve megjelenése közötti időben; megbizonyosodni arról, hogy milyen fontos szerepet játszott a polgári egyenjogúság elve a társadalmi élet fejlődésében.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz

(a témákat a tanár osztja szét)

1. Készítsetek beszámolót az alábbi témában: a polgári egyenjogúság elvének megszilárdulása Franciaországban az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata és Napóleon Polgári Törvénykönyve megjelenése közötti időben!
2. Készítsetek esszét a következő kérdés alapján: Miért fontos a polgári egyenjogúság elve a társadalmi élet fejlődésében?!

A munka menete

1. Alkossatok csoportokat aszerint, hogy milyen témájú beszámolót vagy esszét készítettetek és vitassátok meg a munkátok során kapott eredményeket!
2. Mutassátok be az osztálynak a közös munka során kialakult következtetéseket!
3. Mutassátok be az osztálynak a legsikeresebben összeállított beszámolókat és esszéket!
4. Foglaljátok össze a gyakorlat céljának megfelelő következtetéseket!

Napóleon törvénykönyve

II. FEJEZET. EURÓPA ÉS AMERIKA ÁLLAMAI A FORRADALMAK ÉS A NEMZETI EGYESÜLÉS IDŐSZAKÁBAN (1815–1870)

6. Az ipari társadalom megalakulása

1. Mi az ipari forradalom? Milyen két összetevője van az ipari forradalomnak? **2.** Mi a konzervativizmus? **3.** Kik a liberálisok és mire törekedtek? **4.** Milyen nézeteket vallottak a radikalizmus képviselői? **5.** Milyen elképzelései voltak a nacionalistáknak a nemzet szerepéről a történelemben?

Az ipari forradalom és annak következményei Nyugat-Európában. Az ipari társadalom megalakulása. Ahogy már tudjátok, az ipari forradalom (fordulat) gazdasági és szociális politikai változások rendszere, minek következménye a kézi munka használatán alapuló manufaktúris iparról a nagyipari gépi termelésre való áttérés. Ez az átmenet a munkagépek feltalálásával és alkalmazásával vette kezdetét, a végén pedig a gépeket már gépekkel gyártották, vagyis megjelent a gépipar, ami a gépek széleskörű használatán alapult.

Az ipari forradalom a XVIII. század utolsó harmadában kezdődött Angliában és a XIX. század 60–80 éveiben fejeződött be, amikor is már Európát, az USA-t és Japánt is meghódította. Ennek következtében megalakult az agrár-ipari gazdaság, az ipari társadalom megerősödésének gazdasági feltétele. Fő jellemzői:

Proletariátus – a termelőeszközök tulajdonától megfosztott bér munkások (proletárok) gyűjtőneve, akik abból éltek, hogy eladták a munkaerejüket a termelés eszközeivel rendelkezőknek.

- ▶ a vállalkozók fontos szerephez jutottak a társadalmi életben;
- ▶ megalakult egy új társadalmi réteg a bér munkások (**proletariátus**);
- ▶ megjelent az ipari szakoktatás;
- ▶ megjelentek az első túltermelési válságok;
- ▶ végbement az urbanizáció;
- ▶ a korábbihoz képest megnőtt az iparban dolgozók aránya (az iparban dolgozók aránya, a nem iparban dolgozókhoz képest, több mint 50 %);
- ▶ megváltozott az emberek értékrendje: olyan értékek lettek fontosak, mint az üzleti érzék, a szorgalom, az újdonságokhoz való alkalmazkodás képessége.

Az ipari forradalom fordulópontot jelentett a történelemben, hatással volt a hétköznapi élet csaknem minden területére. Ugyanakkor ennek a folyamatnak minden országban megvoltak a maga sajátosságai.

2 A konzervativizmus fejlődése. Az emberek megpróbálták értelmezni az új valóságot. Ezeknek a próbálkozásoknak az eredményei folytán jöttek létre a főbb ideológiai koncepciók: a konzervativizmus, a liberalizmus, a nacionalizmus és a szocializmus.

Nagyon elterjedt volt az akkori nyugati országokban a konzervatív eszmerendszer. Képviselői előnyben részesítettek mindent, amit már igazolt az idő, óvatosan viszonyultak a reformokhoz, kategorikusan elvetették a társadalom és állam átalakításának minden radikális, forradalmi módszerét. Elismerve, hogy az emberi természet nem tökéletes, a konzervatívok úgy vélték a társadalomban szükség van olyan erők működésére, melyek képesek határok között tartani azt. A magántulajdon és az emberek közötti egyenlőtlenség természetes volt a konzervatívok számára. Fontosabb volt számukra a stabilitás.

A konzervatívok együttérzéssel viszonyultak a szegényekhez és az elesettekhez. Azonban életkörülményeik javítását, gyógyításukat, oktatásukat, lakáskörülményeik javítását kizárólag a gazdagabb emberek adományai alapján működő egyházi és polgári jótékonyági szervezetek tevékenységével kapcsolták össze. A jótékonytságot ebben az időben, Európában az előkelőségek sajátos társadalmi kötelezettségének tartották.

A konzervativizmus egyik képviselője **Thomas Carlyle** (e: karlájll) (1795–1881) angol történész, A francia forradalom történetének szerzője volt. A „régí rendet” sokkal igazságosabbnak tartotta azoknál a viszonyoknál, amelyek a korabeli európai vállalkozók és bérmunkások között léteztek. A svájci közgazdász és történész, **Jean Charles Sismondi** (1773–1842) a konzervativizmus szellemében elítélte az ipari forradalmat. Véleménye szerint a gépek alkalmazása növelte a munkanélküliek számát, rosszabb lett a vállalkozók és a bérmunkások közötti viszony, növelte a gyermekmunka alkalmazásának méreteit.

3 A liberalizmus fejlődése. A liberálisok az abszolutizmus következetes ellenfelei voltak. Egyeseken elítélték a királynak azt a jogát, hogy kénye-kedve szerint rendelkezessen alattvalói vagyonával, illetve életével. Nem ismerték el a rendi előjogokat és az állampolgárok egyenlőségéért léptek fel a törvény előtt. A liberálisok elismerték a bérmunkások azon jogát, hogy egyenjogú tárgyalásokat folytassanak a vállalatok tulajdonosaival a munkafeltételekről és hogy saját szervezeteket (szakszervezeteket) hozhassanak létre. Fokozatosan bővíteni kívánták a választók számát és növelni a parlament szerepét az állam életében.

Koncepció – nézetek, bizonyos jelenségek, folyamatok megértésének rendszere.

Ideológia – politikai, jogi, etikai, művészeti, filozófiai és vallási nézetek rendszere.

Jeremy Bentham (1748–1832) angol gondolkodó, a liberalizmus egyik legismertebb híve azon a véleményen volt, hogy a társadalom nem más, mint saját érdekekkel rendelkező emberek közössége. Felvirágoztatni ezt a közösséget csak a személyiség jogainak biztosításával és a magántulajdon sérthetlenségének a meghirdetésével lehet. Bentham azt állította, hogy a szabad vállalkozást nem gátolhatja semmi, kivéve, ha sérti más emberek érdekeit. Felismerte azt, hogy Nagy-Britannia politikai rendszere sok tekintetben elavult, ezért a parlament megreformálását javasolta a választójog kiszélesítése alapján.

J. Bentham filozófus a mai napig részt vesz a University College London vezetőségének ülésein egy úgynevezett „ikon” formájában és hivatalosan jelenlévő személynek számít, aki tartózkodik a szavazástól. „Az erkölcsi elvek és törvények legboldogabb rendszerének megalapítója” (így nevezte magát J. Bentham) művében úgy végrendelkezett, hogy testét őrizték meg az utókor számára. Földi maradványait felöltöztették, beültették a kedvenc székébe, az arcáról mintázott viasz maszkot tettek rá.

Alexis de Tocqueville

A francia liberalizmus képviselője, **Benjamin Constant** (1767–1830) úgy gondolta, csak az a társadalom szabad, melyben elismerik a személyiség szabadságát. A szabad vállalkozásokat támogatta, szerinte az állam nem korlátozhatja semmiben sem azt. Politikai eszményképe az alkotmányos monarchia volt. Csak a királyi hatalom tudja megvédeni a vállalkozók jogait, ezért a negyedik hatalmi ággá kell válnia.

A klasszikus európai liberalizmus eszméit leginkább **Alexis de Tocqueville** (1805–1859) francia államférfi és politológus képviselte a közismert *Az amerikai demokrácia* című könyv szerzője. Művében elemezte a szabadság és egyenlőség, illetve a politikai hatalom és társadalom közötti kapcsolatot. Tocqueville a liberálisok szellemében lépett fel az államhatalom megerősödése ellen, mivel az mindig a közigazgatás központosításával és bürokratizálódásával jár, miáltal korlátozza a személyi szabadságot. Elutasította a társadalmi egyenlőség eszméjét, mondván, csak a „rabságban lehet egyenlőség”. Ezzel függött össze az is, hogy Tocqueville ellene volt az általános választójognak, mert szerinte így a hatalom a csócselék kezébe kerülhet, akik általános egyenlőség megvalósítását akarják.

4 Nacionalizmus. Egyes történészek véleménye szerint a XIX. század a történelemben a nacionalizmus korszaka, mely eszmerendszer az emberiség egyik legmeghatározóbb és legéletképesebb ideológiája vált. Kezdetét a XVIII. század végi nagy francia forradalommal hozzák összefüggésbe, amely

a nemzetet a szabad polgárok egyesülésének és a hatalom forrásának kiáltotta ki. A napóleoni háborúknak köszönhetően kezdtek az új eszmék terjedni Európa-szerte.

A nacionalizmus eszméinek további fejlődését a német gondolkodók tevékenységével hozzák összefüggésbe. **Jo-hann Gottlieb Fichte** (1762–1814), miután Poroszország vereséget szenvedett a Napóleon elleni háborúban, a Beszédek a német nemzethez című művében egyesülésre és nemzeti megújulásra szólítja fel a németeket, mert csak így válhatnak Európa kulturális hatalmává. **Georg Wilhelm Friedrich Hegel** (1770–1831) támogatta a nemzetállamok kialakulását Európában, mivel úgy gondolta, hogy a nemzetállam az állampolgárok egyesülésének legoptimálisabb formája a szabadság, a biztonság, a boldogság megvalósítása valamint az isteni eszme testet öltése érdekében.

A tudósok között nincs egyetértés abban a kérdésben, hogy kit tekintetünk a nacionalizmus legfőbb ideológusának ebben az időszakban. Egyesek Jean-Jacques Rousseaut és Edmund Berket, mások viszont Friedrich Listet tartják annak. Ezek a nézetkülönbségek azzal függhetnek össze, hogy a nacionalizmus a XIX. század univerzális jelensége volt.

Georg Wilhelm
Friedrich Hegel

5 Utópista szocializmus. A korabeli Európában sok híve volt a radikális változásoknak és egy új társadalom felépítésének. Az európai radikálisok között terjedni kezdtek a **szocializmus** eszméi. Jóllehet a szocializmus kifejezést a francia **Pierre Leroux** (1797–1871) csak a XIX. század második felében kezdte alkalmazni, az igazságos társadalomról, „aranykorról” szóló elképzelések már az ókori mítoszokban is megjelentek, fejlődtek a különféle vallásokban, de később alakot öltöttek az utópista szocializmus eszméiben is. Az európai ipari forradalom kibontakozásának időszakában az **utópista szocialisták** elítélték a bérmunkások szociális kiszolgáltatottságát és kizsákmányolását, a kegyetlen konkurenciát stb. Ezekkel az ipari forradalomból adódó jelenségekkel az utópista szocialisták egy általuk ideálisnak tartott társadalmat próbáltak szembeállítani.

Robert Owen (1771–1858) angol utópista arra a következtetésre jutott, hogy a szociális problémák fő forrása a piacgazdaság, amely a szabad versenyek és a termelőeszközök magántulajdonán alapszik. Olyan társadalom létrehozását javasolta, ahol a munkások önkormányzati társaságokba egyesülnek és nincs

Utópia – képzeletbeli sziget Morus Tamás angol gondolkodó azonos című művében, ahol állítólag egy ideális társadalmi rend létezik. Az utópia kifejezést akkor használjuk, amikor tudományosan meg nem alapozott elképzelések alapján akarnak igazságos, mintáértékű társadalmat létrehozni.

Szocializmus – olyan tanítás, melynek célja a szociális igazságosság, szabadság és egyenlőség eszményeinek a megvalósítása.

Utópista szocializmus – az ideális társadalomról szóló tanítás, amely a közös vagyonon, az általános munkakötelezettségen és a megtermelt javak egyenlő elosztásán alapszik.

magántulajdon. Azért, hogy hozzájuthassanak a számukra szükséges alapvető dolgokhoz, az egyes társaságok tagjai közvetlenül cserélnék ki a másik társaság tagjaival a termékeiket, megkerülve ezáltal a piacot. A társaságok – elképzelése szerint – fokozatosan ellepik az egész bolygót és beköszönt „a földi mennyország, ahol béke és boldogság honol”.

A francia utópista **Claude-Henri Saint-Simon** (1760–1825) „új ipari rendszer” létrehozásának a híve volt, amely minden polgár életmódjának felvirágzásához vezet. Felfogása szerint az új társadalomban be kell vezetni az általános munkakötelezettséget, a termelés tervszerű szervezését, és azt az elvet, hogy vezető beosztást csak megfelelő képességek útján lehessen szerezni. A magántulajdon azonban megmaradna. Az állam feladata a gazdaság irányítása és a szociális ellentétek békés úton történő feloldása.

Charles Fourier

A francia utópista **Charles Fourier** (1772–1827) általában kívánta megszüntetni a magántulajdont: mind a termelőeszközökét, mind a lakásokat, és a személyes használati tárgyakét. Kidolgozta az új „harmónia társadalmának” a tervezetét, ahol az emberek képességei szabadon fejlődhetnek. Az új társadalom a szocialista eszmék népszerűsítése által jöhet létre.

Részlet Fourier „A világ egységének elmélete” című munkájából

Mindaddig, amíg a világ nagy és kis emberei át vannak itatva kölcsönös gyűlölettel, bármilyen szabadság csak új viták okozója lesz. A különböző osztályok közötti összetartás megteremtésének természetes módja az, hogy egy közös céljuk legyen, más szóval társakká kell tennünk őket a termelésben. Egy gazda vagy bérlő, aki megkapja a saját részét a termésből, igyekezni fog, hogy a termés, mely a tulajdonosé, még több legyen, mivel, ha a tulajdonos keveset kap, akkor a bérlő is kevesebbet kap.

Így az egység titka a társulásban van. Az osztályok közötti társulás és a közös érdekek elfeledtetik velük a kölcsönös gyűlöletüket...

1. Miben vélte megtalálni a szerző a szociális harmóniához vezető utat? **2.** Milyen a ti véleményetek Fourier nézeteiről? Miért gondoljátok így?

Pierre Joseph Proudhon (1809–1865) francia utópista a társadalom békés átalakításának a híve volt, melyet a hitelrendszer megreformálása által lehet elérni. Javasolta egy olyan „népi bank” létrehozását, amely kamatmentes hitelt biztosít az igazságos termékcserre megszervezéséhez a kistermelők között. Ilyen körülmények között az államra, mint a szociális igazságtalanság forrására már nem lesz szükség. A kis tulajdont a termelés szükséges láncszemének tartotta, a nagy tulajdont viszont rablásnak. Proudhon-t az európai **anarchizmus** megteremtőjének tartják.

6 A marxizmus megjelenése. A szocialista elméletet két német gondolkodó, Marx Károly (1818–1883) és Engels Frigyes (1820–1895) fejlesztette tovább, akik kidolgozták a marxizmus tanítását. A tőkés társadalom szabadsága, véleményük szerint nem más, mint a dolgozó ember elnyomásának a szabadsága. Az állam a kapitalisták uralmának az eszköze, ezért meg kell azt semmisíteni. A szociális egyenlőséget képtelenség elérni, amíg létezik a magántulajdon

Az utópista szocialisták kritikájából kiindulva Marx kijelentette: a szocializmus nem a gondolkodók kitalálása, hanem a kapitalizmust követő reális társadalmi rendszer. Ez a rendszer társadalmi tulajdonon alapszik, és a magántulajdon felszámolásával megszüntetné az ember-ember általi kizsákmányolását, illetve a társadalom *osztályokra* való tagolódását. A tőkések érdekeit védő állam helyett létrejönne a proletárdiktatúra állama, amely véghezviszi a fentebb vázolt változásokat. A szocializmus a világ országaiban végbemenő szocialista forradalom győzelme eredményeként teremődik meg, amit a proletariátus hajt végre. Ezért szükségszerű a proletariátus osztályharcának szervezése, valamint hogy a munkásság felismerje szerepét a társadalmi fejlődésben. A szocializmusra Marx és Engels nem, mint végcélra, hanem, mint a **kommunizmushoz** vezető átmeneti időszakra tekintett.

Tanításuk gyakorlati megvalósítása céljából Marx és Engels 1847-ben Londonban megalakították a „Kommunisták Szövetségét” – a történelem első nemzetközi kommunista szervezetét. Programját az 1848-ban megjelent A „Kommunista Párt Kiáltványa” tartalmazta. A kiáltvány azt állította, hogy az emberiség egész előző története nem más, mint az osztályok harca és a proletariátus hivatott arra, hogy létrehozza a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló osztály nélküli társadalmat. A kiáltvány feltárta a kapcsolatot a szocializmus és a kommunizmus között, meghatározta az utóbbi elérésének útját. Azonban ez a dokumentum nem érte el a várt hatást, ezért Marx és Engels az 1848–49-es forradalom veresége után arra a következtetésre jutott, hogy a kiáltványban kitűzött feladatokat a közeljövőben teljesíteni nem lehet.

Anarchizmus – olyan társadalmi-politikai irányzat, amely kétségbe vonja az államhatalom szükségességét, a közösségek, munkakollektívák teljes önkormányzatát hirdeti.

Marxizmus – Marx Károly és Engels Frigyes által létrehozott filozófiai, szociális és politikai tanítás.

Kommunizmus (a latin közös szóból) – társadalmi, gazdasági és politikai rendszer, amely a munkaeszközök és közszükségleti cikkek kollektív tulajdonán alapszik. Osztály nélküli társadalom, ahol az állam megszűnik létezni.

Osztály – emberek nagy csoportja (a társadalom részei), akiket a hasonló termelési kapcsolatok és életkörülmények, oktatási és kulturális hozzáférési lehetőségek kötnek össze.

Manifesztum – egy párt vagy társadalmi szervezet kiáltványa, nyilatkozata, amely tartalmazza programját és tevékenységének fő elveit.

Marx Károly
és Engels Frigyes

Következtetések

- ▶ Az ipari forradalom egyik fontos következménye, hogy kialakultak az ipari társadalom létrejöttének előfeltételei, mint az emberiség fejlődésének új szakasza.
- ▶ Az ipari társadalom kialakulását kísérő problémák megoldásában a konzervatívok a legfontosabbnak a stabilitást és a tradíciókhoz való hűséget tekintették. A liberálisok viszont a változások hívei voltak, azt a szempontot követve, hogy a jövőnek szebbnek kell lennie a jelennél, mivel a jelen is jobb a múltnál.
- ▶ Sok követője volt a nacionalizmusnak is, melynek terjedése elősegítette a nemzetállamok létrejöttét Nyugaton.
- ▶ Az ipari társadalom kezdeti szakaszát jellemző szörnyű valóság a szocialista eszmék terjedéséhez vezetett, az utópista szocializmus-tól a marxizmusig.

Kérdések és feladatok

1. Mikor fejeződött be az ipari forradalom? 2. Nevezétek meg a korszak konzervatív gondolkodóit! 3. Kit neveznek a klasszikus európai liberalizmus szószólójának? 4. Melyik liberális gondolkodó tartotta azt, hogy a társadalomban csak a „rabságban lehet egyenlőség”? 5. Nevezétek meg a „Beszédek a német nemzethez című” mű szerzőjét! 6. Mit értünk utópista szocializmus alatt?

7. Véleményetek szerint az ipari társadalom mely jellemzői a legfontosabbak? Miért? 8. Milyen nézeteket vallottak a konzervatívok a társadalmi fejlődéssel kapcsolatban? 9. A francia liberalizmus teoretikusa B. Constant írta: „A szabadság alatt én az egyén uralmát értem a hatalom felett.” Mit javasoltak a liberálisok ennek az elvnek a megvalósítása érdekében? 10. Melyek voltak a nacionalista eszmék megjelenésének és fejlődésének sajátosságai? 11. Hogy gondoljátok, miért születtek meg a XIX. század első felében az utópista elméletek? Milyen kapcsolatban volt az ipari forradalom kialakulásával? 12. Miben rejlik a marxista ideológia lényege?

13. Töltsétek ki a Társadalmom-politikai irányzatok a nyugati országokban a XIX. század első felében című táblázatot!

Elnevezés	Jelentős képviselők	Az állam és társadalom fejlődésével kapcsolatos nézetek

14. Készítsetek tanulói kutatási projektet! A hét folyamán a médiában (újság, tv, rádió) közölt információk alapján gyűjtsetek példákat a témában taglalt társadalmi-politikai irányzatok szerepéről a nyugati társadalmak életében. Azok alapján vonjátok le a következtetést, melyek vannak túlsúlyban napjainkban a nyugati országokban!

15. Wilhelm Christian Weitling német marxista, a Kommunista Egyesület tagja, úgy gondolta, hogy a régi társadalmi rendszer lerombolása és a „kizsákmányoló” megsemmisítése érdekében fel kell használni a bűnözőket – rablókat, tolvajokat, csavargókat, stb. A hatalom megszerzése eme módjának erkölcsi ára nem érdekeltte. Mi a véleményetek a hatalom megváltoztatásának ilyen módszereiről a társadalomban?

Gyakorlati foglalkozás

Az ipari forradalom társadalmi következményei.

Változások a lakosság különböző rétegeinek mindennapi életében.

1. Milyen volt Európa lakossága az ezt megelőző időszakban? 2. Milyen változásokon ment át Európa lakossága a XVIII. század végétől a XIX. század elejéig? 3. Jellemezték az ipari forradalom fő következményei! 4. Milyen változások történtek a városok arculatában? 5. Mi jellemezte az európai otthonokat és a háztartási eszközöket az újkor első időszakában? 6. Milyenek voltak a házassági és családi viszonyok és milyen volt a nők helyzete a korábbi időszakban? 7. Hogyan fejlődött a divat az újkor első időszakában?

Cél: az alábbi szöveg alapján megállapítani, hogy milyen változások történtek a korabeli európai lakosság különböző rétegeinek mindennapi életében.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz

1. Ismételjétek meg az 1. téma anyagát Európa XVIII. századi és XIX. század eleji lakosságáról!
2. Fogalmazzatok meg a célnak megfelelő következtetéseket!

A munka menete

1. Olvassátok el a szöveget, válaszoljatok a kérdésekre és oldjátok meg a feladatokat!
2. Fogalmazzatok meg a célnak megfelelő következtetéseket!

A városok arculatának változásai. A XIX. századot időnként „burzsoá” századnak nevezik, mivel a „régí rend” megdöntésének eredményeként a burzsoák lettek a társadalom vezető rétege, az ő ízlésük kapta a főszerepet. Ez megmutatkozott a mindennapi életben is. A legtöbb falu és település megőrizte hagyományos kinézetét, de a városok jelentős része nagy változásokon ment keresztül.

Egy utazó leírása: Berlin a XIX. század elején.

A legtöbb utca széles és négy vagy több emeletes házak állnak rajtuk. Vannak nagy terek is. Még lélegezni is könnyebb itt, mint Bécsben, Hamburgban vagy más városban, ahol a házak és emberek kis területeken vannak összetömörülve. A széles utcák és a szép építészet olyan látványt kölcsönöznek Berlinnek, amivel nem sok nagyváros dicsekedhet. A Wilhelmstrasse, mely csaknem teljesen kastélyokkal van tele, a Leipziger Strasse, az Unter den Linden, az Operatér, a Vilmos tér stb. a külföldiek csodálatát váltják ki...

1. Milyen hatással volt az íróra az akkori Berlin? 2. Az építészet milyen új vonásait ismeritek fel a leírásban?

Unter den Linden, Berlin.
Eduard Gaertner festménye, 1852

A párizsi Sainte-Geneviève könyvtár olvasóterme.
Épült Henri Labrouste tervei alapján.
Napjaink látképe

A XIX. században változások történtek a városok tervezésében. A városok központi részből és külvárosból álltak. A központi részben éltek a jólétező polgárok és itt megtalálható volt minden, ami szükséges volt az életvitelükhöz. A külvárosban a helyi szegények laktak, itt álltak a gyárak, olcsó kocsmák, posták stb. A központi részt és a külvárost újonnan épített széles utcák kötötték össze.

Európa csaknem minden városa fokozatosan növekedett és olyan épületekkel bővült, amelyek megfeleltek az akkori elvárásoknak. A régi épületek egymás után tűntek el, az újak szépen sorakoztak a hosszú utcákon. A városok növekedése, még a nagyvárosoké is, lassan haladt, de a század

közepére a legtöbbjük arculata teljesen megváltozott.

A városok központi részében tereket, parkokat, sétányokat stb. alakítottak ki. Az utcákon megjelentek az első tömegközlekedési eszközök. A föld árának növekedésével egyre több lett az emeletes ház. Párizsban épültek olyan hétemeletes házak, melyek lakásait bérbe adták. A XIX. század második felében megjelentek az első vízvezeték rendszerek, melyek gőz erejével működtek. Az első vízvezeték Londonban rakták le, és nem sokkal ezután Párizsban.

A XIX. században egyre több hivatali, közigazgatási, kereskedelmi és termelési épületet húztak fel – megjelentek az üzletek, bankok, vasútállomások, gyárak, kiállítótermek, könyvtárak, stb.

Az épületek stílusára általában a rokokó, klasszicizmus és az empire stílus volt a jellemző.

A XIX. században a városi építészeknek új feladatokat kellett megoldaniuk. Például, a közhasznú épületeknek – vasútállomások, bankok, kiállítási és árusításra szolgáló pavilonok, stb. – tágas termekre volt szüksége, ahol a falak nem akadályozzák az emberek közlekedését. Ez új építészeti megoldások, konstrukciók és anyagok megjelenését eredményezte. Az építészetben elkezdik széleskörűen használni a fémszerkezeteket, a betont és az üveget. A munkás külvárosokra az építészeti újítások többsége nem jutott el.

Kérdések és feladatok

1. Milyen változások történtek a városokban a XIX. században? **2.** Véleményetek szerint mi volt a változások oka? **3.** Mi az, ami az akkori újítások közül jellemző a mai városok építészetére is?

Lakhely és háztartási eszközök. A lakhely és az életkörülmények a tulajdonos pénzügyi helyzetétől függtek. A leggazdagabbak nagy magánházakban laktak, akár több tucatnyi szobákban. A középosztálybeliek kis magánházakban laktak, vagy kényelmes lakást béreltek. A szegények kis házikókban laktak a külvárosokban, a pincékben vagy a padláson.

A tehetősek házaiban ebben az időben magas négyszögű kályhakkal, úgynevezett „hollandokkal” (azért nevezték így, mert Hollandiából eredtek) fűtöttek. A burzsoák a konyháikban alacsony kályhákat alakítottak ki, amiken volt egy fémlap, néhány lyukkal, hogy az ételt kényelmes legyen elkészíteni. A szegények, mint korábban, az ételt a tűzhely fölött készítették el.

A lakások megvilágítására a gazdagabbak először a XVIII. század végén feltalált üveg olajlámpákat használták, a század közepétől petróleumlámpákat, később gázvilágítást, a 70-es évektől pedig megjelent az elektromosság. A szegények lakásukat fáklyákkal világították meg. Ugyanakkor a gazdagok és a szegények lakásaiban is gyakoriak voltak a tüzesetek.

A tehetősek általában porcelán vagy fajansz (kerámia) edényből fogyasztották az ételt, amely széleskörűen elterjedt és jelentősen olcsóbb lett (előállításukra sok gyár létesült Európában). A szegények továbbra is agyagedényeket használtak. A gyáriparnak köszönhetően mindenki számára elérhetőek lettek az üvegtermékek. Az ételek elkészítéséhez általában réz, fém és öntöttvas edényeket használtak.

A burzsoázia igényei kihatottak a bútorkészítés fejlődésére is. A bútorokat faragták, fekete vagy vörös lakkal vonták be és fémmel díszítették.

Petróleumlámpa

A háztartási eszközök néhány fajtája, mint például a nagy díszes ládák teljesen kimentek a használatból, mert nem feleltek meg a modern szükségleteknek. A szegényebbeknek nem volt lehetőségük követni a bútortílusok változásait.

A városi lakhelyek elengedhetetlen részévé váltak a fali és asztali órák. Ezek mintha azt jelképezték volna, hogy az új XIX. „burzsoá” században – az idő pénz.

Kérdések és feladatok

1. Hasonlítsátok össze az európaiak XIX. századi háztartási eszközeit a korábbi időszakéval! 2. Milyen változásokat hozott a lakhely és a háztartási eszközök terén a XIX. század? 3. Milyen tárgyakat „örököltek” meg a napjainkban élők azok közül, amelyeket a XIX. században használtak?

Házasság és család. Divat. A korabeli európai társadalom fő eleme a házasság és a család maradt. A társadalmi változások hatottak rájuk, de lényegük nem változott. Ebben az időben a nagycsaládok voltak elterjedtek, melyekben a gyerekek együtt éltek a szüleikkel. A felső rétegnél ezt általában a közös családi vállalkozások követelték meg, a szegényeknél pedig az öreg szülőkről való gondoskodás szükségessége és az, hogy nem volt elegendő pénzük önálló családi életet kezdeni. A gyerekek száma ugyancsak attól függött, mennyire voltak tehetősek és mennyi gyereket tudtak eltartani.

Francia család esernyővel, empire stílusba öltözve.
Louis-Leopold Boilly festménye, 1803

A XVIII század végi nagy francia forradalom jelentős változásokat okozott az emberek életmódjában és a divatban is. Ettől az időtől kezdve minden polgár egyenlő volt, ami az akkori burzsoá öltözkézésében is megnyilvánult fő – meglehetősen egyhangú volt. A burzsoá öltözkézés Angliában jelent meg a forradalom sikere után, később pedig áterjedt egész Európára. A különböző rétegek képviselőit most már nem lehetett megkülönböztetni az öltözkézésük szerint. Mindenki azt viselt, amit csak akart.

A divat nemzetközi jelleget öltött, egyformán öltözködtek Európában és Amerikában. Az öltözködés alapján következtetni lehetett: ahol megmaradt a nemzeti öltözkézés ott még nem ment végbe az ipari forradalom, megmaradt a természetes gazdálkodás és nem volt jellemző a ruhák gyári előállítására.

A férfioltozék a korábban használt díszes helyett praktikusabá vált, viselője férfiasságát emelte ki.

A burzsuá öltözék azt sugallta, hogy ez egy olyan munkásember ruhája, aki fáradhatatlanul dolgozik és a tevékenység az életcélja. A burzsuá öltözék viselői aktív életmódot folytattak, és mivel gyorsan mozogtak ruhájuk nem akadályozhatta őket tevékenységükben. Eltűntek az élénk díszítőelemek, az ünnepi változatosság, a színek semlegesek lettek. Az új ruháknak vonalvezetése egyszerűvé vált.

A XIX. században, sokkal gyakrabban változtak a stílusok a divatban, mint korábban bármikor. Csak Franciaországban külön stílusa volt a forradalom, a direktórium, a konzulátus és az első császárság időszakának. Az öltözék rámutatott viselőjének politikai hovatartozására. A tömeggyártásnak köszönhetően a divatstílusok gyorsan terjedtek és változtak.

A női divat, a férfiakéhoz hasonlóan, igyekezett viselőjének személyes tulajdonságait és természetes szépségét kiemelni. A női öltözék nőiesebb lett. A nők egyszerűbben akartak kinézni és szabadabban akarták érezni magukat, ezért lemondtak a fűzők, alsószyoknyák használatáról, a díszes magas sarkú cipőket kényelmes szandálokra váltották.

A korabeli Európában a férfidivat központja London, a női divaté pedig Párizs volt.

Kérdések és feladatok

1. Milyen jellemzői voltak a divat fejlődésének ebben az időszakban? **2.** Hasonlítsátok össze a XIX. század divatját az előző korszakéval! **3.** Állapítsátok meg milyen azonos és eltérő jellegzetességei vannak a XIX századbeli és napjaink divatstílusa között?

7. Nagy-Britannia

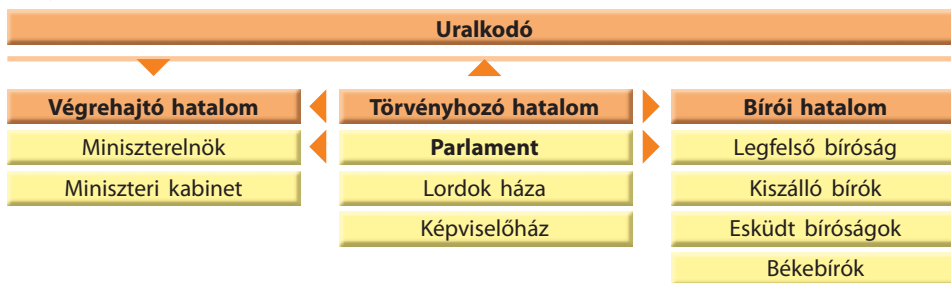

1. Mit változtatott meg a XVIII. századi forradalom az ország életében? **2.** Mik voltak Anglia állami berendezkedésének sajátosságai a XVIII. század végén? **3.** Mikor ment végbe Angliában az ipari forradalom? Nevezd meg a társadalmi következményeit! **4.** Kik a luddisták és mi ellen harcoltak?

1 Nagy-Britannia politikai és társadalmi élete. A napóleoni háborúk befejezése új korszakot nyitott Nagy-Britannia fejlődésében. Anglia a világ vezető politikai tényezőjévé, gazdasági és pénzügyi központjává, a liberális társadalom példájává vált. A XIX. század elején befejeződött Nagy-Britannia egyesült királysággá való válása, amely Anglia és Skócia (1807), illetve Írország (1808) egyesülése útján jött létre. Államirányítását tekintve örökletes korlátozott monarchia volt.

Nagy-Britannia állami berendezkedése

A hatalom ősforrásának az uralkodót tekintették. De ez a hatalom törvényileg korlátozva volt: a törvényhozásban a parlament, a közigazgatásban a miniszterek, akiket a parlament nevezett ki, az igazságszolgáltatásban pedig a független bíróságok ítélete által. Az uralkodó rendelkezett a legfőbb végrehajtói hatalommal is. A törvényhozó hatalom pedig a kétkamarás parlament kezében volt, amely lordok házából és képviselőházból állt. A lordok házában öröklődtek a helyek, a képviselőházba pedig választások útján lehetett bekerülni. A végrehajtó hatalmat a királylyal megosztotta a kormány (miniszteri kabinet), amelyet a választásokon győztes párt alakíthatott meg. A párt vezetője lett a miniszterelnök. Az országban két párt működött: a **tory** és a **whig**, melyek a XVII. század végén alakultak ki és állandó versengésben álltak egymással. A toryk a földbirtokos arisztokrácia (landlordok) és az anglikán papok érdekeit védték, a whigek pártja viszont a pénzügyi-ipari és a velük összefonódó újnemeség érdekeit képviselte.

A „tory” és a „whig” elnevezések gúnynévként ragadtak rá az 1680–1781 közötti éles parlamenti vitáik során képviselőikre. Az „ország pártja” képviselőit whigeknek (skóttul bűnöző), az „udvar pártjának” a képviselőit pedig toryknak (írül rabló) nevezték.

Az országban nem volt általános választójog, magas vagyoni cenzus (minősítés) létezett. Ezért 1830-ban a 24 milliónyi lakos közül csak 487 ezer rendelkezett választójoggal. Ezenkívül az államon belül még több tucat úgynevezett „rothadó helység” volt (így nevezték a településeket, ahol csak 10–15 lakos élt), és mégis küldhetett képviselőt a parlamentbe, ezzel szemben a nagyipari városok (Birmingham, Manchester, Leeds stb.) nem rendelkeztek képviselői hellyel.

1783–1830 között a toryk, 1830-tól 1841-ig pedig a whigek voltak hatalmon. 1815-ben a toryk kezdeményezésére elfogadták az úgynevezett „gabonatörvényt”, amelyben megtiltották a gabonabehozatalt, az alacsony búzaár esetén. Ez az intézkedés a gazdag földbirtokosok érdekeit védte, mivel megakadályozta a kenyér árának csökkenését, és nyomorba döntötte az egyszerű embereket, akik amúgy is szenvedtek a magas árak miatt. A gabonatörvényeket 1817-ben

A képviselőház ülése

A lordok házában ülése

? A brit parlament mindkét háza tevékenységének milyen jellegzetes vonásait lehet felismerni a képek alapján?

ideiglenesen hatályon kívül helyezték a tömeges ellenállás miatt. Ugyanakkor a zavargások beszüntetése érdekében a tory kormány felfüggesztette a személy sérthetetlenségéről szóló törvényt és megkezdte a tüntetések résztvevőinek le-tartóztatását. 1819-ben a toryk véghezvittek a parlamentben hat olyan törvényt, amelyek értelmében a hatalomnak jogában állt betiltani az 50 személynél na-gyobb gyűléseket és tömegmegmozdulásokat, házkutatásokat tarthattak vala-mint szigorították a cenzúrát.

1824–1825-ben a tory kormány eltörölte a tarade-unionok (szakszer-vezetek) megalakításának betiltását és a sztrájkok bűncselekményekkel va-ló azonosítását. Azonban a munkafeltételek javítása érdekében, a munkások számára továbbra is tilos volt munkabeszüntetés útján nyomást gyakorol-ni a vállalkozókra. A toryk úgy gondolták, hogy politikájuk által megóvják az országot a bizonytalanságtól. Azonban a választók csalódtak bennük és 1830-ban a whigeknek szavaznak bizalmat.

A whigek egyik legfontosabb belpolitikai intézkedése az 1832-es parlamenti reform volt. Ennek a reformnak köszönhetően, vélekedett Charles Gray, a whigek vezére, Nagy-Britannia elkerülheti az 1830- as franciaországi forradalomhoz hasonló megrázkódtatásokat. Az első par-lamenti reform következtében a „rothadt helységek” 143 képviselői he-lyet veszítettek, amelyeket Skócia és Írország sűrűn lakott ipari városai és mezőgazdasági vidékei kaptak meg. A vagyoni cenzus csökkentése kö-vetkeztében a választójogúak száma 814 ezerre növekedett. Az 1832-es parlamenti reform jelentősége abban rejlett, hogy megalapozta a kom-promisszumot a földbirtokos arisztokrácia és a pénzügyi-ipari körök ké-pviselői között, akik így nagyobb befolyáshoz jutottak az ország politi-kai életében.

1833-ban a whigek elérték a rabszolgaság eltörléséről szóló törvény elfogadását az angol gyarmatokon. Ugyanebben az évben került elfogadásra a gyári törvény, amely először korlátozta a kiskorúak munkaidejét a szövőgyárakban. Nagy csalódást jelentett a kevésbé tehetősbritek számára az 1834-es „szegénytörvény” elfogadása. Ennek értelmében eltörölték a vállalkozóktól a szegények javára levont adót, a szociális támogatásokat, melyeket az egyházközösségektől kaptak és dologházakat hoztak létre, ahol börtönhöz hasonló életkörülmények voltak. 1835-ben a whigek a parlamentben elérték a helyhatósági törvény bevezetését, miáltal minden adófizető szavazati jogot kapott helyhatósági szervezetek választásán.

Viktória királynő koronázási portréja.
George Hayter festménye, 1838

1837-ben Nagy-Britannia királynője Viktória lett (1837–1901), uralkodásának ideje „viktoriánus kor” néven került be a történelembe. Erre az időszakra esik a parlamenti kétpártrendszer kialakulása. A 30-as évektől kezdik a torykat konzervatívoknak, a whigeket pedig liberálisoknak nevezni.

Az 1841-es választásokat a konzervatívok nyerték meg. Betiltották a női és gyermekmunkát a bányákban, 12 órára csökkentették a nők munkaidejét a gyárakban. Az 1846-ban véghezvitt „gabonatorvény” eltörlése által pedig a konzervatívok nagy társadalmi támogatást értek el.

A brit történelem tragikus oldala az 1845–1847-es írországi éhínség. Ez a „burgonyabetegséggel” és az ebből eredő rossz terméssel volt összefüggésben, mivel a burgonya volt az egyszerű írek fő élelmiszere. Az éhínségtől és tömeges járványoktól közel 1 millió ember vesztette életét. Több mint 1,7 millió ír, azaz a lakosság 1/7-e hagyta el a szigetet és költözött az USA-ba.

Ebben az időben zajlott a brit gyarmatbirodalom kialakulása. Anglia megszilárdította ellenőrzését Kanada és a megmaradt észak-amerikai gyarmatok felett. Végbement Ausztrália és Új-Zéland gyarmatosítása, kezdetét vette Dél-Afrika elfoglalása. Befejeződött India meghódítása. A britek először próbálták leigázni Afganisztánt, ellenőrzésük alá kívánták vonni Kínát, Japánt és a Kelet más országait.

1839–1842 között zajlott a brit-kínai „ópiumháború”. Ennek oka a kínai hatóságok által elkobzott ópium volt, amelyet az angol kereskedők illegálisan szállítottak be az országba. Miután Nagy-Britannia a háborúban legyőzte Kínát, egyenlőtlen szerződés aláírására és több kikötő megnyitására kényszerítette a külföldi kereskedők számára. Az 1839–1842-es

Emlékmű az 1847-es „bugonyaéhínség áldozatai”-nak emlékére Dublinban

? Mit gondoltok, milyen benyomást kelt nézőire az emlékmű?

Tengeri ütközet a brit-kínai „ópiumháború” idején

? Milyen információkhoz juthatunk az ópiumháború történéseiről a kép alapján?

háború idején a britek elfoglalták Sziangan (Hongkong) szigetét, amely később Kína leigázásának egyik fő angol bázisává vált. A XIX. század közepére Nagy-Britannia volt a legnagyobb gyarmatbirodalom, melynek területe 11 millió km², népessége pedig több mint 120 millió főt tett ki.

2 Nagy-Britannia gazdasági fejlődése. 1815–1816-ban Nagy-Britannia gazdasági válságot élt át. A helyzetet az is bonyolította, hogy 300 ezer leszerelt katona és matróz következtében megnövekedett a munkanélküliek létszáma. De jelentősen károsították a gazdaságot az 1825, 1836 és 1847-es túltermelési válságok is.

A XIX. század 30–40-es éveiben Nagy-Britanniában befejeződött az ipari forradalom, melynek következtében az ipari termelés szintjét tekintve az ország világszű lett. 1840-ben itt állították elő a világ ipari termékeinek 45 %-át. Vezető ágazata a textilipar volt, amely majd 200 ezer embert foglalkoztatott. Gyorsan fejlődött a nehéz- és a szénipar. 1834-ben a vasolvasztás mértéke elérte a 700 ezer tonnát. Új ipari körzetek alakultak: a vaskohászaté – Birmingham és Sheffield; a széniparé- Wales; a gyapjú és pamutiparé – Yorkshire és Lancashire.

Az ipari forradalom befejezésével egy időben gyorsütemű vasútépítés veszi kezdetét. 1835–1849 között a vasutak hosszúsága 540 kilométerről 9,5 ezer kilométerre nőtt. Gyors ütemben növekedett a külkereskedelem.

A legkeresettebb export termékek a textíliák és gépek voltak. 1830–1849 között a brit árúk kivitele a négyszeresére növekedett.

A vasutak „atyjának” egy angol mérnököt, George Stephensont, a gőzmozdony feltalálóját tartják (1781–1842). Miután áttanulmányozta James Watt gőzgépének szerkezetét, 1814-ben sikeresen tesztelte első gőzmozdonyát a Blüchert, mellyel szén szállításra épített síneken. Egész életében vasútkat épített Angliában. Ő hívta fel a figyelmet az alagutak és a jelentős dőlésszögű területeken vasúti töltések építésének szükségességére. George Stephensonnak és utódainak köszönhetően a vasúti sínek gyorsan behálózták Angliát.

Nagy-Britannia kormánya tudatosult azzal, hogy a gazdaság eredményei lehetővé teszik a királyság világkereskedelmi elsőségének elérését, és ezért az állam érdekét tekintve nem szólt bele a gazdaság fejlődésébe.

Free trade – a gazdaságtudomány és politika azon ágazata, melyet a szabadkereskedelem és az állam gazdaságába való be nem avatkozás jellemez.

Ennek a felismerése a free trade mozgalomhoz vezet a brit politikusok között. Ezek a nézetek XIX. század 20-as éveitől kezdenek terjedni a whigek között, tetőpontjukat pedig a parlamentben folytatott „gabonatörvények” elleni harc

ezután a liberálisok gazdaságpolitikájának az alapját képezte.

A gyors gazdasági fejlődést a munkások harcát eredményezte a megfelelő munkakörülményekért, az alacsony bérek és a munkanélküliség ellen. A harc meglehetősen sajátos formája volt a számotokra már ismert luddizmus (a géprombolók mozgalma), ami a XVIII. század 60-as éveiben jelent meg Angliában. A luddista mozgalom 1811 vége és 1813 eleje között jelentősen megerősödött az országban. Résztvevői nem csak gépeket, de egész gyárakat leromboltak le. Ez azt eredményezte, hogy 1812-ben engedélyezték a halálbüntetést (1769 óta először) a gépek rombolásáért. 1816 és 1820 között voltak a luddisták utolsó nagy akciói, ezután a mozgalom abbamaradt.

Az ipari forradalom befejezése következtében Európában Nagy-Britannia vált először agrár országból ipari országgá. 1841-ben a lakosság csupán 21 %-át alkották a parasztok. A társadalmi szerkezetben a vezető helyet a pénzügyi-ipari körök és a gyári munkások veszik át.

3 A chartista mozgalom. Az 1832-es első parlamenti reform korlátoltsága a választási rendszer megváltoztatásáért vívott harc folytatásához vezetett, amely össznemzeti jelleget öltött. Aktívan részt vettek benne a brit munkások is, akik olyan képviselőket kívántak parlamenti mandátumhoz juttatni, akik a dolgozók helyzetén javító reformokat hajtanak végre. A munkások általános választási jogáért folytatott harca, amely **chartizmus** néven került be a történelembe, 1836-ban bontakozott ki.

A chartisták vezetői, az egész ország által ismert közéleti személyiségek voltak – William Lovett, Feargus O'Connor és mások. Az általuk han- goztatott észmék elsősorban politikai jellegűek voltak.

A chartisták követelményei (részlet a „Népi chartából”, melyet egy polgári gyűlésen fogadtak el 1837 februárjában)

...Az Egyesült Királyságot 200 választókörzetre kell felosztani, körülbelül azonos lakosságszámmal...

Minden év június 24-én általános választásokat kell tartani... (Minden 21-ik élet- évét betöltött férfi szavazhat – a szerző.) A jelöltek számára el kell törölni minden va- gyoni cenzust...

A képviselőház tagjainak minden évben az államkasszából 400 font sterling fizetés járjon.

1. Mik voltak a chartisták követelése? **2.** Milyen változásokhoz vezethetett volna a char- tisták követeléseinek elfogadása Anglia politikai rendszerében?

A chartisták kizárólag békés, törvényes úton kívánták elérni céljaikat. parlamenthez. Ily módon aláírást gyűjtöttek össze a Népi charta támogatása céljából, és a parlament elé terjesztették. A képviselők azonban elutasítot- ták a megvitatását. 1842 májusában 3,3 millió aláírást sikerült összegyűj- teni a második Népi charta petíciói alatt, azonban a képviselőház ismét ne- met mondott. 1848 júniusában a parlament harmadszorra is elutasította a chartisták beadványát. Ezután megindult a chartizmus hanyatlása. A moz- galom vereséggel ért véget, több képviselője később radikális politikus lett.

A chartista mozgalom jelentősége abban rejlik, hogy rádöbentette a brit munkásságot arra, tömegmegmozdulásokkal nyomást tudnak gyakorolni a ha- talomra reformok véghezvitele céljából, el- kerülve így a társadalom forradalom okozta megrázkódtatásait. A XIX. század második felében a liberális és konzervatív kormányok végül is realizálták a Népi charta fő köve- teléseit.

Chartizmus (az angol charta – a brit mun- kások első tömeges politikai mozgalma a XIX. század 30–50-es éveiben, amely a „Népi charta” teljesítéséért folytatott harc jelszava alatt zajlott.

Következtetések

- ▶ 1815–1847 között Nagy-Britannia társadalmi-politikai életében fel- épültek a demokrácia és jogállamiság alapjai.
- ▶ Nagy-Britanniában fokozatosan kialakult a konfliktusok megoldásá- nak békés, erőszakmentes, kompromisszumos útja.
- ▶ Az ipari forradalom eredményeképpen a világon először Nagy-Bri- tanniában jön létre az ipari társadalom.

Kérdések és feladatok

1. Melyik brit párt képviselőinek kezdeményezésére fogadták el a „gabonatörvényt”?
2. Mikor volt Írországban éhínség? 3. Mi volt az 1839–1842-es angol-kínai háború oka?
4. Mi a freetradeizmus? 5. Mit akartak elérni a chartista mozgalom hívei?

6. Hasonlítsátok össze a tory és a whig kormányok politikáját! 7. Határozzátok meg Franciaország és Nagy-Britannia gazdasági fejlődésének hasonló és eltérő vonásait! 8. Jellemezzétek a chartista mozgalom szerepét Nagy-Britannia társadalmi életében!

9. Készítsetek a füzetben egy vázlatot a téma első pontjához „Nagy-Britannia politikai és társadalmi élete”! 10. Vitassátok meg a problémát: „Az ír kérdés szerepe Nagy-Britannia politikai életében”!

11. A második charta megvitatása során a parlamentben Thomas Macaulay politikus és tudós kijelentette: „Én ellenzem az általános választójogot... Úgy vélem, hogy a civilizáció a magántulajdon megvédésén alapul. Ezért óriási felelőség az állam irányításának a jogát egy olyan osztálynak a kezébe adni, amely minden bizonnyal arra fog törekedni, hogy a magántulajdon rendszerét aláassa. A petíció felső hatalmat követel. A birodalom összes választókerületében minden tőkét és összegyűjtött tulajdont a munkások lábai elé kell vetnünk. Hogyan is kételkedhetünk afelől, hogy mi lesz ennek az eredménye?”. Hasonlítsátok össze az általános választójogot támogatók és ellenzők érveit!

8. Franciaország. A Belgiumi szabadságharc

1. Mit értünk a politikai restauráció alatt? 2. Hogyan ment végbe a Bourbonok monarchiájának restaurációja Franciaországban? 3. Mik voltak a bécsi kongresszus döntései Hollandiával kapcsolatban? Hogy gondoljátok, mik voltak az okai?

Franciaország politikai és társadalmi élete 1815–1830 között. A napóleoni háborúk befejezése után 1815 és 1830 között a politikai reakció időszaka vette kezdetét. Akik az előző időszakban elvesztették hatalmukat és vagyonukat,

most megpróbálták visszaszerezni azt. Ezek a próbálkozások azonban ellenállásba ütköztek és újabb forradalmakhoz vezettek 1830–1848 között. Európában a társadalmi fejlődés két modellje alakult ki: az evolúciós (folyamatos, törvényszerű fejlődés) és a forradalmi (ugrásszerű, gyökeres változás).

Politikai reakció – a régi, elavult rend megőrzése érdekében kifejtett aktív ellenállás a társadalmi-politikai életben megnyilvánuló haladással szemben.

Mindkét irányzatnak széleskörű támogatói tábora volt. A korabeli Nagy-Britannia megmutatta a lehetőséget a társadalom forradalmi megmozdulásaitól mentes fejlődésének, Franciaország viszont, ahol 60 év alatt három forradalom is végigsöpört, a fejlődés egy másik modelljének megtestesítője lett.

Napóleon második lemondása után véget ért az első császárság korszaka és a Bourbon-dinasztia visszatért a hatalomba. Az „1814-es Karta” értelmében, így nevezték az új alkotmányt, melyet XVIII. Lajos adott a franciáknak, az ország alkotmányos monarchia lett.

Részlet az 1814-es Karta-ból

- I. Minden francia állampolgár egyenlő a törvény előtt...
 - IV. A személyi szabadságuk egyformán garantált: senkit nem üldözhetnek és tartóztathatnak le a törvény által leírt okokon kívül...
 - V. Mindenki szabadon gyakorolhatja vallását...
 - VI. Ennek ellenére, a katolikus vallás... az állami vallás...
 - XIII. A király személye szent és sérthetetlen, a végrehajtói hatalom a király kezében van, akinek a miniszterek felelnek.
 - XIV. A király az állam feje...
 - XV. A törvényhozói hatalom közösen a király, a főnemesek kamarája és a megyei képviselőház kezében van. *(Ez a két kamara alkotta a törvényhozói testületet. – a szerző)*
 - XVI. A törvénytervezeteket a király terjeszti elő...
 - XIX. A kamarák kérhetik a királyt, hogy egy bizonyos törvényt előterjessen...
 - XXVII. A főnemesek kamaráját a király válogatja össze...
 - XXXV. A megyei képviselőház képviselőkből áll, melyeket a kollégiumok választanak...
 - XXXVIII. Nem lehet képviselő, aki nem töltötte be a 40. életévét és 1000 franknál kevesebb adót fizet az államnak...
 - XL. A választásokon nem vehet részt az, aki nem fizet legalább 300 frank adót és nem töltötte be a 30. életévét ...
 - LXXI. A régi nemesség visszakapja a címeit, az új pedig megtarthatja azokat...
- ?**
1. Milyen tények igazolják, hogy 1814-ben az ország alkotmányos monarchiává alakult?
 2. Állíthatjuk-e, hogy a Karta korlátozta a franciák jogait? Miért?

Az 1814-es Karta kevésbé volt vonzó a nép szemében, mint a forradalom és Napóleon idején kiadott hasonló dokumentumok. A bevezetett korhatalmi és vagyoni cenzus következtében a választójoggal rendelkező személyek száma közel 72 ezer fő lett, a megválaszthatóké pedig 16–18 ezer.

XVIII. Lajos környezetében többségben voltak az ultraroyalisták (szélsőséges monarchisták), akik a forradalom előtti „régí rendet” és a király korlátlan hatalmát akarták.

Válaszul a politikai reakcióra, Franciaországban is, hasonlóan Itáliához, titkos monarchiaellenes szervezetek jelentek meg, melyek célja a Bourbonok eltávolítása a hatalomból. Hozzájuk tartozott például La Fayette márkis is. 1822-ben felkelést robbantottak ki, melyet kegyetlenül levertek.

A helyzet még jobban kiéleződött, amikor XVIII. Lajos öccse, Artois Károly lett a király, X. Károly néven (1824–1830). Az országban Fehérterror bontakozott ki, melynek során tömegesen gyilkolták le a volt forradalmárokat és Napóleon híveit. X. Károlynak az a döntése, hogy a vagyonukat

X. Károly koronázási portréja.
Jean Auguste Dominique
Ingres festménye, 1829

korábban elvesztett arisztokráciát 1 milliárd frank jóvátétel kifizetésével kell kárpótolni, általános felháborodást váltott ki. A pénzt az állami részvénytulajdonosok bevételeinek csökkentésével kívánták előteremteni. Ennek következtében a nagy bankárok és vállalkozók 40 %-kal kevesebb jövedelemhez jutottak volna, mint amennyit ígértek nekik a részvények vásárlásakor.

1830 márciusában a képviselőház követelte az ultraroyalisták kormányának lemondását. Válaszul erre X. Károly feloszlatta a képviselőházat és újabb választásokat írt ki. Azonban az újonnan megválasztott 428 képviselő közül csak 145 volt a király híve. Ebben a helyzetben 1830. július 25-én X. Károly négy királyi rendeletet írt alá, melyekben gyakorlatilag hatályon kívül helyezte az 1814-es Kartát és államcsínyt hajtott végre. A rendeletek alapján szétoszlatták az újonnan megválasztott képviselőtestületet, új korlátozásokat vezettek be a választójogban, eltörölték a sajtószabadságot, cen-

zúrát vezettek be és kitűzték az új választások dátumát.

A királynak e lépései a párizsiak felháborodását váltották ki és a fővárosban a hatalommal szembeni ellenállásra felszólító jelszavak kezdenek terjedni. Párizs egyik népszerű lapjában, a National című újságban 1830. július 26-án tiltakozás jelent meg a királyi rendeletekkel szemben, melyben a következők voltak megfogalmazva: „A jogon alapuló rendszer befejeződött, az erőszak időszaka kezdődött el. A kormány megsértette a törvényességet, felmentve így bennünket az alárendeltség kötelezettsége alól.”

2 Az 1830.-as júliusi forradalom. A Júliusi monarchia Franciaországban. 1830.

július 27-én Párizs utcáit barikádok lepték el. A kormányerők tehetetlenek voltak. A júliusi forradalomban minden tízedik párizsi részt vett.

1830. július 28-án a fellázadt franciák elfoglalták a fegyverraktárakat, a városházát és a párizsi Notre-Dame-ot. A nap végére, amikor a kormánycsapatok tömegesen kezdtek átállni a forradalom oldalára, világossá vált, hogy a forradalomban fordulat állt be.

1830. július 29-én megalakult a Nemzeti Gárda La Fayette tábornok vezetésével, amely este elfoglalta a Tuileriákat. Létrejött az ideiglenes kormány, melynek élén Lafitte bankár és La Fayette tábornok álltak. X. Károly követeket küldött hozzájuk tárgyalási javaslattal, de nem fogadták őket. A júliusi forradalom, amely „három dicsőséges napig” tartott, győzelemmel ért véget.

A forradalom vezérei megőrizték a monarchiát, a királyi koronát pedig orleans-i Lajos Fülöpnek ajánlották fel, aki közel állt a liberális ellenzékhez. Ő a Bourbonok fiatalabb (orleans-i) ágát képviselte. 1830. augusztus 2-án X. Károly lemondott. 1830. augusztus 7-én a törvényhozó testület új alkotmányt fogadott el (1830-as Karta) és orleans-i Lajos Fülöpöt királyné kiáltotta ki. Lajos Fülöp uralkodásának ideje (1830–1848) a júliusi monarchia nevet kapta.

Az 1830-as Karta megerősítette a törvényhozó és a végrehajtó hatalom szerveit, amelyek az 1814-es Karta idején működtek és létrejöttének rendjét is. Azonban a vagyoni cenzust 200 frankra, az életkort pedig 25 évre csökkentette. Így a választópolgárok száma 200 ezerre nőtt a 31 milliós lakosságból. Meghirdették a népfeltevés elvét és megszüntették a király Istentől származó jogát az uralkodásra. A katolicizmus megszűnt államvallásnak lenni. Szavatolták az emberi és állampolgári jogokat, beszüntették a rendkívüli bíróságokat. A király koronázását felváltotta a király eskütétele a francia népnek a törvényhozó testület mindkét háza előtt.

A júliusi forradalom bebizonyította a „régirend” újjászületésének kilátástalanságát, egyszersmind bizonyítékul szolgált arra, hogy Európában befejeződött a politikai reakció korszaka. Ugyanebben az évben forradalom zajlott Belgiumban is, minek következtében függetlenné vált Hollandiától. Aktivizálta harcát az ország egyesítéséért Németország és Itália is.

Az 1830-as júliusi forradalom következtében a pénzügyi arisztokrácia került hatalomra: bankárok, nagy tőzsdeügynökök, bányatulajdonosok, földbirtokosok stb. Míg a júliusi forradalom előtt a „régirend” képviselőitől védelmezték jogaikat és vagyonukat, addig a győzelem után új veszély jelenik meg számukra a kis- és középpolgárság, illetve a munkásosztály felől. Nagyon hamar kiderült, hogy a júliusi monarchia nem elégíti ki az érdekeiket.

Az akkori Franciaországban sok híve volt a köztársaságnak. Voltak közöttük **mérsékeltek** és **radikálisok**. A mérsékelt köztársaságpártiak felléptek a köztársaság visszaállítása mellett, de az ország demokratizálódására és a munkások életkörülményeinek a javítására irányuló szociális átalakulásokat nem akarták. Tulajdonképpen csak a vagyoni cenzus csökkentését és a képviselők számának növelését szerették volna elérni olyan reform által, mint az 1832-es nagy-britanniai. A radikális köztársaságiak a fennálló rend megszüntetéséért és egy új társadalom létrehozásáért küzdöttek, amely mentes minden kizsákmányolástól és a szociális egyenlőségen alapszik. A júliusi monarchiával folytatott harc során titkos társaságokat hoztak létre („A nép barátai”, „Az ember és az állampolgár jogai”, „Évszakok”), összeesküvéseket és felkeléseket szerveztek.

Sikertelen merénylet Lajos Fülöp ellen 1835 júliusában egy katonai díszszemle során

Lajos Fülöp Versailles-ban 1837-ben.
Horace Vernet festménye

? Milyen információt kaphatunk a képek alapján a júliusi monarchiáról?

1832, 1834 és 1839-ben fegyveres felkelést robbantottak ki a köztársaság kikiáltása céljából, de a kormányerők kegyetlenül leverték őket.

A monarchia hívei voltak abban az időben az **orleansiak**, akik támogatták Lajos Fülöpöt, a **legitimisták**, akik csak a megbuktatott Bourbon-dinasztiát tartották törvényes (legitim) uralkodóknak és a **bonapartisták**, akik a napóleoni birodalom újjászületéséről ábrándoztak. Az orleansiak védték a júliusi monarchiát, a legitimisták és a bonapartisták viszont meg akarták dönteni. Úgy a legitimisták, mint a bonapartisták lázadásait a hatalom leverte, résztvevőit pedig elítélte és bebörtönözte. Az elégedetlenségről tanúskodtak a Lajos Fülöp ellen elkövetett merényletkísérletek (legalább hét) is.

A XIX. század 40-es éveiben az állandó erőfitogtatás és megtorlás miatt a júliusi monarchia egyre inkább a Bourbon restauráció időszakának politikai rendszerére kezdett emlékeztetni, kialakulófélben voltak egy újabb forradalom előfeltételei. A júliusi monarchia idején Franciaországban visszatértek a gyarmatosítás politikájához. 1830-ban véres harmincéves háború vette kezdetét Algéria meghódításáért.

3 Franciaország gazdasági fejlődése. A francia gazdaságban nagy fordulatszámra kapcsolt az ipari forradalom, mely a XVIII. század végén kezdődött el az országban. A gőzgépek száma 1820-tól 1830-ig 65-ről 625-re, 1848-ig pedig 4853-ra nőtt. 1818–1848 között a nyersvasgyártás 114 ezer tonnáról 600 ezerre, a szénbányászat 1-ről 5 millió tonnára emelkedett. Az

ipari termelés mértéke ebben az időben 60 %-kal nőtt. Selyemgyártásban az ország világszereplő lett, intenzíven fejlődött a gyapjú- és pamutipar, amelyek elsősorban Elzászban valamint Normandiában voltak elterjedve és olcsó szaténnal látták el a tömegfogyasztókat. A XIX. században Párizs a ruha- és cipőgyártás központjává válik. A 40-es években itt épül fel az első cipőgyár. A XIX. század harmincas éveiben készültek el az első gőzhajók, 1831-től pedig gyorsütemű vasútépítés vette kezdetét.

1848-ra az ipari forradalom Franciaország egészében befejeződött. Azonban még sok manufaktúra és kisműhely maradt fenn, különösen a fényűzési cikkek és divatárúk gyártásában, melyekben Franciaország az első helyet foglalta el Európában. Az ipar fejlődésével egyidejűleg nőtt a munkások száma is. Életkörülményeik rendkívül siralmasak voltak. A munkanap 12–16 órás volt. Aktívan alkalmazták a női- és gyermekmunkát. A fizetés alacsony volt, a sztrájkokat és a szakszervezetek létrehozását pedig betiltották. A konfliktusok törvényes úton való megoldásának hiánya munkásfelkelésekhez vezetett. 1831 novemberében és 1834 áprilisában fellázadtak a lyoni takácsok. Több napra elfoglalták a várost és csak a hadsereg elől hátráltak meg. A felkelés mindkét oldalról erőszakos volt.

A mezőgazdaság továbbra is a népgazdaság húzóágazata maradt. Nőtt a burgonya vetésterülete, több szőlőt telepítettek, fejlődött az állattenyésztés. 1815–1848 között a mezőgazdasági termelés mértéke összességében 50 %-kal nőtt.

4 Az 1830-as belga szabadságharc. Az 1814–1815 bécsi kongresszus résztvevői egyfajta „gátat” akartak kialakítani Franciaország északi határai mentén, ezért a katolikus Belgiumot hozzácsatolták a protestáns Hollandiához, létrehozva ezzel az Egyesült Németalföldi Királyságot, élén a holland királlyal, I. Vilmosmal.

A belgák az új államban azonnal elégedetlenek voltak. I. Vilmos egyeduralgó volt és mindig a honfitársait, a hollandokat támogatta. Az államnyelv a holland volt, bár a belgák nagy része csak franciául vagy flamand nyelven beszélt. Ráadásul a fiatal belga iparosok érdekei, melyek az ipari

Mezőgazdasági gőzgép

Gyermekmunka egy szövőgyárban

? A képek alapján állapítsátok meg, milyen változások történtek Franciaország gazdaságában az ipari forradalom következtében!

fejlődést segítették elő, szöges ellentétben álltak a holland földbirtokosok és kereskedők érdekeivel, akik a szabad kereskedelmet követelték az államtól.

1830-ban az ipari válságnak és annak következtében, hogy a holland király elutasította a belgák nemzeti mozgalmának követeléseit, a helyzet az országban kritikussá vált. 1830. augusztus 25-én, miután értesültek a júliusi forradalom győzelméről Franciaországban, Brüsszelben felkelés tört ki, mely gyorsan átterjedt más belga városokra és tartományokra. Brüsszelben a népi milícia átvette az irányítást a város felett.

A döntő csatákra 1830. szeptember 25–28 között került sor. A holland próbálkozások, hogy hadsereg segítségével verjék le a felkelést, sikertelenül végződtek. A szeptemberi csaták során Belgium legnagyobb része felszabadult a holland uralom alól.

1830. október 10-én megnyílt a belga Nemzeti Kongresszus, amely kikiáltotta az ország függetlenségét és kidolgozta az alkotmányt. Belgium alkotmányos monarchia lett. A szabadságharc győzött.

1830. december 20-án, a londoni konferencián Ausztria, Nagy-Britannia, Poroszország, Oroszország és Franciaország beleegyeztek Belgium függetlenné nyilvánításába, a történelem során először ismerve el törvényesnek egy forradalom eredményeit, és beleegyeztek, hogy átnézik a bécsi kongresszus döntéseit Belgiummal kapcsolatban.

Következtetések

- ▶ Franciaország ebben az időben a fejlődés forradalmi útjának modelljét testesítette meg. A „régí rend” képviselői 1815-ben visszatértek a hatalomba és helyre akarták állítani a korábbi állapotokat, de határozott ellenállásba ütköztek, ami a júliusi forradalomhoz vezetett.
- ▶ A júliusi monarchia képtelensége a kompromisszumokra ismét kiélezte az ellentéteket az országban.
- ▶ Az 1830-as belga szabadságharc történelmi jelentősége abban rejlik, hogy eredményeként az ország felszabadult a holland uralom alól és független állam lett.

Kérdések és feladatok

- 1.** Mi az a politikai reakció? **2.** Milyen politikai nézetek képviselői vették körül XVIII. Lajos királyt? Mely afrikai ország elfoglalásáért kezdett háborút 1830-ban Franciaország? **4.** Mikor fejeződött be Franciaországban az ipari forradalom? **5.** Mivel fejeződött be az 1830-as belga szabadságharc?

- 6.** Melyek voltak Franciaország társadalmi és politikai életének legjellemzőbb vonásai a Bourbon-restauráció idején? **7.** Hogyan fejlődött Franciaország a júliusi monarchia idején? **8.** Mi jellemezte a korabeli Franciaország gazdasági fejlődésére?

- 9.** Állítsátok össze az 1830-as júliusi forradalom és a belga szabadságharc összehasonlító jellemzését a következő vázlat alapján: 1) okok; 2) célok; 3) főbb események; 4) eredmények; 5) történelmi jelentőségük! **10.** Alkossatok kisebb csoportokat és vitassá-

tok meg, mivel segítette elő a restauráció politikája egy újabb forradalom kirobbanását! Milyen körülmények között lehetett volna elkerülni a forradalmat?

11. A Tribuna francia ellenzéki lap a júliusi monarchia idején a köztársaság kikiáltásáért és az általános választójog bevezetéséért harcolt, amiért 4 év alatt 111-szer volt bírósági tárgyalása. Főszerkesztőjét 200-szor állították bíróság elé, összesen 49 év börtönbüntetésre ítélték és 157 ezer franknyi büntetést kapott. A tények alapján milyen következtetéseket lehet levonni a júliusi monarchia társadalom-politikai életéről?

9. Németország és Olaszország

✓ **1.** Milyen formákat öltött Németország és Olaszország nemzeti-felszabadító harca a napóleoni uralom alól? **2.** Milyen határozatokat hozott a bécsi kongresszus Németországgal és Olaszországgal kapcsolatban? **3.** Mit értünk nemzeti újjászületés alatt?

1 **A Német Szövetség. Németország gazdasági fejlődése.** A bécsi kongresszus rögzítette Németország és Olaszország politikai széttagoltságát, ami az ott élő népek elégedetlenségét váltotta ki. Németország és Olaszország történetében 1815–1847 közötti időszakban kialakultak a XIX. század 50–60-as években végbement országgyesítések előfeltételei.

A német politikusok és közéleti személyiségek többsége úgy gondolta, hogy Napóleon legyőzése után a nép végre eléri az ország egyesülését. Azonban ezek a remények szertefoszlottak. A bécsi kongresszus által létrehozott Német Szövetség csak papíron létezett, nem volt közös törvénykezés, kormánya, hadserege stb. A vezető hatalomra törekvő Ausztria és Poroszország csak részben lett annak tagja. Keleti tartományaik a szövetségi határokon túlra kerültek. A Frankfurt am Mainban Ausztria elnöksége alatt működő szövetségi gyűlés reális hatalommal nem rendelkezett. Tekintélyét az is csorbította, hogy a gyűlésben a szavazatok többségét Ausztria adta. Minden szövetségi tagállamnak volt saját uralkodója, kormánya, hadserege, vámtarifája, pénze és bírósági rendszere. A német államok többségében az uralkodó abszolút hatalommal rendelkezett, alattvalói pedig nem rendelkeztek politikai és polgári jogokkal.

A napóleoni háborúk alatt a német államokban olyan reformokat hajtottak végre, melyek elősegítették a „régirend” megsemmisülését. Poroszországban például

A Brandenburgi kapu Berlinben.
A XIX. század közepe

Nagy vegyi gyár Ludwighshafenben, 1881

Baleset gyártás során, 1890

? Mit tudunk meg a korabeli német gazdaságról a képek alapján?

a parasztek hűbéri kötelezettségeinek a megváltásával felszámolták a hűbéri függőséget. Fejlődni kezdett a városi önkormányzat. Az előkelőségek elvesztették előjogaikat a katonatiszti állás betöltésére.

A mezőgazdaságban még sok olyan hűbéri csökevény maradt meg, amely gátolta a fejlődést. Az ipari forradalom Németországban a XIX. század 30-as éveiben indult útjára. Kibontakozására negatív hatással volt az egységes munkaerőpiac hiánya és a német államok között húzódó vámhatárok fennmaradása. Az ipari fejlődés legnagyobb sikereit Rajna-Vesztfáliában, Sziléziában és Szászországban érte el. A fejlődést nagyban elősegítette a gépek alkalmazása és a műszaki találmányok felhasználása. Míg 1822-ben egész Németországban mindössze hét gőzgép működött, addig 1847-ben már közel ezer. Vezető ipari ágazat lett a szénbányászat, a vaskohászat és a textilipar.

Németország legnagyobb kereskedelmi-ipari központjává a XIX. század 40-es éveire Poroszország fővárosa – Berlin nőtte ki magát. Itt összpontosult Poroszország gépgyártásának és kartonkészítésének kétharmada. A manufaktúrák mellett már megjelentek az első gyárak. 1846-ban 400 ezer berlini lakos közül 70 ezren bér munkásként nagy manufaktúrákban és gyárakban dolgozott. Helyzetük azonban nagyon nehéz volt: az alacsony fizetés mellett napi 14–15 órát dolgoztak.

Tíz évvel az angol, és öt évvel a francia vasút megépítése után, 1835-ben Németországban is elkészült az első 6 kilométer hosszúságú vasútvonal.

1818-tól kezdve Poroszország szerződéseket kötött más német államokkal az egységes vámhatárok megteremtéséről. 1834-ben 18 német állam új vámunióba egyesült, ezáltal eltörölték a vámot minden árura, amely ezen országok határain beérkezett. Ebben a szövetségben Poroszország játszott

a vezető szerepet. A vámunió létrehozása elősegítette az egységes nemzeti piac kialakulását.

2 **Harc a demokratikus reformokért és Németország egységének a létrejöttéért.** A Német Szövetség megalakulása a liberális alkotmány és az államegység elérése reményének az elterjedését eredményezte a német államokban. Ám ez mégsem következett be.

Az egységes Németország álma, melyben majd az alkotmány biztosítja az emberek és állampolgárok elévülhetetlen jogait, elsősorban a diákkörökben terjedt. 1815-ben a jénai egyetem diákjai olyan szövetséget hoztak létre, amely a német egység eszméjét népszerűsítette. Ezeket a nézeteket a reakciós rendszer ellen való fellépésekkel egyesítették. 1817 őszen **Wartburg** várában a diákok a reformáció kezdete 300-ik évfordulójának ünneplésére gyűltek össze. Az ünnepség során, sokak számára váratlanul, máglyára vetették a reakció német szimbólumait. Ezek az események ürügyül szolgáltak Klemens Metternich osztrák kancellár számára ahhoz, hogy hadjáratot indítson a „rendkívüli liberalizmus” és a „német diákság lázadó szelleme” ellen. Azonban ez nem gátolta meg a diákok Németország egyesüléséért és demokratizálásáért folytatott mozgalmának továbbterjedését.

A német uralkodók 1819 augusztusában Karlsbadban (ma Karlovy Vary) megtartott kongresszusa intézkedéseket fogadott el az ellenzéki törekvések visszaszorítása érdekében. Az egyetemi diákságot szigorú ellenőrzés alá vonták, sokukat ellenzéki tevékenység vádjával letartóztatták, kezdetét vette a rendőrterror.

3 **Az ellenzéki mozgalom aktivizálódása a XIX. század 30–40-es éveiben. Friedrich List.** Az 1830-as franciaországi júliusi forradalom eseményei az ellenzéki hangulat megerősödéséhez vezettek a német államokban. 1832. május 30-án Pfalzban 30 ezer fős (vállalkozók, kézművesek, munkások, értelmiségiek) részvételével zajlott a „hambachi ünnepség”. A felszólalók demokratikus reformok bevezetését és Németország egyesítését követelték.

A politikai üldözések következtében sok német hazafi kényszerült elhagyni az országot. 1834-ben Svájcban létrejött az „Ifjú Németország” társaság, melynek tagjai Németország egyesítéséért és a köztársaság kikiáltásáért harcoltak. Programnyilatkozataikban követelték a sajtó- és gyülekezési szabadságot, a vállalkozói és kereskedelmi tevékenység függetlenségének bevezetését, a jobbágyság csökevényeinek megszüntetését. Céljaikat forradalmi fordulata útján akarták elérni. A német emigránsok 1836-ban Svájcból való kiutasítása, az „Ifjú Németország” felbomlását eredményezte.

A német nemzeti-felszabadító mozgalom egyik legismertebb képviselője a XIX. század 30–40-es éveiben **Friedrich List** (1789–1846) közgazdász-professzor volt. A német államok

Friedrich List

egyesítésének népszerűsítése során először tárta fel az összefüggést a gazdasági fejlődés és Németország nemzeti egyesítése között.

Részletek Friedrich List „A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere” című munkájából

A vasúti rendszer és a vámszövetség – szíami ikrek, akik együtt születtek, fizikailag elválaszthatatlanok, egy test, egy lélek és egy akarat. Kölcsönösen támogatva egymást egy nagy célért küzdenek, a közös kultúrával rendelkező német nép, hatalmas, gazdag és sziklaszilárd nemzetté váló egyesítésért. A vámszövetség létrehozása nélkül a német vasutakról még beszélni sem érdemes, nem szólva a megépítésükről. Csak eme rendszer (vámszövetség – ford.) képes a németek egységes gazdaságát a nemzeti nagyság szintjére emelni, és a német vasutak csak ennek a fejlődésnek a következtében mutathatják meg igazi előnyeiket.

1. Milyen gazdasági tényezőket tart a szerző meghatározónak Németország egyesítése szempontjából? **2.** Egyetértetek-e a szerző nézetével? Véleményeteket indokoljátok meg!

F. List a gazdasági érdekeket a nemzeti szükségletek tükörközödésének tartotta. Az akkori világra a tudós úgy tekintett, mint a „nemzetek vilá-gára”, melynek saját érdekei vannak, és azért tevékenykednek, hogy azokat a legelőnyösebb módon érvényesítsék. A mai kutatók véleménye szerint F. List a német gazdasági nacionalizmus egyik megteremtője. A gazdasági egységben látta a nemzetté válás és a nemzetállam kiépítésének meghatározó erejét.

4 **Olaszország a bécsi kongresszus után.** A bécsi kongresszus határozatai negatívan hatottak Olaszország fejlődésére. Ismét nyolc királyságra és hercegségre osztották, északkeleti részén létrehozták a Lombard-Velencei Királyságot, melyet az Osztrák Birodalomhoz csatoltak. Az 1815–1830 közötti időszak, más európai régiókhoz hasonlóan, Olaszországban is a „régí rend” restaurációjának és a politikai reakciónak időszaka volt. Minden olasz államban újjászülettek az abszolút monarchiák, újra vezető pozíciókba kerültek a nemesség és a papság azon képviselői, akik elítélték a napóleoni háborúk és a francia forradalom alatt végbement változásokat. Napóleon félreállítása nem vezetett Olaszország felszabadulásához, a francia elnyomást osztrák váltotta fel, mivel a félsziget minden állama többé-kevésbé függött Ausztriától. Olaszország egyik legelmaradottabb állama a Pápai terület volt, amely felett a római pápa gyakorolt világi hatalmat. Csupán a Szárd Királyság (Piemont) próbált meg önálló politikát folytatni, kihasználva, hogy Franciaország és Ausztria között helyezkedett el.

Nagyon hamar megmutatkoztak az osztrák hatalom negatív következményei a Lombard-Velencei Királyságban. Nem kapta meg a bécsi kongresszus határozataiban megígért autonómiát és az osztrákok közvetlen irányítása alatt állt. Az olaszokat megfosztották attól a lehetőségtől, hogy vezető állásokat töltsenek be a közigazgatásban, hadseregben és a bíróságokon.

Az országot megszállása alatt tartotta az osztrák hadsereg és az osztrák rendőrség felügyelte a törvényességet. Minden sajtóterméket cenzúráztak, üldözték a nemzeti-liberális gondolatokat. I. Ferenc, Ausztria császára így jellemezte saját politikáját: „Elsősorban el kell érnünk, hogy a lombardok felejtsek el olasz mivoltukat.” De nem ez történt: Lombardiában, sokkal aktívabban, mint bárhol a félsziget más régióiban, fejlődésnek indul a nemzeti-felszabadító mozgalom.

A XVIII. század végétől az 1870-ig terjedő időszakot a **Risorgimento** (újjaszerveződés) korszakának nevezik az olasz történelemben. Az olasz állami-ság újjászületéséért folytatott nemzeti-felszabadító mozgalom kibontakozásának ideje volt ez. 1818-ban Lombardiában létrejött a Federico Confalonieri vezette „Olasz föderáció” társaság. Céljának tekintette az osztrák uralom alóli felszabadulást, a függetlenség kivívását és az alkotmányos monarchia megteremtését Észak-Itáliában.

Közép- és Dél-Itáliában aktívan tevékenykedtek a **carbonarik**, akik a XIX. század elején jelentek meg. 1815 után szigorúan titkos ventek (központok) jól szervezett hálózatát építették ki. A carbonarik között ott harcoltak a liberális nemesség, polgárság és értelmiség képviselői. Legfőbb céljuknak az Olaszország nemzeti egyesüléséért folytatott harcot tekintették.

Olaszország politikai széttagoltsága az ország gazdasági fejlődésének legfőbb gátló tényezője lett. Az itáliai államok között vámhatárok húzódtak, minden királyságnak és hercegségnek saját súly- és mértékegységrendszere, pénzneme és törvényei voltak. Gazdasági fejlettségében Olaszország elmaradt Nagy-Britanniától, Franciaországtól, de még Poroszországtól is. Az ipari forradalom itt csak a XIX. század 30–40-es éveiben kezdődött. A gyengén fejlett ipar nem tudott munkát biztosítani a falun munka nélkül maradt embereknek. A mezőgazdaság fejlődése is nehézkes volt. A parasztok kevés földdel rendelkeztek és a földbirtokos nemességtől bérelték azt, a termésük egy részének fejében. Sokan csupán élelmiszerért dolgozó béresek voltak. A szegénység, az éhség és a munkanélküliség koldusokká és csavargókká tette a parasztokat.

5 A XIX. század 20–30-as éveinek forradalmi. Az olasz risorgimento fő tényezőjévé vált az a forradalmi mozgalom, amely a XIX. század 30-as éveiben bontakozott ki a félsziget országaiban. 1820 júliusában elsőként

Carbonarik (latinul – szén) – titkos politikai szervezet tagjai, amely a XIX. század elején létezett Olaszországban, a külföldi elnyomás ellen és az ország egyesítéséért harcoltak.

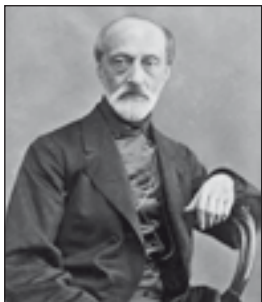

Egy carbonari letartóztatása

a carbonarik robbantottak ki felkelést Olaszországban a Nápolyi Királyság területén. A felkelés egy hétig tartott és győzelemmel ért véget. A király kénytelen volt megerősíteni a felkelők által javasolt alkotmányt és összehívni a parlamentet. Eközben az európai uralkodók megvitatták a nápolyi helyzetet a Szent Szövetség ülésén és megbízták Ausztriát: verje le a forradalmat. Az osztrák csapatok vérbe fojtották a forradalmat és visszaállították az abszolút monarchiát. A forradalom minden résztvevőjére kegyetlen megtorlás várt.

1821. március 9-éről 10-ére virradó éjszaka forradalom kezdődött a Szárd Királyságban (Piemont). A carbonarikat a szárd hadsereget tisztjei vezették. Egész Észak-Itália nemzeti függetlenségének a kivívását tűzték ki céljukul. Meghirdették az alkotmányt, és ideiglenes kormányt hoztak létre. Az osztrák hadsereg I. Viktor Emánuel szárd király híveinek támogatásával leverte a forradalmat.

Az 1820–1821-es nápolyi és piemonti forradalmak után megkezdődött a carbonarik tömeges letartóztatása egész Olaszországban. Ez azonban nem akadályozta meg a carbonarikat abban, hogy az 1830-as francia júliusi forradalom hatása alatt Pármában, Modenában és a Pápai körzetben felkeléseket robbantsanak ki. Eleinte mindenütt győztek, de végül az osztrákok mégis levertek őket.

Giuseppe Mazzini

A carbonarik vereségének egyik oka az volt, hogy egymástól elszigetelve, más-más államokban külön-külön harcoltak. 1831-ben Marseille-ben egy volt carbonari, **Giuseppe Mazzini** (1805–1872) létrehozta az „Ifjú Itália” nevű egységes nemzeti-forradalmi szervezetet. Megfogalmazta a „minden nemzetnek saját államot” elvet és harcot indított az olasz nemzetállam megteremtéséért. G. Mazzini ezt forradalom útján kívánta elérni „a néppel a népért”. Az „Ifjú Itália” tagjai hazájuk jövőjét egységes független, demokratikus köztársaságként képzelték el.

Részlet az „Ifjú Itália” tagjainak készült titkos utasításokból

Az „Ifjú Itália” nevelés és felkelés útján akarja elérni célját... A nevelés – a sajtó, a példamutatás, az elbeszélés... a nemzeti nevelés részévé kell, hogy váljon... A felkelésnek tükröznie kell a jövőbeli olasz nemzet jellegzetességeit. Ahol kitör a felkelés jelen kell, hogy legyen az olasz zászló, az olasz gondolkodás, az olasz nyelv. Ha a célja a nép újjászületése lesz, a nép nevében kezdődik majd el és a népre támaszkodik majd.

Az „Ifjú Itália” különbséget tesz a felkelés stádiuma és a forradalom stádiuma között. A forradalom akkor kezdődik majd, amikor a felkelés győz. A felkelés stádiumát, vagyis amikor a felkelés elkezdődik, addig, amíg felszabadítjuk egész Itáliát, átmeneti diktatóriumi hatalom kell, hogy irányítsa, kevés ember kezében összpontosulva. Amint

Itália területét felszabadítjuk, minden hatalom meg kell, hogy hajoljon a Nemzeti tanács előtt, ami az állam egyetlen hatósága lesz...

- ?**
1. Nevezhetjük-e a dokumentum íróit a nacionalizmus támogatóinak? Miért?
 2. Milyen stratégiát ajánlottak a szerzők a nemzeti függetlenség elérése érdekében?
 3. Az „Ifjú Itália” tagjai által ajánlott módszerek mennyire illenek egy demokratikus reformokért folyó harchoz?

A félsziget minden szegletében sorra alakultak az „Ifjú Itália” alapszervezetei, melyek feladata az olasz forradalom előkészítése volt. Azonban a felkelés kirobbantásának többszöri kísérletei – 1833–1834-ben és a XIX. század 40-es éveinek elején – kudarcba fulladtak. Ebből G. Mazzini és hívei azt a következtetést vonták le, hogy a közeljövőben elképzelhetetlen az olasz forradalom kirobbantása.

Az „Ifjú Itália titkos” szervezet tagjai közül kitűnt **Giuseppe Garibaldi** (1807–1882). 1834-ben a Mazzini által szervezett forradalmi összeesküvésben való részvétel vádjával halálra ítélték, de ő Dél-Amerikába menekült. Ott is maradt 1848-ig, azokkal együtt, akik kiharcolták Dél-Amerika államainak függetlenségét. 1848-ban visszatért Olaszországba és az ország egyesítéséért folytatott harcnak szentelte életét, ezáltal az olasz Risorgimento hőségévé vált.

Giuseppe Garibaldi

6 **A mérsékelt liberálisok harca a XIX. század 30–40-es éveiben.** Az ország forradalmi úton történő egyesítése sikertelennek bizonyult. Ezért a XIX. század 30-as éveinek közepétől a nemzeti-felszabadító mozgalomban a mérsékelt liberálisok törtek előre. Köztük voltak nagy földbirtokosok, bankárok, vállalkozók, jogászok stb. Az ország egyesítésének egyedüli lehetséges módját a felülről jövő reformok által véghezvitt átalakításokban látták.

Fő ideológusuk, Vincenzo Gioberti (1801–1852) a leendő egyesített Olaszországot az államok föderációjaként képzelte el, melyet az uralkodók egyesítésével hoznak létre „vér, nyugalanság és forradalom nélkül”.

A gyakorlatban a liberálisok az olaszok nemzeti öntudatra ébresztésével és annak folytonos erősítésével foglalkoztak. 1839-től 1847-ig évente összehívták a tudósok összolasz kongresszusát. Bár politikai problémákat nyíltan nem vitattak meg, de az eszmecserének ez a formája mégis elősegítette a mérsékelt liberális eszmék képviselőinek az egyesítését.

Idővel a liberálisok viszonya az osztrákokhoz és azok beavatkozásához az olasz ügyekbe mind élesebbé vált. 1846–1847-ben a liberális újságokban és folyóiratokban egyre több olyan írás jelent meg, melyben felszólítottak az Ausztria elleni összitaliai háborúra.

Következtetések

- ▶ Az 1815–1847 közötti periódus azon erők összefogásának időszaka Németországban, amelyek a német államok egyesüléséért küzdöttek és olyan alkotmányos rend létrehozása érdekében léptek fel, amely biztosítja az alapvető emberi és szabadságszabványokat.
- ▶ Olaszország egyesítése az ország fejlődésének elsőrendű kérdésévé vált. Az olasz risorgimentónak két útja volt: a forradalmi vagy a reformok általi.

Kérdések és feladatok

1. Melyik város adott otthont a Német Szövetség gyűléseinek? 2. Mikor jött létre az „Ifjú Németország” társaság? 3. Mi F. List fő művének címe? 4. Olaszország mely államaiban robbant ki a carbonarik forradalma a XIX. század 20-as éveiben? 5. Ki hozta létre az „Ifjú Itália” szervezetet?

6. Milyen tények igazolják azt, hogy a politikai széttagoltság gátolta Németország fejlődését? 7. Hogyan zajlott a demokratikus reformokért és a német államok egyesítéséért folytatott harc 1815–1847 között? 8. Jellemezzétek Olaszország helyzetét a bécsi kongresszus után! 9. Vessétek össze Olaszország nemzeti-felszabadító mozgalmának fejlődését a XIX. század 20–30-as és 30–40-es éveiben!

10. Hasonlítsátok össze Németország és Olaszország fejlődését a következő táblázat alapján!

Az összehasonlítás kritériumai	Németország	Olaszország
Politikai helyzet		
Gazdasági élet		
Ellenzéki, nemzeti-felszabadító mozgalmak		

11. Alkossatok kis csoportokat és hasonlítsátok össze a németországi és olaszországi nemzeti mozgalmakat az ukrán földek mozgalmával!

12. 1831-ben Johann Wirt német író a következőket írta: „Németországot széttagolják, kiontják a vérét, meggyalázzák, megsemmisítik, kiiktatják az európai országok lajstromából, az idegenek nevetségének tárgyává teszik... Hazánk szerencsétlensége azonban egész Európa átka is egyszersmind.” Hogyan értelmezték az írónak ezeket a szavait? Miért volt Németország széttagoltsága Európa átka is?

10. Az Osztrák és az Orosz Birodalom

1. Mit tudtok Mária Terézia és II. József reformjairól a Habsburg Birodalomban? 2. Milyen ukrán földek tartoztak a Habsburg Birodalomhoz a XVIII. század végén? 3. Milyen volt az Orosz Birodalom államrendszere a XVIII. század végén? 4. Milyen szerepe volt Európa nemzetközi kapcsolataiban Ausztriának és Oroszországnak 1789–1815 között?

A Habsburg Birodalom politikai, társadalmi és gazdasági életének sajátosságai. Államrendszerét tekintve a Habsburg Birodalom abszolút monarchia volt a császár korlátlan uralmával. A tanácsadói szerepet az udvari haditanács, a Hofrat (palotatanács) és a Titkos tanács

töltötte be. Az uralkodó jelölte ki a kormány tagjait és vezetőjüket, a kancellárt. **I. Ferenc** (1806–1835) és **I. Ferdinánd** (1835–1848) uralkodása alatt a birodalomban fontos szerepet játszott **Klemens Metternich** (1773–1859), aki 1809-től 1821-ig külügyminiszter (de gyakorlatilag a kormány feje), 1821–1848 között pedig kancellár volt.

A belpolitikáját tekintve K. Metternich azon volt, hogy politikai reakcióval megőrizze az uralmat a birodalom nem osztrák népei felett, akik ebben az időben a nemzeti felvilágosodás időszakát éltek. Sokat tett a régi rendszer és a nemesség előjogainak megőrzéséért az országban. Ugyanakkor nem tudta leküzdeni a forradalmi mozgalmat Ausztriában.

Klemens Metternich

Klemens Metternich grófot (később herceg) tekintik a XIX. század egyik legismertebb politikusának. Az európai nemzetközi kapcsolatok új rendszerének megalkotója, melyet a Bécsi kongresszuson (1814–1815) hoztak létre, Napóleon Bonaparte bukása után. K. Metternich úgy gondolta, hogy az egymástól viszonylag elszigetelt államok kora lejárt, új közösség jött létre, s tagjainak érdekei összefonódnak. Ő vezette be az akkori Európai diplomáciába az „európai politikai egyensúly”, „szövetségi politika” és az „európai biztonság politikája” fogalmakat. Az egyensúly fenntartása érdekében Európában Metternich elkerülhetetlennek tartotta az „erő jogának” alkalmazását, vagyis más országok belügyeibe való beavatkozást az általános rendnek való alárendelés céljából. Ezért lett ő a Szent Szövetség megalkotójának egyike.

Az Osztrák Birodalom területe 576 ezer km² volt, nagyságát tekintve a második helyen állt Oroszország után. Európában „összetákolt” monarchiának nevezték, mivel többnemzetiségű közigazgatási egységekből (királyságokból, tartományokból stb.) állt. A XIX. század közepén a közel 37 millió lakosból az osztrák németek száma 7 millió, a szláv lakosságé 18 millió, a magyaroké 5 millió volt. Hatalmukat az osztrákok az „oszd meg és uralkodj” elv alapján tartották fenn. Metternich politikájának következtében a soknemzetiségű Osztrák Birodalom népei politikai és vallási elnyomás alatt éltek. Az oktatás a katolikus egyház ellenőrzése alatt állt. Megszokott jelenséggé váltak a titkos bíróságok, a politikai megfigyelés, stb.

Ausztria politikai befolyásának növekedése Európában nem járt a birodalom gazdasági fellendülésével. 1815 és 1847 között továbbra is agrárállam maradt, ahol a lakosság 2/3-a a mezőgazdaságban dolgozott. Ennek fejlődését viszont gátolták a megmaradt hűbéri viszonyok. Állami beavatkozások gátolták az ipar fejlődését is. Az ipari forradalom csak a XIX. század

Vasútállomás.
A XIX. század közepe.

? Vizsgáljátok meg a képet és állapítsátok meg mi jellemezte az adott kor életmódját Ausztriában?

30–40-es éveiben kezdődött a birodalom legfejlettebb tartományaiban – Alsó Ausztriában és Csehországban. Az első gőzgép 1816-ban jelent meg egy brnói gyárban. A XIX. század 20-as éveiben, Ausztriában mindössze 11 gőzgép működött, a 40-es években 30, a század közepén pedig már 900. A birodalmi vasutak 1828-tól kezdtek épülni, de 1846-ban hosszuk még csak 148 km-t ért el. 1830-ban nyílt meg az első gőzhajó útvonal, amely Bécset kötötte össze Pesttel.

Jellemző volt az Osztrák Birodalomra a különböző országrészek egyenlőtlen fejlettségi szintje: egyes tartományok (Csehország, a Lombard-Venecai Királyság, Alsó-Ausztria) az ipari termékek előállítói, mások pedig (Galícia, Bukovina, Dalmácia) a birodalom agrár- és nyersanyagbázisai, illetve a kész termékek felvevőpiacai voltak.

2 A március előtti időszak. A franciaországi júliusi forradalom az ellentétek kieleződéséhez vezetett a Habsburg Birodalomban. Az 1830 és 1848–49 közötti időszakot *március előtti időszaknak* nevezik (az 1848–49-es forradalom márciusban kezdődött). Ausztriát ebben az időben a társadalmi-politikai fellendülés jellemezte. Az ország lakosságának többsége, a vezető rétegek kivételével, azon a véleményen volt, hogy az országban szociális átalakításokra és az államigazgatás reformjára van szükség. A jelentős nézetkülönbségek ellenére abban nagyjából mindenki egyetértett, hogy korlátozott monarchiára van szükség és egy törvényalkotói jogokkal felruházott képviselői hatalmi szerv összehívására, amely elfogadja az alkotmányt és bevezeti az alapvető társadalmi és politikai jogokat.

Széchenyi István

A XIX. század 30-as éveinek egyik legjelentősebb magyar személyisége, **Széchenyi István** gróf,

reformprogramot dolgozott ki, melyben előírta a hűbéri maradványok eltörlését, a robot és a kézműves céhek felszámolását, a nemzeti ipar támogatását, a Nemzeti Bank és hitelintézmények létrehozását. Azonban Metternich kormánya elutasította még a változtatás lehetőségét is a birodalomban.

3 A Habsburg Birodalom szláv népeinek nemzeti újjászületése. A napóleoni háborúk idején Európa-szerte elterjedt a nézet, hogy minden nemzetnek joga van az önrendelkezéshez. A birodalom népei ezen felbuzdulva mind következetesebben kezdték követelni az állampolgári szabadságjogokat és a nemzeti egyenlőség megteremtését. A szlovénok, horvátok, szerbek, csehek, szlovákok, lengyelek, ukránok történetében a XVIII. század vége és a XIX. század első fele közötti időszakot a nemzeti újjászületés koraként emlegetik.

Nagy szerepük volt ebben a szláv felvilágosítóknak, akiket „*ébredestőknek*” neveztek. Sokat tett a csehek nemzeti újjászületéséért **Josef Dobrowsky** (1753–1829), a cseh nyelv és kultúra történetéről szóló művek szerzője, **Josef Jungmann** (1773–1847), aki megalkotta a cseh irodalom tankönyvet, cseh-német szótárt állított össze. A szlovák újjászületés nagy alakjai **Ján Kollár** (1793–1852) költő, szlovák népdalok gyűjteményének a szerzője, **L'udovit Štúr** (1815–1856), aki elkezdte a szlovák irodalmi nyelv megalkotását.

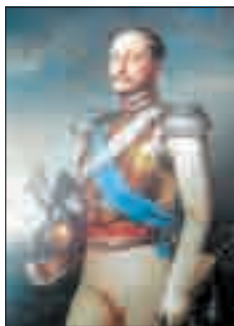
Jelentős eredményeik voltak a nyugat-ukrán „ébredestőknek”, akik a Habsburgok uralma alatt éltek. **Mihajlo Pop-Lucskaj** (Lucskai Mihály) (1789–1843) elsőként alkotta meg vidékünkön a „Szláv nyelvtant” és a hatkötetes „Kárpáti-ruszinok történetét”. **Denisz Zubrickij** (1777–1862) pedig „Az orosz nép történetének leírása” című művében tanulmányozta a galíciai ukránok történetét.

A szláv népek nemzeti öntudatra ébredésére nagy hatással voltak a magyarok által elért eredmények a németesítés elleni harcban, és különösen az, hogy az addig hivatalos középkori latin nyelvet a magyar váltotta fel a királyság területén. Azonban a magyarok maguk is magyarosító politikát folytattak. Ez erősen aktivizálta a szláv népek nemzeti törekvéseit, különösképpen a kárpátaljai ruszinokét, akik a Magyar Királyság területén éltek.

4 Az Orosz birodalom politikai, társadalmi és gazdasági élete. 1815–1847 között az Orosz Birodalom a világ legnagyobb területű államává vált. Határai Kelet-Európától Észak-Ázsián át Észak-Amerikáig (Alaszka) húzódtak. Az európai gyarmatbirodalmaktól eltérően, melyek anyaországból és tengeren túli birtokokból álltak, az Orosz Birodalomnak összefüggő volt a területe. Lakossága a XIX. század első felében 37 millióról 69 millióra növekedett, főleg az új, meghódított területeknek – Finnországnak, a Lengyel Királyságnak, Besszarabiának, Észak-Kazahsztánnak köszönhetően. A lakosság

I. Sándor

I. Miklós

nagyobb része a központi és nyugati kormányzóságokban élt, míg Szibéria hatalmas területein mindössze 3 millió ember lakott. Az emberek átlagéletkora, a nagy gyermekhalandóság, a fejletlen egészségügy és a gyakori járványok miatt alig érte el a 27,3 évet (Nagy-Britanniában 31,5 év volt az átlagéletkor). Az Orosz Birodalom soknemzetiségű ország volt. Minden világvallásnak (kereszténység, iszlám buddhizmus) voltak itt hívei, de államvallásnak csak a pravoszláv számított.

Összetételét tekintve az orosz társadalom gyakorlatilag hűbéri volt, előjogokkal rendelkező (nemesek, papok, kereskedők, kozákok) és előjogokkal nem rendelkező (paraszatok és városiak) rendekre osztva. Legtöbbször a parasztok voltak – több mint 30 millióan, ebből 20 milliót a hűbéri függőségben élő jobbágyparasztok tették ki.

Politikai rendszerét tekintve az Orosz Birodalom abszolút (önkényuralmi) monarchia volt. Az orosz császár korlátlan hatalommal rendelkezett, de csak az Istennek tartozott elszámolással. Alkotmánnyal és parlamenttel nem rendelkezett. A birodalmat ebben az időben I. Sándor (1801–1825) és I. Miklós cár vezette (1825–1855). Uralkodásának kezdetén I. Sándor támogatta Oroszország alkotmányos monarchiává történő átalakításának elképzeléseit, de Napóleon leverése után megerősödött benne az a meggyőződés, hogy az önkényuralom kovácsolta össze a népet a franciák elleni háborúban, ezért azt nem kell megszüntetni.

I. Miklós uralkodása a dekabristák felkelésének elfojtásával kezdődött, akik az önkényuralom ellenzékéhez tartozó nemeseket és tiszteket képviselték. I. Miklós ellenezett minden változtatást a birodalom irányításában és megpróbálta a bürokrácia és a rendőrség szerepének erősítésével „tökéletesíteni” azt.

A kortársak mesélték, hogy I. Miklós megkérdezte egyszer a 15 éves fiát, a későbbi II. Sándort, hogy min alapszik a soknyelvű népek lakta birodalom irányítása. A trónörökös erre azt felelte, hogy az „önkényuralmon és a törvényeken”. Mire a cár felháborodva így felelt: „A törvényeken nem! Csak az önkényuralmon.”

A jobbágyrendszer a birodalom belpolitikájának egyik legfőbb problémájává lett. Azonban a hatalom nem szánta el magát határozott lépésekre a helyzet orvoslása érdekében, mivel legfőbb támaszai a nemesek – a jobbágyok tulajdonosai voltak. A más népekkel szemben az Orosz Birodalom a nemzeti-kulturális asszimiláció és oroszosítás politikáját folytatta. Figyelmen kívül hagyta nemzeti eredetük sajátosságait. A kisebb népek minden próbálkozását a nemzetiségi jogok kivívásáért kegyetlenül elfojtották.

Gazdasági fejlettség tekintetében az Orosz Birodalom lemaradt a kor vezető nyugati államai mögött. Az ipari forradalom a XIX. század 30–40-es éveiben kezdődött, és nagyon lassan terjedt. Erősen gátolta fejlődését a szabad munkaerő- és felvevőpiac hiánya a jobbágyrendszer körülményei között. Az első gyárak és üzemek a XIX. század 30-as éveiben jelentek meg a textil- és bányáiparban.

Az Orosz Birodalom agrár ország volt. A mezőgazdaság fejlődését nagyban meghatározták a hűbéri viszonyok. A termés alacsony volt, a mezőgazdaság fejlődése pedig termőterületek bővítésének és primitív munkaeszközök felhasználásának útján történt. Sok gazdaság megőrizte természeti (naturális) jellegét. Oroszország elsősorban nyersanyagot exportált Nyugat-Európába (gabonát, lent, faanyagot és vasat), onnan viszont kész ipari termékeket, luxuscikkeket és „gyarmati” árut (teát, kávét, fűszereket) importált.

5 A dekabristák mozgalma. I. Sándor elutasította az Orosz Birodalom megreformálásának gondolatát, és ez nagy csalódással töltötte el ennek az útnak a támogatóit. Ettől kezdve ellentét alakult ki a politikai reakció módszereivel működő hatalom és a társadalmi-politikai változásokat áhító hazafiak között. Később dekabristáknak nevezték őket

Az első titkos szervezeteket azok a gárdatisztek hozták létre, akik az 1814–1815-ös külföldi hadjáratok résztvevői voltak. 1816-ban jött létre a „Honmentő Szövetség”, amely két év múlva „Közjó Szövetséggé” alakult át. Résztvevői a jobbágyrendszer eltörléséért és az önkényuralom alkotmányos monarchiává való átalakításáért küzdöttek. Azonban a szervezet 1821-ben feloszlik, mivel a tagok között feloldhatatlan ellentétek alakultak ki a célok gyakorlati megvalósításának kérdéseiben. 1821–1822-ben az ukrajnai Tulcsino városában létrejön a Déli Társaság Pavel Pesztyel vezetésével, Péterváron pedig az Északi Társaság Mikita Muravjov és Kindrat Rilejev irányításával.

Mindkét szervezet programja előirányozta az önkényuralom, a jobbágyrendszer, a társadalmi rendek megszüntetését, alkotmány bevezetését széleskörű állampolgári és szabadságjogokkal (szólásszabadság, sajtószabadság, gyülekezési szabadság, vallásszabadság). A Déli Társaság programja javasolta az egyenes és egyenlő választójog bevezetését minden állampolgár számára; az Északi Társaság viszont magas vagyoni küszöböt kívánt állítani a választók elé.

Az új szervezetek összeesküvést szerveztek és katonai hatalomátvételt készítettek elő. 1825. december 14-én I. Sándor meghalt. Az Északi

Dekabristák – titkos társaságok résztvevői az Orosz Birodalom területén, akik az önkényuralom és jobbágyrendszer ellen irányuló államcsínyt készítettek elő. 1825 decemberében (oroszul декабрь) lázadtak fel.

A dekabristák felkelése. Szenátus tér. F. V. Timm festménye, 1853

- ? Milyen információt kaphatunk a kép alapján arról, hogy mi történt 1825. december 14-én Péterváron, a Szenátus téren?

amelyek Oroszország fejlődésének különböző útjait javasolták.

A kormánytábort a konzervatívok képviselték. Őket „védőknek” nevezték, mivel változatlan formában kívánták megőrizni az Orosz Birodalom önkényuralmi rendszerét. Hozzájuk **Szergej Uvarov**, **Mihail Pogogyin**, **Nyikolaj Karamzin** és mások tartoztak. A kormánytábor tagjainak ideológiai alapja a „*hivatalos népiesség elmélete*” volt, amelyet először Szergej Uvarov gróf, oktatási miniszter fogalmazott meg 1833-ban.

i

Szergej Uvarov jelentése I. Miklósnak „A főbb alapelvek változatai” címmel

...Az ősök hitének a szeretete nélkül mind a nép, mind az egyes ember elpusztul. A hazájához hű orosz kevésbé egyezik bele a pravoszláv hit akár egyetlen dogmájának is az elvesztésébe, mint a Monomah-sapka ékköveinek elrablásába.

Az önkényuralom Oroszország politikai létezésének alapja... Egész népoktatásunkat ennek a megváltó meggyőződésnek kell áthatnia, hogy Oroszország az erős, emberbarát és felvilágosult önkényuralom által él és fog megmaradni. Oktatásunknak ez alapján kell fejlődnie.

A két fentebb tárgyalt nemzeti elv mellett van még egy nem kevésbé fontos és erős harmadik: a népiesség elve. A népiesség elvének kérdésében nincs olyan egység, mint az előzőnél, azonban mindkettő egy forrásból ered és összefonódik egymással az Orosz Birodalom történetének lapjain.

- ? **1.** Mi a lényege a Sz. Uvarov által megfogalmazott „hivatalos népiesség elméletének”?
2. Milyen következményei lehettek volna az elmélet megvalósításának a soknemzetiségű és sokvallású Oroszország viszonyai között?

Ellenzéki szerepben a **liberálisok** voltak, akik békés úton akarták megreformálni az orosz valóságot. A reformok kezdeményezését, véleményük szerint az államhatalomnak kellett magára vállalnia. A XIX. század 30-as éveinek a végén a liberálisok körében különböző nézetek alakultak ki Oroszország fejlődésével

kapcsolatban: megjelentek a szlavofilek és a nyugatosok. A szlavofilek (szlávbarátok) minden nép, így az orosz nép fejlődésének saját, rá jellemző eredeti útját emelték ki. Az európai élet eredményeinek bevezetése során I. Péter megzavarta Oroszország fejlődésének természetes útját. Ezért Oroszország legfőbb feladatának a „régii természetes rendhez” való visszatérést tekintették. A romboló nyugati út elkerülésének lehetőségét a szlávbarátok a faluközösségekben, a pravoszláv hitben és az orosz nép lelki-vallási sajátosságaiban látták. Politikai eszményképüknek a szlavofilek a Péter előtti önkényuralmat tekintették, amikor a cárok a nép támogatását élvezve uralkodtak, és időnként összehívták a rendi gyűlést. A jobbágyrendszer azonnali felszámolása mellett léptek fel a mérsékelt reformok által, elkerülvén így a forradalmat. A szlavofil ideológia létrehozóiként **Alekszej Homjakovot, Iván Kirejevskijt és Jurij Szamarint**, stb. tartják számon.

A nyugatosok úgy gondolták, hogy az európai civilizáció közös és bármely nép mesterséges elkülönülése tőle, az adott nép hanyatlásához vezet. Véleményük szerint a Nyugatnak és Oroszországnak közös gyökereik vannak és fejlődésük útja is közös. A nyugatosok magasztalták I. Pétert és helyeselték az európai mintákra végrehajtott reformjait. Oroszország fő célja, hirdették a nyugatosok, csatlakozni az európai Nyugathoz. Döntő jelentőségűnek ebben a folyamatban nem a hitet, hanem a józan észet tartották, a faluközösséggel szemben pedig a szabad egyéniségeket hozták előtérbe. A nyugatosok politikai eszményképe a korlátozott hatalommal bíró nyugat-európai típusú alkotmányos monarchia parlamenttel, a szólás- és sajtószabadság szavatolásával, a személy sérthetetlenségével és a bíróságok nyilvánosságával. Ellenzékként viszonyulva a kormány politikájához, a jobbágyrendszer felülről történő megszüntetését követelték, gondolván, hogy a hatalom reformok útján köteles megváltoztatni az orosz valóságot. A nyugatosok eszmerendszerét **Tyimofej Granovszkij, Szergej Szolovjov, Konsztantyin Kavelin**, stb. fogalmazta meg.

Az ellenzéki erők másfajta képviselői a radikálisok voltak, akik kiálltak az orosz államrendszer forradalmi úton történő megváltoztatásának szükségessége mellett. A legtöbb orosz radikális az Európában ekkor terjedő szocialista eszmék híve volt. Mivel nem hittek Oroszország felülről történő megreformálásában, ezért úgy gondolták, hogy az önkényuralmat és a jobbágyrendszert csak forradalmi úton lehet megszüntetni. Ezután létre kell hozni az új szocialista társadalmat, amely mentes az ember-ember általi kizsákmányolásának minden formájától. A leghíresebb orosz radikális-szocialisták **Mihail Butasevics-Petrasevskij, Alekszander Herzen és Nyikolaj Ogarjov** voltak.

Az asszimilációs (beolvasztó) és ruszifikációs (oroszosító) politika következtében az Orosz Birodalomban **nemzeti felszabadító mozgalmak** jöttek létre. Soraikban liberálisok és radikálisok is voltak, akiket egyesített a nemzeti-kulturális tradíciók védelméért, az önkényuralom felszámolásáért, a más népek felszabadításáért vívott közös harc szükségességének a felismerése. A nemzeti-felszabadító mozgalmak jeles képviselői közé tartoztak: **Mikola Kosztomarov, Tarasz Sevcsenko, Nikoloz Baratasvili, Alekszander Csavcsavadze, Grigol Orbeliani, Simon Konarszkij, Adam Mickiewicz, Valérián Lukaszinszkij** és mások.

7 **A krími háború.** A XIX. század közepén – I. Miklós cár elhatározta, hogy kihasználva az Oszmán Birodalom hanyatlását, megerősíti befolyását a Közel-Keleten és a Balkán-félszigeten.

Az 1853–1856-os krími háború – Oroszország kezdte Törökország ellen a fekete-tengeri kikötők és a Balkán-félsziget feletti uralom céljából. Később átalakult az Oroszország és koalíciós államok közötti háborúvá, melynek tagjai Nagy-Britannia, Franciaország, az Oszmán Birodalom és a Szárd Királyság voltak

A háború ürügyül a katolikus és a pravoszláv egyház közötti vita szolgált, hogy ki gondolja Palesztinában a keresztény szenthelyeket. I. Miklóst felháborította, hogy a török szultán ezt a jogot a katolikusoknak adta át. 1853 júliusában az orosz hadsereg hadüzenet nélkül elfoglalta a török fennhatóság alatt álló dunai fejedelemségeket: Moldvát és Havasalföld-

det. Válaszul a Nagy-Britannia és Franciaország támogatását élvező török szultán hadat üzent Oroszországnak.

Az orosz támadást Európában nem nézték jó szemmel, ezért az ország diplomáciailag elszigetelődött. A török hadsereg kezdetben eredménytelenül harcolt. Az orosz hajóhad **1853. november 30-án** a *Sinopi-öbölben* megsemmisítette a kétszer nagyobb török flottát. Ezután a Kaukázusontúlon is szétverték a török hadsereget.

Az események alakulása nyugtalanságot keltett Európában. 1854 márciusában Nagy-Britannia és Franciaország ultimátumban követelték Oroszországtól a hadsereg kivonulását a dunai fejedelemségekből, de mivel választ nem kaptak, hadat üzentek. Később a Szárd Királyság is csatlakozott hozzájuk. Ausztria is háborúval fenyegetőzött. A nemzetközi nyomás következtében Oroszország kivonta csapatait Moldvából és Havasalföldről.

Ez alatt a szövetséges angol-francia-szárd hadvezetés kidolgozta egy lehetséges krími partraszállás tervét. 1854 szeptemberében a szövetségesek páncélozott hadihajókon érkezett egységei partra szálltak a Krímen. Az orosz hadsereg faszervezetű flottája nem tudta ezt megakadályozni.

Egy szellemes francia, a krími háború időszakában, humorosan megjegyezte az orosz hadseregről: „Az orosz hadseregben a katonáknak oroszán feje van, a tiszteknek számár, a tábornokoknak pedig egyáltalán nincs fejük”.

Az orosz hadsereg műszaki elmaradottsága lehetetlenné tette a győzelmet ebben a háborúban. A szövetségesek többször is vereséget mértek az oroszokra, és körülvárták *Szevasztopolt*. Az ostrom **1854. szeptember 14-től 1855. augusztus 30-ig** zajlott. Az oroszok végül kénytelenek voltak elhagyni a várost. Szevasztopol elvesztése meghatározta a háború további menetét. Az új orosz cár, **II. Sándor** (1855–1881) beismerte országa háborús túlterheltségét, és elhatározta, hogy befejezi azt.

Az Orosz Birodalom vereségét a krími háborúban a **párizsi szerződés** rögzítette, amelyet **1856. március 30-án** írtak alá. Oroszország

Vékony piros vonal
(összecsapás Balaklavánál
1854-ben a krími
háborúban). Robert Gibb
festménye, 1881

? Hogyan ábrázolta a festő
a csata résztvevőinek
bátorságát és hősiességét?

kénytelen volt visszaadni Törökországnak Karsz erődjét, a török vazallus Moldvának pedig Dél-Besszarábiát. Megvonták tőle az egyszemélyes gyámkodás jogát Moldova, Havasalföld és Szerbia keresztényei felett. A szövetségesek elhagyták Szevasztopolt és a Krím-félszigetet. A Fekete-tengert semlegessé nyilvánították. Oroszország nem tarthatott itt hadiflottát.

A krími háborúban elszenvedett vereség meggyőzte az orosz kormányt, hogy az ország elmaradottságát mihamarabb meg kell szüntetni.

! Következtetések

- ▶ Az Osztrák Birodalom társadalmi-politikai életét 1815–1847 között konzervatív tendenciák jellemezték, melyeket K. Metternich személyesített meg.
- ▶ Az Osztrák Birodalom szlávok lakta területein nemzeti újjászülítés kezdődött.
- ▶ Az Orosz Birodalom ekkor a politikai reakció korszakát élte. A hatalom és ellenzék számára egyaránt legfőbb probléma az ország életének a megreformálása volt. Azonban az uralkodó körök nem határozták el magukat a változások végrehajtására, ami Oroszország fokozatos lemaradását eredményezte a vezető nyugati államoktól. A krími háborúban elszenvedett vereség tisztán rávilágított erre az állapotra.

? Kérdések és feladatok

1. Mikor lett K. Metternich az Osztrák Birodalom kancellára? 2. Nevezzétek meg a szláv népek „ébresztőit”! 3. Ki volt az Orosz Birodalom uralkodója 1825–1855 között? 4. Ki a szerzője a „hivatalos népiesség elméletének”? 5. Mikor volt a krími háború? 6. Mely államok voltak Oroszország ellenfelei a krími háborúban?

7. Jellemezzétek az Osztrák Birodalom politikai, társadalmi és gazdasági életét 1815–1847 között! 8. Mit tudtok Ausztria „március előtti” történetének időszakáról? 9. Hogyan ment végbe a szláv népek nemzeti újjászülítésének folyamata az Osztrák Birodalom területén? 10. Határozzátok meg az Orosz Birodalom politikai, társadalmi és gazdasági életének jellemző vonásait! 11. Miben különböztek egymástól az orosz társadalmi mozgalmak képviselőinek nézetei a XIX. század 30–40-es éveiben? 12. Jellemezzétek a krími háború okait, menetét és eredményeit!

13. Állítsátok össze „Az Orosz és Osztrák Birodalom 1815–1847 közötti gazdasági, politikai és társadalmi életének összehasonlítása” táblázatot! 14. Pótirodalom felhasználásával készítetek ismertetést az Osztrák és Orosz Birodalmak ukrán területein kibontakozó nemzeti-felszabadító mozgalmairól!

15. Sz. Uvarov, az Orosz Birodalom népoktatási minisztere, „a hivatalos népiesség elméletének” szerzője, teóriáját „a honmentés utolsó horgonyának” mint „szellemi gátnak” nevezte a nyugatról betörő és Oroszországban terjedő „romboló eszmékkel” szemben. Véleményetek szerint milyen eszméktől kívánta megóvni Oroszországot Sz. Uvarov? Miért éppen a „pravoszláv hitnek, önkényuralomnak és népiességnek” kellett „szellemi gáttá” válnia az orosz társadalomban terjedő nyugat-európai eszmékkel szemben?

11. Az 1848–49-es forradalmak.

1. Milyen társadalmi rétegek kerültek hatalomra Franciaországban az 1830.-as júliusi forradalom következtében? 2. Mik voltak Olaszország és Németország helyzetének sajátosságai 1815–1847 között? 3. Milyen politikát folytatott K. Metternich kormánya az Osztrák Birodalomban?

1 **A francia forradalom.** 1848–49-ben Európán forradalmi vihar söpört végig. Franciaországban kezdődött, majd gyorsan terjedt az Osztrák Birodalom területén, a német és olasz államokban. A „népek tavaszának” eseményei, így nevezték ezeket a forradalmakat a kortársak, egyesítették a különböző társadalmi rétegek képviselőinek harcát a „régí rend” maradványai ellen, a politikai rendszer demokratizálásáért, kiváltották a munkások tiltakozását a vállalkozókkal szemben, valamint támogatták a különböző országegyesítési és felszabadító nemzeti mozgalmakat.

A XIX. század 40-es éveinek második felében kiéleződött Franciaországban a társadalmi gazdasági helyzet. A többéves gyenge termés a kenyér drágulását eredményezte. 1847-ben Franciaországban, csakúgy, mint Európa más országaiban, gazdasági válság kezdődött, melynek következtében bezártak a bankok, gyárak, üzemek, műhelyek, elszabadultak az árak, jelentősen nőtt a munkanélküliség. Általános felháborodást keltettek a megvesztegetési ügyek, valamint a királyi család tagjainak visszaélési botrányai. Választójogi reformot követelt, a választójoggal nem rendelkező közép- és kispolgárság. Azonban a kormány kategorikusan visszautasított minden ilyen követelést.

Erre válaszul a választási reform hívei „reform banketteket” rendeztek Párizsban, melyeken megvitatták a választási rendszer megváltoztatásának különböző terveit. Ezek a rendezvények kivívták a hatalom elégedetlenségét. Az 1848. február 22-re tervezett soron következő bankettet betiltották. 1848. február 23-a reggelén a betiltott bankett képviselői hatalmas tömeg kíséretében a Marseillaise-t énekelve, „Éljen a reform!” szavakat

skandalálva vonult a város központja felé. Mikor a rendőrség a felvonulókra támadt, a nép barikádokat emelt. A megrémült Lajos Fülöp a felkelők minden követelését elfogadta, de már késő volt..

1848. február 24-én a felkelők bevonultak a Tuileriákba és a király lemondását követelték. Lajos Fülöp lemondott és elmenekült. A felkelt párizsiak betörték a palotába és elégették a trónt – a királyi hatalom jelképét. Ezután elfoglalták a képviselőház tanácskozó termét és új kormány létrehozását követelték az ellenzék részvételével. Ez a követelés teljesült. **1848. február 25-én** az ideiglenes kormány kikiáltotta a második köztársaságot és jóváhagyta a piros-fehér-kék színű nemzeti lobogót. A júliusi monarchia megdöntésével véget ért az 1848-as forradalom Franciaországban.

Barikád a Soufflot utcán.
H. Verne festménye.

? Milyen információt kapunk a kép alapján az 1848-as utcai harcokról Párizsban?

2 A második köztársaság Franciaországban. A második köztársaság létrejötte után az ideiglenes kormány megszüntette a nemesi címeket, bevezette a szabad sajtót, a szabad gyülekezéshez való jogot és választásokat írt ki az általános választójog alapján minden 21. évét betöltött férfi számára az alkotmányozó gyűlésbe, amelynek feladata az új alkotmány kidolgozása volt.

A munkanélküliek számára létrehozták a társadalmi munka rendszerét. **Nemzeti műhelyeket** alapítottak, ahol napi 1–2 frankért munkát biztosítottak az embereknek. Amikor a nemzeti műhelyek fenntartási költsége már elérte a 14 millió frankot, a kormány bezárta őket. Erre válaszul a munkások 1848. július 23–26-án Párizsban felkelést robbantottak ki, melyen 50 ezren vettek részt. A felkelést mindkét részről rendkívüli kegyetlenkedés jellemezte. Elfojtásához az alkotmányozó gyűlés korlátlan meghatalmazással ruházta fel **Louis Cavaignac** tábornokot, a hadügyminisztert. Négy napig tartó elkeseredett harc során a tüzérség bevetésével Saint-Antoine elővárosában leverte a felkelőket. Az elesettek száma meghaladta a 10 ezer főt. A júniusi felkelés elfojtása után betiltották a radikális újságokat, klubokat és társaságokat. A felkelések közel 3,5 ezer résztvevőjét letartóztatták és bírósági tárgyalás nélkül száműzték.

1848. november 4-én az alkotmányozó gyűlés elfogadta a második köztársaság alkotmányát, amely először vezette be Franciaország történetében az elnök intézményét, aki nagy felhatalmazással bírt a rend megőrzése érdekében az országban. A törvényhozó hatalom a nemzetgyűlés kezébe került, a végrehajtó hatalom pedig a köztársasági elnökébe, aki a minisztereket irányította.

Bonaparte Napóleon Lajos császár (III. Napóleon). Franz Xaver Winterhalter festménye, 1853

Az alkotmány megerősítette az általános választójogot minden 21-ik életévét betöltött férfi számára. 1848. december 10-én először választottak köztársasági elnököt, melyen a győzelmet a 40 éves **Bonaparte Napóleon Lajos** (1808–1873), I. Napóleon unokaöccse szerezte meg, aki a szavazatok 3/4-ét tudhatta magáénak. Győzelmét annak köszönhetette, hogy a nép emlékezett nagybátyjára és hitt abban, hogy Napóleon Lajos visszaállítja a haza egykori nagyságát és úgy fog gondoskodni az egyszerű franciákról, ahogy azt a nagy előd tette. **1852. december 2-án** Franciaországban megalakult a **második császárság**, Bonaparte Lajost császárrá kiáltották ki **III. Napóleon** néven.

3

Forradalom Németországban 1848-ban. A franciaországi februári forradalom nagy hatást gyakorolt a németekre. 1848. március 1–5-e között Badenben, Württembergben, Bajországbán és más német államokban tömegmegmozdulásokra került sor. Az ellenzék nyomására a reakciós kormányok lemondtak, helyüket új kormány vette át, melynek

a liberálisok is tagjai lettek. Németországban kezdetét vette a forradalom.

i

Viharos jelleget öltöttek az események Poroszország fővárosában, Berlinben. 1848. március 18-án a rendőrség erőszakot alkalmazott egy reformpárti felvonulás résztvevőivel szemben. A várost barikádok lepték el. A harc egész éjjel tartott, reggelre a berliniek kiszorították a városból a kormány csapatokat. IV. Frigyes Vilmos parancsára elhagyták a várost. A király alkotmányt ígért a népnek, megígérte a szabad sajtó bevezetését és az alkotmányozó gyűlés összehívását. Az alkotmányozó gyűlés első döntésével eltörölte a parasztok hűbéri kötelezettségeinek a maradványait.

1848. május 18-án megkezdte munkáját Frankfurt am Mainban az egységes Németország alkotmányát kidolgozó első össznémet parlament. A német liberálisok ezután a parlament munkájának eredményére várva beszüntettek minden aktív tevékenységet. 1848 végén a hatalom minden német államban támadást indít az ellenzék ellen. 1848 decemberében a porosz király feloszlatta a nemzetgyűlést és alkotmányt ajándékozott a népnek. 1848. május 28-án a frankfurti parlament elfogadta az egységes Németország alkotmányát, amelynek értelmében az akkori német államok föderációvá alakulnak át birodalom formájában. A császári koronát a parlament IV. Frigyes Vilmos porosz királynak ajánlotta fel, aki nem fogadta azt el.

Rövid időn belül Ausztria visszahívta képviselőit a frankfurti parlamentből, mivel nem neki ajánlották fel a császári koronát. Példáját más német

államok is követték, így a parlament elvesztette tekintélyét. Az ülések színhelyét átvitték a württembergi Stuttgartba. 1849 júniusában a württembergi király erőszakkal feloszlatta a parlamentet. 1849 májusában pedig az újonnan elfogadott választási törvény eltörölte az általános választójogot és a választók számára vagyoni cenzust vezetett be.

Németország parlamenti úton történő egyesítése a népakarat által az 1848–1849-es forradalom idején kudarccal zárult. A politikai szféra egyetlen vívmánya a porosz alkotmány elfogadása volt. A német hazafiak az ország egyesítésének reményeit Poroszországhoz fűzték, az egyetlen államhoz, amely képes erővel egyesíteni Németországot.

4 Forradalom Ausztriában. A párizsi forradalom felrázta Bécset. 1848. március 13-án felvonulások kezdődtek az osztrák fővárosban „Alkotmányt!”, „Szabadságot!”, „Le Metternichel!” jelszavakkal. I. Ferdinánd császár a bécsiek nyomására megígérte a parlament összehívását és az alkotmány kidolgozását.

Az Osztrák Birodalom alkotmánya, melyet 1848. április 25-én tettek közzé, meghirdette a szólásszabadságot, a szabad sajtót, a gyülekezési szabadságot és a kormány felelősségét a parlament (reichstag) előtt, amely két házból állt: szenátusból és képviselőházból. Az utóbbi tagjait választották, de választójoggal csak az ingatlantulajdonosok rendelkeztek. Az osztrák hazafiak többségét ez nem elégítette ki, ezért a harc tovább folytatódott.

1848. május 15–26 között a fővárosban újabb forradalmi megmozdulások zajlottak. I. Ferdinánd kénytelen írásban megígérni az általános választójog bevezetését. Forradalmi megmozdulások rázzák meg a birodalom szlávok lakta területeit is – Csehországot, Galíciát, Bukovinát, Kárpátalját, Szlovákiát, a Vajdaságot, Horvátországot.

1848 júniusában Frankfurt ellensúlyozására Prágában összehívták az Osztrák Birodalom területén élő szláv népek kongresszusát. A többség a Habsburg Birodalom megőrzése mellett és az egyesített Németországba való belépés ellen lépett fel. Úgy gondolták, hogy a kis független szláv államok Németország keretein belül elveszítik nemzeti önazonosságukat. Ellenégeik viszont a nem német népek önrendelkezéséért és a birodalomból való kiválás mellett léptek fel.

1848. július 10-én megkezdte munkáját az osztrák reichstag, melynek többségét a mérsékelt liberálisok alkották, a helyek negyede pedig a

Tüntetés Berlinben 1848-ban.

? A kép alapján vonjátok le a következtetést, hogy milyen volt az 1848-as márciusi események jellege?

i

Forradalom Bécsben 1848-ban

- ? A kép alapján állapítsátok meg az 1848. márciusában Bécsben lezajlott események jellegzetességeit.

Petőfi Sándor szól a néphez

- ? Hogyan mutatja be a kép, miként fogadják Petőfi Sándor szavait a magyarok?

1848 szeptemberében Jellasics horvát bán a császár parancsára hadseregével támadást indított Magyarország ellen. A következő év

parasztképviselők kezébe került. Az egyik első legfontosabb döntése az úrbéri viszonyok eltörlése volt, megváltási összeg kifizetése fejében a földesuraknak. A paraszti képviselők támogatása segítségével a kormány keresztülvitte a parlamenten a büntető hadjáratok finanszírozásának határozatát Olaszország és Magyarország ellen.

1848. október 6-án a bécsiek újabb felkelést robbantottak ki, megpróbálták megakadályozni a fővárosi helyőrség bevetését a magyarországi forradalom ellen. A harcok a fővárosban 1848. november 1-ig tartottak, amikor is Jellasics József horvát csapatai elfoglalták a várost.

1848 novemberének végén I. Ferdinánd lemondott a trónról. Az új császár a 18-éves unokaöccse, I. Ferenc József lett (1848–1916). Megtagadta mindazokat az engedményeket, melyeket elődje a forradalmi megmozdulások nyomása alatt tett. 1849. március 7-én feloszlatta a reichstagot és beszüntette az alkotmányt. A forradalom vereséggel végződött. Ausztriában a reakció veszi át az uralmat.

5

Forradalom Magyarországon. A magyar forradalom 1848. március 15-én vette kezdetét a **Petőfi Sándor** által vezetett radikális ifjak felkelésével, akik demokratikus szabadságjogokat követeltek a magyaroknak és független, szabad, saját kormányt. 1848. március 17-én megalakult az első magyar nemzeti kormány. Első intézkedései között

agrárreformot hajtott végre, eltörölte az úrbért, a parasztokat pedig a megművelt földterületek egyharmadának a tulajdonosává tette. Mialatt véghezvitt egy sor fontos átalakítást, a kormány nem volt hajlandó foglalkozni a nem magyar lakosság – kárpátaljai ruszinok, szerbek, horvátok és más nemzetiségek jogainak a kérdésével. Ez ahhoz vezetett, hogy a fentebb említett népek az osztrák hatalom oldalán maradtak.

januárjában elfoglalták Pestet. I. Ferenc József hatályon kívül helyezte a magyar országgyűlés minden határozatát és a Magyar Királyságot birodalmi tartománnyá változtatta. Erre válaszul a magyar hadsereg ellentámadásba ment át és kiűzte Magyarországot területéről az osztrákokat.

1849. április 14-én a magyar országgyűlés kikiáltotta Magyarország függetlenségét és kimondta a Habsburgok trónfosztását. Magyarország kormányzó-elnökévé a magyarok nemzeti-felszabadító harcának vezérért, **Kossuth Lajost** (1802–1894) választották.

Ferenc József az orosz cárhoz, I. Miklóshoz fordult segítségért a szabadságszerető magyarok forradalmának elfojtásához. Az orosz katonai intervenció következtében a magyar hadsereg 1849. augusztus 13-án letette a fegyvert. Kegyetlen megtorlások kezdődtek a forradalom résztvevői ellen. A vereség után a forradalmi mozgalom az Osztrák Birodalom területén elcsendesedik.

6 Forradalom Olaszországban. Az olasz forradalom, amely 1848. január 12-én kezdődött felkeléssel Palermóban, Szicília szigetén, győzelemmel végződött. A nápolyi király csapatai elhagyták a szigetet. A győzelem híre aktivizálta az olasz hazafiak tevékenységét. 1848 februárjában és márciusában, a Pápai Államban, Toscanában, a Szárd Királyságban alkotmányt ajándékoztak a népnek, parlamentet választottak, kormányokat alakítottak mérsékelt liberálisok részvételével.

1848. március 18-án a bécsi események hírére osztrákellenes felkelés robban ki Lombardia központjában, Milánóban. A 15 ezres osztrák hadsereggel vívott harc a felkelők győzelmével ért véget. Osztrákellenes felkelés győzött Velencében is, ahol kikiáltották a köztársaságot.

Az egész Olaszországot átható hazafias lelkesedés arra ösztönözte **Károly Albert** szárd királyt, hogy 1848. március 24-én hadat üzenjen az Osztrák Birodalomnak. Azonban július végén az osztrákok vereséget mértek a szárd hadseregre és felújították hatalmukat Észak-Olaszországban.

1848 novemberében népfelkelés robbant ki Rómában. IX. Pius pápa kénytelen volt beleegyezni az alkotmányozó gyűlés összehívásába. 1849. február 9-én megfosztották a pápát világi hatalmától és kikiáltották a római köztársaságot. 1849 márciusában a szárd király felújította a háborút Ausztria ellen. 10 nap múlva azonban vereséget szenvedett. Ezután Károly Albert fia javára lemondott a trónról. A Szárd Királyság új királya **II. Viktor Emánuel** lett, aki az osztrákokkal kötött szerződésben lemondott Lombardiáról és Velencéről. Ezután az osztrákok a toszkán herceg kérésére vérbe fojtották a firenzei forradalmat. Az osztrákok körülzárták Velencét és megindultak Róma ellen. Róma

II. Viktor Emánuel

Az 1848–49-es forradalmak Európában

alatt egyesültek a pápa által behívott francia hadsereggel. Délről pedig megindul Róma ellen a nápolyi király. A város ostroma két hónapig tartott.

A védelmet a triumvirátus irányította – az 1849 januárjában kikiáltott Római köztársaság rómaiak által megválasztott kollektív irányító szervezete.

1849. július 3-án az alkotmányozó gyűlés Rómában elfogadta az olasz köztársaság alkotmányát – mely a risorgimento legdemokratikusabb alkotmányává lett. Aznap este a franciák elfoglalták a várost. A legtovább Velence tartotta magát, melyet az osztrákok kerítették körül. 1849. augusztus 22-én a város védői letették a fegyvert. A velencei köztársaság bukásával véget ért a forradalom Olaszországban, az országot elárasztotta a terror

hulláma. A forradalom fő feladata – Olaszország felszabadítása és egyesítése – megoldatlan maradt.

Részlet a triumvirátus felhívásából, a Római köztársaság védelméről (1849. július 3.)

Rómaiak! Nem elég, hogy a köztársaságiak szégyenletesen támadást indítottak egy békés köztársaság ellen, de Oudinot tábornok még el is árult minket. Megszegte az írásos megállapodást, amit aláírtunk vele, miszerint nem indít támadást hétfőnél korábban.

Harcra fel, rómaiak! A falakra, a kapukra, a barikádokra! Bizonyítsuk be az ellenségnek, hogy még az árulás sem segít meghódítani Rómát. Mindenki fogjon fegyvert, és menjen csatába, higgyetek a győzelemben. A törvény győz. Örökös szégyen árnyékolja be Ausztria szövetségeseit. Éljen a köztársaság!

1. Miért volt nehéz helyzetben az ostromolt város? **2.** Mire szólították fel a köztársaság vezetői a rómaiakat?

Következtetések

- ▶ Az 1848–1849-es európai forradalmak a fennálló irányítási formák ellen, a hatalomban való részvételért, a lakosság életkörülményeinek javításáért valamint a közép- és kelet-európai népek nemzeti öntudatra való ébredéséért folytak.
- ▶ 1849-ben az ellenforradalmi erőknek sikerült leküzdeni a forradalmi hullámot. Azonban a „régí rend” alapjaiban jelentősen meggyengült.

Kérdések és feladatok

1. Mikor jött létre a második köztársaság Franciaországban? **2.** Milyen államformája kellett, hogy legyen az egyesített Németországnak a frankfurti parlament által kidolgozott alkotmány szerint? **3.** Mikor kezdődött a forradalom az Osztrák Birodalomban? **4.** Kit választottak Magyarország kormányzó-elnökévé a forradalom idejében? **5.** Milyen eseményekkel ért véget a forradalom Olaszországban?

6. Hogyan zajlott a forradalom 1848-ban Franciaországban? **7.** Jellemezzétek azokat a változásokat, amelyek a forradalom következtében mentek végbe Franciaországban! **8.** Véleményetek szerint miért nem jött létre 1848–49-ben az egységes Németország? Indokoljátok meg nézőpontotokat! **9.** Jellemezzétek az 1848–1849-es forradalmat az Osztrák Birodalomban! **10.** Szerintetek miért szenvedett vereséget a magyar forradalom? **11.** Hogyan bontakozott ki a nemzeti-felszabadító mozgalom Olaszországban 1848–1849-ben?

12. Alkossatok kis csoportokat és hasonlítsátok össze az 1848–49-es franciaországi, németországi, ausztriai, magyarországi és olaszországi forradalmakat céljuk és eredményeik alapján! Mi volt bennük a közös és miben különböztek? **13.** Töltsétek ki a „Forradalmak Európában 1848–1849 között” című táblázatot.

Ország	A forradalom okai	Fő események	A forradalom eredménye	Sajátosságai és következményei

14. Létezik egy szemlélet, miszerint az 1848-as események alatt Franciaországban a köztársasági intézmények elvesztették a franciák rokonszenvét. Népszerűségük csökkenését a gazdasági helyzet gyors romlása, az 1848-as év véres eseményei okozták, melyek az országot egy polgárháború szélére sodorták és az, hogy a legtöbb pártnak nem volt terve a feladatok megoldására, melyek a francia társadalom előtt álltak. Egyetértetek-e ezzel a gondolattal? Miért? Megállapíthatjuk-e, hogy Franciaországban kedvező körülmények alakultak a császárság megújítására? Véleményeteket indokoljátok meg!

12. Németország egyesítése. Olaszország egyesítése

1. Hogyan fejlődött a Németország valamint Olaszország egyesítéséért folytatott harc 1815–1847-ben? **2.** Milyen események zajlottak Németországban az 1848–1849-es forradalom idején? **3.** Hogyan zajlott az Olaszország egyesítéséért folytatott harc 1848–1849-ben?

Németország egyesítésének előfeltételei. A XIX. század 50–60-as éveiben a német gazdaság gyors ütemben fejlődött. Az ipari forradalom befejeződése után az ország harmadik lett Nagy-Britannia és USA mögött a világ ipari termelésében elfoglalt részaránya alapján. A jelentős növekedés alapjait a gépgyártás eredményei képezték. Az új gépek és műszaki eredmények alkalmazása elősegítették más ipari ágazatok fejlődését. Nagy ipari központok jöttek létre, mint például a Rajna vidéke, Vesztfália, Berlin stb. Gyökeres változásokra került sor a mezőgazdaságban is, ahol az 50-es évek végén kialakultak a piaci viszonyok. A gazdasági növekedést elősegítette a vámhatárok leküzdése – a vámszövetség tevékenységének köszönhetően, ezáltal a német államok kijuthattak a nemzetközi piacra.

Az ipari forradalom következtében megváltozott a német társadalom összetétele. Meghatározó szerephez jutottak a vállalkozók és a bankárok. A munkások részarányának növekedése az ő helyzetükön is változtatott. A gyártulajdonosok tökéletesítették a termelés szervezését, ami a munkaidő csökkenéséhez vezetett. A gépek alkalmazása jól képzett munkaerőt igényelt. A vállalkozók és a munkások is érdekelték voltak a nemzet egyesítésében. Csak az egységes állam volt képes biztosítani a feltételeket a szabad tőke, az áru és munkaerő áramlásához, a jobb munka- és életkörülmények kialakításához.

A német földek egyesülésének szükségességét felismerve a német társadalomban többféle nézet alakult ki annak megvalósíthatóságával kapcsolatban. A német radikálisok, elsősorban a marxisták „alulról” jövő forradalomra szólítottak fel, amely félreállíthatja majd a fejedelmi dinasztiákat és azok szövetségeit. A másik út, amely alapján végül is megtörtént az egyesülés, szintén forradalmit jelentett, csak „felülről” – a német államok

alárendelését a legerősebbnek. Ennek képviselői két részre oszlottak: a nagy-német út támogatói Nagy-Németországban gondolkodtak, amely magába foglalná az Osztrák Birodalmat is; míg a kis német út hívei a német államok egyesülését Poroszország körül képzeltek el, Ausztria kizárásával. A XIX. század 50–60-as éveiben a vámszövetség, melynek vezető állama Poroszország volt, és amelyben Ausztria nem vett részt, a német földek kialakuló közös gazdasági életének központjává vált.

2 Németország egyesülése. Poroszország **Ottó von Bismarck** (1815–1898), a kiváló német politikus tevékenységének köszönhetően kezd határozott politikát folytatni Németország egyesítése érdekében.

Ottó von Bismarck gazdag brandenburgi nemesi család leszármazottja. Konzervatív felfogású, a porosz királyok abszolút monarchiájának és Poroszország vezető szerepének a híve volt Németországban. Bismarckról azt tartották, hogy nagyobb monarchista, mint a király, ő magáról azt híresztelte, hogy „elsősorban porosz és csak azután német”. Politikusként a kompromisszumkészség hiánya és a kegyetlenség volt rá jellemző. Az erős kéz politikájának híveként került be a történelembe. Poroszország kormányfőjeként Ottó von Bismarck, akit vaskancellárnak neveztek, „vérrel és vassal” egyesítette Németországot, és Európa egyik legjelentősebb államává tette.

1862. szeptember 24-én I. Vilmos porosz király Ottó von Bismarckot miniszterelnökké (kormányfővé) nevezte ki. Fő céljául Németország „vérrel és vassal” vagyis erővel történő egyesítését tűzte ki.

Részlet Ottó von Bismarck Poroszország tartományi gyűlésén (landtag) a parlamenthez intézett beszédéből. 1862. szeptember 30.

Németország nem Poroszország liberalizmusára néz fel, hanem a hatalmasságára. Bajorország, Würtemberg, Baden csak hadd játszadozzon a liberalizmussal, senki sem ad nekik olyan szerepet, amelyet Poroszország játszik. A bécsi megegyezésekben megszabott határok nem segítik elő Poroszország egységes állami életét. Napjaink fő kérdéseit nem beszédekkel és határozatokkal lehet megoldani, ez volt a fő hibája 1848–1849-nek, hanem vérrel és vassal...

1. Németország egyesítésének melyik útját támogatta Ottó von Bismarck? **2.** Milyenek látta Poroszország szerepét az egyesítés folyamatában?

Tervei megvalósítása során Bismarck átszervezte a hadsereget. Ennek köszönhetően a porosz hadsereg Európa egyik leghatalmasabb hadseregévé vált. Mindemellett a „vaskancellár” figyelemmel kísérte az európai folyamatokat, várta a megfelelő alkalmat a határozott cselekvésre. Henry Palmerton, brit miniszterelnök szavaiból megértette, hogy Nagy-Britannia pozitívan viszonyul az egységes Németország kialakulásához, mikor az kijelentette:

Otto von Bismarck

„Erős Németországra van szükségünk, hogy az kordában tudja tartani a két harcias és feltörekvő országot – Franciaországot és Oroszországot.”

Miután elérkezettnek látta a pillanatot, Bismarck a tettek mezejére lépett. A Dánia elleni rövid háború után 1864-ben Poroszország megszerezte Schleswiget, Ausztria pedig Holsteint. Bismarck következő csapása Ausztriát érte. 1866. június 8-án a porosz hadsereg elfoglalta Holsteint. Erre válaszul Ausztria hadat üzent Poroszországnak. Az osztrák-porosz háború döntő csatájára 1866. július 3-án került sor nem messze Prágától, Sadova alatt. A porosz hadsereg gyors döntő vereséget mért az osztrák hadseregre. A Bécsbe vezető út nyitva állt. Vereséget szenvedtek azok a német államok is, amelyek támogatták Ausztriát. **1866. augusztus 23-án III. Napóleon** közbenjárására Poroszország és Ausztria megkötötte a bécsi békét.

A **bécsi béke** következtében Poroszország a legnagyobb német államává vált, melynek területe a Rajnától a Nyemanig húzódott. Létrejött az Északnémet szövetség, melynek előbb 17, majd később még 4 német állam lett része. A szövetség élén a porosz király állt. A Reichstagba (törvényhozó szervezet) minden német állam választott képviselőket a férfiak számára biztosított általános választójog alapján. A kormány élén a kancellár állt, akit a király nevezett ki, a Reichstag egyetértésével. Az első kancellár Otto von Bismarck lett.

Poroszország győzelme fontos jelentőséggel bírt Európa számára is, hisz középpontjában létrejött a nemzeti német állam – az Északnémet Szövetség. Miután Ausztria elvesztette vezető szerepét Európában, megnyílt az út Olaszország nemzeti egyesítése előtt, amely éppen ekkor lépett a döntő fázisba. A megváltozott helyzet veszélyeztette Franciaország vezető szerepét a kontinentális Európában.

A XIX. század 60-as éveinek végén kiéleződött a viszony Poroszország és Franciaország között. Mindkét fél készült a háborúra és óhajtotta azt. III. Napóleon félt Poroszország további megerősödésétől és egy számára rövid, győzelemmel végződő háborútól a második császárság megerősödését remélte. Bismarck pedig így remélte befejezni Németország egyesítését és pozíciójának megerősödését Európában.

3 Olaszország egyesítésének kezdete. A XIX. század közepén az Olaszország egyesítéséért folyó harcnak két irányzata volt: a radikális demokrata és a mérsékelt liberális. Az első irányzat képviselői Olaszország „alulról” történő egyesítésének voltak a hívei. A függetlenséget népi felkelés útján, a köztársaság kikiáltásával kívánták elérni az országban. A másik

irányzathoz tartozó politikusok a nemzeti felszabadulást „felülről” folytatott harcban akarták megszerezni, mely harcnak az élén a Szárd Királyság (Piemont) állna, akik az egyesült Olaszországot monarchiaként képzelték el.

Az 1848–1849-es forradalomban elszenvedett vereség következtében sok olasz hazafi csalódott a radikális demokratikus eszmékben. Ezért Giuseppe Garibaldi és hívei is arra a következtetésre jutottak, hogy szükség van a mérsékelt liberálisokkal és Piemonttal kötött szövetségre Olaszország egyesítése érdekében. 1852-ben Piemont miniszterelnöke a mérsékelt liberálisok képviselője, Camillo Cavour (1820–1861) gróf lett.

A piemonti arisztokrata **Camillo Cavour** a XIX. századi Olaszország egyik legjelentősebb politikusa volt. 1847-től újságot adott ki „Risorgimento” címmel, melyben minden olasz uralkodót szövetségre szólított az Ausztria elleni harc érdekében. Az 1848–1849-es forradalomban nem vett részt, de figyelemmel kísérte az eseményeket. Megfigyelései alapján arra a következtetésre jutott, hogy csak Olaszország legerősebb állama, Piemont képes az élére állni az ország egyesítésének. 1852-ben Cavour Piemont miniszterelnöke lett és II. Viktor Emánuel támogatásával hozzákezdett tervei megvalósításához.

Cavour nem fogadta el a forradalmi radikalizmust, és úgy tartotta, Olaszország csak egy olyan nagy állam segítségével képes egyesülni, amely le tudja győzni Ausztriát. Ahhoz hogy Piemont Olaszország egyesítésének központjává válhasson, reformok útján modern állammá kellett változtatni, alkotmányos irányítással, fejlett gazdasággal. A Cavour vezette kormány tevékenységének következtében fellendült a Szárd Királyság gazdasága, megerősödött védelmi képessége és sikerült fellegyverezni hadseregét is.

Piemont részt vett a krími háborúban Oroszország ellen, 15 ezer katonát küldött a Krímbe. Szövetség jött létre a Szárd Királyság és Franciaország között. 1858 júliusában Cavour és III. Napóleon találkozott egymással a francia Plombier üdülővárosban és megegyeztek abban, hogy a 200 ezres francia hadsereg segítséget nyújt a 100 ezres piemonti hadseregnek Lombardia és Velence osztrák uralom alóli felszabadításában, cserében az megkapja Nizzát és Savoyát.

1859 áprilisában, miután ez az egyezség az osztrákok tudomására jutott, Ausztria betört Piemont területére. A palestro-i, magenta-i és solferino-i csatákban az egyesült francia-piemonti csapatok legyőzték az osztrákokat, és ellentámadással felszabadították Lombardiát.

Piemont miniszterelnökének csendes beleegyezésével Toscanában, Pármában és Modenában eltávolították a hatalomból a Habsburg-dinasztiából származó hercegeket. Az újonnan megalakult kormányok 1860 elején

Camillo Benso Cavour

A solferinói csata 1859-ben

bejelentették egyesülésüket a Szárd Királysággal. Ezt Cavour csak III. Napóleon beleegyezésével érte el, aki cserébe megkapta Nizzát és Savoyát.

1860 áprilisában népfelkelés robbant ki Szicília szigetén. A helyi radikálisok G. Mazzini vezetésével Garibaldihoz fordultak segítségért. Garibaldi megérkezése Szicíliába általános felkelést robbantott ki a nápolyi király ellen. A döntő csatára 1860 májusában került sor Calatafiminél. Garibaldi 10 ezer vörösingese élén elfoglalta Palermót és átkelt az Appennin-félszigetre. 1860. szeptember 7-én Garibaldi diadal-

masan bevonult Nápolyba. A király elmenekült, csapatai letették a fegyvert, Garibaldi pedig a két Szicília ideiglenes diktátorává kiáltja ki magát a szárd király megbízásából.

A Dél-Olaszországban kialakult helyzetet Cavour a maga javára használta fel. Meggyőzte III. Napóleont arról, hogy Garibaldi Róma felé menetel, ahol a franciák állomásoztak, és hogy a velük való találkozás elkerülhetetlen, ő maga megparancsolta a szardíniai hadseregnek, hogy induljanak a Pápai Államon keresztül Garibaldi felé. 1860 szeptemberében legyőzte a pápai hadsereget és elfoglalta birtokainak többségét. 1860. október 15-én a szardíniai hadsereg bevonult Nápolyba. Nem sokkal később népszavazást tartottak, amelyen a Pápai Állam szardíniaiak által elfoglalt része és a nápolyiak kimondták a Piemonthoz való csatlakozást. Mazzini és a radikálisok a köztársaság kikiáltását követelték, de Cavour meggyőzte Garibaldit, hogy oszlassa fel hadseregét, a hatalmat pedig adja át II. Viktor Emánuelnek. 1860 végére Olaszország Velencén és a Pápai Állam kis részén kívül egyesült a szárd korona fennhatósága alatt.

4 Az Olasz Királyság létrejötte. Olaszország egyesítésének a befejezése.

1861. februárjában Torinóban összeült az első olasz parlament. A tárgyalótermet olasz zászlók és plakátok díszítették ilyen szlogenekkel: „Szükségetek van-e egy Viktor Emánuel, alkotmányos király, által vezetett egységes és oszthatatlan Olaszországra?”. 1861-ben erre a kérdésre a Szardíniai királyság, mindkét Szicíliai királyság, Lombardia, Parma, Modena, a Pápai Állam egy része és Toscana szavazóinak többsége igennel válaszolt. 1861. március 17-én Viktor Emánuel az egyesített Olaszország első

királyának kiáltotta ki. Az Olasz Királyság első miniszterelnöke Cavour lett. Államrendszerét tekintve az Olasz Királyság alkotmányos monarchia volt, kétkamarás parlamenttel. A képviselőházat választották, a szenátus tagjait a király nevezte ki. Azonban a jelentős vagyoni cenzus miatt az ország lakóinak mindössze 2,5 %-a kapott választójogot.

III. Napóleon az Olasz Királyságot, mint lehetséges ellenfél, megjelenését hűvösen fogadta. Rómában francia helyőrséget tartott, amely gátolta Olaszország egyesítésének a folyamatát.

Azonban a franciák képtelenek voltak megakadályozni Velence – porosz segítséggel történő – Olaszországhoz csatolását. 1866 áprilisában aláírják a porosz-olasz szerződést az Ausztria elleni közös harcról. Júniusban, amikor elkezdődött az osztrák-porosz háború, az olasz csapatok megközelítették a velencei tartományt. A később aláírt szerződésben Ausztria kénytelen volt elismerni Velence csatlakozását az Olasz Királysághoz. Ekkor már csak Róma, a Pápai Állam egy kis részével maradt az egyesített Olaszország határain kívül.

Olaszország egyesítése 1870-ben fejeződött be a francia vereséggel végződött francia-porosz háború és a második császárság bukása után, amikor a francia helyőrség elhagyta Rómát. 1870. szeptember 20-án a garibaldisták bevonultak Rómába, amely az Olasz Királyság fővárosa lett. A pápa hatalma ezután a Vatikáni palotára korlátozódott.

Következtetések

- ▶ Németország egyesítése és Olaszország egyesítése következtében helyreállt a történelmi igazság: Európa két nagy népe létrehozta saját államát. A politikai széttagoltság felszámolása elősegítette az olasz és német nép fejlődését.
- ▶ Németország egyesülése „felülről”, Olaszországé pedig „felülről” és „alulról” történő közös harc következtében valósult meg.
- ▶ Az egyesített Németország és Olaszország harcot indított, hogy elfoglalja méltó helyét Európa vezető államai között.

Kérdések és feladatok

1. Mi volt a lényege a kis német útnak? 2. Mikor jött létre az Északnémet Szövetség?
3. Milyen területek kerültek a Szárd Királyság kötelékébe 1860-ban? 4. Mikor alakult meg az Olasz Királyság?
5. Hogyan kívánta Ottó von Bismarck egyesíteni Németországot? Ezzel összehasonlítva, hogyan zajlott le végül a német földek egyesítése? 6. Jellemezzétek Bismarckot, a politikust! Milyen szerepet játszott Németország történelmében? 7. Hogyan ment végbe Olaszország egyesítése?
8. Mutassátok meg a térképen a Németország egyesítésével és Olaszország egyesítésével kapcsolatos főbb eseményeket! 9. Készítsetek a fűzetbe egy „Németország egyesítése és Olaszország egyesítése” című táblázatot!

Az összehasonlítás pontjai	Németország	Olaszország
Előzmények		
Az egyesülés útjai		
Főbb események		
Eredmények		
Történelmi jelentőség		

10. Garibaldi „ezrének” szicíliai hadjárata előestéjén 1860-ban Cavour a következőket írta: „Mindent megteszek annak érdekében, hogy az olasz mozgalom ne változzon forradalommá... Mindenre képes vagyok ezért...” Mivel magyarázható Cavour álláspontja annak ismeretében, hogy ő Olaszország egyesítésének rendíthetetlen híve volt?

13. Amerikai Egyesült Államok

1. Mikor jött létre az USA? **2.** Milyen volt az USA államigazgatása? **3.** Milyen volt az USA társadalmi-gazdasági és politikai fejlődése a megalakulása után?

Az USA társadalmi és gazdasági élete a XIX. század első felében. A XIX. század elején az USA államok föderációja volt, területe 2 ezer km-en át húzódott az Atlanti-óceán észak-amerikai partvidékén. 1803–1867 között 2,1 ezer km²-ről 9,3 ezer km²-re nőtt a területe. A gyors területi növekedés, a szabad vállalkozás szelleme vonzóvá tette az USA-t az emigránsok számára. 1820–1856 között 4,2 millió bevándorló érkezett ide.

A XVII. századtól kezdve néger rabszolgákat telepítettek be Észak-Amerikába. Számuk 1800 és 1860 között 1 millióról 4,4 millióra nőtt. Az USA népességén belül a rabszolgatartó gazdálkodási rendszer az ország déli részén volt elterjedve. A néger rabszolgák munkáját a gyapot, cukornád, rizs és dohányültetvényeken alkalmazták. 1808-ban megtiltották újabb rabszolgák behozatalát az USA-ba. Ezután a rabszolgákat itt háziállatok módjára kezdték „tenyésztetni” kereskedés céljából, vagy pedig titokban csempészték be őket az országba.

A rabszolgatartók erkölcstelensége az **abolicionisták** mozgalomához vezetett, akik a rabszolgatartás eltörlését követelték, mivel úgy gondolták,

hogy embert birtokolni bűn. 1816-ban földeket vásároltak Afrika partjainál, megalapítva ez által **Libéria** államát. Úgy gondolták, hogy az

ültetvényesektől felvásárolt rabszolgákat majd ide telepítik. Azonban az ötlet nem valósult meg.

A „Az Amerikai Rabszolgaság Elleni Társaság” megalapítása (1833) és a „Liberator” (Felszabadító) (1831–1865) című hetilap megjelenését követően az abolícionizmus jelentős tényezővé vált a közéletben, amely mintegy 250 ezer követőt számlált. 1840-ben az USA-ban megjelent a „Szabadság Párt”, amely elindította a harcot a rabszolgaság ellen.

Az abolícionista vezetők túlnyomó többsége, William Harrisonnal a „Liberator” hetilap alapítójával és leendő elnökkel az élen úgy vélte, hogy a rabszolgaság ellen csak erkölcsi úton, erő alkalmazása nélkül kell harcolni. Azonban egy részük, Frederick Douglass-szel, az rabszolga felszabadító mozgalom ismert alakjával az élen, úgy vélte, hogy a fegyveres harc az egyetlen hatékony eszköz a rabszolgaság eltörlésében. 1838-ban Észak-Karolinában megalakult a „Földalatti vasúti Társaság”, mely segítségével az abolícionisták egykori néger rabszolgákat szállítottak Kanadába.

Aktívan segített az egykori rabszolgáknak Kanadába szökni egy abolícionista farmer **John Brown**. 1854–1855-ben öt gyermekével együtt részt vett a rabszolgartatók elleni harcokban Kansas államban. 1858-ban J. Brown elkészítette az Egyesült Államok ideiglenes alkotmányának tervét, amely követelte a rabszolgaság teljes felszámolását az országban. 1859-ben felkelést szított Virginiában, abban a reményben, hogy a rabszolgák támogatni fogják. A felkelést elfojtották, J. Brown-t kivégezték. A polgárháború idején, 1861–1865 a „John Brown teste” című dal lett az északi csapatok himnusza.

Amerika őslakóit, az indiánokat különféle módszerekkel megfosztották a földjüktől és ellenállásukat letörve, fokozatosan nyugatra szorították őket. A XIX. század 30-as éveiben a Mississippitől keletre lakó összes indiánt erőszakkal **rezervátumokba** kényszerítették, olyan területre, melyet, tilos volt elhagyniuk.

A XIX. század amerikai életének jellemző vonása volt a vadnyugat betelepítése. Végláthatatlan, megműveletlen területein új gazdaságokat hoztak létre az ide betelepülők és **farmerek** ké váltak. Ezzel testet öltött számukra az „amerikai álom”, melynek során bárki képes megvalósítani saját céljait, ha elég határozott, vállalkozó kedvű volt és állhatatosan dolgozott.

A Nyugat nagyfokú benépesítése olyan települések létrejöttéhez vezetett, amelyek később nagy városokká alakultak át. A nyugati ország-rész Észak iparának felvevő piacává és nyersanyag-, illetve élelmiszerbázisává vált.

Farmer – földtulajdonos vagy bérlő, aki maga vezeti gazdaságát, de bér munkásokat is alkalmazhat.

Néger rabszolgák a gyapotültetvényeken

? A képek alapján milyen információt kaphatunk a rabszolgák munkájáról az ültetvényeken?

Ebben az időszakban az USA-ban jelentős változások mentek végbe a társadalmi-gazdasági életben, ezek az ipari forradalommal voltak kapcsolatban, mely az északi államokban a XVIII. század utolsó évtizedében kezdődött. Az egyik fontos jellegzetessége a kapitalizmus előtti rendszer hiánya volt, melynek maradványai akadályozták az ipar fejlődését Nyugat-Európában. Az ipari forradalom gyors lefolyásához az is hozzájárult, hogy az országnak előnyös volt a földrajzi fekvése, amely lehetővé tette, hogy az amerikaiak egyrészt elhatárolják magukat a Nagy-Britannia és Franciaország között folyó harctól az elsőbbségért Európában, a másrészt, hogy jövedelemre tegyenek szert az Európával való kereskedelemről. Fontos szerepet játszott a gazdasági növekedésben a gyors népességnövekedés (főleg az európai bevándorlóknak köszönhető). A világon itt növekedett a leggyorsabb ütemben a lakosság száma.

Döntő jelentősége volt az ipari forradalomban a munkaerőnek, a technológiának, az intelligenciának és az Európából hozott tőkének. Az első gőzgépeket, melyeket textilgyárakban használtak, Angliából importálták a XVIII. század 80-as éveinek végén, annak ellenére, hogy a brit kormány szigorúan tiltotta ezt. A XIX. század közepére az Amerikai textilipar a termelés mértékét tekintve a második helyen állt a világon Anglia után. Míg 1808-ban csupán 15 gyapotfeldolgozó üzem működött, addig az évszázad közepére ez a szám megsokszorozódott.

Ennek ellenére az USA ebben az időben még többnyire agrár ország volt, ahol a lakosság többsége a mezőgazdaságban dolgozott. Az ipari forradalom csak északon ért véget. Terjedését akadályozták a déli államok, ahol a rabszolgamunkán alapuló ültetvények voltak jellemzőek.

A területek elfoglalását elősegítette a közlekedés fejlődése. A XIX. század elején sok folyami gőzhajó jelent meg. Az Atlanti-óceán partvidékét a folyókkal, a folyókat pedig egymással számtalan csatorna kötötte össze.

1830-ban megnyílt az első vasút, melynek hossza 64 km volt. 1830-tól 1850-ig a vasutak hossza 300-szorosára nőtt, ennek következtében a XIX. század 50-es éveinek végére az USA világszínvonalára vált a vasutak hosszúságát tekintve.

1807-ben egy Robert Fulton nevű ír bevándorló mérnök megépítette az első kereskedelmi gőzhajót, a „Clermont”-ot. Ez a James Watt-féle gőzgép segítségével működött és 43 méter hosszú volt. Az első útját, 270 km-t New York és Albany között a Hudson folyón (felfelé hajózva, erős széllel szemben) 32 óra alatt tette meg.

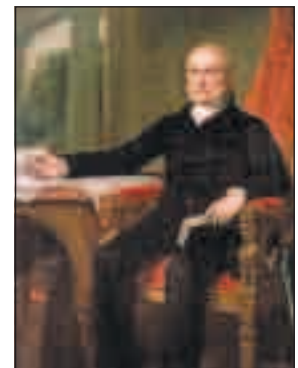
Az ipari forradalom következtében új társadalmi rétegek jelentek meg – az ipari burzsoázia és a bérmunkásság. Az ipari munka abban az időben ideiglenes jellegű volt és pénzszerzési célt szolgált. Az amerikai társadalom nagyon mobilis volt. Az amerikaiak könnyen változtattak munkahelyet, amint abban nyereségforrást láttak.

2 Politikai élet az USA-ban. A politikai életet a kétpártrendszer kialakulása jellemezte. Annak a pártnak a képviselője gyakorolhatta a hatalmat, amelyik megkapta a választásokon a szavazatok viszonylagos többségét. Az USA első politikai pártjai a *föderalisták* voltak (**George Washington** hívei, akik erős szövetségi hatalmat akartak és a kereskedők, illetve bankárok, részben pedig a gazdag ültetvényesek érdekeit védték) és a *demokratikus republikánusok* (**Thomas Jefferson** hívei, akik az államok hatalmának a megerősítéséért harcoltak és a farmerek, meg a középosztály érdekeit védték).

1828-ban megalakult a **Demokrata Párt**, amely a mai napig működik. A párt nem követte teljes mértékben a demokratikus republikánusok politikáját, ugyanakkor támogatta a kormány hatáskörének kiszélesítését az államokban. **John Adams**, elnöksége idején (1825–1829) alakult meg a *Nemzeti Republikánus Párt*, amely osztotta az ekkor már nem működő föderalisták pártjának nézeteit.

1841-ben a nemzeti republikánusok politikáját folytatta a whigek újonnan alakult pártja. Ez idő alatt a demokrata pártban nőtt a rabszolgatartó Dél képviselőinek a befolyása. A whigek hajlamosak voltak a velük való kompromisszum keresésére. Az Észak és Dél közötti ellentétek kiegyezésének helyzetében szükség volt egy olyan politikai erőre, amely képes határozottan ellenszempülni a demokratáknak.

John Quincy Adams, az Amerikai Egyesült Államok 6-ik elnöke, az USA 2. elnöke, John Adamsnek, a fia

1854-ben Chicagóban megalakult a **Republikánus Párt**, amely ma is működik. Első elnöke **Abraham Lincoln** (1809–1865) lett. Sok egykori whig lépett be a Republikánus Párt soraiba. A republikánusokat támogatták a farmerek, vállalkozók, Észak és Nyugat bérmunkásai.

A két párt véleménye a kor legfontosabb problémájáról, a rabszolgaságról lényegesen eltért egymástól. A demokraták úgy gondolták, minden államnak a saját joga, hogy engedélyezi vagy sem a rabszolgaságot a területén. A republikánusok ugyan nem követelték a rabszolgatartás azonnali felszámolását, de azon voltak, hogy a nyugati földek irányába ne terjedjen.

3

Az USA területi terjeszkedése. 1803–1867 között az amerikai kormányok különféle módszerekkel valósították meg **expanziójukat** Észak-Amerikában.

Az egyik legfontosabb oka az új termőföldek szükségessége volt, mivel a világon gyorsan nőtt a kereslet a gyapjú iránt.

1803-ban történt meg az első területi gyarapodás Thomas Jefferson elnöksége idején, amikor is 15 millió dollárért megvásárolták Franciaországtól Louisia-

Expanzió (terjeszkedés) – a befolyási övezet növelése (területi, gazdasági, politikai) újabb földek, felvevőpiacok, nyersanyagforrások megszerzése más országok rovására.

nát. Louisiana megszerzésével az USA kétszeresére növelte területét és megkapta New Orleans kikötővárosát.

1812–1814-ben az USA háborút indított Nagy-Britannia ellen, hogy elszakítsa tőle Kanadát. Miután azonban a brit deszant elfoglalta Washington, a flotta pedig lőtte a kikötővárosokat, az USA letett korábbi szándékáról és elismerte a létező határokat. 1818-ban a britek átadták az USA-nak Red River gyarmatukat. Az USA elhatározta, hogy kihasználja Spanyolországnak a latin-amerikai spanyol gyarmatok függetlenségi háborúja miatti meggyengülését. 1813–1819 között fokozatosan elfoglalta Floridát, és miután megszerezte, 5 millió dollárt fizetett ki a félszigetért Spanyolországnak.

Miután Mexikó kivívta függetlenségét Spanyolországtól, sok amerikai telepes telepedett le az állam északi részén. 1836-ban pedig az amerikaiak felkelése következtében kikiáltották a Mexikótól független Texas állam létrejöttét. A mexikói hatalom kénytelen volt elismerni azt. Kilenc év múlva Texas új tagállamként belépett az USA kötelékébe. Ez lett a kiváltó oka az 1846–1848 között zajló amerikai-mexikói háborúnak. Mexikó vereséget szenvedett és nemcsak Texast veszítette el, hanem északi földjeit is, az ország területének 55 %-át, amiért 15 millió dolláros kártérítést kapott. Ezen a vidéken jött létre Arizona, Kalifornia, Nevada, Új-Mexikó és Utah.

1846-ban az USA és Nagy-Britannia szerződésben véglegesítette az angol birtokok északi határvonalát Kanadában. Az USA-hoz kerültek az északnyugati területek, ahol később létrejött Oregon, Washington és Idaho állam. 1853-ban az amerikaiak 10 millió dollárért megvásárolták Mexikótól a Mesilla-völgyet.

Az USA utolsó komolyabb szerzeményei Alaszka és az Aleut-szigetek voltak, melyeket 1867-ben vásároltak meg az Orosz Birodalomtól 7,2 millió dollárért.

4 „A Monroe-elv”. Az XIX. század első évtizedeiben Latin-Amerika nemzetei felszabadító harcok során kivívták függetlenségüket. Az akkori amerikai elnök, a föderalista **James Monroe** (1817–1825) elismerte az új független államokat.

Ugyanakkor a Szent Szövetség úgy döntött, hogy visszaszerzi a korábbi spanyol kolóniákat Latin-Amerikában. Ez nem volt összhangban Nagy-Britannia terveivel a kereskedelem fejlődésében. Arra készült, hogy flottájával megvédje saját üzleti érdekeit az amerikai kontinensen. Az amerikai kormányzat viszont nem akarta, hogy Nagy-Britannia növelje birtokait Amerikában. Az USA elnöke úgy döntött, hogy nyilvánosságra hozza álláspontját, **1823. december 2-án** a Kongresszushoz intézett nyilatkozatot tett közzé, amely később „Monroe-elv” néven vált ismertté.

James Monroe az Amerikai Egyesült Államok 5-ik elnöke

Részlet a J. Monroe által közzétett nyilatkozatból (1823)

Mostantól az amerikai kontinensek nem minősülnek a gyarmatosítás lehetséges helyszíneinek egyik európai állam számára sem. Bármilyen kísérletet részükről arra, hogy saját [politikai] rendszerüket elterjesszék a kontinensen, fenyegetésnek vesszünk, ami veszélyezteti a békénket és a biztonságunkat.

Az európai országok már meglévő gyarmatainak, és a függő államoknak az ügyeibe nem avatkoztunk bele és nem is fogunk beleavatkozni, de ami azokat a kormányokat érinti, amelyek kikiáltották a függetlenségüket, és megvédték azt, és melyeknek függetlenségét elismertük, minden kísérletet, bármely európai állam által arra, hogy elnyomják, vagy más módon irányítsák őket, csak agresszió megnyilvánulásaként tekinthetünk az Egyesült Államok felé.

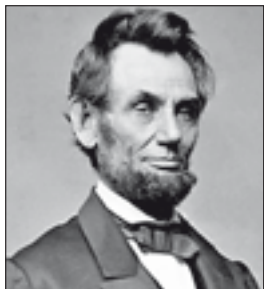
?

1. Mi a lényege az elnök által kihirdetett „Monroe-elvnek”? **2.** Miért foglalták össze röviden így: „Amerika az amerikaiaké”?

5

A konfliktus erősödése USA-ban. Az amerikai társadalom legégetőbb problémája ekkor a rabszolgaság volt. Egy országon belül egyszerre két rendszer is működött – a rabszolgatartó és a szabad piac, a tőke és a munkaerő rendszere. A XIX. század 50-es éveiben az USA-ban kiéleződött az Észak és Dél közötti viszony.

Miközben az ipari forradalom következtében Észak gyorsan fejlődik, addig az alacsony termelékenységű rabszolgamunka gátolta a mezőgazdasági Dél fejlődését. Az olcsó (majdnem ingyenes) rabszolgamunka felhasználásával az ültetvényesek kis befektetéssel nagy haszonra tettek szert. A bérmunkát alkalmazó Észak vállalkozóiban ez irigységet és ellenérzéseket váltott ki. Míg Északon a rabszolgaságot betiltották, addig Délen úgy

Abraham Lincoln
az USA 16-ik elnöke

gondolták, hogy „a néger nem egyenlő a fehér emberrel, a felső faj engedelmes szolgálata pedig a rabszolga természetes állapota”.

Az ellentéteket tovább szította az új területek USA-hoz csatolása Nyugaton. A déli ültetvényesek nagy földterületeket vásároltak fel itt. Ez felháborította az egyszerű farmereket, és azt követelték a kormánytól, hogy tiltsa meg a rabszolgaság terjedését Nyugaton.

1861-ben az USA elnökévé a Republikánus Párt vezetőjét, **Abraham Lincolnt** választották. A republikánusok Dél területére akarták korlátozni a rabszolgaságot, azt remélve, hogy ez később az ültetvényes gazdálkodás csődjéhez vezetett. Az ültetvényesek viszont veszélyeztetve érezték magukat, az USA-ból való kiválást, és egy olyan külön állam létrehozását tűzték ki célul, ahol törvényesítve van a rabszolgaság.

Lincoln győzelme az elnökválasztáson azt jelentette, hogy az ültetvényesek teljesen elvesztették a hatalmat és jeladás volt arra, hogy Dél kivájon az USA-ból. 1861 februárjában Dél 11 rabszolgatartó állama bejelentette kilépését az USA kötelékéből és létrehozzák az *Amerikai Konföderációs Államokat*. Elnökének Jefferson Davist választották, fővárosa pedig a virginiai Richmond lett.

Lincoln győzelme az elnökválasztáson azt jelentette, hogy az ültetvényesek teljesen elvesztették a hatalmat és jeladás volt arra, hogy Dél kivájon az USA-ból. 1861 februárjában Dél 11 rabszolgatartó állama bejelentette kilépését az USA kötelékéből és létrehozzák az *Amerikai Konföderációs Államokat*. Elnökének Jefferson Davist választották, fővárosa pedig a virginiai Richmond lett.

6 **Polgárháború USA-ban.** 1861. április 12-én a konföderációsok elfoglalták a Sumter erődöt, amely a szövetségek kezén volt. Válaszként erre Lincoln 75 ezer önkéntest hívott be az USA hadseregébe és tengeri zárlat alá vette Délt.

i

Konföderáció – szuverén államok ideiglenes szövetsége, közös irányítás alatt, mely bizonyos konkrét cél elérése érdekében jön létre, többnyire külpolitikai vagy katonai érdekeket szolgálva.

Polgárháború – egy országon belül különböző szociális csoportok között az államhatalomért vívott háború.

Polgárháború az USA-ban 1861–1865 között – az Amerikai Egyesült Államok területén lezajlott fegyveres konfliktus az Amerikai Konföderációs Államokba tömörült 11 déli állam (konföderációsok) és az USA szövetségi kormánya (unionisták) között.

Ezek az események indították el az **1861–1865-ös polgárháborút** az USA-ban. Észak túlsúlyban volt a lakosság száma és gazdasági erejét tekintve Déllal szemben. Azonban a háború kezdetén az USA tisztjeinek és tábornokainak közel harmada, akik délről származtak, átlát a konföderációsok oldalára.

A polgárháború első szakaszában, 1861–1862-ben a déliek ragadták kezükbe a kezdeményezést. Az unionisták, akik az ország egységének a felújításáért harcoltak, minden olyan lépést kerültek, amely később bonyolította volna a Délhez fűződő

viszonyukat. Ez lehetővé tette a konföderációs hadsereg számára, élén egy tehetséges tábornokkal, **Róbert Lee-vel** (1807–1870), hogy egy sor sikert érjen el és még az unió fővárosát, Washingtonot is veszélyeztethesse.

Fennállt a veszélye annak, hogy Nagy-Britannia beavatkozik a háborúba a konföderáció oldalán, mivel nem akarta elveszíteni legfőbb gyapot exportőrért, illetve késztermékeinek felvevőpiacát Délen. Ilyen körülmények között Lincoln kormánya döntő lépésekre szánta el magát. 1862 májusában az USA kongresszusa elfogadta a Homestead Actot (családi farmok), melynek értelmében minden amerikai férfi, aki nem harcolt Észak ellen, földet kapott az állami alapból, olyan feltétellel, hogy ötévi megművelés után a föld a magántulajdonává válik. Ezzel a törvénnyel a szövetségi kormány kivívta a nyugati mezőgazdasági államok támogatását.

1862. szeptember 22-én Lincoln bejelentette, hogy 1863 elejétől a déli államokban megszűnik a rabszolgatartó rendszer, a rabszolgák pedig szabad emberként léphetnek be az uniós hadseregbe.

Részlet Lincoln elnök A rabszolgák felszabadításáról szóló kiáltványából (1863)

Én, Abraham Lincoln, mint hadsereg és flotta főparancsnok, hatalmammal élve megparancsolom és kihirdetem, hogy minden személy, aki rabszolga volt, mától kezdve szabad és az is marad. Az USA végrehajtó hatalma a katonai és tengerészeti hatalommal egyetemben elismeri és védelmezni fogja e személyek szabadságát. Kihirdetem és mindenki tudtára hozom, hogy e személyek, a feltételek értelmében, be lesznek sorozva az Egyesült Államok hadseregébe...

Mindent összegezve kijelentem, hogy az igazságnak ezt az okmányát a katonai szükségyszerűség igazolja az alkotmány előtt. Az emberi gondolat méltóságához és a mindenható Isten kegyelméhez fordulok most.

1. Hogyan használta ki főparancsnoki hatalmát Lincoln a rabszolgák felszabadítása érdekében? **2.** Véleményetek szerint miért volt katonai szükségyszerűség a rabszolgák felszabadítása.

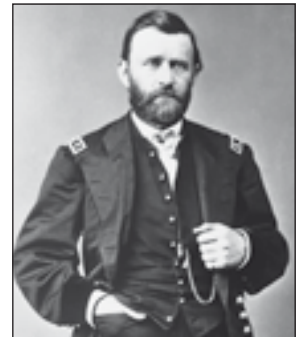
A rabszolgák felszabadításának és hadseregbe való belépésének köszönhetően a háború végére az uniós hadseregben közel 200 ezer néger katoná harcolt. Ettől kezdve a polgárháború már nemcsak az ország egységének a megőrzéséért, hanem a rabszolgaság ellen is zajlott.

Az unionisták által 1863–1865 között megvalósított lépések lehetővé tették számukra, hogy fordulat következzen be a háború menetében, és magukhoz ragadják a kezdeményezést.

1863. július 1–3 között a gettysburgi csatában (Pennsylvania) Ulysses S. Grant (1822–1885) tábornok uniós hadserege döntő vereséget mért a konföderációsokra és meghátrálásra kényszerítette őket. Ez a csata fordulópontot jelentett a háború menetében. 1864–1865-ben Grant négy egyidejű hadművelet során sikeresen megvalósította a konföderációsok szétzúzásaának tervét.

Ennek eredményeképpen 1865. április 9-én Lee tábornok Appomatox városka mellett kénytelen volt aláírni Grant tábornokkal a konföderáció főhadseregének kapitulációjáról szóló okmányt. Ezzel gyakorlatilag véget ért a háború.

Ulysses S. Grant tábornok az USA 18-ik elnöke

A polgárháború egyik csatája: balra az uniósok a csillagos-csíkos zászlóval, jobbra a konföderációsok

A Hindman erőd bombázása 1863 januárjában, Arkansasban, páncélozott ágyúnaszádok segítségével

? Milyen információkat kaphatunk a polgárháború hadi eseményeiről a képek alapján?

A polgárháború legtragikusabb oldala 1865. április 14-e lett. A washingtoni Ford színházban a konfederáció híve, John Booths színész, halálos lövést adott le Lincoln elnökre. Azonban ez nem változtatta meg a háború eredményeit.

A polgárháború az USA történetének legvéresebb háborúja volt. A konföderációsok 258 ezer, az unionisták pedig 360 ezer főt veszítettek. A háború megerősítette Észak vezető szerepét az ország gazdasági és politikai életében. Az USA egységes maradt, nem szakadt szét. Megsemmisültek az ültetvényes gazdálkodás alapjai, és az amerikai mezőgazdaság végérvényesen a farmergazdálkodás útján kezdett fejlődni.

7 Dél rekonstrukciója. A konföderáció legyőzése a rabszolgatartókkal és a rabszolgatartó mezőgazdasági formával való harcban csak az első lépés volt. A második lépés a Déli földek elkobzása és átadása volt a helyi fekete

Dél rekonstrukciója – a szövetségi kormány által foganatosított átalakítások a déli államokban, melynek célja az ültetvényesek idején kialakult hatalmi szervek, intézmények, törvények és szokások megsemmisítése volt.

és a földnélküli fehér lakosságnak, a volt rabszolgatartók politikai hatalmától való megfosztása és a fekete lakosság politikai és társadalmi-gazdasági jogainak a megteremtése volt. A polgárháború befejezése után, a kongresszus által hozott törvények értelmében, ahol a republikánusok voltak többségben, átalakítások kezdődtek a déli államokban, melyek a **Dél rekonstrukciója** néven kerültek be a történelembe. „*A katonai rekonstrukció törvénye*” értelmében (1867) a lázongó déli államok területét öt katonai körzetre osztották, melyek élén az uniós hadsereg tábornokai álltak. A parancsnokok felügyelete alatt a körzetekben

választásokat tartottak az általános választójog (beleértve a négereket is) alapján és megválasztották a helyi törvényhozó gyűléseket, amelyek új demokratikus alkotmányt dolgoztak ki. Nekik kellett jóváhagyni az alkotmányhoz fűzött 13. módosítást a rabszolgaság eltörléséről, valamint a 14. módosítást 1866 júliusában arról, hogy (az indiánok kivételével) minden 21. életévét betöltött férfi szavazati jogot kaphasson. Ezt követően a déli lázongó államokat újból felvették az Unióba, a katonai közigazgatást pedig felszámolták.

Miután teljesültek „A katonai rekonstrukció törvényében” foglaltak, a kongresszus 1868-ban felújította az Unióban a következő államok tagságát: Arkansas, Dél-Karolina, Észak-Karolina, Louisiana, Georgia, Alabama és Florida, 1870-ben pedig Mississipiét, Texasét és Virginiát.

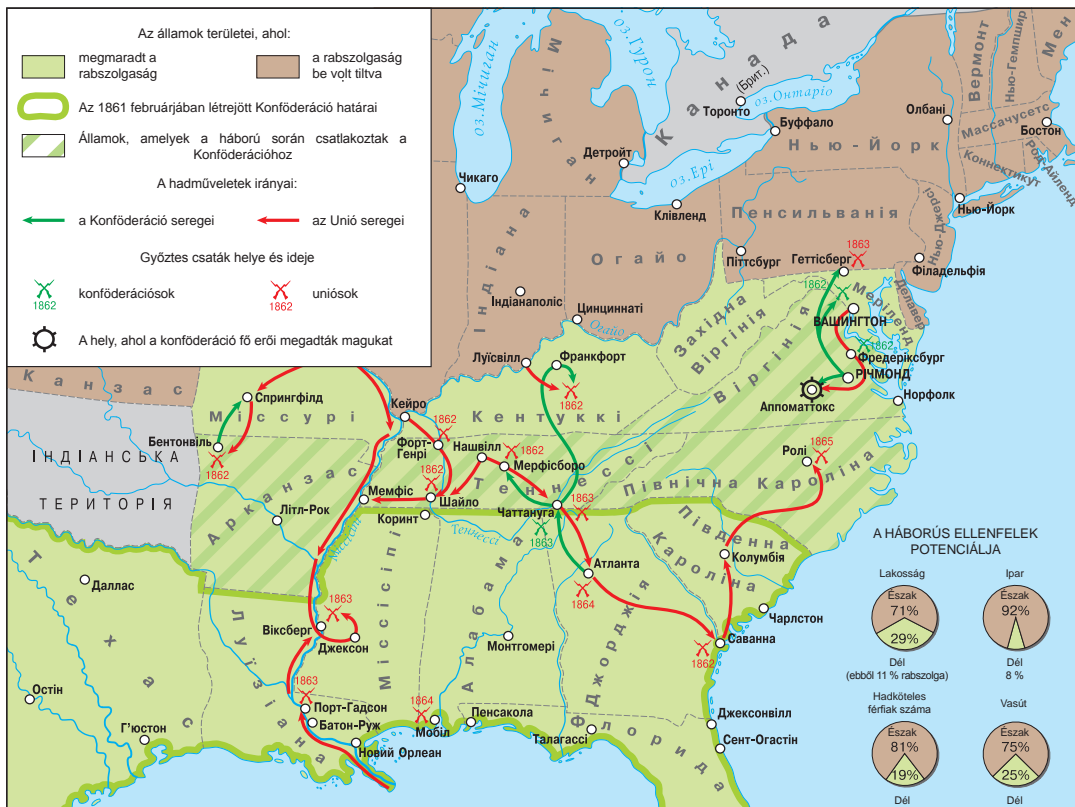
Minden olyan ültetvényes földjét, aki részt vett a háborúban, a rekonstrukció idején árverésre bocsátották. Ennek eredményeképpen Délen nőtt a farmergazdaságok száma. Ezzel együtt rengeteg képzetlen, szakmával, földdel és a létfenntartásukat biztosító eszközökkel nem rendelkező rabszolga eleve nyomorra és a fehérektől való gazdasági függésre volt ítélve. Ennek eredményeképpen az **afroamerikaiak**, így nevezték a régi néger-rabszolgákat, elvesztették politikai aktivitásukat és állandó szociális feszültségforrást jelentettek a régióban. 1866-ban Délen létrejön a Ku-Klux-Klan nevű titkos szervezet, amelynek a rekonstrukcióval szembeni ellenállás volt a célja, és a fehér ember felsőbbrendűségének az eszméjét terjesztette. A társaság tagjai fehér pézsmába burkolózva rettegésben tartották az afroamerikaiakat, gátolták őket a választásokon való részvételben. 1870–1871-ben törvényeket fogadtak el a négerekkel kegyetlenkedő Ku-Klux-Klan betiltásáról.

1872-ben a szövetségi hatalom úgy gondolta, hogy Dél rekonstrukciójának fő feladatait teljesítették, ezért lépéseket tett az egykori ellenséggel való megbékélésre. A kongresszus törvényt fogadott el az „általános amnesztiáról”, amelyben – 500 fő kivételével – kegyelmet kapott a konföderáció összes híve.

Az 1876-os elnökválasztásokon mind a demokrata, mind a republikánus jelölt egyenlő szavazatot kapott. A két párt megegyezése értelmében az elnök a republikánus Rutherford B. Hayes lett. A demokraták támogatása mellett kivonta Délről a szövetségi hadsereg utolsó egységeit, és gyakorlatilag lemondott a központi hatalom azon jogáról, hogy biztosítsa az afroamerikaiak állampolgári jogait. A demokraták és a republikánusok közötti 1877-es megegyezést tartják Dél rekonstrukciója végső dátumának.

Afroamerikai – az USA afrikai származású állampolgára.

Polgárháború az USA-ban (1861–1865)

Következtetések

- ▶ Gazdasági eredményei alapján az USA a XIX. század első felében a világ egyik vezető államává vált, Nagy-Britannia mögött a második helyet foglalva el a világ ipari termelésében.
- ▶ Területi terjeszkedése következtében az USA transzkontinentális állammá vált, átfogva az észak-amerikai kontinentst az Atlanti-óceántól a Csendes-óceánig.
- ▶ A „Monroe-elv” megjelenése azt jelentette, hogy az USA ráeszmélt a jogaira, kötelességeire és érdekeire és szándékában állt megvédeni azokat.
- ▶ Az 1861–1865-ös polgárháború végérvényesen felszámolta a konfliktust Észak javára és megszilárdította vezető szerepét az ország gazdasági és politikai életében.

Kérdések és feladatok

1. Mi a föderáció? **2.** Miért harcoltak az abolitionisták? **3.** Melyek voltak USA első politikai pártjai? **4.** Mi a „Monroe-elv”? **5.** Nevezzétek meg a polgárháború főbb csatáit! **6.** Mikor kezdődött dél rekonstrukciója?

7. Mik voltak az USA társadalmi és gazdasági életének sajátosságai ebben az időszakban? **8.** Hogyan növekedett az USA területe 1803–1867 között? **9.** Mi volt a „Monroe-elv” megjelenésének oka, lényege és következményei? **10.** Hogyan tört ki a polgárháború az USA-ban? Hogyan változott menet közben a háború jellege? Mik voltak a változások okai?

11. Készítsetek a füzeteketbe egy táblázatot „Az USA fejlődésének jellegzetességei a XIX. század első felében” címmel!

Az élet szférái			
Gazdaság	Szociális szféra	Belpolitika	Külpolitika

12. Mutassátok meg az atlasz térképén az USA főbb területi szerzeményeit 1803–1867 között! **13.** Alkossatok kis csoportokat és beszéljétek meg, mi volt a közös és miben különbözött az USA fejlődése az akkori európai államokétól!

14. Az új önálló latin-amerikai államok kihirdetése utáni helyzet súlyosbodása miatt, miközben próbálta meggyőzni John G. Monroe elnököt, hogy nyilvánosságra hozza álláspontját, az államtitkár, George G. Adams azt mondta: „Jobb, ha őszintén és méltóságteljesen kijelentjük álláspontunkat, mintha egy angol hadihajó mögött kullogó mentőcsónakká válánk.” Magyarazzátok el mire célt az ezzel James Adams! Véleményetek szerint milyen szerepet játszott a Monroe-elv a nemzetközi kapcsolatokban?

14. Független államok létrejötte Latin-Amerikában

1. Mely európai államok rendelkeztek a XVIII. század végén gyarmatokkal Dél-Amerikában? **2.** Mit nevezünk nemzeti-felszabadító harcnak? **3.** Hozzatok fel példákat az európai népek nemzeti-felszabadító harcára abból az időből!

Latin-Amerika a XVIII. század végén, a XIX. század elején. Latin-amerikai országoknak a Dél- és Közép-Amerikában, valamint a Karib-szigetek környékén található országokat nevezzük. A 300 évig itt uralkodó európai gyarmatosítók elterjesztették a régióban a spanyol, portugál valamint a francia nyelvet, melyek a régi latin nyelvből fejlődtek ki, ez határozta meg a térség elnevezését.

A XVIII. század végén Latin-Amerika területének többsége Spanyolország kezén volt. Gyarmatai négy alkirályságba egyesültek – La-Plata (a mai Argentína, Uruguay, Paraguay, Bolívia), Új-Granada (Kolumbia, Panama, Venezuela, Ecuador), Új-Spanyolország (Mexikó és Közép-Amerika egy része), Peru (Peru és Chile). Spanyolországé volt még Kuba, Puerto Rico és Haiti. Portugália birtokolta Brazíliát, amely Dél-Amerika területének felét foglalta el.

A nagy földrajzi felfedezések idején Pedro Cabral portugál tengerész felfedezte Dél-Amerika keleti részét. A portugálok sokáig csak értékes fajtákat szállítottak ki innen, amit „pau-brasil”-nak neveztek. Ez az elnevezés (Brazília) később ráragadt Latin-Amerikának erre a részére.

San Domingo gyarmat Haiti szigetén francia (nyugati) és spanyol (keleti) részekre oszlott, Guineát pedig brit, holland és francia gyarmati birtokok alkották. Latin-Amerika minden európaiak uralta gyarmatán a hatalmat a gyarmati közigazgatás gyakorolta, amelyet az anyaországban neveztek ki.

Brazíliai indiánok

Latin-Amerika lakosságát az indiánok (a térség őshonos népei), az európaiak, az Afrikából származók és a vegyes házasságok szülöttei alkották. A spanyol gyarmatok 16 milliós népességéből 7,5 millió volt indián, 5,3 millió mesztic (fehér és indián szülők gyermekei), mulatt (fehér és fekete szülők gyermekei) és zambó (feketék és indiánok szülöttei), 3 millió kreol (fehérek, akik a gyarmatokon születtek). Portugál Brazília népessége 3,2 millió főt tett ki, akik közül 1,3 millió néger rabszolga volt. Az akkori Latin-Amerikában közel 2 millió néger rabszolga élt.

Az emberek helyzetét Latin-Amerikában az határozta meg, hogy honnan származtak és milyen volt a bőruk színe. Az első helyen a fehérek álltak, akik Európából származtak, őket a kreolok követték. A következő helyet a meszticek foglalták el, majd a mulattok, zambók és az indiánok következtek. A társadalom legalsó fokát a feketék foglalták el, akik az Afrikából behozott néger rabszolgák leszármazottai voltak.

Az indiánok többsége állami tulajdonban volt akik fejadót fizettek, kényszermunkát végeztek, ingyen dolgoztak a bányákban, az építkezéseken stb. Lakhelyet csak a gyarmati közigazgatás engedélyével változtathattak. A nagy földbirtokosok kisajátították az indiánok földjeit, bérmunkássá változtatva őket. A latin-amerikaiak csupán jelentéktelen része volt szabad állattenyésztő-paraszt (a gauchok La-Platán és a lianerek Új-Granadában). A dolgozó népesség nagy részét alkották az adós-rabszolga peonok, akiknek az adóssága öröklődött családtagról családtagra. Brazília nagy cukornád ültetvényein néger rabszolgák dolgoztak. Az indiánok, néger, meszticek, mulattok, zambók nem lehettek hivatali tisztviselők a gyarmati közigazgatásban és a helyi önkormányzatokban.

A helyi arisztokrácia (kreolok) többségét az eléggé gazdag ültetvénytulajdonosok és kereskedők alkották.

Ők egyre elégedetlenebbek lettek, mivel csak az anyaországba szállíthatták áruikat, magas adókat fizettek és el kellett viselniük az állam

só, dohány és más termékek monopóliumi jogát. Mivel a kreolok nem kaptak helyet a gyarmati közigazgatásban, ezért önkormányzatot követeltek a gyarmatoknak.

2 Felkelés Haiti szigetén. Az első sikeres gyarmattellenes felkelés Latin-Amerikában Haiti nyugati, francia részén, *San Domingóban* kezdődött. Itt közel 500 ezer néger rabszolga és mulatt élt, akik 4–5 ezer ültetvényes család tulajdonai voltak. A cukorültetvényeken uralkodó szörnyű munkakörülmények gyakran váltottak ki elégedetlenkedéseket. A Franciaországból érkező forradalmi hírek nagy hatást gyakoroltak a gyarmatokon élőkre.

1791. augusztus 22-én, a szigeten felkelés tört ki, melyben több mint 100 ezer rabszolga vett részt. Hozzájuk csatlakoztak a „maronok” (feketebőrű rabszolgaszökevények) és a „kis fehérek” (kisbirtokos farmerek, bérmunkások, kézművesek). A felkelés élére a volt rabszolga, **François-Dominique Toussaint** (kb. 1743–1803) állt, akit később **Louverture**-nak (franciául megnyitó) neveztek el, mivel ő nyitotta meg mindenki előtt a szabadsághoz vezető utat. A felkelők vezére kiváló hadvezéri és politikusi képességekkel rendelkezett. Ragyogó hadjáratok segítségével sikerült felszabadította a rabszolgákat. Miután a Nemzeti konvent eltörölte a rabszolgaságot a francia gyarmatokon és elismerte F. Toussaint hatalmát, ő elérte azt, hogy Haitiről kivonják a brit és spanyol csapatokat, hatalmát kiterjesztette az egész szigetre és a négerek irányította francia protektorátussá változtatta. 1800-ban örökös főkormányzóvá nyilvánította magát.

Francois-Dominique
Toussaint Louverture

1801-ben F. Toussaint kihirdette Haiti alkotmányát, mely megerősítette a rabszolgák felszabadítását, meghirdette az állampolgárok törvény előtti egyenlőségét, a magántulajdon sérthetetlenségét. Franciaország csupán névleges hatalmát őrizte meg az ország felett. 1802-ben Napóleon első konzul elhatározta felújítani a francia ellenőrzést Haiti felett, azonban az odaérkező hadtestet a haitiak ellenállása fogadta. Akkor a franciák békeszerződés ürügyével csapdába csalták Toussaint-t, és letartóztatták. A haiti vezér francia börtönben lelta a halálát. Ugyanakkor a franciákkal szembeni ellenállás nem szűnt meg. Két év múlva a franciák vereséget szenvedtek a haiti felkelésben. 1804-ben kihirdették Latin-Amerika első független államát – a Haiti Köztársaság.

3 A latin-amerikai népek harcának előzményei a spanyol uralom ellen. A spanyol gyarmatok nemzeti-felszabadító harcának kibontakozását elősegítette az anyaországgal való gazdasági kapcsolatok meggyengülése a napóleoni háborúk idején.

San Domingói csata. J. Szuhodolszkij festménye, 1845.

? Milyen információt szerezhetünk a csatáról a kép alapján?

hunta) nem kívánt engedményeket tenni a gyarmatoknak, elutasítva az önkormányzat megadásának lehetőségét, egyre nőtt azok száma, akik véglegesen szakítani akartak az anyaországgal.

i

4 **A spanyol gyarmatok függetlenségi háborúja Latin-Amerikában (1810–1826).** A gyarmati elnyomás elleni harc szükségességének elterjedésében Latin-Amerikában fontos szerepet játszott a *szabadkőműves mozgalom*, melynek a venezuelai **Francisco de Miranda** (1754–1816). volt a vezére. A szabadkőművesek titkos páholyai az egész kontinensre kiterjesztették tevékenységüket. Titokban terjesztették a XVIII. század végi nagy francia forradalom okmányait, az anyaországtól való függetlenség elnyerésének eszméit, és az USA példáját követve a saját államiság létrehozását.

Szabadkőművesség – nemzetek feletti vallásaitikai mozgalom, amelynek képviselői az emberek erkölcsi tökéletesítése mellett a szabadság, egyenlőség, testvériség elveit hirdették.

1810 nyarán a legnagyobb spanyol gyarmati központokban (Buenos Aires, Caracas, Kito, Bogota) felkelések robbantak ki, melyek következtében megdőlt az anyaország uralma. Ezekkel az eseményeket tartják a **spanyol gyarmatok függetlenségi háborúja kezdetének Latin-Amerikában**. Mivel a kontinens egyes részeiben ezek a harcok más-más jelleggel bírtak, ezért 3 fő régiót emelnek ki a történészek: Venezuela és Új-Granada (ma Kolumbia), Latin-Amerika déli része, Mexikó.

A harc helyszíne először Venezuela volt, ahol a nemzeti-felszabadító mozgalmat a kreolok alapította Hazafias társaság vezette. Határozott lépéseket követeltek az új kreol juntától, amely a spanyolok legyőzése után ragadta kezébe a hatalmat Caracasban. A fiatal venezuelai hazafiak vezére **Simon Bolívar** (1783–1830) volt.

Simon Bolivar – kiemelkedő latin-amerikai katona és államférfi, a spanyol gyarmatok függetlenségéért folytatott háború vezére Latin-Amerikában. Az európai felvilágosodás képviselőinek hatására Bolívar megfogadta, hogy felszabadítja Latin-Amerikát a spanyol uralom alól. Venezuelába már meggyőződéses republikánusként tér vissza és harcot kezdett a gyarmatosítók ellen. Kiapadhatatlan energiájának, hazájához való hűségének, magával ragadó képességének köszönhetően meghatározó szerepet játszott a spanyol gyarmatok a függetlenségi háborúban. Ezért kapta a hálás utókortól a megtisztelő Felszabadító címet.

1811. július 5-én Caracasban a nemzeti kongresszus kikiáltotta a független *Venezuelai Köztársaságot*. Alkotmánya meghirdette az alapvető állampolgári jogokat, megsemmisítette a nemesi rangokat és a hűbéri kötelezettségeket. Azonban az új hatalom nem szüntette meg a rabszolgaságot, és nem teljesítette a meszticek és indiánok követeléseit. Ezt kihasználva a spanyolok, a parasztok egy részét a kreol földtulajdonosok ellen fordították, és a maguk oldalára állították.

A vereségek Bolivárt határozott lépésekre sarkallták. Meghirdette, győzelme esetében a felszabadítja a rabszolgákat és földet ad a parasztoknak. Ennek köszönhetően sokan állnak be önkéntesként hadseregébe. 1816-ban a háború újabb szakasza kezdődött, amely Venezuela és Új-Granada felszabadításával ért véget 1821-ben. Még abban az évben határozatot fogadtak el a felszabadított területek egyesítéséről Nagy-Kolumbia Föderatív Köztársaság néven. Első ideiglenes elnöke Simon Bolivar lett. A változó sikerű háború 1812–1816 között zajlott.

Ebben az időben felszabadító háború robbant ki Latin-Amerika déli részén. 1816. július 9-én kikiáltották La-Plata Egyesült Tartományainak (1826-tól Argentína) függetlenségét. 1817 elején Jósé Francisco de San Martin (1778–1850) kreol tábornok erős hadsereget hozott létre és nehéz körülmények között átkelt az Andokon Chile felé. A felkelők legyőzték a spanyolokat és 1818. április 5-én kikiáltották *Chile* függetlenségét. 1820–1821-ben San Martin hadjáratot indított *Peruba* és a spanyolok felett aratott győzelem után 1821. július 28-án ünnepélyesen kikiáltották Peru függetlenségét. Azonban a spanyolok nem tették le a fegyvert, és továbbra is kezükben tartották Peru magashegyi részeit. Csak három év múlva sikerült Bolivar-nak megtisztítania az országot a spanyoloktól. Az itt létrejött államot a hős forradalmár tiszteletére, *Bolíviának* nevezték el. Kikiáltotta függetlenségét *Paraguay* (1811) és *Uruguay* (1825) is.

A latin-amerikaiak eredményes harcát az is elősegítette, hogy a Szent Szövetség nem tudott Spanyolország segítségére sietni, mivel az USA meghirdette a *Monroe-elvet*, és Nagy-Britannia is fenyegetést jelentett..

Simon Bolivar

1810 szeptemberében függetlenségi háború borította el Mexikót. Az elnyomás ellen egyesítették erőiket a néger rabszolgák, az indián parasztok és városi szegények. Kezdetben a felkelést Miguel Hidalgo (1753–1811) falusi pap vezette, halála után pedig a szintén pap Jósé María Morelos (1765–1815). 1813-ban a felkelők kikiáltották Mexikó függetlenségét, azonban két év múlva a spanyolok leverték a felkelőket és visszavették a hatalmukat. A politikai stabilitás hiánya az anyaországban és az örökös megtorlások a harc felújítására ösztönözték a helyi kreol felső réteget. Az új spanyolelles felkelés vezetője Agustín de Iturbide (1783–1824) kreol ezredes lett. 1821-ben kikiáltották Mexikó függetlenségét, amely két év múlva köztársaság lett. 1823-ban a leszakadó déli régiók is létrehozták független államukat *Közép-Amerika Egyesült Tartományok* néven.

1826 januárjában megadta magát az utolsó spanyol helyőrség. Latin-Amerika spanyol gyarmatainak függetlenségi harca ezzel véget ért. Spanyol uralom alatt csak Kuba és Puerto Rico maradt a Karib-tengeren.

5 A függetlenség kivívása Brazíliában. A XVIII. században Brazília sikeresen fejlődött az itt feltárt aranynek és gyémántnak köszönhetően. Népessége tízszeresére növekedett és elérte az anyaország lakosságának a számát. Az aranyláz idején, 1740–1760 között évente 50 ezer néger rabszolgát szállítottak ide. A brazíliai bányákból 1780–1820 között 524 tonna aranyat bányásztak ki. Brazília fejlődése különösen felgyorsult az után, hogy 1808-ban Napóleon elől ide menekült a portugál királyi udvar. Ezután a gyarmati rendszert jellemző kereskedelmi monopólium, korlátozások gyakorlatilag megszűntek létezni. 1815-ben Brazília új politikai státuszt kapott, gyarmatból a Portugál Királyság egyenrangú részévé lépett elő.

VI. János (1816–1826) 1821-ben visszatért Portugáliába és az anyaország vezető erői megpróbálták Brazíliát ismét gyarmati sorba taszítani.

Válaszul erre egy mozgalom kezdett gyorsan terjedni az országban „Szabadság vagy halál!” jelszóval. A helyi előkelőségek a népfelkelő osztagok segítségével leküzdtek a portugálok ellenállását, brazil kormányt hoztak létre és arra kényszerítették a király által kinevezett Pedro herceg-régenst, hogy kiáltványban hirdesse meg az ország függetlenségét. **1822. szeptember 7-én** kieroszakolták azt, hogy a herceg hagyja jóvá a Portugáliával való teljes szakítást. Ezt a napot tartják hivatalosan a függetlenség

Szabadság vagy halál!

Pedro. Américo festménye, 1888

? Véleményetek szerint, mi a festmény mondanivalója?

napjának. Brazília birodalomná vált I. **Pedro** császárral az élén. Államformáját tekintve alkotmányos monarchia lett. A néger rabszolgák nem érkezték fellázadni és részt venni a felszabadító harcban, ezért az elkövetkezendő 66 évben-Brazíliában továbbra is fennmaradt a rabszolgaság.

Következtetések

- ▶ A XIX. század 20-as éveiben Latin-Amerika gyakorlatilag felszabadult a gyarmati elnyomás alól. A régió első állama, amely a nemzeti-felszabadító felkelés következtében lerázta a rabszolgaságot és kikiáltotta a köztársaságot, Haiti lett.
- ▶ A függetlenségi háborúban aratott győzelemnek köszönhetően Latin-Amerikában új államok jöttek létre: Mexikó, Közép-Amerikai Egyesült Tartományok, Nagy-Kolumbia, Peru, Bolívia, Chile, La-Plata Egyesült Tartományok, Uruguay, Paraguay. Brazíliát a helyi előke-lőségek független birodalomná változtatták.
- ▶ A gyarmati rendszer felszámolása és a politikai függetlenség kivívása elősegítette a latin-amerikai országok felszabadulását a különfele korlátok alól, és hozzájárult ahhoz, hogy ezek az országok önálló fejlődésbe kezdjenek.

Kérdések és feladatok

1. Mikor kezdődött a felkelés Haiti szigetén? **2.** Milyen független állam jött létre 1804-ben Latin-Amerikában? **3.** Mikor hirdették meg a La-Plata Egyesült Tartományok függetlenségét? **4.** Melyik új független latin-amerikai állam volt alkotmányos monarchia?

5. Milyen volt Latin-Amerika helyzete a XVIII. század végén és a XIX. század elején? **6.** Hogyan zajlott, milyen eredményekkel zárult és mik voltak a következményei a felkelésnek Haiti szigetén? **7.** Tárjátok fel Latin-Amerika lakói harcának az előfeltételeit a spanyolok ellen. **8.** Jellemezzétek a latin-amerikai spanyol gyarmatok szabadságharcának menetét. **9.** Hogyan nyerte el Brazília a függetlenségét?

10. Állítsátok össze a Független államok létrejötte Latin-Amerikában táblázatot.

Létrejöttének dátuma	Az állam neve

11. Mutassátok meg a térképen a függetlenségi harcok menetét Latin-Amerikában!

12. Vitassátok meg az alábbi kérdést: Az európai események hatása a független államokért folyó harc kibontakozására Latin-Amerikában!.

13. Miért épp a XIX. század 20-as éveiben tudott Latin-Amerika felszabadulni a gyarmati függőség alól? A külső vagy a belső tényezők voltak a döntőbbek? Véleménye-teket fejtsetek ki! **14.** Pótitudalom segítségével készítsetek történelmi portrét S. Bolivarról!

Az ismeretek összefoglalása az I. és II. fejezet alapján

1. Állítsátok össze Európa és Amerika történelmének szerintetek legfontosabb eseményeinek jegyzetét 1789–1870 között. Válaszotokat indokoljátok meg!
2. Nevezétek meg a korszak kiemelkedő történelmi személyiségeit! Milyennek látjátok történelmi jelentőségüket?
3. Magyarozzátok meg a következő fogalmak és szakkifejezések jelentését: ipari társadalom, polgári egyenlőség, parlamenti demokrácia, forradalom, nemzet, intervenció, terror, diktatúra, thermidoristák, konzulátus, birodalom, polgári jogok, Napóleon törvénykönyve, napóleoni háborúk, Napóleon száz napja, Szent Szövetség, ipari forradalom, urbanizáció, migráció, konzervativizmus, liberalizmus, nacionalizmus, radikalizmus, szocializmus, ideológia, restauráció, chartista mozgalom, trade union, carbonarik, nyugatosok, szlavofilek, népek tavasza, krími háború, polgárháború, Dél rekonstrukciója.
4. Végezzétek el a következő feladatokat a történelmi térképen:
 - 1) vizsgáljátok meg, hogyan változtak az európai határok a XVIII. század végén – a XIX. század elején. Határozzátok meg, milyen események következtében mentek végbe ezek a változások;
 - 2) határozzátok meg, milyen területi változásokra került sor Európában a bécsi kongresszus határozatai következtében;
 - 3) mutassátok meg a térképen a forradalmi és nemzeti-felszabadító mozgalmak helyszíneit 1815–1847 között;
 - 4) mutassátok meg a térképen az 1815–1847 között újonnan alakult államokat;
 - 5) mutassátok meg azokat az országokat, ahol nemzeti-felszabadító harc zajlott az 1848–49-es forradalom idején Európában;
 - 6) mutassátok meg a Német Birodalom és az Olasz Királyság határait a XIX. század 70-es éveiben;
 - 7) mutassátok meg az 1861–1865-ös polgárháború eseményeinek főbb helyszíneit az USA-ban;
 - 8) mutassátok meg a Latin-Amerikában létrejött független államokat.
5. Határozzátok meg a XVIII. század végi nagy francia forradalom helyét Franciaország történetében és a világtörténelemben!
6. Hasonlítsátok össze Európa és Amerika politikai és társadalmi-gazdasági fejlődését a XIX. század első felében!
7. Állapítsátok meg Németország egyesítésének, Olaszország egyesítésének valamint Dél rekonstrukciójának sajátosságait és jelentőségét saját államuk történelmében, mint a politikai modernizáció formáját.
8. Alkossatok kis csoportokat, vitassátok meg az alábbi témákat, következtetéseiteket pedig mutassátok be az osztálynak:
 - 1) a nagy francia forradalom és Napóleon politikájának hatása az európai országok fejlődésére;
 - 2) a korabeli eszmei elképzelések közötti legfontosabb különbségek és a ti véleményetek ezekről;
 - 3) Európa és Amerika állami politikai és társadalom-gazdasági fejlődésének jellegzetességei a XIX. század első felében;
 - 4) a parlamentáris demokrácia bevezetésének jellemzői az Újkor adott szakaszában;
 - 5) a szociális, politikai és nemzeti tényezők szerepe a „Népek tavaszán”;
 - 6) a Németország egyesítéséért és Olaszország egyesítéséért folyó harc közös és eltérő jellemzői;
 - 7) az 1861–65-ös amerikai polgárháború tanulságai.

III. FEJEZET. EURÓPA ÉS AMERIKA A XIX. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁBAN – A XX. SZÁZAD ELEJÉN

15. A társadalmi-gazdasági és politikai fejlődés fő irányvonalai Nyugat-Európa és Amerika vezető országaiban

1. Mi az ipari forradalom (fordulat)? Mikor és hol kezdődött? 2. Mik voltak az ipari forradalom eredményei és következményei? 3. Mutassátok meg a térképen a világ vezető országait a XIX. század első felében! 4. Soroljátok fel a társadalom-gazdasági és politikai fejlődés fő irányvonalait a XIX. század első felében!

Az ipar fejlődése. A XIX. század végét és a XX. század elejét az ipari társadalom további fejlődése jellemezte a világ vezető országaiban. Ebben az időszakban megháromszorozódott az ipari termelés. Különösen gyorsan fejlődött a nehézipar. Az acél- és nyersvasgyártás, a szénbányászat, gépek és berendezések gyártása egy-egy ország jelentőségét mutatták.

Acélglyártás, nyersvasgyártás, szénbányászat, millió tonna

Mutatók	Év	Anglia	Franciaország	Németország	USA
Acélglyártás	1871	0,3	0,08	0,25	0,07
	1900	4,9	1,56	6,6	10,2
Nyersvasgyártás	1871	6,6	0,9	1,56	1,7
	1900	9,0	2,7	8,5	13,8
Szénbányászat	1871	117,0	13,3	37,9	41,9
		225,0	33,4	149,8	240,8

Legjelentősebben a kohászat, a gépgyártás és a közlekedés fejlődött. Új iparágak (elektrotechnika, vegyipar stb.) létrejötte alapjaiban változtatták meg az emberek mindennapi életét.

Az **iparosítás** kibontakozása a termelés-szervezés új formáinak a létrehozását és a pénzügyi befektetések növekedésének szükségességét vonta maga után (pénzbefektetés jövedelemszerzés céljából). A nagy gazdasági feladatok megoldása egyre több tőkebevonást igényelt, amit a **részvényesítés** (részvénytársaságok létrehozása) kibontakozásának útján kívánták elérni.

Indusztrializáció (iparosítás) – nagy gépipar létrehozása, mely gépeket és berendezéseket gyárt s ezzel az ipar további fejlődésének alapját képezi.

Részvényesítés – több tulajdonos tőkéjének az egyesítése a nagyobb haszon megszerzése érdekében, amelyet a befektetett tőkerész alapján osztanak el.

A monopóliumok befolyása az USA Kongresszusának munkájára. XIX. századi karikatúra

Monopólium – a termelés egy vagy több ágazata felett egy vagy több vállalkozó által, a nyereségnövekedés és a verseny megszüntetése érdekében létrehozott ellenőrzés.

Szindikátus – monopolisztikus egyesület, melynek jellegzetessége a megrendelések elosztása, a nyersanyag-beszerezés és a késztermékek értékesítése egy közös rendszeren keresztül. A szindikátus tagjai megtartják a termelési, de elveszítik a kereskedelmi önállóságukat.

Tröszt – monopolisztikus egyesület, amelyen belül a résztvevők teljesen elveszítik termelési, kereskedelmi és jogi önállóságukat is. Az élén egy irányító központ áll.

Kartel – monopolisztikus egyesület, melyben a felek megállapodnak a termelési mennyiség, az értékesítés és munkaerő bérlés feltételeinek szabályozásáról, nyereségnövekedés céljából. A kartell tagja megőrzik a termelési és kereskedelmi függetlenségüket.

Konzern – a monopóliumok egyik legfejlettebb formája, számos ipari, pénzügyi és kereskedelmi vállalkozás egyesülése, amelyek formálisan fenntartják az önállóságukat, de ténylegesen egy anyavállalat irányítása alatt állnak.

A felhalmozódott jelentős pénzügyi források vezető szerephez juttatták a bankárok és iparmágnások szűk rétegét az ország gazdasági és politikai életében. Ezt a szűk kört **fináncoligarchiának** nevezik.

A nehézgépipar létrejötte a termelés koncentrálódását és új termelési egyesülések – *kartellek, szindikátusok, trösztök, konszernek*, vagyis **monopóliumok** létrejöttét eredményezte. Ez a folyamat először az USA-ban kezdődött el. A monopóliumok megpróbálták létrehozni uralmukat a vezető ipari ágazatok piaca felett. A tőkefelesleg miatt azonban egyre szűkebb volt nekik a hely a nemzeti határok között. A gyengén fejlett országok irányába történő terjeszkedés magasabb nyereség elérését tette lehetővé.

Az ipari termelés monopolizálása komoly próbatétel elé állította a piacgazdaság alapelvét, a szabad versenyt. Ez megváltoztatta a vállalkozók üzleti kapcsolatait. Egyes gazdasági ágazatokban a monopolhelyzetben lévők elkezdték korlátozni a szabad versenyt, olykor gátolták a haladó technológiák terjedését. A monopolizálás azonban nem szüntette meg a konkurenciát, hanem más síkba helyezte át: a monopóliumok közötti harc immár a világpiacon folytatódott.

Az ipari termelés gyors növekedése egyfelől bővítette a belső piacokat, másfelől elősegítette a külkereskedelem fejlődését. A nemzeti termelőerőknek már szűk volt a belső piac (több volt a megtermelt áru, mint a belföldi kereslet), ezért új piacok meghódítására törekedtek. Ez kiélezett harcot eredményezett a piacok fölötti ellenőrzés megszerzéséért. A küzdelem le-

gelterjedtebb formája volt a **dömping**, vagyis a piac csökkentett értékű termékekkel való ellátása a vetélytárs megsemmisítése céljából. Miután ez megtörtént, a monopóliumok már bátran diktálták a saját feltételeiket. A nemzeti

termelők védelmét az állam biztosította úgy, hogy korlátozta a külföldi termékek behozatalát az országba. Ezt az állami politikát, amely felváltotta a szabad kereskedelmet (free trade), **protekciónizmusnak** nevezzük.

A kereskedés korlátozása, az árukivitel és a termelés önköltségének a növekedése új jelenségek megjelenéséhez vezetett a gazdasági fejlődésben. Az árukivitel helyett az iparilag fejlett országok a tőkebevitt részesítették előnyben, olyan országokba, ahol lényegesen nagyobb bevételt remélhettek. A tőke kivitelben élen járt Anglia, Franciaország, Belgium, USA, stb.

A világ vezető országai fejlődésének másik fontos jelensége az volt, hogy az állam szerepe növekedett a gazdasági folyamatokban. Az állami segélyek, megrendelések, szabályozások, különösen azon országok gazdaságában játszottak fontos szerepet, ahol az ipari fejlődés később kezdődött el. Ezek közé tartozott Németország, Oroszország, Olaszország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Japán.

Az állam szerepének növekedésével nőtt az állami tisztviselők száma is, akik az államapparátus kiszolgálásával (közhivatalnokok) foglalkoztak, vagy pedig az állam szociális szférájában dolgoztak (tanítók, jogászok, stb.).

Az újgazdaság létrejöttének befejeződése szociális változásokkal járt. Kialakultak az ipari társadalom fő csoportjai: a vállalkozók és a bérmunkások. A társadalomban létrejött egy új réteg, amelyet középosztálynak nevezünk – képviselői bizonyos életszínvonallal, vagyonnal, képzettséggel és társadalmi megbecsüléssel rendelkeztek. Minél szélesebb alapokon nyugszik a középosztály, annál biztosabb lábakon áll a társadalom.

2 A mezőgazdaság fejlődése. A mezőgazdaság fejlődésében a gazdálkodás két iránya volt megfigyelhető: a farmergazdálkodás, mely elsősorban az USA-ban és Kanadában volt elterjedt, illetve a porosz irány (a földesúri gazdaság tőkésítése). Mindkét irány alapján véve a mezőgazdálkodás áttérését jelentette a természetes (természeti) gazdálkodásról az árutermelő gazdálkodásra.

Farmergazdálkodás alatt a folyamat azonnali megvalósítását értették, míg a porosz út a meglévő viszonyok fokozatos átalakulását jelentette a piacgazdaság igényeihez alkalmazkodva. Európa számára a két irány kombinációja volt a jellemző. Ezzel volt magyarázható, hogy a Közép- és Kelet-Európában hatalmon lévő földbirtokos arisztokrácia ellenezte a szükséges

Protekciónizmus – állami politika, amely a nemzeti termelők érdekeit védi a külföldi vetélytársakkal szemben.

A világ vezető államainak részaránya az ipari termelésben 1900-ban

Ország	Részarány az ipari termelésben, %
USA	23,6
Nagy-Britannia	18,5
Németország	13,2
Oroszország	8,8
Franciaország	6,8
Osztrák-Magyar Mon.	4,7
Olaszország	2,5
Más államok	21,9

változásokat. Bármilyen irányban is fejlődött a mezőgazdaság, bármennyire is növekedett a termelőkészsége, mégsem tudott lépést tartani az ipari fejlődéssel és a városok növekedésével. Ennek következtében az európai országok a főbb mezőgazdasági termékeket elsősorban Amerikából és Oroszországból voltak kénytelenek importálni.

A kis falusi gazdaságokon alapuló európai mezőgazdaság a XIX. század 70-es éveitől kezdve hosszú ideig tartó válságot élt át. A közlekedés fejlődése következtében olcsóbban lehetett élelmiszert importálni az USA-ból, Kanadából, Argentínából, Ausztráliából. Az európai parasztság tömegei mentek tönkre, eladták házaikat, vagyonukat és városokban telepedtek le ahol a városi lakosság legszegényebb rétegének táborát gyarapították. Angliában a parasztság, mint társadalmi réteg teljesen eltűnt. Azok bírták a versenyt a konkurenciával, akik a gazdálkodásukat az új piaci igényeknek megfelelően tudták alakítani és új technológiákat használtak.

3 Gyarmati terjeszkedés. A nagy földrajzi felfedezések óta a világgazdaság alakulása az európai tőke terjeszkedésének útján erőszakos módszerekkel történt. Az európaiak Afrika és Ázsia országainak számos népét igázták le, saját birtokukká változtatva azokat, ez a **gyarmatosítás**. A XIX-XX. század fordulóján befejeződött a nagy **gyarmatbirodalmak** kialakulásának folyamata. A gyarmatok a nagy államok – Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, USA, Oroszország, Japán – fő ismérveivé váltak. A gyarmatok biztosították a nyersanyagforrást és a megtermelt áru felvevőpiacává váltak.

Gyarmatosítás – fejletlen országok politikai, gazdasági és vallási függőségbe taszítása a fejlettebb országok által.

Gyarmatbirodalom – olyan nagy állam (anyaország), amely tőle függő helyzetben lévő területekkel (gyarmatokkal) rendelkezik, azokat könyörtelenül kirabolja és kizsákmányolja.

Tehát a XIX. század végén Nyugat- és Közép-Európa, illetve Észak-Amerika országaiban befejeződött az ipari társadalom kialakulásának folyamata. Ezek az országok

az „élenjáró fejlődés” övezetévé váltak, míg Dél-, Délkelet- és Kelet-Európa, Oroszország, illetve Japán kicsit később lép az ipari fejlődés útjára. A többi ország lemaradt a gazdasági versenyben. A rájuk jellemző tradicionális (agrár) termelési mód nem biztosította a fejlődés feltételeit. Ilyen szempontból voltak a gyarmatosításnak pozitív oldalai is, hisz rombolta a régi tradicionális gazdálkodást és a gyarmatokat bekapcsolta egy sokkal haladóbb gazdasági folyamatba. Később ez felgyorsította az elmaradottabb régiók fejlődését is.

4 Politikai fejlődés. A munkásmozgalom. Hiába élt át Európa a XVIII-XIX. században számtalan forradalmat, mégis a „régí rend” sok csökevénye fennmaradt. Csupán három köztársaság jött itt létre: Franciaország, Svájc, San-Marino, a többi ország továbbra is monarchia maradt.

A politikai életben fontos szerepet játszott az arisztokrácia, amely a katonai és állami **bürokrácia** elitjét képezte és a burzsoázia, mely az ipari

forradalom következtében jött létre. A népesség nagy része meg volt fosztva a politikai életben való részvételtől.

A monopóliumok megjelenése változásokat eredményezett a világ vezető államainak politikájában. Ez a XIX – XX század fordulóján az imperializmus létrejöttéhez vezetett. Az **imperializmus** szakaszában a világ élenjáró államaiban vezető helyet foglalt el a fináncoligarchia, mely teljes ellenőrzése alatt tartotta az ipari és pénzügyi tőkét.

Az ipari forradalom hatására végbenő gazdasági változások következtében a társadalom legnépesebb osztályává a bér munkások váltak. A parasztoktól és a kézművesektől eltérően ők meg voltak fosztva saját termelőeszközeiktől, amelyek biztosíthatták volna létezésüket. Munkaerejüket eladták a gyárosoknak, megélhetőségük ki volt téve a piacgazdaság bizonytalan fejlődésének, mivel a gazdasági fellendüléseket gyakran követték gazdasági válságok.

A munkásoknak a társadalmi stabilitáshoz való természetes ragaszkodása (állandó munkahely, biztos megélhetés) tömeges munkás és szocialista mozgalmakhoz vezetett, melyek uralkodó eszmerendszere a XIX. század második felében a **marxizmus** lett. 1868-ban az angol szakszervezetek a brit trade-unionok kongresszusába tömörültek. Az első szociáldemokrata párt Németországban jött létre 1875-ben. A XIX. század 80-as éveiben ilyen pártok alakulnak Belgiumban, Angliában, Hollandiában, Ausztriában és több más államban. A **szociáldemokraták** célja az volt, hogy megóvják a munkásokat és harcoljanak az igazságos társadalmi változásokért.

A vezető európai államok kormányai eleinte figyelmen kívül hagyták a munkaadók és munkavállalók között kialakult konfliktusokat. Azonban a munkásmozgalom szervezettsége, lendülete és nagysága ezt a problémát a XIX. század utolsó negyedének a legjelentősebb problémájává tette. A kormányokat egyre jobban kezdte foglalkoztatni az, hogyan biztosítsák a szociális stabilitást, és miként kerüljék el a társadalmi robbanást vagy a forradalmat.

A XIX. század végére a munkásmozgalom egyre szervezettebb lett és egyre nagyobb sikereket ért el a munkások jogainak védelmében. Majdnem minden országban szakszervezetek és szociáldemokrata pártok jöttek létre, amelyek a **II. Internacionálé** (1889–1914) keretei között szabályozták tevékenységüket.

Bürokrácia – irányítási rendszer, amely a lényegi, tartalmi tevékenység helyett inkább a formaságokat helyezi előtérbe.

Imperializmus – a kapitalizmus fejlődésének monopolisztikus szakasza.

Szociáldemokrácia – a szociáldemokrata és szocialista pártok általános neve, amelyek a XIX. század utolsó harmadában – a XX. század elején alakultak ki. Jelenleg a világon több mint 80 ilyen párt van, melyeknek széles társadalmi támogatottsága van.

II. Internacionálé – a szocialista munkáspártok nemzetközi szövetsége, amelyet 1889-ben Párizsban hoztak létre. A II. Internacionálé által a tagok számára elfogadott határozatok nem voltak kötelezőek, csak ajánlottak. Az első világháború kezdetével feloszlott.

Nyugaton a munkásmozgalom a demokráciáért való küzdelemben jelentős erővé vált. Az európai országok többségének politikai rendszere még távol volt ettől. A férfiak számára biztosított általános választójog csak néhány országban működött. Választójoggal a társadalomnak csak kis része rendelkezett. A képviseleti szervek mindössze kisegítő szerepet játszottak.

A munkásmozgalom nyomása alatt a „reformizmus korszaka” kezdődött a Nyugat országaiiban. Ilyen irányultságúak voltak a nyugati országokban véghezvitt reformok. Kezdeményezői többnyire a liberális pártok voltak. A reformoknak köszönhetően 1870–1917 között viszonylagos szociális béke honolt, megerősödtek a demokratikus intézmények, szociális törvények születtek, melyek biztosították a néptömegek életszínvonalának növekedését.

Következtetések

- ▶ A XIX. század utolsó negyedében a világ vezető országaiban komoly iparosítási hullám bontakozott ki. Az ipar növekedése következtében létrejötték a monopóliumok, ami az imperializmus megjelenését eredményezte.
- ▶ Egy ország erejének fő ismérvei a gazdasági és katonai nagyság, a gyarmatok lettek. Létrejött a nyugati államok uralma a világ többi része felett, harc bontakozott ki a gyarmatok újrafelosztásáért.
- ▶ A szabadság, demokrácia, jogállamiság elveit a legtöbb politikai erő elfogadta.
- ▶ A munkásmozgalmak fő tényezőjévé váltak a demokratizálódás valamint a szociális igazságosság útján haladó vezető államok politikai fejlődésének.

Kérdések és feladatok

1. Kiket nevezünk fináncoligarcháknak? **2.** Mi a monopólium? **3.** Honnan importálták a mezőgazdasági termékeket az európai országok? **4.** Mikor fejeződött be a gyarmatbirodalmak megalakulásának folyamata? **5.** Mikor alakult meg a brit trade-unionok kongresszusa?

6. Jellemezzétek az ipar fejlődésének változásait a világ vezető országaiban a XIX. század második felében – a XX. század elején! **7.** Milyen változások történtek a korabeli mezőgazdaság fejlődésében? **8.** Mi jellemezte a világ élenjáró országainak politikai életét ebben az időszakban? **9.** Milyen új jelenségek jellemezték az akkori munkásmozgalom fejlődését?

10. Mutassátok meg a térképen a világ vezető országait a XIX. század második felében – a XX. század elején! **11.** Készítsetek részletes vázlatot a „Nyugat-Európa és Amerika vezető országai társadalmi-gazdasági és politikai fejlődésének főbb irányai” témából. **12.** Vitassátok meg az alábbi témát: „A munkásmozgalom szerepe a világ élenjáró államainak közéletében”!

13. Magyarozzátok el, hogyan értitek azt az állítást, hogy a vezető országok közötti küzdelem akkoriban új alapon zajlott! Emlékezzetek vissza, mi volt az alapja ennek a küzdelemnek az előző időszakban!

Gyakorlati foglalkozás

Az európai szociáldemokrácia fejlődése: a marxizmustól a törvényes parlamenti tevékenységig

1. Mi a szocializmus? Mik voltak ideológiai elvei? 2. Mi a marxizmus? Mik voltak ideológiai elvei? 3. Mi a szociáldemokrácia? 4. Mikor és hol alakultak meg Európában az első szociáldemokrata pártok? Mi mellett léptek fel?

Cél: Az alábbi szöveg elemzése alapján határozzátok meg, milyen volt a korabeli európai szociáldemokrácia fejlődése; vitassátok meg az európai szociáldemokrácia fejlődésének fontosságát a polgári egyenlőség és a parlamenti demokrácia megteremtése érdekében a Nyugati országokban.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz

1. Készítsetek előadást a következő témákból: „A II. Internacionálé”, „Szociális reformizmus”!
2. Készítsetek esszét a témából: „Miért váltak uralkodóvá a marxizmus eszméi a munkásmozgalomban a XIX. század második felében – a XX. század elején”?

A munka menete

1. Alakítsatok kis csoportokat az előkészített előadások és esszék témái szerint, és beszéljétek meg a munka során elért eredményeket!
2. Mutassátok be az osztálynak a csoportokban kialakult közös következtetéseket!
3. Mutassátok be az osztálynak a legjobb előadásokat és esszéket!
4. Ismerkedjétek meg az alábbi anyaggal, válaszoljatok a kérdésekre és oldjátok meg a feladatokat!
5. Fogalmazzátok meg a lecke céljának megfelelő következtetéseket!

A munkásmozgalom és a forradalmi harc tapasztalata a XIX. század végén arról tanúskodott, hogy a marxizmus nem minden elképzelése életképes, és elméleti hagyatéka tele van jelentős ellentmondásokkal. „A Kommunisták Párt Kiáltványának” következtetéseit nem támasztotta alá a valóság, hisz a munkások helyzete nem romlott és a kapitalizmus sem omlott össze.

Idővel világossá vált, hogy az élet bonyolultabb, mint a marxizmus teoretikusainak a sablonjai. Híveinek azon kísérletei, hogy az elméletet gyakorlatiává változtassák és átalakítsák a társadalom szerkezetét, azonnal sok problémát okoztak. A marxisták nem értettek egyet többek között abban, hogy miként építsék ki kapcsolataikat más pártokkal, hogyan viszonyuljanak a meglévő hatóságokhoz, milyen módon küzdjenek igényeik megvalósításáért a jelenlegi körülmények között, hogyan hajtsák végre programjaikat, stb. Mindez igazolja annak szükségességét, hogy felülvizsgálják a marxizmus alapelveit és átalakítsák azokat a korszak igényeihez.

A XIX. század végén a II. Internacionálé pártjai között néhány irányzat alakult, amelyek marxistáknak tekintették magukat, de másképpen látták a szocialista mozgalom feladatát az akkori nyugati társadalomban.

A *baloldali* marxisták tovább folytatták „A Kommunisták Párt Kiáltványában” képviselt nézetek hirdetését és a radikális irányt támogatták.

Eduard Bernstein és Karl Kautsky 1910-ben

? Egy-két mondatral jellemezték a képen látható személyeket!

A *jobboldaliak* Marx és Engels öregkori nézeteit védelmezték, és a marxizmusnak a társadalom új helyzetével összhangban történő revízióját (a latin *revisio* – felülvizsgálás) akarták.

A *centristák* pedig a marxizmust tartalmilag és az utolsó betűig be akarták tartani. **Eduard Bernstein** (1850–1932) azt próbálta bebizonyítani, hogy a kapitalizmus fejlődésével annak társadalomgazdasági rendszere képes lesz alkalmazkodni az új viszonyokhoz. Véleménye szerint ez elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az időszakos válságok gyengülnek, a társadalmi ellentétek enyhülnek, a társadalom szociális szerkezete bonyolultabbá válik és javul a munkásosztály gazdasági és politikai helyzete stb. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a kapitalizmus nem bukik meg.

Bernstein nézeteinek kritikusa volt **Karl Kautsky** (1854–1938), aki revizionistának nevezte őt. Azt állította, hogy csak a „szocialista társadalom képes biztosítani tagjai számára a jólétet és az anyagi biztonságot... és csak az ilyen társadalom tud a szabadság alapjává válni”. Azonban a szocialista forradalmat Kautsky a távoli jövő céljának tekintette és a szociális reformokért folytatott harcot helyezte előtérbe. Véleménye szerint a szociáldemokratáknak nem szabad együttműködniük a burzsoá kormányokkal. A szocialista forradalom nem mehet végbe gyorsan, „évekig és évtizedekig tartó politikai és gazdasági küzdelem segítségével készül elő.” Ugyanakkor nem utasította el azt a lehetőséget, hogy a kapitalista rendszer megdöntése forradalom nélkül történne, ha az uralkodó osztályok önként engednek a munkásoknak.

Bolsevikok – az OSZDMP politikai irányzatának (frakciójának) képviselői (1917-től önálló pártként működtek Lenin vezetésével). Maga a fogalom az OSZDMP II. kongresszusán jelent meg (1903), miután Lenin követői több szavazatot (bolse – több) kaptak, mint ellenfeleik (mense – kevesebb), akiket ezért mensevikoknak hívtak.

A baloldali marxisták tovább hirdették a szocialista világforradalom, a proletárdiktatúra eszméit, és hittek abban, hogy a kapitalizmus elbukik.

A XIX. század végén a XX. század elején a nemzetközi szociáldemokrata mozgalomban harc bontakozott ki a bernsteinisták (Bernstein követői) és a

marxizmus forradalmi (baloldali) szárnya között. Ez a harc élesen jelent meg a II. Internacionáléban. A baloldaliak eszméit támogatta az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt (OSZDMP) **bolsevik** frakciója, melynek **Vlagyimir Iljics Uljanov (Lenin)** (1870–1924) volt a vezetője. Lenin a marxizmus eszméjét megpróbálta az orosz valóságba átültetni és a szocialista forradalom eszméit megvalósítani gyakorlatban.

Kérdések és feladatok

1. A szöveg alapján szerkesszettek vázlatot, és készítsetek választ az alábbi kérdésre: miben mutatkozott meg a korabeli európai szociáldemokrácia fejlődése? **2.** K. Kautsky szerint „az állami rendszer felhasználása a kizsákmányoló osztály szükségleteinek kielégítésére már nem alkotja az állam lényegét, és nem kapcsolódik hozzá elválaszthatatlanul. Éppen ellenkezőleg, a demokratikus államnak, nem a kisebbség, hanem a lakosság többségének, vagyis a munkásosztálynak a kiszolgálására kell törekednie”. Miben rejlik Kautsky állammal kapcsolatos nézeteinek fejlődése a marxizmus alapítóinak nézeteihez képest? **3.** „A demokrácia – mondta K. Kautsky – lehetőséget teremt arra, hogy demokratikus úton pusztítsa el... a kizsákmányoló politikai hatalmának gyökereit. A kizsákmányoltak elnyomásának eszközéből, a szabadulásuk eszközévé válik...”. Mi a lényege a demokrácia új értelmezésének K. Kautsky által? Mit változtathatott ez a szociáldemokraták taktikájában? **4.** „Marx és Engels tanulmányai – állította E. Bernstein – akkor képesek fenntartani hitelességüket, ha nem tudják őket megcáfolni az új tudományos eredmények, mivel sem a marxizmus, sem más nézetek nem rendelkeznek abszolút igazsággal. „ Mi a véleményetek erről az állításról? Egyetértetek-e vele? Fejtsétek ki a nézőpontotokat! **5.** Vitassátok meg a kérdést: „Milyen jelentősége volt az európai szociáldemokrácia fejlődésének, a marxizmustól a törvényes parlamenti tevékenységig a nyugati országok parlamenti demokráciájának kialakulásában?”

16. Franciaország

1. Meddig állt fenn Franciaországban a második köztársaság és a második császárság? **2.** Milyen külpolitikai irányvonalat folytatott III. Napóleon? **3.** Melyik állam állt Németország egyesítésének az élén? Milyen módszerekkel történt meg az egyesítés?

A francia-német (francia-porosz) háború. A francia-német (francia-porosz) háború oka Franciaország és Poroszország versengése volt a közép-európai erőfölényért. Mivel Franciaország félt Poroszország megerősödésétől, ezért akadályozni próbálta a német földek egyesítését. Mindkét ország háborúra törekedett, hogy véglegesen megoldódjanak a kialakult ellentétek.

A történelmi irodalomban a Franciaország és Poroszország által vezetett német államok közötti háborút francia-porosz vagy francia-német háborúnak nevezik. Abból adódik a különbség, hogy mikor mire helyezik a hangsúlyt a történészek. A francia-porosz háború megnevezés azt jelenti, hogy a Franciaország elleni háborúban a főszerepet Poroszország játszotta. A francia-német háború meghatározás pedig arra utal, hogy a háború döntő jelentőséggel bírt Németország egyesítése szempontjából mivel más német államok hadseregei is részt vettek benne.

Pánik a francia hadseregben

Ösztönzőleg hatottak a háború kitörésére a spanyol trónt övező dinasztikus viták. 1868-ban Spanyolországban forradalom volt és II. Izabellát letaszították a trónról. A nép köztársaságot akart, az uralkodó körök meg új királyt kerestek. 1870 júliusában a trónt a porosz király rokonának, Hohenzollern Lipótnak ajánlották fel. Mivel Franciaország félt két tűz közé kerülni, ezért kitartott amellett, hogy Lipót jelölését a trónra nem vitatták meg, és a jövőben sem fogják megvitatni. Míg Poroszország az első állítással egyetértett, a másodikkal nem tudott azonosulni. Franciaország további

sürgetései azzal végződtek, hogy I. Vilmos porosz király elküldte az „Emisi táviratot” a francia követnek, Ottó von Bismarck kiegészítéseivel, amelyben volt egy ilyen mondat: „Őfelsége, a király nem kívánja fogadni a francia követet.”

A francia kormány ezt sértésnek vette és 1870. július 19-én hadat üzent Poroszországnak. Bismarck mesteri provokációja sikerrel járt. A társadalom szemében Poroszország az agresszió áldozataként szerepelt.

Augusztus elején három német hadsereg betört Franciaország területére. 1870. augusztus 20-án Metz erődítménye mellett a németek körülférték a 80 ezres francia sereget, szeptember 1-én pedig Patrice de Mac-Mahon marsall 100 ezer fős serege esett német fogságba Sedan városának környékén, ahol éppen ott tartózkodott maga a császár, III. Napóleon is. 1870. szeptember 2-án III. Napóleon aláírta a francia hadsereg fegyverletételét.

2 A második császárság megdöntése. A frankfurti béke. A hír, hogy a császár fogságban van felrázta Párizst. 1870. szeptember 4-én a nép az utcákra vonult. Franciaországban kikiáltották a köztársaságot (**harmadik francia köztársaság**). A hatalom a nemzeti védelem ideiglenes kormányának a kezébe került, melynek tagjai az ellenzéki politikai erők lettek, a monarchistáktól a radikális republikánusokig. A miniszterelnök Louis Trochu tábornok lett.

A háború befejezése érdekében az új kormány fegyverszünetet ajánlott fel Poroszországnak, azt remélve, hogy később igazságos békét köthetnek. Poroszország azonban nyíltan hódító törekvéseket fogalmazott meg.

A hatalomra került francia köztársaságpártiak azonban megalázónak tartották a feltételek elfogadását. Félték, hogy az állami érdekek elárulásának árnyéka esik a köztársaságra, hiszen az a nagy forradalom alatt a köztársaság elnyerte a hazafias rendszer hírnevét. 1870. szeptember 16-án

a porosz csapatok megjelentek Párizs alatt. A város teljesen körül volt zárva. 1870. október 27-én a Metz alatt fogságba esett francia hadsereg megadta magát.

Csak az 1870. év végi rendkívüli intézkedéseknek köszönhetően sikerült egy új 220 ezres hadsereget alakítani. Ez azonban nem volt elég ahhoz, hogy megmentse az országot. Csak egy lehetőség maradt, felszólítani a francia népet a nemzeti szabadságharcra. Azonban a félelem, hogy a nemzeti felszabadító háború egy polgárháborúvá válhat, ahogyan ez 1792–1793-ban történt, visszafogta a hatóságokat ettől.

A francia kormány arra a következtetésre jutott, hogy más megoldás híján kénytelen elfogadni Poroszország feltételeit. Ugyanakkor egy ilyen lépés megtételével a kormány saját halálát írta volna alá. Ezért egy ideig még színlelte a nemzetvédelmet, amiért a „nemzetárulás kormánya” elnevezést kapta.

A francia hadsereg hazafias hozzáállását figyelembe véve a poroszok nem ostromolták meg rögtön a fővárost, hanem inkább körülzárták azt. 325 ezer fős ellenséges csapat vette körül Párizst és 1870. december végén a nehéztüzérség megkezdte a támadást.

Az állampolgárokat nem aggasztották annyira a pusztító bombázások és a veszteségek, mint az éhség és a téli hideg. 1871 januárjában egy főre 300 gramm kenyert osztottak ki naponta. A párizsi körút összes fáját felváltgák tüzelőnek. A hatalmas csődök fenyegetése elleni küzdelem érdekében a kormány betiltotta a tartozások és bérleti díjak fizetésének követelését a háború végéig. Ez azonban nem akadályozta meg a város társadalmi feszültségének növekedését.

A párizsiak elégedetlensége politikai jelleget kezdett öltetni. A háborús vereségekért, a visszaélésekért, az éhségért, és nem indokolatlanul, minden felelősséget a kormányra hárítottak. Az elégedetlenség néha felkelésbe torkollt.

A kormány e körülmények között fő feladatának nem a főváros védelmét, hanem a párizsiak megfélemezését tartotta. 1871 elején a kialakult helyzetet a kormány reménytelennek értékelte. Minden próbálkozás, hogy áthatoljanak a blokádon, sikertelen volt. Az előnyös béke megkötése lehetlenné vált.

Ezzel egy időben a Versailles-i palota tükörtermében I. Vilmos porosz királyt a német uralkodók jelenlétében német császárrá kiáltották ki. 1871. január 28-án Franciaország és az egyesített Németország között megalázó

Párizs védelme 1870-ben. Jean-Louis-Ernest Meissonier festménye

Adolphe Thiers

béke aláírására került sor. Ennek értelmében a párizsi erődítményeket és hadianyag-tartalékokat át kellett adni a németeknek.

A nemzetgyűlésben tartott választásokon azok az erők győztek – a monarchisták és a köztársaságiak egy része -, akik azonnali békét akartak. A miniszterelnök **Adolphe Thiers** lett. Ő nyújtotta be megvitatásra a béke előzetes feltételeit: Franciaország átadja Németországnak Elzászt és Lotaringiát, és 5 milliárd frank hadisarcot fizet neki. A nemzetgyűlés 146 szavazattal (107 ellenében) jóváhagyta ezeket a feltételeket. A békeszerződést **Frankfurtban** írták alá **1871. május 10-én**.

Miután a francia nemzetgyűlés jóváhagyta a frankfurti szerződést Elzász és Lotaringia képviselői, miközben elhagyták a tárgyalótermet, így szóltak: „Kijelentjük, hogy az elzásziak és a lotaringiaiak a francia nemzethez tartoznak és a jövőben is hozzá fognak tartozni. A mi magunk, a szavazóink, a gyermekeink és az ő gyermekeik nevében esküszünk, hogy franciák vagyunk, bármilyen módon kiharcoljuk ezt.”

3

A párizsi kommün. Az 1871-es párizsi kommün elnevezésű felkelés azoknak a demokratikus szellemű megmozdulásoknak a befejezése, amelyek a XIX. század folyamán lángoltak fel időről-időre Franciaországban. Vezetőik

Párizsi kommün – a francia-porosz háború által nyomorba döntött és végletekig elkészerített nép felkelése.

hittek abban, hogy hősieles erőfeszítésekkel sikerül a földön megteremteni a szabadság és igazság hatalmát.

A párizsi kommuna azzal különbözött az előző forradalmaktól, hogy okai

nagyrészt az ipari társadalom ellentmondásai voltak. Példátlan gazdasági növekedés előzte meg, amelynek voltak negatívumai is – jelentős számú kistulajdonos szegényedett el. Kénytelenek voltak gyárakba és üzemekbe elhelyezkedni munkásként, ahol a munkakörülmények rendkívül nehezek voltak, a bérek pedig kicsik. A gépi gyártás értéktelenné tette az egykori kézművesek és manufaktúras dolgozók tapasztalatait és szakképzettségét. A gyárakban széles körben elterjedt a női- és gyermekmunka, akiknek kevesebbet fizettek, mint a férfiaknak.

A Thiers politikájával való elégedetlenség felkelést váltott ki. A Németországgal való békekötés felháborította a párizsiakat.

Sok demokrata a hatalom decentralizációjától remélt védelmet attól, hogy a reakció és a királyság visszaáll. A párizsiak követelték a főváros önkormányzatának a helyreállítását. A párizsiak érdekeit a Nemzetország védte, amely a város legszervezettebb erejének számított. 1871. február 24-én megalkotották a Nemzetország Köztársasági Szövetséget a Központi Bizottsággal

az élén. A kormánnyal szembenálló ellenzéki erők központja gyakorlatilag a Nemzetőrség lett.

Az ostrom felszámolása után beszüntették a fizetés folyósítását a nemzetőrség katonái számára. A városban, melyben a gazdaság még nem épült újjá, ezek maradtak létfenntartási eszközök nélkül. Mikor a nemzetgyűlés hatálytalanította a tartozások visszafizetésének haladékát, pár nap leforgása alatt 150 ezer adóskötelezettség volt behajtásra felhalmozva.

1871. március 18-án a kormány parancsára megpróbálták elfoglalni a nemzetőrség tüzérségét, amely a Montmartre-i dombon helyezkedett el. A kenyérért sorban álló asszonyok feltartóztatták őket, így a katonák harc nélkül visszavonultak. Azonban Lecombe és Thomes tábornokok a nemzetőrség katonáinak fogságába kerültek, akik agyonlőtték őket.

Emiatt Thiers parancsot adott a kormány evakuálására Versailles-ba. Az egyetlen komoly erő Párizsban a Nemzetőrség Központi Bizottsága maradt, amely kezébe ragadva a hatalmat a fővárosban 1871. március 26-ra választásokat írt ki a párizsi kommunába (a hagyomány szerint Franciaországban így nevezték Párizs önkormányzatát.) A kormány és a Nemzetőrség Központi Bizottsága (KB) megbékítésére tett kísérletek kudarcba fulladtak.

Az 1871. március 26-án tartott választásokon 229 ezren vettek részt, a 485 ezer polgárból. A kommunába 86 képviselőt választottak, ebből 20 azonnal lemondott. 1871. április 16-án egy ismételt választást tartottak. A kommun tagjai különböző foglalkozású polgárok voltak: orvosok, újságírók, munkások, hivatalnokok. Politikai szempontból különböző irányokat képviseltek. A politikai különbségek bonyolították a kommun munkáját, veszélyeztették az egységét, sőt még a működését is.

A kommun bejelentette, hogy mélyreható változásokat kíván végrehajtani, amelyekért a forradalmárok több nemzedéke harcolt. A reguláris hadsereg szerepét a felfegyverzett nép vette át, bevezették a tisztségviselők választhatóságát és leválthatóságát, amivel még demokratikusabb lett az államapparátus, megszűnt a hatalom törvényhozó, végrehajtó és bírói ágakra való osztása.

A munkaszervezés új formáit vezették be: például munkaellenőrzést a vállalatoknál. A vállalatok egy része munkásszövetkezetek kezébe ment át. Bevezették az ingyenes kötelező világi oktatást. A legégetőbbek azok a reformok voltak, amelyek kielégítették a nép igényeit: eltörölték a lakbértartozásokat, 20 frank értékig visszaszolgáltatták az elzalogosított tárgyakat, három évre elhalasztották a kölcsönök visszafizetését, megszüntették az éjjeli munkát a pékségekben.

A kommun legfőbb gondja továbbra is a Versailles-al vívott háború volt. Mivel a vidék nem támogatta őket, csak saját erejükre támaszkodhattak. A kommun és ellenfele közötti áprilisi első összecsapásokból senki sem került ki győztesen.

1871. május 21-én azonban fordulatra került sor. Thiers kormánya támadásba ment át és betört Párizsba. Az utolsó erődítmény, melyet a kommünárok védtek, május 30-án adta meg magát. A párizsi kommün 72 napos uralma véres leszámolással ért véget. A párizsi kommün elnyomása során körülbelül 880 versailles-i halt meg és 20–35 ezren a kommün oldalán.

A kommün kiáltványa a franciákhoz 1871. április 19.

Mit akar ő [Párizs]?

A köztársaság elismerését és megerősítését...

A kommün teljes autonómiáját egész Franciaországban...

A kommün elidegeníthetetlen jogai...

A személyi szabadság, a lelkiismereti szabadság és a munka szabadság teljes mértékű biztosítása

Az állampolgárok állandó részvétele a kommün munkájában...

A városi védelem és a nemzetőrség megszervezése, amely saját feletteseit választja ki...
...olyan intézmények létrehozása, amelyek elősegítik az oktatás, a termelés, a cse-
re és a hitel fejlődését...

Az ellenségeink... félrevezetik az országot, mondván, hogy Párizs szeretné elpusztítani Franciaország egységét...

A Párizs által kívánt politikai egység, minden helyi kezdeményezés önkéntes társulása, mindenki szabad és önkéntes együttműködése... egy közös cél – mindenki jóléte, szabadsága és biztonsága érdekében...

Ez a régi kormány, az egyház vége, a militarizmus, a bürokrácia, a kizsákmányolás, az agitáció, a monopóliumok és a kiváltságok vége..., hivatásunk a modern forradalom, a legszélesebb és legtermékenyebb azok közül, melyek valaha is kitortek az emberiség történelmében.

Kötelességünk a harc és a győzelem!

Miért és mi ellen állt ki a párizsi kommün?

A harmadik köztársaság létrejötte. Politikai válság. A harmadik köztársaságot 1870-ben kiáltották ki, de csak 1875-ben fogadták el alkotmányát. A törvényhozó hatalmat a kétkamarás parlament gyakorolta. A nőknek és katonáknak nem volt választójoguk. A szenátust a helyi önkormányzatok választották. A végrehajtói hatalmat a köztársasági elnök gyakorolta. A tényleges végrehajtói hatalom, a kormány vezetője a miniszterelnök volt.

A köztársaság első éveiben, a parlamentben a monarchisták voltak többségben. Az 1876-os választásokon a köztársaságpártiak kapták a szavazatok nagyobb részét, és fokozatosan kiszorították a monarchistákat a hatalomból.

A monarchisták gyengesége az volt, hogy képviselőik különböző dinasztikiákat támogattak: Bourbon, Bonaparte, Orleans.

A köztársaságpárti kormány egy sor reformot hajtott végre. 1880-ban amnesztiát kaptak a párizsi kommün résztvevői, 1881-ben pedig elfogadták a sajtószabadságot és a gyülekezési jogot, valamint az oktatási törvényt,

melynek értelmében 6 évestől 13 éves korig minden gyerek iskolaköteles. Az 1884-es törvény pedig engedélyezte a szakszervezetek működését és a sztrájkok szervezését.

A harmadik köztársaság vezetői a XVIII. század végi francia forradalom ügye folytatónak tartották magukat. Átvették az állami trikolor zászlót, a „Marseille” nemzeti himnusz, július 14-ét, a Bastille elfoglalásának napját, nemzeti ünneppé nyilvánították.

Függetlenül attól, hogy a monarchisták háttérbe szorultak a hatalomban, Franciaországban a köztársaságiak és monarchisták közötti harc továbbra is a politikai élet egyik fontos problémája maradt. Az utóbbiak a XIX. század 70–90-es éveiben minden legális és illegális módon megpróbálták lejáratni a köztársaság államformáját. Rövid idő alatt Franciaország három jelentős politikai válságot – a **Boulangier-ügy**, a **panamabotrány** és a **Dreyfus-ügy** – is átélte.

A francia-porosz háborúban elszenvedett vereség növelte a sovinizta érzelmeket és a revans hangulatát az országban. Ezeket az érzelmeket a monarchisták megpróbálták a maguk céljaira felhasználni, és kijelentették, hogy az országnak diktátorra van szüksége, aki képes egyesíteni a népet és a hadsereget a Németország ellen folytatott győzedelmes háború érdekében. Ilyen körülmények között gyorsan terjedt a **Georges Ernest Boulanger** tábornok nevével összefüggő mozgalom.

Miután Boulanger az ellenzéki Ellenállási Bizottság vezetője lett, amely egyesítette a köztársasági hatalommal elégedetleneket, politikai hatalomátvételt készített elő. Azonban az összeesküvést leleplezték, és bizonyították a tábornok valamint a monarchisták közötti kapcsolatot. Boulanger, lejáratva magát és a mozgalmat, a letartóztatás elől Belgiumba menekült.

1895-ben újabb kormányválság kezdődött, amely a Panama-csatorna körüli visszaélésekkel volt kapcsolatban. Az építkezésbe magántőkét vontak be. A

részvénytársaság vezetői elköltötték a részvények eladásából befolyt összeg nagyobb részét és a csőd szélére kerültek. Hogy elkerüljék a felelősségre vonást, megvesztegettek egy sor képviselőt és kormánytagot, azonban végül leleplezték őket, ami a botrány kirobbanását eredményezte.

A pénzügyi spekulációk a kormánytagok lemondásához vezettek, így a hatalmat kénytelenek voltak átadni a radikálisoknak.

Azonban az ország fejlődésére a Dreyfus-ügy gyakorolta a legnagyobb hatást. 1894-ben fény derült arra, hogy a francia vezérkartól titkos dokumentumok jutottak a német felderítés kezére. A gyanú árnyéka Alfréd Dreyfus

Korrupció – olyan bűntény, melynek során a köztisztviselő beosztásából adandó jogait és lehetőségeit felhasználja saját meggazdagodása érdekében. Korrupciónak nevezik még a köztisztviselők megvesztegethetőségét is.

A Dreyfus-ügy tárgyalása

századosra vetődött, aki gazdag zsidó bankárok leszármazottja volt. Elítélték és Francia Guineára száműzték. Később azonban kiderült, hogy az ügyben egy magyar származású nemes Esterházy Ferdinánd őrnagy a vétkes. Azonban a Dreyfus-ügyet nem voltak hajlandók újratárgyalni. Esterházyt a közvélemény nyomására bíróság elé állították, de a bíróság, hogy megőrizze „az egyenruha becsületét”, felmentette.

A bírósági önkény és antiszemitizmus (a zsidókkal szembeni ellenségeskedés) felrázta a francia közvéleményt és politikai válságot idéztek elő. A társadalom két részre

oszlott (Dreyfus-pártiak és Dreyfus-ellenesek). Párizsban és más városokban tüntetésekre, felvonulásokra került sor. A kormány kénytelen volt lemondani. Az új kormány megpróbálta stabilizálni a helyzetet az országban. 1899-ben a hadbíróóság ismét bűnösnek találta Dreyfust, de a köztársasági elnök megkegyelmezett neki, így szabadon bocsátották. Az ügy végérvényesen 1906-ban zárult le Dreyfus teljes rehabilitációjával.

A Dreyfus-ügynek messzemenő következményei lettek Franciaország politikai fejlődését illetően. A Dreyfus-pártiak győzelme a köztársaság híveinek az ellenőrzése alá helyezte a hadsereget. Hivatalosan kikiáltották, hogy az emberi és állampolgári jog sérthetlensége a köztársaság legfőbb elve. Mivel a Dreyfus-pártiakat baloldaliaknak, a Dreyfus-elleneseket pedig jobboldaliaknak tartották, ezért a köztársaságot a baloldali erőkkel kezdték azonosítani. A valódi köztársaságpártiaknak pedig azokat kezdték nevezni, akik védelmezték az emberi és állampolgári jogokat.

Az 1902-es parlamenti választások előestéjén az egykori Dreyfus-pártiak – szocialisták, radikálisok és baloldali republikánusok – a Köztársaság védelme jelszó alatt választási megállapodást kötöttek a baloldali blokk kialakításáról. Ellenálltak a korábbi Dreyfus-ellenesek – monarchisták, nacionalisták és klerikusok (katolikus egyházfők). A választások a baloldali blokk győzelmével zárultak. Ettől az időtől kezdve az első világháború kezdetéig a baloldali párt kormányzati koalíciókból állt. A koalíciók vezető szerepét a radikálisok játszották, akiknek vezetője **Georges Clemenceau** volt (1841–1929).

Georges Clemenceau, szakmája szerint orvos, 1871-ben kezdte politikai pályafutását. 1881-ben ő vezette a radikális pártot, amely az ország vezető pártjává vált. 1887-ben elmondott éles beszéde J. Grevy elnököt lemondásra kényszerítette. 1891-ben elhangzott előválasztási beszédében, amely szenzáció lett, a forradalmat dicsőítette. Ez népszerűvé tette őt és a pártot. Programjában megfogalmazta a köztársaság, a magántulajdon védelmének alapelveit; a párt fellépett az egyház túlsúlyával

szemben, követelte a monopóliumok államosítását, a progresszív jövedelemadó bevezetését. Továbbá, J. Clemenceau volt a német reváns fő híve (megtorlás az 1870–1871-es háborúban elszenvedett vereségért). A panamai botrány alatt J. Clemenceau egyike volt azoknak, akik a kormánykörökben felfedték a visszaéléseket. Dreyfus ügyben ő vezette a felülvizsgálatáért folyó harcot. 1906-ban belügyminiszter lett, ahol meglehetősen merev álláspontot képviselt a sztrájkmozgalmal kapcsolatban.

Georges Clemenceau

Fontos volt Franciaország politikai életében, az esemény, amely a **Millerand incidens** néven került be történelembe. 1899-ben Alexander Millerand, a francia szociál-reformisták vezetője elfogadta a kereskedelmi miniszter tisztségének betöltését, a világon eddig még nem volt szocialista miniszter. Millerand tette (casus) megosztottságot váltott ki a szocialisták között. Végül két csoportra oszlottak: miniszteriánusokra, akik támogatták A. Millerand-t, élükön Jean Jaurès-el, a szocialisták vezérével, valamint miniszteriánusellenesekre, akik elítélték tettét. Amikor azonban a baloldali pártok vezető szerepet kezdtek játszani Franciaország politikai életében, az ellentmondások fokozatosan elapadtak.

Végül Franciaországban a viharos politikai élet eredményeképpen, forradalmi zavargások nélkül, megerősödött a demokrácia és az emberi jogok elve, amelyekért a francia forradalmárok több nemzedéken át küzdöttek.

5 A gazdasági fejlődés sajátosságai. A XIX. század utolsó negyedében Franciaország továbbra is agrár-ipari ország maradt, a társadalom 43 %-a a mezőgazdasági ágazatban tevékenykedett. Az országban továbbra is fennmaradtak a nem sok munkást foglalkoztató (nem többet tíznél) kis kézműves típusú vállalatok. Ezek többsége állította elő a híres francia selymet, ruhákat, cipőt, bort, parfümöt. Az ilyen vállalatok általában elmaradtak a német és amerikai vállalatoktól mind fejlődésükben, mind műszaki felszereltségük tekintetében. Azonban épp ezek a termékek voltak az ország fő exportcikkei.

Negatívan befolyásolta az ipar fejlődését a parasztok alacsony vásárlóképesége. A parasztok 85 %-a 1-től – 10 hektárig terjedő földbirtokkal rendelkezett, ezért képtelenek voltak modern mezőgazdasági gépeket és műtrágyát vásárolni. Ezért a termés rendkívül alacsony volt (Európában a legalacsonyabb). Ez szűkítette a belső piacot és visszavetette az ipar fejlődését.

Azonban téves lenne azt hinni, hogy Franciaország fejlődése, állandó hanyatlások és pangások sorozata volt. Gyorsan fejlődött a vaskohászat az új előállítási technológiák (Martin-módszer) és a gazdag vasérctartalékok révén. Gyors ütemben fejlődött a vasútépítés. A francia vasútvonalak hossza meghaladta az angol és német vasútvonalak hosszát. Új iparágak jelentek meg:

Karikatúra Gustave Eiffelről és a tornyáról (Párizs szimbóluma nem örvendett azonnal népszerűségnek)

vegyipar, gépkocsigyártás, repülőgépgyártás, gépgyártás. Negatív hatással voltak ezen ágazatok fejlődésére a Németországhoz és Angliához képest magas nyersanyagárak.

Más országokhoz hasonlóan a XIX. század végén itt is monopóliumok jöttek létre. Azonban a termelés koncentrációjának színvonalát tekintve Franciaország lemaradt mind az USA-tól, mind Németországtól és Angliától is.

Franciaország gazdasági sikereit volt hivatott jelképezni az 1889-ben megnyílt és a Bastille lerombolása százéves évfordulójának szentelt párizsi világkiállítás. A Gustav Eiffel által vasszerkezetből megépített világhírű Eiffel-torony szolgált a kiállítás bejáratának. A 90 ezer gázlámpa fényével megvilágított nemzeti zászlóval díszített torony, a harmadik köztársaság forradalmi múltjához való hűségét volt hivatott igazolni, valamint a modern tudomány és technológia iránti elkötelezettségét.

A gazdasági fejlődés másik negatív tényezője a lassú népességnövekedés volt, ami magas munkaerő-költséget eredményezett.

Az ország fejlődésében fontos tényező volt a tőke tömeges kivándorlása, amely a 200 leggazdagabb család kezében volt, ők francia bank részvényesei voltak, mely az öt legnagyobb bankot vezette (a tőke 73 %-a). A tőke kivitele elsősorban más országok kormányainak nyújtott kölcsönök formájában valósult meg. Ezért Franciaországot rentier-országnak nevezték (amely a befektetési kamatokból él). A XIX. század végétől a legtöbb francia tőke Oroszországba irányult.

Összegezve az ország gazdasági fejlődésének sajátosságait, el kell mondanunk, hogy a népesség életszínvonala a század közepétől a század végéig terjedő időszakban 1,5–2-szeresére nőtt.

6 Gyarmati- és külpolitika. A francia-német (francia-porosz) háború után a kormányok külpolitikájának két fő iránya volt: a kontinensen belüli és a gyarmati. A *kontinentális politika* hívei szerint Franciaország legfőbb feladata: elégtételt szerezni a francia-porosz háborúban elszenvedett vereség miatt, visszaszerezve Elzászt és Lotaringiát. Fő ellenségüknek Németországot tekintették. A kontinentalisták ebben a harcban potenciális szövetségesnek Oroszországot, amely a legnagyobb szárazföldi hadseregével rendelkezett, valamint Angliát tekintették, akinek a világ leghatalmasabb flottája volt.

A *gyarmatpolitika* hívei a gyarmatbirodalom területének a növelését tűzték ki legfőbb célul. A francia hadsereg elsősorban az afrikai és indokínai területek megszerzésére összpontosított. A gyarmatokért vívott harcban

legfőbb ellenfele Anglia volt, akivel nemegyszer ösz-
szetűzésbe keveredett. Azonban a Hármas Szövetség
(Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Olasz-
ország) 1882-es megalakulása után a francia politi-
kusok többsége arra a következtetésre jutott, hogy
Franciaországra a legfőbb veszélyt Németország je-
lenti. A külpolitika kidolgozásánál a kezdeményezést
a kontinentalisták ragadták a kezükbe.

1891–1893 között létrejött az orosz-francia
szövetség. Az 1904-ben Angliával kötött szerződés
szabályozta a területi követeléseket Észak-Afriká-
ban és a Távols-Keleten, gátat szabott az angol-fran-
cia versengésnek és megteremtette az első lépést a
két állam szövetségének létrehozásához. A „szívélyes
egyezmény” (Entente Cardiale) az **Antant** elnevezést
kapta. 1907-ben Oroszország is csatlakozott hozzá.

Mivel a Németországgal való összeütközést el-
kerülhetetlennek tartották, ezért a francia kormány
nagy hadiflotta és katonai repülőgép építésbe kez-
dett, valamint korszerűsítette hadseregét. Folyama-
atosan növelte a katonai kiadásokat, ami az ország
költségvetésének egyharmadát alkotta.

A fashodai válság: Nagy-Britannia,
mint farkas, Piroska, mint
Franciaország. Karikatúra

E. Etienne politikus Franciaország gyarmatosító politikájának céljairól (1894)

Hogy mi a célunk? Mi létrehoztuk, megvalósítottuk és tovább akarjuk fejleszteni gyarmatbirodalmunkat, így biztosítva államunk jövőjét más kontinenseken, új piacokra találva termékeink számára és ellátva hazánkat olcsó nyersanyaggal. Ez vitathatatlan.

Kénytelen vagyok bejelenteni, hogy a gyarmati birtokok létrehozása rengeteg emberáldozatot követel, azonban ezeket az áldozatokat igazolja az a remény, hogy a francia iparos és kereskedő el tudja juttatni a gyarmatokra a francia ipar többlettermékeit.

Gondolkozzatok el rajta, milyen célokat követett a francia kormány, a gyarmati terjeszkedés megvalósításakor?

A XIX. század második felében. Franciaország új gyarmatokat szerzett Délkelet-Ázsiában: 1862-ben a Kokhinkinai Köztársaság (Dél-Vietnam); 1863 – Kambodzsa; 1883-ban – Annam (Közép-Vietnam); 1884-ben – Tonkin (Észak-Vietnam); 1893-ban – Laosz. Mindezek a területek Francia Indokína néven egyesültek. Emellett Franciaország számos területet szerzett Észak-, Trópusi és Kelet-Afrikában (úgynevezett Francia Nyugat-Afrika, Francia Egyenlítői Afrika, Francia Szomália), valamint Madagaszkár szigetét. Az 1870 és 1914 közötti időszakban a franciák tízszeresére növelték birtokuk területét.

Következtetések

- ▶ Franciaország szempontjából megalázóak voltak a Poroszországgal kötött békeszerződés feltételei, minek következtében elveszítette Elzász és Lotaringia tartományokat.
- ▶ A XIX. század utolsó negyedében a legfőbb állami vezetésben kialakulnak a liberális-demokrata értékek, visszaszorítva a korrupciót.
- ▶ Gazdasági fejlettségét tekintve Franciaország a harmadik helyet foglalta el Európában Anglia és Németország mögött.
- ▶ Franciaország aktív gyarmatosító politikát folytatott. Méreteit tekintve a francia gyarmati birodalom második helyet foglalt el a brit után.

Kérdések és feladatok

1. Mik voltak a francia-porosz háború okai? Milyen okok vezettek a kirobbanásához?
2. Nevezd meg a harmadik Francia Köztársaság kikiáltásának a dátumát! 3. Mik voltak a Franciaország és Németország között megkötött békeszerződés feltételei? 4. Mi az a párizsi kommün? 5. Milyen reformokat hajtottak végre a kommünárok? 6. Nevezd meg azokat a fő erőket, amelyek harcot folytattak a hatalomért a harmadik köztársaság idején Franciaországban! 7. Milyen politikai botrány sokkolta a legjobban a francia nyilvánosságot?

8. Miért veszítette el Franciaország a Poroszországi elleni háborút? 9. Milyen tényezők játszottak meghatározó szerepet a párizsi kommünként ismert események kialakításában? 10. Határozzátok meg a kommünárok fő céljait! 11. Mi volt az oka a Harmadik Köztársaság alkotmányának kései elfogadásának? 12. Mi volt a Millerand-incidens lényege?

13. Ismertessétek A. Thier kormányának belpolitikáját! 14. Készítsetek a füzetetekbe táblázatot a Franciaországban végbemenő főbb eseményekről 1870–1900 között! 15. Határozzátok meg a francia gazdaság fejlődésének fő jellemzőit a XIX. század utolsó negyedében! Írjátok be ezeket tézisek (alapgondolatok) formájában!

16. Miért vannak történészeknek ellentétes véleményük a párizsi kommün eseményeiről? Készítsetek egy kis fogalmazást erről a kérdésről!

17. Németország

1. Mikor fejeződött be Németország egyesítése? Milyen események segítették elő?
2. Hogyan függött össze az egységes állam létrejöttének folyamata Németországban és Olaszországban?

A Német Birodalom kialakulása. A Franciaország elleni háború befejezése után a német földek egy egységes Német Birodalomban egyesültek, amelyet 22 monarchia és 3 szabad város alkotott.

Az 1871-es birodalmi alkotmány értelmében az állam feje a császár lett. Csak a porosz királynak volt joga betölteni ezt a tisztséget. A császár volt a hadsereg főparancsnoka, ő üzenhetett hadat, ő nevezte ki a kancellárt

(kormányfő), hívhatta össze és oszlathatta fel a parlamentet. A parlament két házból állt: felsőházból (**bundesrat**) vagy szövetségi tanácsból, amelyben képviselte magát minden monarchia és szabad város (összesen 58 képviselővel). Az alsóház (**bundestag**) tagjait általános választásokon választották. Azonban a nők és a katonák nem rendelkeztek választójoggal. A parlament (**reichstag**) korlátozva volt jogaiban, mivel az általa elfogadott törvényeket a császárnak kellett jóváhagynia.

A Német Birodalom megalakulásának pillanatában a Konzervatív Párt rendelkezett többséggel a parlamentben, amely a junkerek, nagyvállalkozók és bankárok érdekeit képviselte. A konzervatívok ellenfele a Liberális Párt volt, amely az iparosok érdekeit védte. Mindkét párt támogatta a kormányt. 1881-ben létrejött a Katolikus Párt. Mivel védelmezte a német katolikusokat, ezért szembekerült a kormánnyal. Ellenzékben volt a Szociáldemokrata Párt is, amely jelentős képviselettel rendelkezett a parlamentben és a munkásosztályt képviselte.

Nagy hatalommal rendelkezett a kancellár. Nem befolyásolhatta helyzetét egyetlen választási vereség sem, hisz őt kizárólag a császár nevezhette ki. A kancellári hivatalt Bismarck a maga számára hozta létre, megalkotva eközben a birodalom igazgatásának fő elvét – a császár-kancellár együttműködését. Emellett Bismarck megőrizte Poroszország külügyminiszteri és miniszterelnöki tisztségét is.

Az alkotmány elfogadása csupán az első lépés volt a császári hatalmi szervek és a közigazgatás rendszerének a létrehozása során. Ez a folyamat 1878-ig tartott és a *liberális korszak* néven került be a történelembe. Ebben az időben alakulnak ki a birodalmi államigazgatási szervek, létrejön az egységes hadsereg (400 ezer fő békeidőben), az egységes belső piac, a pénzügyi- és bankrendszer, a vasúthálózat.

2 A gazdasági fejlődés sajátosságai. Németország egyesülésének a befejezése után kedvező feltételek alakultak ki a gazdaság fejlődése szempontjából. Ennek kedvezett az ipari forradalom befejezése, az egységes német piac létrejötte, Elzász és Lotaringia bányáinak gazdag nyersanyagforrása, az 5 milliárd frankos hadisarc, a tudomány és technika vívmányai.

Németország gazdasági fejlődésének 1871–1914 között több sajátossága is volt.

- ▶ A nehézipar létrejöttében nagy szerepet játszottak az állami megrendelések, befektetések, a gyárak és üzemek államköltségen történő felépítése.
- ▶ Az ipar a legkorszerűbb technológiára épült. A vegyipar, elektrotechnika, vasmegmunkálás, gépgyártás gyorsított ütemben ment végbe.
- ▶ A termelésre jellemző volt a nagyfokú koncentráció és több olyan terület gyors fejlődése, mint a Rajna-, a Ruhr-vidék, Berlin és Szi-lézia.

i

A. Krupp acélgyára

A földesúri gazdálkodás fokozatosan, evolúciós úton alakult át kapitalistává, árutermelővé.

A jelentős sikerek ellenére Németország részesedése a világ ipari termelésében 13 %-ot tett ki, míg Nagy-Britannia része 32 % volt. Az olcsó, de minőségi német áru egyre inkább meghódította a világpiacon és a XX. század elejére Németország megelőzte Nagy-Britanniát.

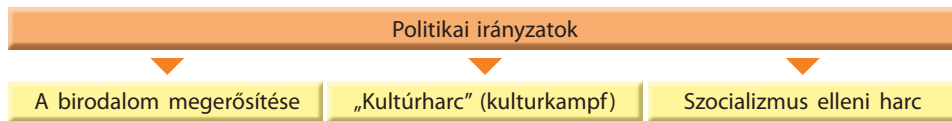
A XIX. század végén Németországban is megjelentek a monopóliumok. 1914-ben számuk már 600 volt. A banki ügyek 85 %-át 8 bank ellenőrizte. A leghíresebb monopólium: a Krupp-művek, a Rajna-Vesztfália vasöntő kartell, a hengerelt vasgyártó vállalatok német szövetsége, a Rajna-Vesztfália szénbányák szindikátusa volt.

3 **Otto von Bismarck kancellár politikája.** Németország első császára a porosz király, I. Vilmos volt. A gyakorlatban azonban az országot 20 éven keresztül Bismarck kancellár irányította, aki a császár teljes bizalmát élvezte. Politikájának fő irányvonala a hatalom központosítása volt a monarchiák és a katolikus egyház autonómiájának megsemmisítése révén. 1872-ben Bismarck javaslatára törvényt fogadtak el, amely megfosztotta a papságot az iskolák felügyeleti jogától. A papoknak megtiltották a politikai agitációt is. Az egyházi esküvőt felváltotta a polgári házasság, bevezették a születések és az elhalálozások állami nyilvántartását. A katolikus egyház befolyásának korlátozására irányuló politika a „**kultúrharc**” („kulturkampf”) elnevezést kapta.

Bismarck harcot kezdett a szocialisták ellen. 1878-ban a császár ellen elkövetett három merényletkísérlet után a reichstagban elfogadták a „**Rendkívüli törvény a szocialisták ellen**” javaslatát, amely gyakorlatilag megtiltotta a szocialista szervezetek tevékenységét és munkásújságok kiadását. A Szociáldemokrata Párt ezután kénytelen volt féllégálisan folytatni további tevékenységét.

A megtorló intézkedések mellett Bismarck egy sor szociális reformot hajtott végre. 1881-ben meghirdette a munkástörvénykezés korszakának kezdetét. Az elkövetkező három évben a reichstag törvényeket fogadott el a munkások egészségbiztosításáról üzemi balesetek és betegségek esetén. 1889-ben bevezették az öregségi (70 éves kortól) és a rokkantsági nyugdíjról szóló törvényt. 1891-ben törvény született a 11 órás munkanapról és a gyermekmunka betiltásáról 13 éves korig. Az 1890-es évek közepére Németország rendelkezett a leghaladóbb szociális törvénykezéssel.

O. Bismarck belpolitikájának fő irányzatai

Németország külpolitikájának legfőbb célja az európai országok olyan katonapolitikai koalíciójának a létrehozása volt, amely Franciaország ellen irányult és megakadályozta közeledését Oroszországhoz. A berlini uralkodó körök az Osztrák Magyar Monarchiára támaszkodtak, amely a francia-porosz háború után Németországhoz és Olaszországhoz közeledett – Franciaország vetélytársaihoz a Földközi-tengeren és Észak-Afrikában. Annak érdekében, hogy megakadályozzák az orosz szerepvállalást a koalícióban, mint lehetséges francia szövetségesét, szorgalmazták a közös orosz-német harcot a szociáldemokráciával és általában a forradalmi mozgalmakkal szemben. **1873. május 6-án** Oroszország és Németország szövetségi szerződést írt alá. Egy hónappal később hasonló szerződést kötött Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia. Így született meg a három császár szövetsége, amely lehetőséget biztosított Németország számára ahhoz, hogy újabb háborúval fenyegetse Franciaországot. A három császár szövetsége 1887-ig maradt fenn, míg ki nem éleződtek az orosz-német és az orosz-osztrák kapcsolatok.

O. Bismarck a kutyájával, emlékmű Berlinben, 1897 (felújítva 1996-ban)

1879. október 7-én Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia szövetségi szerződést írtak alá, amely Franciaország és Oroszország ellen irányult. 1882-ben csatlakozott hozzájuk Olaszország is, így jött létre a *Hármas Szövetség*, ami arról tanúskodott, hogy Németország vezető szerepre tör Európában.

Miután rendbe tette az ügyeit Európában, az 1880-as évektől kezdve Bismarck kancellár figyelme a gyarmatok felé irányul. 1884-ben Németország protektorátust (védnökség) hoz létre Délnyugat-Afrika egy része (Namíbia) és Közép-Afrika (Togo és Kamerun) felett. Az elkövetkezendő években kiszélesíti ellenőrzését Kelet-Afrika nagy része felett (Tanganyik), így alakult ki a német gyarmatbirodalom. Németország tehát belépett a nagy államok soraiba.

4 A német szociáldemokrácia. A gyors gazdasági fejlődés a munkásosztály számának növekedéséhez vezetett. A termelés nagyarányú koncentrációja pedig elősegítette a munkásság szervezettségét.

A „rendkívüli törvények” miatt a német szociáldemokraták félig legális körülmények között működhetek csak. A párt gothai programja (1875), amely egy sor radikális tézist tartalmazott (a proletárdiktatúráról,

a szocialista forradalomról) mintájául szolgált más európai szociáldemokrata pártok programjának is. A „rendkívüli törvények” megszüntetése után a Német Szociáldemokrata Párt (NSZDP) elméleti alapja a párt erfurti programja lett (1891), amely megegyezett a marxizmus alapvető téziseivel. A német szociáldemokraták Európa legnagyobb munkáspártja volt. A XX. század elején a NSZDP-nak 1 millió tagja volt, ők rendelkeztek a legnagyobb frakcióval a parlamentben (109 hely a 397-ből).

1899-ben E. Bernstein a szociáldemokraták egyik vezetője és teoretikusa „A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladata” című könyvében kritizálta a marxista elmélet alapvető rendelkezéseit. A marxizmus felülvizsgálatára irányuló kísérletet revizionista, jobboldali elmozdulásnak nyilvánították a szociáldemokráciában. Azonban Eduard Bernstein könyvének megjelenése három részre szakította a szociáldemokratákat: jobboldaliakra (E. Bernstein), centristákra (A. Bebel, R. Kautsky) és baloldaliakra (K. Liebknecht, R. Luxemburg). Az I. Világháború után a szakadás szervezeti formákat is öltött.

5 II. Vilmos császár uralkodásának a kezdete. Áttérés a „világpolitikára”. 1888-ban Németország új császára II. Vilmos lett. Az ifjú uralkodó önálló politikát akart folytatni, de ehhez meg kellett szabadulnia Ottó von Bismarcktól, akivel sok kérdésben nem egyeztek a nézeteik. Különösen a külpolitikai és a szocialistákat érintő kérdésekben nem értettek egyet. II. Vilmos úgy gondolta, hogy sokkal aktívabb külpolitikát kell folytatni, nem kell visszariadni az erő alkalmazásától sem, sőt azon a véleményen volt, hogy ki kell lépni a három császár szövetségéből. Negatívan viszonyult a szocialisták elleni „rendkívüli törvényekhez” és elérte azok megszüntetését, 1890-ben pedig Ottó von Bismarck lemondott a kancellári posztról.

O. Bismarck elhagyja a Reichstagot.
Anton von Werner festménye, 1892

Ezután Németország gyarmati terjeszkedése felgyorsult. „Helyet kívánunk magunknak a nap alatt!”, – jelentette ki az új kancellár Bernhard von Bülow, mikor előterjesztette a németek ipari, pénzügyi és katonai érdekeit.

A császár új „világpolitikájának” ideológiai alapja a pángermanizmus elve volt, amely kimondta, hogy a németek minden más nép felett állnak és uralkodniuk is kell mindenki felett. A pángermán szövetség az erőszak politikájára szólított fel a többi állam ellen, és egy hatalmas hadsereg valamint flotta kiépítésére a világ újrafelosztása céljából. A német terjeszkedés céljai közé tartozott az angol és francia gyarmatok meghódítása,

Franciaország határ menti vidékeinek az elfoglalása (terjeszkedés Nyugat felé), illetve Oroszország egyes részeinek – a Baltikumnak, Ukrajnának, Észak-Kaukázusnak a megszerzése, behatolás a Közel-Keletre.

A pángermanisták tervei meghallgatásra leltek a kormányban is. Az állam legfőbb gondjává a hadsereg vált, a **militarizmus**, vagyis a katonai hatalom növelése pedig a kormány doktrínája lett.

1913-ban a katonai kiadások a költségvetés 50 %-át tették ki. Alfred von Tirpitz, a német haditengerészet flottájának admirálisa, kezdeményezésére Németország hatalmas katonai flottát kezdett létrehozni, amely méretében és erejében a második helyen állt a brit flotta után.

II. Vilmos

Következtetések

- ▶ A XIX. század utolsó negyede gyors gazdasági felemelkedést eredményezett Németországban, különösen a legmodernebb ágazatokban: a vegyiparban, az elektrotechnikában és a gépgyártásban.
- ▶ A Németország egyesítését követő húsz év fejlődésének irányvonalát Bismarck kancellár politikája határozta meg. Ennek köszönhetően sikerült megszilárdítani az országot, elfojtani a legfőbb belső ellentmondásokat és problémákat.
- ▶ A gazdasági sikerek következtében a porosz militarista szellem erősödött és Németország a világ újrafelosztását kezdi követelni saját javára.

Kérdések és feladatok

1. Milyen volt Németország politikai rendszere a XIX. század második felében? **2.** Ki határozta meg Németország politikáját az egyesülés első 20 évében? **3.** Milyen sajátos vonásai voltak Németország gazdasági fejlődésének az egyesülés után? **4.** Nevezték meg O. Bismarck kancellár politikájának fő irányelveit! **5.** Milyen gyarmatokat szerzett Németország a XIX. század végén? **6.** Mik az alaptételei a pángermanizmus elvének?

8. Miért jutott Németország ipara vezető szerephez Európában a XIX. század végén? **9.** Milyen célokat tűzött maga elé Ottó von Bismarck, mikor bevezette Németországban a szociális törvényeket? **10.** Elérte-e a célját Bismarck „kulturkampf” politikája? **11.** Mi okozta a németországi munkás és szociáldemokrata mozgalmak befolyását? **12.** Mi volt a célja II. Vilmos világpolitikájának?

13. Határozzátok meg a német gazdaság gyors fejlődésének az okait! A választ táblázat formájában szerkesszétek meg! **14.** Állítsátok össze Ottó von Bismarck, Németország kancellárjának a politikai portréját!

18. Nagy-Britannia

1. Mikor kezdődött Angliában a „viktoriánus kor”? 2. Milyen céllal hajtották végre Angliában az 1832-es és 1867-es parlamenti reformokat?

Anglia elveszíti ipari elsőbbségét. A XIX. század elején Anglia továbbra is a világ egyik leghatalmasabb és leggazdagabb országa volt. Élen járt a világkereskedelemben és a tőkekivitelben. A külföldi angol tőkebefektetések felülmúlták az összes többi állam együttes tőkebefektetését. Az angol font sterling a világ fő pénzneme volt, London pedig a világ legfontosabb kereskedelmi és pénzügyi központja volt. Angliát a „tengerek királynőjének” nevezték.

Azonban az angol gazdaságban ekkor már negatív irányzatok kezdenek jelentkezni. Az ipari termelés növekedése (2,1 %) alacsonyabb volt, mint más országokban (USA – 4,2 %, Németország – 4,1 %). A műszaki berendezések sok gyárban elavultak és néhány mutatóban Anglia lemaradt az USA-tól és Németországtól. A XX. század elején Németország meghaladta őt az acélöntésben, az Egyesült Államok pedig a nyersvas, acél és szén termelésében. A jobb technológiának és a nagyobb termelékenységnek köszönhetően az amerikai és a német termékek olcsóbbak lettek, mint az angol.

Nagy-Britannia mezőgazdaságában többséget alkottak a kistermelő gazdaságok. Nagy gazdaságok Írországban maradtak fenn. A mezőgazdasági termelés nem elégítette ki Anglia igényeit, ezért arra kényszerült, hogy élelmiszert és nyersanyagot vásároljon külföldről. A gazdaságnak ezeket a hiányosságait Anglia a gyarmatokról pótolta, amelyek garantált felvevőpiacok és nyersanyagbázisok voltak. Azonban a gyarmatok egyszersmind konzerválták is az angol gazdaság negatív jelenségeit.

A birodalom megóvása és bővítése Anglia legfontosabb feladata lett, hisz csak így őrizhette meg stabilitását és felvirágzását.

Viktória királynő

Anglia belpolitikája. Az ír kérdés. Angliában a XIX. század második felét, mint már tudjátok, „viktoriánus kornak” nevezik, Viktória királynő neve után, aki 1873 és 1901 között uralkodott. Nagy-Britannia ekkor volt hatalmának csúcán: gyorsan növekedtek gyarmati birtokai, az angol ipar még világszerte első volt. Az országban fennmaradt az alkotmányos monarchia, a parlament és a kétpártrendszer.

A parlamenti választásokon két párt küzdött egymás ellen – a konzervatív és a liberális.

A konzervatívok a nagy földbirtokkal rendelkező főnemesség és a nagypolgárság egy részének (pénzemberek) az

érdekeit képviselték, a párt élén egy irodalmár fia, az író és politikus **Benjamin Disraeli** állt.

A liberálisokat elsősorban a nagy- és középpolgárság, valamint a szakképzett munkások jelentős része támogatta. A Liberális Párt vezetője a gazdag vállalkozócsaládból származó kiemelkedő államférfi, **William Gladstone** volt.

A liberálisok védelmezték a szabad kereskedelem elveit, ezzel ellensúlyozva a konzervatívokat, akik az angol ipart a konkurenciától védelmezték.

Mindkét párt szükségesnek tartotta a választási rendszer megreformálását és a szociális törvénykezést.

1867-ben B. Disraeli konzervatív kormánya parlamenti reformot hajtott végre, amely megkétszerezte a választópolgárok számát. Az 1871-ben hatalomra került liberális Gladstone-kormány törvényesnek ismerte el a szakszervezetek tevékenységét és a sztrájkot. A következő évben a parlamenti választásokat titkos szavazás útján tartották.

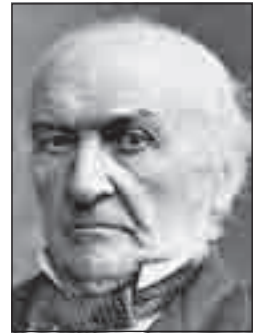
Válaszul a konzervatívok végérvényesen megszüntették a sztrájktilalmat és engedélyezték a szövetkezetek működését. 1875-ben a konzervatívok törvénybe iktatták az 54 órás munkahetet és a gyermekmunka-védelmet. Csak 10 évnél idősebb gyerekeket alkalmazhattak a munkáltatók. 1884-ben viszont a liberálisok végrehajtottak még egy választójogi reformot. Választójoghoz jutott a munkások és parasztok nagy többsége.

A munkásszervezetek jogainak kiszélesedésével a XIX. század végén megélné vált a munkások harca a szociális és politikai jogokért. Ezt a harcot a szakszervezetek – **trade-unionok** vezették, akiket **1886-ban** a brit **trade-unionok kongresszusa** egyesített. 1900-ban a munkavállalók képviselői a parlamenti választásokra megalapították a Munkások képviselői Bizottságát, melyet 1906-ban Munkáspártnak (Labourista) neveztek el.

A XIX. század végén tömegmozgalom bontakozott ki az írek között az agrárreform bevezetéséért és az önkormányzat (**Home Rule**) kivívásáért. A mozgalom élén **Charles Parnell** állt, akit 1875-ben választottak be az angol parlamentbe. Minden lehetséges parlamenti módszert – **obstrukciót**, interpellációt, bírósági keresetet – felhasznált ahhoz, hogy felhívja a közvélemény figyelmét Írország problémáira.

Benjamin Disraeli

William Gladstone

? Jellemezzétek röviden a képen ábrázolt történelmi személyiségeket!

Home Rule (önrendelkezés) – a XIX. század végi ír nemzeti mozgalom egyik legfontosabb követelése.

Obstrukció (akadályozás) – a parlament munkájának törvényes megszakítása.

Bojkott – Charles Boycott százados nevéről származik, akivel szemben először alkalmazták a harcnak ezt a formáját, amely egy személlyel vagy szervezettel való minden kapcsolatot megtagadását jelenti.

Arthur Griffith
a „Sinn Féin” nevű párt
megalapítója

Ezzel egy időben az ír parasztok a „földligával” az élen harcot kezdtek az angol landlordok ellen. Elpusztították birtokaikat, felgyújtották a termésüket, legyilkolták az állataikat. A harc egyik új formája a bojkott lett.

1886-ban Gladstone kormánya törvényjavaslatot nyújtott be a Home Rule-ról, azonban nem fogadták el. Ez a liberálisok vereségéhez vezetett a választásokon. A hatalom 20 évig a konzervatívok kezében maradt.

A XX. század elején végképp kiéleződött a helyzet Írországbán, az írek mozgalma radikális jelleget öltött. Az ír nemzeti felszabadító mozgalom radikális csoportja megalapította a „Sinn Féin” (írül: Mi magunk) nevű pártot. Egy önálló ír államért harcolt „Írország az íreké” jelszó alatt.

1914-ben az alsóház harmadszor hagyta jóvá a Home Rule-t, és törvényessé is vált, de nem hatott ki a hat északi megyére, ahol túlnyomórészt protestánsok éltek. Ez a döntés okozta később az Ulsteri problémát.

3 A munkásmozgalom jellegzetességei. A Munkáspárt megalapítása. A

XIX. század vége – XX. század eleje a brit munkásmozgalom felemelkedésének ideje volt. Az ipari monopólium elvesztése, a világpiaci verseny fokozódása, a vállalkozóknak a termelési költségek csökkentésére irányuló vágya az angol munkásosztály életszínvonalának csökkenéséhez vezetett, ami viszont növelte a jogaikért folytatott harcot. Jelentősen növekedett a sztrájkok száma, növekedett a szakszervezeti tagok száma, 1913-ban elérte a 4 milliót.

A szakszervezetek számában és szervezettségében Anglia akkoriban az első helyen állt a világon. A szakszervezeti vezetők egy része úgy vélte, hogy szervezetüknek nemcsak gazdasági, hanem politikai küzdelmet is folytatnia kell. Mint már tudjátok, 1900–1906-ban létrehozták a Munkáspártot, amely részt vett az 1906-os választásokon és 29 képviselőt juttatott be a parlamentbe. A kétpártrendszer megingott. A konzervatívokkal és a liberálisokkal együtt egy új erő alakult ki – a munkáspárti.

A pártnak hosszú ideig nem volt saját programja. Fő feladatuknak azt tartották, hogy a képviselőiket bejuttassák a parlamentbe, ahol szavazni fognak a munkavállalók jogainak védelmében, egységet alkotva a liberálisokkal.

Ez a taktika a szocialista tanok támogatói között ellenkezést váltott ki. 1911-ben létrehozták a Brit Szocialista Pártot, amely megpróbálta vezetni a munkásmozgalmat, de nem volt nagy sikere.

4 A reformizmus. A munkásmozgalmak fellendülése és a munkások szociális jogaikért folytatott harcának kiéleződése ráébresztette a liberális párt előrelátó politikusait a szociális reformok szükségességére, a munkások életkörülményeinek a javítására és a gazdagok előjogainak a megnyirbálására, az „osztálybéke” megteremtésének és a szociális robbanás megakadályozásának fontosságára. A liberális reformizmus egyik első ideológusa és gyakorlati megvalósítója **David Lloyd George** (1863–1945) volt.

Девід Ллойд-Джордж

David Lloyd George tanító fia, ügyvéd, tehetséges szónok, előrelátó politikus, először 1890-ben jutott be a parlamentbe. A 27 éves ifjú hamarosan a liberális párt egyik vezérévé válik. Széleskörű népszerűsége a gazdagokat ostromló felszólalásaival tett szert. D. Lloyd George úgy tartotta, hogy intézkedések sorozatával kell megszüntetni a munkások „megalázóan koldus” helyzetét. Előbb Anglia kereskedelmi miniszterként, majd 1908-tól pénzügyminiszterként Dávid Lloyd George 1906–1911 között egy sor törvényjavaslatot nyújtott be a parlamentbe. Ezek a törvények a szociális törvénykezés alapjává váltak.

Az ő javaslatára fogadták el a törvényt az ingyenes elemi oktatásról, és a kisjövedelmű családokból származó gyerekek ingyenes étkeztetéséről az iskolai menzán. Továbbá törvény született még az éjszakai munka szabályozásáról. A férfiak éjszakai műszakideje csökkent, a nők számára tilos volt éjszaka dolgozni. Az ipari balesetek áldozatai jogosultak voltak ingyenes kórházi ellátásra vagy esetekben rokkantsági nyugdíjra.

1908-ban a parlament törvényeket fogadott el a 8 órás munkanapról a bányászok számára és a munkavállalók öregségi nyugdíjairól. Ezután támogatást vezettek be munkanélküliség és betegség esetére. Ezek a kifizetések a munkavállalók és vállalkozók hozzájárulásaiból, állami támogatásokból történtek. A vállalkozók már nem tudták megakadályozni a szakszervezetek agitációját, és a szakszervezeteket arra kérték, hogy kártalanítsák őket a sztrájkok miatt.

Élénk reakciót váltott ki D. Lloyd George előterjesztése az 1909-es költségvetés-tervezetről. A pénzeszközök 1 %-át szociális reformokra különítette el és jelentősen emelte a költségeket a fegyverkezésre. A kiadásokat a földtulajdoni adó, az örökségi adó, valamint a dohány, az alkoholtartalmú italok és a postai bélyegek adóbevételeinek drasztikus növelésével akarta fedezni.

Az alsóház, ahol a liberálisok, a Munkáspárttal együtt voltak többségben, jóváhagyta a költségvetési tervezetet. Azonban a király által kinevezett lordok háza, amely a földet és a pénzügyi arisztokráciát foglalta magában, elutasította ezt a projektet.

i

Ekkor D. Lloyd George harcot indított a lordok háza ellen, és arra törekedett, hogy csökkentse hatalmát vagy teljesen megszüntesse. 1911-ben az alsóház törvényt fogadott el a lordok háza hatáskörének csökkentéséről. Ezután csak vétőjoggal rendelkezett, vagyis egy ideig lelassíthatta az alsóház által elfogadott törvények végrehajtását, de nem törölhette el őket. Ha az alsóház háromszor jóváhagyta a törvényjavaslatot, a lordok házának vétője ellenére hatályba lépett. Az újítások után D. Lloyd George „forradalmi” költségvetése törvényesítve lett.

5 Anglia kül- és gyarmati politikája. A külpolitikában Anglia uralkodó körei továbbra is az „európai egyensúly” elvét követték, melynek értelmében egyetlen állam sem juthatott vezető szerephez a kontinentális Európában.

Az egyensúly megőrzése érdekében Nagy-Britannia ellensúlyozta az erősebb államok tevékenységét, megakadályozta uralmukat a tengeren.

Az angol külpolitika másik fő elve a „ragyogó elszigetelődés” elve volt. Ez azt jelentette, hogy Anglia tartózkodott minden hosszabb időre kötött szövetségtől. Az uralkodók és diplomaták jelszava így hangzott: „Angliának nincsenek állandó ellenségei és állandó barátai, csak állandó érdekei vannak”. Gyakorlatilag a XIX. század végéig Anglia Franciaországot tartotta legfőbb ellenségének a gyarmatok megszerzéséért folytatott harcban. A XX. század elején az angol-német ellentmondások kerültek előtérbe, mivel Németország gazdasági, katonai és tengerészeti ereje tovább nőtt.

Az angol külpolitika egyik legfőbb iránya a XIX. század végén a gyarmatbirodalom növelése volt. 1875-ben a Disraeli-kormány megvásárolta Egyiptomtól a franciák által megépített Szezei-csatorna részvényeinek ellenőrző csomagját. Ez biztosította Anglia számára az angol flotta legfontosabb vízi útjának ellenőrzési jogát, ami megnyitotta a legrövidebb utat India és más gyarmatok felé. 1876-ban Viktória királynő felvette az India császárnője címet. Az angol gyarmati birtokokat hivatalosan Brit Birodalomnak kezdték nevezni.

A XIX. század 80–90-es éveiben Nagy-Britannia gyarmati terjeszkedése elérte tetőfokát. Ekkorra az angolok elfoglalták Burmát, Nigériát, Szomáliát, Kenyát, Tanganyikát, Ugandát és Dél-Afrika egy részét. A gyarmatbirtokok területe 33 millió km²-re, a lakosság pedig 200 millióról 370 millió főre nőtt. Nagy-Britannia területe csupán 1 %-a volt a gyarmatok területének, lakossága pedig kevesebb, mint 12 %.

Mivel létre szerették volna hozni a brit gyarmatok összefüggő láncolatát Afrikában Kairótól-Fokvárosig, megszerezve ez által Dél-Afrika természeti gazdagságát, 1899-ben háborút indítottak két kis dél-afrikai

köztársaság, Transvaal és Oranje ellen. Ezek a kis országok gazdagok voltak arany és gyémánt bányákban. Búrok laktak itt, a hollandok leszármazottai, akik a vidék első gyarmatosítói voltak és rabszolgasorba taszították a helybeli őslakosokat. 1902-ben Transvaal és Oranje köztársaságok a Brit Birodalom részévé váltak, saját parlamenttel és kormánnyal. A fehér lakosság érdekeinek biztosítása céljából Anglia domíniumi státuszt adott ezeknek a területeknek, a Brit Birodalom önkormányzattal rendelkező részeivé váltak, saját parlamenttel és kormánnyal. Ez lehetővé tette a búrok számára, hogy idővel domináns erőkké váljanak a gyarmatok politikai életében, amelyek 1910-ben egyesültek a Dél-Afrikai Unióba (PAC). Domíniumi státuszt a fehér telepések által lakott gyarmatok kaptak: Kanada (1867), Ausztrália (1900), Új-Zéland (1907).

A domíniumok részt vettek a birodalom konferenciáin, ahol megvitatták a honvédelem, külkereskedelem és pénzügyi politika fő kérdéseit.

A gyarmatosítás mellett Anglia részt vett még Kína, Irán, Sziám (Thaiföld), Törökország érdekszférákra osztásában, harcolt a piacok megszerzéséért Latin-Amerikában.

A Brit Birodalom zászlói

? Igaz volt-e a mondás, hogy a Brit Birodalomban sohasem nyugszik le a nap?

Következtetések

- ▶ A XIX. század végén már mutatkoztak annak a jelei, hogy Anglia elvesztette világségét az ipar területén. Azonban az angolok fő gondja a gyarmatbirodalom bővítése volt, ezek voltak a legfőbb jövedelemforrásai, felvevőpiacai.
- ▶ A XIX. század második felében tovább tartott az angol liberális demokráta állam kialakulása, fokozatos politikai és szociális reformokat hajtottak végre. Az ország elkerülte a forradalmi megrázkódtatásokat.
- ▶ A XX. század elején D. Lloyd George reformista politikájának köszönhetően Angliában jelentős változások történtek: bővítették a demokratikus jogokat, bevezetésre kerültek a szociális jogszabályok.

Kérdések és feladatok

1. Melyek voltak Nagy-Britannia gazdasági fejlődésének sajátosságai a XIX. század második felében? **2.** Beszéljete a liberálisokról és konzervatívokról, vezetőikről és parlamenti küzdelmükről a XIX. század utolsó negyedében! **3.** Hogyan alakult meg a Munkáspárt? **4.** Jellemezzétek Anglia gyarmati politikáját a XIX. század második felében! Milyen gyarmatokat szerzett Anglia ebben az időszakban? **5.** Milyen volt Írország helyzete a Brit Birodalomban? **6.** Mi volt a „homerule” harc? **7.** Milyen elvez tartotta magát Nagy-Britannia a többi állammal való kapcsolatában? **8.** Melyik angliai kolónia volt az első, amely megkapta a domíniumi státuszt?

9. Miért kezdte elveszíteni Nagy-Britannia vezető pozícióját a világ gazdaságban a XIX. század végén? **10.** Mi ösztönözte a brit uralkodó köröket, hogy parlamenti és társadalmi reformokat vezessenek be?

11. Készítsetek összehasonlító táblázatot az alábbi témában: „Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia gazdasági fejlődése a XIX. század utolsó negyedében!” **12.** Készítsetek a füzetekbe vázlatot „A brit kül- és gyarmatpolitika” témából!

13. Határozzátok meg a „viktoriánus kor” fő eredményeit Anglia számára! Készítsetek esszét a kérdésből!

19. Olaszország

1. Mikor és hogyan történt Olaszország egyesítése? **2.** Ki G. Garibaldi? Milyen szerepet játszott Olaszország egyesülésének történetében?

Olaszország fejlődésének sajátosságai az egyesülés befejezése után. 1871. október 3-án történelmi jelentőségű dolog történt: a népszavazás eredményei alapján Róma visszakerült Olaszországhoz, ezzel befejeződött az ország egyesítése. Azonban ezért magas árat kellett fizetnie: a két Ausztria elleni háború, a nagy hadsereg és flotta fenntartása, a volt olasz államok adósságának a felvállalása aláásta az ország amúgy is gyenge pénzügyi helyzetét. Ezt tovább bonyolította az ipari bázis hiánya, a mezőgazdaság fejletlensége, a lakosság nagyobb részének szegénysége és írástudatlansága. Azonban a hatalmi elit tele volt olyan vágyakkal, hogy Olaszországot nagyhatalommá változtassa.

Az új egyesített ország államformáját tekintve alkotmányos monarchia volt. A törvényhozó hatalmat a király és a parlament gyakorolta. A parlament két házából állt: felsőházból – szenátusból, amelynek a tagjait életük végéig nevezték ki, és alsóházból – képviselőházból, amelynek tagjait választották. Választójoggal minden 25. életévét betöltött férfi rendelkezett, aki tudott írni és olvasni, illetve volt valamennyi vagyona. A törvényhozó hatalom teljesen az uralkodó kezében összpontosult, aki egyben a

hadsereg főparancsnoka is volt, hadat üzenhetett, békét köthetett, ő nevezte ki a miniszterelnököt.

Az alkotmány értelmében minden állampolgár egyenlőnek számított, az állam biztosította számukra az alapvető emberi és szabadságjogokat.

Fontos helyet foglalt el az ország politikai életében a katolikus egyház. 1871-ben a király aláírta azt a törvényt, amely a római pápa személyét szentnek és sérthetetlennek nyilvánította. A pápai udvar fenntartására folyósították a szükséges összeget, de területét a vatikáni palotára és még néhány épületre korlátozták. A pápának jogában állt diplomáciai kapcsolatokat létesíteni más országokkal.

Az egységes állam létrejötte után két politikai párt (pontosabban politikai tömb) harcolt egymással a hatalomért: a történelmi jobb, vagyis a „**jobboldal**” és a történelmi bal, vagyis a „**baloldal**”.

A jobboldal a földbirtokos főnemesség, bankárok, a baloldal pedig az iparosok érdekeit védte. Egymást váltották a hatalomban, de abban mindkét erő megegyezett, hogy Olaszországot nagyvá kell tenniük. Nézeteik a belpolitikával kapcsolatban mutatkoztak meg. A XIX. század végén – a XX. század elején a választási jogok bővítésével a politikai pártok száma nőtt. 1892-ben megjelent az Olasz munkások szocialista pártja (1895-től Olasz Szocialista Párt), 1895-ben az Olasz Republikánus Párt, amely a republikánus eszmék mellett a demokratikus és szocialista jogokat részesítette előnyben, valamint a Radikális Párt, mely folytatta G. Mazzini és G. Garibaldi forradalmi hagyományait. X. Pius pápa megválasztása után a katolikus egyház is aktívan bekapcsolódott a politikai életbe, mivel a fentebb említett tiltást visszavonták. Ezek a pártok azonban gyökeresen nem változtatták meg a baloldal és a jobboldal közötti erőviszonyokat.

Falusiak a római
Szent Péter-bazilikában, 1871

2

Gazdasági fejlődés. Az ország egyesítése megteremtette a feltételeket az aktív gazdasági fejlődéshez. Ugyanakkor a kiindulási lehetőségek nagyon gyengének bizonyultak. A nemzeti piac szűk volt, az ipar alig fejlődött, kivéve Északon. A lakosság többsége szegénységben élt, a földesúri gazdaságokban dolgozott éhbérért. Kevés ásványi kincssel rendelkeztek. Az egyesülés utáni első 20 évben az ország fejlődésének üteme nem volt magas, azonban ekkor alakult át a gazdaság és a szociális szféra szerkezete, amely később XIX. század végén és a XX. század elején az ipari fellendülés alapját képezte.

A „Pirelli” vállalat első gumigyára

Az első „Fiat” gépjármű, 1899-es modell

Munkásemigráció – a gazdasági élet jelensége, melyet az agárvidékek vagy a sorozatos válságokkal sújtott körzetek lakosságának a kivándorlása jellemez más területekre vagy országokba, ideiglenes munkavállalás vagy állandó letelepedés céljából.

A mezőgazdaságban a nagy földesúri gazdaságok piaci viszonyokra tértek át, és kialakult szakosodásuk három fő ágazata: a búzatermesztés, a szőlő, olíva és citrusfélék termesztése, valamint az állattenyésztés.

A XIX. század végén az állam aktívabban kezd beavatkozni a gazdasági folyamatokba. Állampénzen kiépült a vasúthálózat, hatalmas összegeket utalnak ki állami megrendeléseként az iparmágnások számára. A vállalatok egy része a hadügyminisztérium irányítása alatt működött, egyes termékek számára állami monopóliumok alakultak. Az állami segítségnek köszönhetően a XX. század elején monopóliumegyesületek jöttek létre, amelyek ellenőrzésük alá vonták az ipar nagy részét. Az ország legnagyobb bankjai – a Római Bank, az Olasz Kereskedelmi Bank – a részvénytársaságok révén egész iparágakat irányítottak.

Az ország ipari fejlődésének másik fontos sajátossága az egyenlőtlensége volt: míg északon a viszonylagos ipari fejlettség, a magas életszínvonal és foglalkoztatottság volt a jellemző, addig dél továbbra is mezőgazdasági vidék maradt, alacsony életszínvonallal és kényszerítő módszerek alkalmazásával, a parasztokkal szemben.

1900 és 1914 között az ipari termelés teljesítménye 90 %-kal nőtt. Olaszország agrárországból agrár-ipari országgá vált. A magas gazdasági teljesítmény ellenére azonban el-

maradt a vezető országok mögött, az egy főre eső jövedelem pedig az utolsó helyen volt az európai országok között.

3 **A munkásemigráció.** A piaci viszonyok kialakulása és az iparosítás nagy hatással volt az olasz társadalom fejlődésére. Az ipar fejlődése a bérmunkások széles rétegének a kialakulásához vezetett, melyet jelentősen kizsákmányoltak. Azonban az ipar képtelen volt minden tönkrement, faluját elhagyni kényszerült parasztnak és a népességnövekedés következtében jelentősen gyarapodott lakosságnak munkát biztosítani. A munkaerő-felesleg tömeges **munkásemigrációhoz** vezetett az USA-ba, Németországba,

Franciaországba, Svájcba, Brazíliába, Argentínába. Összességében Olaszországot 7,7 millió ember hagyta el. Azonban ez nem oldotta meg a lakosság nagy részének a munkanélküliségi, szegénységi problémáját, különösen délen és Szicília szigetén.

Egyrészt a kivándorlás nemzeti tragédiává vált, mivel az ország elveszítette a lakosság legaktívabb, munkaképes részét; másrészt – Olaszország kiegészítő tőkéhez jutott abból a pénzből, amelyet a kivándorlók küldtek hazájukba rokonaiknak. Mindazonáltal mindenki nem tudott elmenni, vagy nem is akarta elhagyni Olaszországot. A nehéz életkörülmények nyílt ellenálláshoz – munkás-sztrájkokhoz (Milánó, 1898), parasztfelkelésekhez (Szicília, 1893–1894) vezettek. Bősz megnyilvánulása volt az olaszok nehéz életének otthon és a tengerentúlon I. Umberto (1878–1900) király meggyilkolása, egy emigráns Gaetano Bresci anarchista által, aki az Egyesült Államokból tért vissza.

I. Umberto király meggyilkolása

4 G. Giolitti liberális korszaka. A XIX. század végén történt események az uralkodó köröket reformok megkezdésére kényszerítették. Ezek a XX. század elején kibontakozó reformok a liberális korszak vagy „Giolitti-kora” néven ismertek Giovanni Giolitti politikájának nyomán, aki meghatározó szerepet töltött be az olasz történelem ezen időszakban. Miután 1903-ban miniszterelnök lett, G. Giolitti nagyszabású reformokat kezdeményezett, amelyek az olasz közösséget új fejlettségi szintre emelték. A gazdasági szférában hozzájárult a kereskedelem és a vállalkozói szellem fejlesztéséhez, a hazai piac bővítéséhez, az állami szerepvállalás erősítéséhez a gazdasági folyamatokban (államosította a vasutakat, állami támogatásokat és megrendeléseket adott, nyereséges hiteleket nyújtott), rendezte a pénzügyeket és az ország adósságait. Mindez gyors gazdasági növekedést biztosított, különösen az ország északi részén, ahol hatalmas ipari központok jelentek meg.

A társadalmi feszültségek megszüntetése és a demokratikus tendenciák erősítése érdekében

Giolitti „kettős arca” – karikatúra

? G. Giolitti politikájának mely jellemvonását hangsúlyozza ki a karikatúra?

Giolitti két választási reformot hajtott végre, amelyek hozzájárultak a választási jogok bővítéséhez: a lakosság 25 %-a lett szavazásra jogosult. Feloldották a munkavállalói szervezetek és szakszervezetek létrehozására vonatkozó korlátozásokat, elismerték a sztrájkhoz való jogot. Bevezették a közmunkát és azon munkaügyi jogszabályokat, amelyek csökkentették a munkanapot és megtiltották a nők és serdülők éjszakai munkáltatását.

A reformok azonban nem feleltek meg az korszak igényeinek. A politikai stabilitás és a gazdasági növekedés túlságosan ingatag volt, amit utóbb alátámasztott Olaszországnak az első világháborúban való részvétele.

5 Külpolitika. Olaszország külpolitikáját nagyhatalmi törekvései határozták meg: a gyarmati hódítások – a nagyság fő ismerve. A gyarmatszerzéshez azonban hadseregre és flottára volt szüksége.

Az 1880-as években a terjeszkedés fő iránya Délkelet-Afrika volt. 1885-ben az olasz hadsereg elfoglalta Massaua városát a Vörös-tenger partján, amely az első gyarmat, Eritrea meghódításának alapjául szolgált. 1888-ban Olaszország bejelentette protektorátusát Szomália felett, azonban csak egy részét kapta meg (a többi Anglia és Franciaország kezén volt).

A következő gyarmati törekvése Etiópia felé irányult, ám nem sikerült meghódítania, mivel Adua városa mellett a 17 ezer fős olasz hadsereget megverte a 100 ezer fős abesszin (etióp) sereg. A vereséget nemzeti szégyenként értékelték, a hadsereg parancsnokát elítélték, a miniszterelnök lemondott. Olaszországnak ideiglenesen le kellett mondania a gyarmatbirodalom létrehozásának álmáról.

Az európai ügyek külpolitikai irányvonalának meghatározó eseménye volt az 1888-as szövetségi szerződés Németországgal és az Osztrák-Magyar Monarchiával, amely Franciaország ellen irányult.

Az olasz külpolitika franciaellenes irányzata azzal volt magyarázható, hogy még III. Napóleon idején Franciaország elvette Olaszországtól Nizzát és Savoyát, illetve gátolta Olaszország megjelenését Afrikában (mivel elfoglalta Tunéziát és Szomália egy részét), a Balkánon és a Közel-Keleten. Csak az 1911-es háborúban sikerült Olaszországnak megszereznie az Oszmán Birodalomtól Líbiát és a Dodekanéz szigeteket az Égei-tengeren.

! Következtetések

- ▶ Az egyesülést követően Olaszország uralkodó körei nagy hatalomra törekedtek. Az ország ipari és pénzügyi lehetőségei azonban nem feleltek meg ennek a célnak. Az erőforrások mozgósítása a lakosság elszegényedése rovására történt.
- ▶ A szegénység az olaszok tömeges kivándorlásához vezetett a XIX. század második felében.

- ▶ A munkaerő-kivándorlás nem szüntette meg a feszültségeket a társadalomban. Végül ez egy társadalmi robbanást eredményezett. A forradalmi hangulat visszaszorítása érdekében az uralkodó körök liberalizációs reformokat indítottak, azonban „Giolitti-kora” csak elnapolta a társadalmi katasztrófát.
- ▶ A XIX. század végétől Olaszország csatlakozott az európaiak gyarmati hódításaihoz. Azonban jelentős előrehaladást nem sikerült elérni ezen az úton. Az I. Világháború előtt Olaszországé volt Eritrea, az olasz Szomália és Líbia.

Kérdések és feladatok

1. Milyen eseménnyel zárult Olaszország egyesítése? **2.** Milyen államirányítási formája volt az országnak az egyesülés után? **3.** Milyen politikai erők harcoltak a hatalomért Olaszországban az egyesítés után? **4.** Ismertessétek Olaszország gazdasági fejlődésének jellemzőit a XIX. század végén! **5.** Mi volt a fő oka az olaszok tömeges kivándorlásának a XIX. század második felében? **6.** Milyen korszakot nevezünk Olaszországban Giolitti-kornak?

7. Milyen árat fizetett Olaszország az egyesülésért? Ismertessétek Olaszország egyesítésének következményeit! **8.** Hogyan befolyásolta az olaszországi tömeges kivándorlás az ország fejlődését? **9.** Milyen reformokat hajtott végre G. Giolitti kormánya a XX. század elején? **10.** Mi ösztönözte Olaszországot gyarmatszerzésre? Határozzátok meg az olasz gyarmati politika főbb eredményeit!

11. Készítsetek összehasonlító táblázatot „Németország és Olaszország gazdasági fejlődése a XIX. század utolsó negyedében” címmel és azonosítsátok közös és eltérő jellemzőit!

12. Alkossatok kis csoportokat és vitassátok meg a kérdést: „A munkaerő-kivándorlás pozitív és negatív hatásai Olaszország fejlődésére”!

20. Amerikai Egyesült Államok

1. Mik voltak a polgárháború és dél rekonstrukciójának legfontosabb eredményei az USA számára? **2.** Milyen területeket csatoltak az Egyesült Államokhoz a XIX. század első felében?

Gyors gazdasági fejlődés. Az USA gazdasága a XIX. század végén és a XX. század elején jelentősen fellendült. Az emigránsok folyamatos érkezése következtében gyors ütemben nőtt a lakosság száma, 1871–1913 között 39,8 millióról 96,5 millióra, melynek 55 %-át a bevándorlók tették ki.

A XX. század elején az Egyesült Államok az ipari termékek, a műszaki berendezések és a munka termelékenységének mértéke terén világszerte lett. Az ipari termékek összértéke az Egyesült Államokban duplája volt a német és majdnem 2,5-szerese az angol termékek értékének.

John Davison Rockefeller

J. Rockefeller vállalata a „Standard Oil” – karikatúra

Az amerikai iparban vezető szerepet játszottak a jól felszerelt vállalatok. Ezek a vállalatok az összes vállalatnak csak a 2,2 %-át tették ki, viszont ők állították elő az ipari termékek felét. A nagyvállalatok gyakran trösztökbe tömörültek, amelyek monopolizálták az alapvető termékek gyártását. A XX. század elejére a legbefolyásosabbak a Rockefeller tulajdonában lévő kőolajtröszt (a kőolajtermékek 90 %-át állították elő) és Morgan vaskohászati trösztje (az acél 66 %-át állította elő) voltak. 1900-ban összességében 440 ipari és közlekedési tröszt volt, ők állították elő az USA termékeinek a 3/4-ét.

Az USA első nagy részvénytársasága a „Standard Oil” volt. D. Rockefeller alapította 1870-ben. Tíz év leforgása alatt eljutott arra a szintre, hogy a kezében tartotta az ország kőolaj-finomítását. Rockefellernek sikerült alacsony szállítási díjakban megegyezni a vasutakkal a Standard Oil számára, ami előnyhöz juttatta őt a konkurensekkel szemben. 1882-ben a részvénytársaság trösztté alakult, amely 14 társaságot egyesített és közel 30 kőolajcéglet tartott ellenőrzése alatt. Ha azok ellenszegültek, bandákat fogadott fel, melyek lerombolták a kőolaj-finomítókat, a vezetéseket, berendezéseket, és meggyilkolták azokat, akik nem akartak egyezésre jutni.

A trösztök mellett még sok kisebb és közepes vállalat is működött. A köztük lévő szabad verseny határozta meg az amerikai gazdaság fejlődését. Az amerikai mezőgazdaságban túlsúlyban voltak a családi farmok. Műszaki ellátottságuk fölülmulta az Európait. A gabona, a hús és a gyapot termelésében az USA az első helyen állt a világon, és a mezőgazdasági termékek fő beszállítója lett Európa számára.

2 Politikai élet és társadalmi mozgalmak az USA-ban. A XIX. század utolsó negyedében az Amerikai Egyesült Államokban végérvényesen megszilárdult az elnöki köztársaság, és a kétpártrendszer. Észak politikusai alkották a Republikánus Párt magvát, Dél politikusai pedig a Demokrata Pártét. A 80-as évekig szinte változatlanul a republikánusok voltak hatalmon. Ezután egy évtizedig felváltották őket a demokraták. A XX. század elejéig a republikánusok és a demokraták közötti különbségek gyakorlatilag eltűntek, mindkettő az Egyesült Államok korabeli állami és társadalmi rendszerét támogatta.

A gyors gazdasági fejlődés „nagy pénzeket” termelt, ami magával vonta a korrupció növekedését. Sok állami hivatal nagyon jövedelmezőnek bizonyult azok számára, akik odakerültek. Az államapparátus munkája nem volt hatékony. Az egyszerű emberek jogai állandóan sérültek, virágzott a korrupció. Reformokat követelő társadalmi mozgalmak szerveződtek, melyek a demokratizációra irányultak.

A XIX. század végén az amerikai farmerek között tömegmozgalom jött létre a vasúti-, ipari- és kereskedelmi trösztök ellen. Ennek megnyilvánulása volt az 1890-ben elfogadott trösztellenes Sherman-törvény és a Populista (népi) Párt létrehozása. A populisták követeléseik monopóliumellenesek voltak. A vasutat, a távíró- és telefonhálózat államosítását követelték, a termékfölösleg elkobzását, a gazdagok adóinak a növelését. Később ennek a pártnak az alapján alakult meg a progresszívista mozgalom, mely a választási rendszer demokratizálódását, az adók csökkentését, a trösztök kormányzati ellenőrzésének kialakítását akarta elérni. Néhány progresszív aktivista követelte az európai társadalombiztosítási rendszer bevezetését, valamint a 8 órás munkanap elfogadását az Egyesült Államokban.

A progresszívek kiemelkedő vezetője a wisconsini kormányzó, **Robert La Follette** volt, akit később szenátorrá választottak. Államában demokratikus adóreformot hajtott végre, irányítása alá vonta a városi közlekedést és a vasutat.

A XIX. század végétől a demokrata újságokban számos kérdés merült fel a kormányzati tisztviselők megvesztegetéséről, a pénzügyi csalásokról, a nők és a gyermekek kizsákmányolásáról. Valójában a sajtó „negyedik hatalommá” vált az országban, amely befolyásolta a politikai életet és a közvéleményt.

Aktív szerepet játszott az Antiimperialista Liga, amely közel 1 millió tagot számlált. Nagyszabású tüntetéseket szervezett a gyarmati politika ellen.

A polgárháborúban és a rekonstrukció idején elszenvedett vereség ellenére a néhai konföderációk, a Demokrata Párt köré csoportosulva, továbbra

Robert M. La Follette

? Jellemezzétek egy-két mondattal a képen látható történelmi személyiséget!

is megőrizték hatalmukat az USA déli részén. Sikerült olyan törvényeket elfogadtatniuk, amelyek korlátozták a négerek állampolgári jogait. Például a néger választókat speciális adóval sújtották, az írástudatlanoktól megvonták a választójogot. Fokozatosan létrejött Délen a **faji diszkrimináció** rendszere – az állampolgári jogok korlátozása faji alapon. Ez később kiegészült a **faji szegregáció** rendszerével – a fehér és fekete bőrű lakosság különélésével, fejlődésével. Külön iskolákat, boltokat, éttermeket, kávézókat működtettek csak a fehérek számára, külön lakónegyedek jöttek létre számukra. Ez a politika kiváltotta a fekete bőrű lakosság ellenérzését, és harcot indítottak jogaikért. Harcuk a XX. század elején öltött szervezett formát.

A női szervezetek (**szüfrassetek**) választójogot és a nők egyenjogúságát követelték.

A legszervezettebb a munkásmozgalom volt, amely abban különbözött az európai munkásmozgalmaktól, hogy elsősorban gazdasági követeléseik voltak (munkakörülmények javítása, fizetésemelés). A munkások a szakszervezeteket részesítették előnyben. Az USA legnagyobb szakszervezete az Amerikai Munkaföderáció volt, melynek élén Samuel Gompers állt. Ő a munkáltatókkal való együttműködés és az „üzleti unionizmus” híve volt. Gompers úgy vélte, hogy a szakszervezetek feladata nem a politika, nem a társadalom elleni harc, hanem az, hogy együtt működjenek a vállalatulajdonosokkal a termelés szervezésében és védjék a szakszervezeti tagok gazdasági érdekeit.

1886. május 1-én az Egyesült Államok munkásai általános sztrájkba kezdtek 8 órás munkanapot követelve. 1886. május 3-án Chicagóban a rendőrség a tüntetők közé lővetett. Hat munkás életét vesztette. Másnap a munkások a Haymarket squer-en gyűlést szerveztek a rendőri erőszak ellen. A megmozdulás alatt egy ismeretlen elkövető bombát dobott a rendőrök közé (egy rendőr életét vesztette). Válaszul a rendőrség tüzet nyitott. A sztrájk szervezőit letartóztatták, és terrorizmussal vádolták meg őket. A bíróság ezt nem tudta bizonyítani, de az esküdtek mégis a munkásokat találták bűnösnek. Négy munkásvezért felakasztottak. Attól kezdve az amerikai munkások, 1889-től pedig más országok proletariátusa is május 1-jét a munkások szolidaritásának napjaként ünnepli.

A kitartó harc eredményeként, csupán a XX. század első évtizedében, a dolgozók átlagkeresete 23 %-kal nőtt. Növekedett a magas fizetésű munkavállalók száma, különösen az autóiparban és a kohászati ágazatban. Az amerikai munkások átlagbére meghaladta a magasan képzett európai munkavállalók fizetését, amely új bevándorlókat vonzott Európából, majd Ázsiából és Latin-Amerikából. A társadalmi mozgalmak nyomására a republikánusok és a demokraták vezérei megértették a változások szükségességét az országban. A XX. század elején reformok kezdődtek, amelyek lépésről-lépésre

demokratizálták az életet az Egyesült Államokban. Az első fontos lépés a monopóliumok dominanciája elleni küzdelem volt. 1890-ben a kongresszus elfogadta a John Sherman szenátor által javasolt trösztellenes törvényt. J. Sherman törvénye előírta a vállalkozók büntetését, ha egységes árakat próbálnak megállapítani valamely termékre. Így az országban a szabadság valamint a demokrácia szorosan összefüggött a szabad verseny megőrzésével a gazdaságban.

Robbanás az összetűzések során a Haymarket square-en Chicagóban 1886. május 3-án

3 T. Rooseveltt és a „Becsületes játszma” (Square Deal program ford). **Theodore Rooseveltt** (1858–1919) elnök a progresszívek támogatójának kiáltotta ki magát. Miután 1901-ben hatalomra került, számos reformot hajtott végre, amelyek a reformista tevékenységének kezdetét jelentették (a „progresszív korszak”).

T. Rooseveltt fő elgondolása az volt, hogy az államnak a liberalizmustól eltérően szabályoznia kell a gazdasági és munkakapcsolatok fejlődését, nevezetesen: átvenni a trösztök irányítását és a negatív megnyilvánulásait korlátozni – a versenytársak felszámolására való hajlamukat, a monopóliumok létrehozását a piacon, stb. A társadalmi forradalmak veszélyének kiküszöbölése érdekében szükségesnek tartotta a munka és a tőke közötti kapcsolat szabályozását.

1902-ben egy kongresszusi közleményben T. Rooseveltt kijelentette, hogy a kormány készen áll arra, hogy közvetítő legyen a munkások és a vállalkozók között, hogy „becsületes (igazságos) játszmat” folytasson a munkáskérdésben.

T. Rooseveltt első progresszív intézkedése az 1901-es tárgyalás volt a J. Morgan által irányított vasúttársaság ellen (monopólium létesítésével vádolták, ami megakadályozta a szabad kereskedelmet). A bíróság megállapította a cég bűnösségét, és elrendelte, hogy két részre osszák. Ezt követően 25 további pert indítottak a monopóliumok ellen, amelyek T. Roosevelttnek a „trösztök pusztítója” sőt a „forradalmár” hírnevet szereztek.

Folytatva az állami beavatkozás kibővítésének politikáját, T. Rooseveltt 1906-ban a kongresszuson keresztül olyan törvényt vezetett be, amely lehetővé tette a kormány számára a vasúti tarifák ellenőrzését. Ugyanakkor két népszerű törvényt fogadtak el a gyógyszerek és az élelmiszertermékek gyártásának állami ellenőrzés alá vonása, valamint a munkafeltételek ellenőrzése terén.

Theodore Rooseveltt

i

Az ígéretüknek megfelelően, hogy „becsületos politikát” folytatnak majd a munkavállalókkal kapcsolatban, a kormány többször is beavatkozott a sztrájkokba a tüntetők javára.

T. Roosevelt kormányának egy másik tevékenységi területe, amely népszerűvé tette őt, a természetvédelem volt. Az Egyesült Államok akkoriban kezdte felismerni, hogy Amerika természeti kincsei nem korlátlanok, a mértéktelen erdőirtás, a szárazföld és a folyók ipari hulladékkal való szennyezése károsak az ott élő emberekre. T. Roosevelt kezdeményezésére törvényt fogadtak el, amely majdnem ötszörösére növelte a védett földterületek nagyságát. Különleges kormányzati bizottságoknak kellett figyelnie a folyók tisztaságát, a földek gondozását, és gondoskodniuk kellett új erdők telepítéséről is.

Az 1908-as választásokon az Egyesült Államok elnöke a liberális közársasági elnök, William Taft lett, aki folytatta az állami monopóliumok ellenőrzésének fokozására irányuló reformokat.

W. Taft kormánya kiterjesztette az állami ellenőrzést a magántulajdonban lévő vasutak tarifáira, oly módon, ami tiszteletben tartotta a magántulajdon sérthetetlenségét is.

4 W. Wilson „új demokráciája”. Az 1912-es választásokon, az egykori republikánus párt szétszakadásának köszönhetően a demokratikus Woodrow Wilson nyert, aki 1920-ig hivatalban maradt. Számos liberális törvényt („új demokrácia”) fogadtatott el. Elnöksége alatt magas jövedelemadókat határoztak meg, és megváltozott a szenátusi választások rendje. Korábban a szenátorokat az törvényhozó testület nevezte ki, most népszavazás útján választották őket.

Thomas Woodrow Wilson

W. Wilson elnökségének fontos politikai eseménye, az I. Világháború előtt, az egész országra kiterjedő állami nemzeti bankrendszer bevezetése volt. A Federal Reserve System (az Amerikai Egyesült Államok központi banki rendszere) 1913-ban elfogadott törvénye alapján a magánbankok mellett állami bankokat is létrehoztak, ezeknek átnyújtották a főbb banki funkciókat, beleértve a papírpénz kibocsátását. 1914-ben törvényt fogadtak el, a tisztességtelen piaci versenyt alkalmazó vállalatok tulajdonosainak jogi felelőségre vonásáról.

5 Az USA külpolitikája. Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájában két irányzat érvényesült: az **expansionizmus** (terjeszkedés) és az **izolacionizmus** (elszigetelődés). A gazdasági hatalom növekedése külföldi területi terjeszkedést vont maga után.

Az expansionizmus hívei kijelentették, elérkezett az ideje, hogy az USA beavatkozzon a tengeri uralomért folytatott harcba. Az expansionisták

fő ideológusa **Alfred Thayer Mahan** tengerésztiszt volt. Mahan kijelentette, hogy a tengeri hatalom a legfőbb tényező, amely meghatározza az országok sorsát, az életért és a létezés jogáért folytatott harcban. Véleménye szerint annak érdekében, hogy az Egyesült Államok győzedelmeskedjen a többi nemzet felett, csak egyet lehet tenni: létre kell hozni egy erős hadiflottát, új támaszpontokat építeni, kolóniákat elfoglalni, távoli földeket meghódítani és megszerezni az uralmat a tengeren.

A XIX. század végétől az Egyesült Államok vezetői hozzákezdtek Mahon eszméinek megvalósításához. 1898-ban az USA háborút indított Spanyolország ellen, amely egy gyarmatosítás elleni felkelést fojtott el Kubában. A háború ürügyéül az amerikai „USS Maine” nevű cirkálón történt robbanás szolgált, Havanna kikötőjében. Az amerikai flotta Kuba és a Fülöp-szigetek partjainál szétzúzta a spanyol hajórajt. Spanyolország kénytelen volt békét kötni.

A békeszerződés értelmében Kuba független lett. Az USA megkapta Puerto Ricót a Karib-tengeren, a Csendes-óceánon a Fülöp-szigeteket, Guam-szigetét, később pedig Szamoát és Hawaiiit.

T. Rooseveltnél folytatva a „**nagy bot ideológiának**” (angolul Big stick) nevezett expanzív politikát. Gyakorlati formája a Kubával és Kolumbiával szembeni fellépés volt.

1902-ben az Egyesült Államok alkotmánymódosítást terjesztett ki Kubára, miszerint az Egyesült Államok hozzájárulása nélkül tilos más államokkal szerződéseket kötnie. Lehetővé tette, hogy az USA a szigeten amerikai támaszpontokat hozzon létre és katonákat állomásoztasson ott.

1903-ban az Egyesült Államok felajánlotta Kolumbiának a Panamacsatorna megépítésének projektjét, de az visszautasította. Ekkor az USA a függetlenségükért harcoló panamaiak mellé állt, akik kihirdették a Panamai Köztársaságot. Egy speciálisan kijelölt területen, amerikai katonák védelme alatt megépült a 81 km hosszú csatorna. A „nagy bot” politika elégedetlenséget okozott Latin-Amerika országaiban.

W. Taft amerikai elnök bevezette a „**dollárdiplomáciát**” – egy álcázott módja a gazdasági expanciónak. A jövőben a dollárdiplomácia szorosban összefonódott a „nagy bot” politikájával. A legjobban a latin-amerikai országok érezték meg ezek hatását.

Robbanás a „USS Maine” nevű páncélosított cirkálón 1898. február 15-én

! Következtetések

- ▶ A XIX. század végén az Egyesült Államok a világ vezető ipari országává vált, katonai és gazdasági erejének a növekedése lehetővé tette számára, hogy aktív külpolitikát folytasson. Az Egyesült Államok gyakorlatilag gyarmattá változtatta Kubát, a Fülöp-szigeteket, Puerto Rico-t, stb.

- Az amerikai belpolitika fő iránya a XIX. század végén – a XX. század elején a monopóliumok és a korrupció ellen küzdelem, a lakosság életszínvonalának növelése és szociális védelme lett. T. Roosevelttel, W. Taft és W. Wilson elnökök reformtörekvéseinek köszönhetően képesek voltak létrehozni a gazdasági és társadalmi folyamatok állami szabályozását, anélkül, hogy megsértették volna a magántulajdon jogát.

Kérdések és feladatok

1. Melyek voltak az amerikai gazdasági fejlődés jellemzői a XIX. század utolsó negyedében – XX. század elején? **2.** Mi volt J. Sherman törvénye? Mikor fogadták el? **3.** Nevezétek meg az Egyesült Államok kétpártrendszerének alapját képező pártokat! **4.** Milyen két fő irány jelent meg az amerikai külpolitikában? **5.** Milyen területeket szerzett meg USA a Spanyolország elleni háború következtében?

6. Melyek voltak az USA gyors gazdasági fejlődésének fő tényezői a XIX. század utolsó negyedében – a XX. század elején? **7.** Határozzátok meg a közvélemény és az amerikai kormány küzdelmének okait a monopóliumok ellen! **8.** Mi a „nagy bot” és a „dollárdiplomácia” politikája?

9. Készítsetek részletes vázlatot „Az amerikai külpolitika” címmel! **10.** Készítsetek táblázatot a füzeteketekbe „Az amerikai elnökök belpolitikája a XX. század elején” címmel!

Elnökök	T. Roosevelttel, W. Taft	W. Wilson
Elnökségének ideje		
Politikai hovatartozása (párt)		
Belpolitikája		

11. Miért nem számolták fel teljesen a monopóliumokat az ellenük való küzdelem során? Készítsetek egy rövid összefoglalót erről a kérdésről!

21. Az Orosz Birodalom

1. Melyek voltak az Orosz Birodalom gazdasági, politikai és társadalmi életének fő jellemzői a XIX. század első felében? **2.** Milyen háborúkat folytatott Oroszország a XIX. század első felében? **3.** Miért hívták Oroszországot „Európa csendőrének”?

A XIX. század 60–70-es éveinek reformjai. A krími háborúban elszenvedett vereség ráébresztette II. Sándort a jobbágyrendszer eltörlésének szükségességére. Az akkori Oroszország volt az egyetlen olyan európai állam, ahol kényszermunkát alkalmaztak. A jobbágyrendszer további fennmaradása az Orosz Birodalmat végérvényesen másodrangú állammá változtatta volna.

Az orosz társadalom fokozatosan ráébredt a jobbágyrendszer eltörlésének szükségességére, de ennek megvalósítása komoly vitákat váltott ki a társadalomban.

A jobbágyrendszert az Orosz Birodalom területén az **1861. február 19-ei kiáltvány** alapján szüntették meg, melyet aznap írt alá II. Sándor. Ugyanekkor adta ki a „*Rendelkezéseket*” is hozzá, mely a reform gyakorlati magvalósításával foglalkozott és 17 okmányból állt. A kiáltvány alapján a jobbágyok szabadokká váltak és egy sor állampolgári joghoz jutottak: joguk lett házasságot kötni, kereskedelmi és ipari vállalatot nyitni, vagyoni szerződéseket kötni, stb. A rendelkezések meghatározták a reform részleteinek kérdéseit: az osztásföld nagyságát, a kötelezettségeket, az örökváltás megvalósításának formáját stb. A földkivásárlás határidejét pontosan nem határozták meg, feltételei viszont a következők voltak: a paraszti birtok árának 75–80 %-át az állam fizette ki a földesúrnak pénzben vagy értékpapírban, a többit maga a paraszt. Az állam által kifizetett pénzösszeget a parasztnak 49 év alatt kellett visszafizetni, évi 6 %-os kamattal. Összesen a parasztnak 1,5 milliárd rubelt fizettek vissza (a föld piaci értéke körülbelül 500 millió rubel volt).

Annak ellenére, hogy az 1861-es reform után továbbra is megmaradtak a nagy földesúri birtokok, a reform eltüntette az akadályokat az ország gyors gazdasági fejlődése elől. A falvakban megjelentek a gazdag parasztnak és a falusi szegények. Ennek köszönhetően az orosz gyárak és üzemek olcsó munkaerőforráshoz jutottak. A reform elősegítette a belső piac növekedését, ami viszont ösztönzőleg hatott az ipari termelés fejlődésére.

A hatalom által végrehajtott 1861-es jobbágyreform és a 60–70-es évek reformjai elkésett modernizációs jellegűek voltak, melyeket a kormány a törvényi körülmények miatt hajtott végre.

Az 1864-es **önkormányzati reform** értelmében a kormányzóságokban és a járásokban választott önkormányzati szervek (zemsztvók) jöttek létre. A zemsztvók rendelkező (járási és kormányzósági gyűlések), illetve végrehajtó szervekből (járási és kormányzósági hivatalok) álltak. A zemsztvók képviselőit a földbirtokosok és parasztnak közül választották. A zemsztvók tevékenysége a helyi jellegű gazdasági kérdésekre korlátozódott: utak javítása, kórházak, iskolák építése, az állatorvosi és mezőgazdasági szolgálatok megszervezése stb. Ennek ellenére létrejöttük hatalmas jelentőséggel bírt. Az Orosz Birodalomban önkormányzati szervezetek jöttek létre, melyek a helyi közösségek ügyeivel foglalkoztak.

Parasztmozdulás

? Miért háborította fel a parasztnak az 1861-es reform?

A kerületi bíróság folyosóján. Nyikolaj Kaszarkin festménye, 1897

A zemsztvo példájára 1870-ben **városi reformot** hajtottak végre. A városokban létrejöttek a városi önkormányzat szervei, a dumák, melyek vagyoni cenzus alapján alakultak. A dumák végrehajtó testületeket – városi önkormányzatokat hoztak létre. A városi önkormányzat városrendezéssel, egészségvédelemmel és a közoktatással stb. foglalkozott.

Az 1864-ben végrehajtott **bírósági reform** következtében megszűntek a reform előtt működő rendi (minden rend számára külön működő), titkos (a bírósági tárgyalások zárt ajtók mögött zajlottak, a vádlottaknak nem volt ügyvédje) bíróságok. Az új bírósági szabályzatok meghirdették a bíróságok függetlenségét

a közigazgatástól. Minden rend számára egységes nyilvános bíróságok alakultak. Az üléseken részt vehettek a nézők és a sajtó is. Versenyzetető tárgyalásokat vezettek be: a vádat az ügyész, a védelmet az ügyvéd képviselte. A bűnügyeket az esküdtek részvételével tárgyalták, akik (a bérmunkások és a szolgákon kívül) a társadalom valamennyi rétegét képviselték. Az esküdtek megállapították a vádlottak bűnösségét, a bíróság elnöke és két bírása pedig meghozta az ítéletet. Azonban ezzel együtt megmaradtak a parasztok számára a járásbíróságok, hadbírók és egyházi bíróságok. A tisztviselők hatásköre korlátozva volt. A bírósági reform a birodalmi bíráskodást az európai bíróságok szintjére kívánta emelni.

1860-ban **pénzügyi reformot** hajtottak végre, melynek alapján létrejött az Állami Bank és a Pénzügyminisztérium, amely a bevételek és kiadások egyedüli intézője lett. A reform pozitív hatással volt az Orosz Birodalom pénzügyeire.

Az 1864-es **közoktatási reform** értelmében bevezették az ingyenes elemi oktatás egységes rendszerét. Minden rend képviselője jogot kapott a gimnáziumi, középiskolai oktatáshoz. Azonban a középiskolák és felsőfokú intézmények fizetettek voltak. Megkezdődött a nők felsőfokú képzése a számukra szervezett felsőfokú tanfolyamokon. A reform jelentősége abban nyilvánult meg, hogy megszüntette az oktatás rendi jellegét.

1865-ben **cenzúra-reformot** hajtottak végre, amely megszüntette a kisebb terjedelmű eredeti művek, fordítások, és tudományos kiadványok előzetes központi ellenőrzését.

1862-ben kezdetét vette a **hadügyi reform**. Az országot 16 katonai körzetre osztották és átszervezték a központi katonai irányítást. 1874-ben bevezették az általános hadkötelezettséget. Megkezdődött az orosz hadsereg új fegyverekkel való felszerelése. A megvalósított intézkedések következtében nőtt az orosz hadsereg harcképessége és a katonai szolgálat is rendtől független lett.

2 Oroszország fejlődésének sajátosságai a reformok utáni időszakban. Az 1860-as évek reformjai megteremtették a feltételeket a kapitalista viszonyok gyors fejlődéséhez Oroszországban, ami pedig az iparosodás előfeltételeit teremtette meg.

Oroszország továbbra is agrárország maradt. A kapitalista viszonyok fejlődése a mezőgazdaságban porosz úton haladt – a földesúri gazdaságok áttértek a tőkés árutermelésre. Ez biztosította a kapitalista viszonyok kialakulását az elégtelen eredeti tőkefelhalmozás mellett is. A paraszti reform rablójellege egyrészt az eredeti tőkefelhalmozás szerepét játszotta, másrészt pedig olcsó munkaerővel látta el az ipart.

Azonban ennek a folyamatnak több akadályozó tényezője is volt. Továbbra is megmaradt a faluközösség, amely fékezte a vagyoni rétegződés folyamatát. Emellett Oroszország a demográfiai robbanás időszakát élte, a XIX. század végéig a népesség száma megduplázódott. Az éppen csak alakulató ipar képtelen volt a nagy tömegeket munkával ellátni. A kapitalizmus fejlődése a paraszti kizsákmányolás hűbéri módszereinek (ledolgozásos rendszer, részes rendszer) továbbélése mellett zajlott, sőt tovább éltek a gazdálkodás patriarchális módjai is. Ennek ellenére Oroszország folyamatosan növelte a mezőgazdasági termelést és a termékek exportját.

A vezető nagyhatalmak közül Oroszországban fejeződött be legkésőbb az ipari forradalom a XIX. század 80–90-es éveiben. Ez a folyamat egyidejűleg ment végbe az iparosítással, amely elősegítette a termelés nagyfokú koncentrációját és gyors ütemű fejlődését. A vállalkozók 5 %-ánál dolgozott a bér munkások 54 %-a. Az iparosítás kezdetén a közvetlen állami beavatkozás jellemezte a gazdasági folyamatokat. Mindez a vasútépítkezéseknél, és a nehézipar, főleg a vaskohászat és a gépgyártás állami finanszírozásában nyilvánult meg. Nagy szerepet játszott még az iparosításban a külföldi tőke. Emellett a cári kormány nagylelkűen használta a külföldi hiteleket is.

Az ipar egyenlőtlenül fejlődött az ország különböző területein. Leggyorsabban az ukrán földek (Donyec-medence, Dél-Ukrajna), Lengyelország, a Baltikum, Pétervár és Moszkva fejlődött.

Vásár. Borisz Kusztoyjjev festménye, 1909

1866 és 1903 között a vállalatok száma 3-ról 9 ezerre nőtt. A nyersvasgyártás 1902-re 2,6 millió tonnára nőtt (1867-ben csupán 270 ezer tonna volt). A szénbányászat elérte a 16,4 millió tonnát (1867-ben 2,6 millió tonna volt).

Gyorsan fejlődött a vasútépítés. A vasutak hossza 1861-ben 1,5 ezer km. volt, a század végére 52 ezer kilométerre nőtt.

Az elért sikerek ellenére az ipari termékek részaránya elmaradt a mezőgazdasági termékektől.

A kapitalizmus fejlődése következtében kiéleződött az ellentét a társadalomban az új gazdasági viszonyok és a régi politikai rendszer között. Az összes új probléma ráarakódott a régiekre: a parasztok és földesurak közötti ellentétek, a leigázott népek nemzeti harca. Ez a helyzet nagy szociális feszültségekhez vezetett 1861 és 1917 között.

A Harkovi gőzmozdony és mechanikai üzem reklám plakátja

Oroszország gazdasági fejlődését negatívan befolyásolta az 1899–1903 közötti pénzügyi és gazdasági világválság. A külföldi befektetések beáramlása azonnal csökkent. A tőkehiány a termelés koncentrációját és a monopóliumok megjelenését eredményezte Oroszországban: Prodamet, Prodva-gon, Prodparovoz és mások. 1899 és 1908 között a vállalkozások száma a negyedére csökkent, a termelés pedig megduplázódott. A monopóliumok meghatározó típusai kartellek és szindikátusok voltak. Az egyetlen teljesen monopolizált ipar az olajtermelés volt. A válság idején nyilvánvalóvá vált az orosz ipari fejlődés másik jellemzője: az iparosodási és a monopóliumi folyamatok megjelenésének, a felvirágzás időszakainak és a szabad verseny korlátozásának időbeli egybeesése.

A gyors monopolizáció ellenére az orosz ipar jelentős része kézműves termelés volt, amely közel 4 millió embert foglalkoztatott. Oroszország az ipari társadalom kialakulásának kezdeti szakaszában volt.

Az új folyamatok az ipari korszak társadalmi struktúrájának kialakulását eredményezték. Formálisan az orosz társadalom rendekből állt. A rendek adófizető (paraszt, városlakó) és nem adózó csoportokra (nemes, pap) oszlottak. A kapitalizmus fejlődése új társadalmi rétegek – vállalkozók (iparosok, bankárok) és bér-munkások (proletariátus) – létrejöttét eredményezte.

Az orosz üzleti körök sajátossága az állami bürokráciával és a külföldi tőkével való kapcsolatuk volt. Az ország lakosságának 77 %-át a parasztok tették ki.

Legnehezebb helyzetben a bérmunkások voltak (14 millió fő), akiknek egyetlen létfenntartó eszközük az alacsony jövedelmük volt. Nehéz körülmények között dolgoztak. Csak 1879-ben vezették be a 11,5 órás munkanapot, bár a 13–14 órás munkanapok továbbra is megszokott jelenségnek számítottak. Sokszor kellett a fizetések felét büntetésként befizetni. Tilos volt a szakszervezetek alapítása. A munkavállalókat jelentősen kizsákmányolták. A munkások által megtermelt rubelből a gyártulajdonos 68–96 kopejkát vett el magának. Széles körben elterjedt volt a gyermekmunka (8–10 éves kortól) és a női munka, amiért kétszer kevesebbet fizettek, mint az azonos teljesítményű férfimunkáért.

3 Szociális mozgalmak. A narodnyikok. A hatalom reformjait a társadalom nagyobb része pozitívan fogadta. Azonban a földkérdés megoldatlansága és a demokratikus szabadságjogok hiánya az elégedetlenség növekedéséhez vezetett a társadalom különböző rétegeinek képviselői között.

Az ellenzék élén értelmiségiek és diákok voltak, akikhez ebben az időben aktívan csatlakoztak a különböző társadalmi csoportok képviselői. Az ifjúság, elsősorban a diákok köreiből terjedni kezdett az a radikális-demokrata nézet, hogy a társadalmi-politikai élet problémáit népfelkelés útján kell megoldani. Ennek az irányzatnak volt az ideológusa Nyikolaj Csernyisevszkij, Nyikolaj Dobroljubov és Alekszander Herzen.

Az 1860-as években a radikális értelmiség titkos kormányellenes szervezeteket hozott létre: „Föld és szabadság” (1862–1864), Nyikolaj Isutin köre, „Népi bosszú” (1869) Szergej Nyecsajev irányításával. Az uralom megtorló politikájára válaszul D. Karakozov forradalmár 1866-ban sikertelen merényletet követett el a cár ellen.

A XIX. század 60–70-es éveinek fordulóján kialakult a forradalmi **narodnyik** ideológia. Radikális-demokrata mozgalom volt, amely a nyugat-európai szocialista eszmék alapján kidolgozta saját elméletét Oroszország szocializmusra való áttéréséről.

A parasztságra úgy tekintettek, mint annak a forradalomnak a mozgatórugójára, amely végül elvezet a szocializmushoz. Ellenségesen viszonyultak a kapitalizmushoz és tagadták a 60–70-es évek reformjainak pozitív jellegét.

1874-től felvilágosító munkába kezdtek a parasztok között, megszervezték a „nép közé járás” mozgalomát. Azonban a parasztok nem nagyon értették a narodnyikok elméleti elgondolásait, és sokszor feljelentették őket a rendőrségen. Akkor a narodnyikok illegálisba vonultak. 1876 végén titkos, konspiratív szervezetet hoztak létre „Föld és szabadság” néven, amely követelte a föld szétosztását a parasztok között, a megváltási összegek és adók megszüntetését. A paraszti forradalom eszméjének a népszerűsítése céljából a narodnyikok falusi tanítókként, orvosokként letelepedtek

I. Egy propagandista letartóztatása.
Ilya Repin festménye, 1892

II. Sándor orosz cár meggyilkolása narodnyik terroristák által 1881. március 1-én

közvetlenül a falvakban. Azonban a rendőrség ezt a narodnyik mozgalmat is megghiúsította.

Mivel elvesztették hitüket, hogy a parasztság képes fellázadni az önkényuralom ellen, a narodnyikok új taktikához folyamodtak, a terrorhoz. Vera Zaszulics Fjodor Trepov kormányzóra leadott lövése 1878-ban merényletek hullámát indította el a cári hivatalnokok legf. első képviselői ellen, sőt a cár ellen is. Azonban nem mindenki osztotta a terrorista módszerek szükségességének a nézeteit. 1879-ben a „Föld és szabadság” két önálló szervezetre bomlott – „Népakarat” és „Általános földfelosztás” (Csornij Peregyel) néven.

A Népakarat katonai-terrorista csoportosulássá vált, amely halálra ítélte II. Sándor cárt, az ítéletet 1881. március 1-én végre is hajtották.

III. Sándor fogadja a faluközösségek vezetőit.
Ilya Repin festménye, 1884

Az Általános földfelosztás tagjai továbbra is a Föld és szabadság elvei mellett maradtak. A cár meggyilkolása semmin sem változtatott, csak rosszabbodott a helyzet az országban. A következő cár, III. Sándor ellenreformokat hajtott végre, még azokat a jelentéktelen demokratikus intézkedéseket is korlátozták, amelyeket II. Sándor bevezetett. Többek között felszámolták a bíróságok önállóságát.

A narodnyikok tehát nem érték el céljaikat, de létrehozták az alapjait annak a forradalmi harcnak, amely később a cárizmus bukásához vezetett Oroszországban.

4 A munkásmozgalom. A marxizmus elterjedése. A gazdasági növekedés időszakában a narodnyik mozgalom mellett szükség volt a munkások jogainak védelmére is. A harc legelterjedtebb módszere a sztrájk volt.

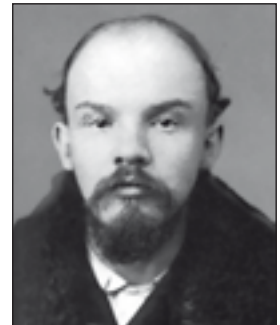
Az XIX. század 70–90-es éveiben azok a sztrájkok voltak a legelterjedtebbek, melyek a munkások gazdasági helyzetének romlása következtében robbantak ki. Ennek tipikus példájául szolgált az 1885-ben szervezett morozovi sztrájk. 1897-ben a munkások kiharcolták a gyári (üzemei) törvénykezések bevezetését. Ebben az időszakban alakultak meg az első munkásszervezetek Odesszában, Péterváron és más városokban.

A XX. század elején a munkásmozgalom új szakaszba lépett – harcot kezdett a politikai jogaiért. A munkások első szervezett politikai megmozdulása 1901. május 1-én, a szentpétervári Obukhiv-üzemben zajlott. A dolgozók elfoglalták az üzemet, ellenálltak a rendőrségnek és a katonáknak. 1903 nyarán az Orosz Birodalom déli részén Odesszától Bakuig egy politikai sztrájk söpört végig, amelyben 200 ezer ember vett részt. Tehát a munkásmozgalom rövid idő alatt befolyásos, független politikai erővé vált.

A narodnyik mozgalom krízise és a munkásmozgalom kibontakozása a marxizmus megjelenéséhez vezetett Oroszországban. Az első marxista szervezetet „A munka felszabadítása csoport” néven 1883-ban hozták létre Genfben orosz forradalmárok, akik elutasították a narodnyikok (G. Plehanov, P. Akszelrod, L. Dejcs, V. Zaszulics) ideológiáját. A csoport tagjai feladatuknak tekintették a szociáldemokrata mozgalom fejlődési feltételeinek előkészítését Oroszországban. Lefordították és terjesztették a nép között Marx és Engels egyes műveit.

A XIX. század 80-as éveiben a nagy ipari és politikai központokban marxista csoportok jöttek létre. 1895 őszén közel 20 pétervári szociáldemokrata csoport egyesült V. Uljanov (Lenin) vezetésével a „Harci szövetség a munkásosztály felszabadításáért” szervezetbe. 1897 márciusában hasonló szervezetet hoztak létre a kijevi szociáldemokraták. 1898. március elején a csoportok képviselői illegálisan összegyűltek Minszkben és megalapították az **Orosz Szociáldemokrata Munkáspártot (OSZDMP)**.

A XX. század elején. V. Lenin és Y. Martov munkájának köszönhetően újjáéledt az OSZDMP. 1903 júliusában és augusztusában került sor az OSZDMP II. Kongresszusára. Mindazonáltal a kongresszuson folytatott megbeszélések során alapvető nézeti különbségek mutatkoztak a párt szervezeti felépítésével és a program egyes elméleti rendelkezéseivel kapcsolatban, amelyek az orosz fejlődés sajátosságaira vonatkoztak. V. Lenin ragaszkodott ahhoz, hogy „új típusú” pártot alakítson ki, „vasfegyelemmel”, amely „hivatásos forradalmárokból” áll. Támogatta a szocialista forradalom megvalósításának tervét Oroszországban. Idővel a támogatóit *bolszevikoknak* kezdték nevezni. Velük szemben álltak a *mensevikek*, akik a harc parlamenti formáit támogatták, nem a fegyveres felkelést. Úgy vélték, hogy a forradalom vezető ereje a liberális burzsoázia,

Vlagyimir Uljanov
(Lenin)

nem pedig a proletariátus kell, hogy legyen. A mensevikek azt vallották, hogy még nem érkezett el a szocialista forradalom ideje és az oroszországi szocializmus megépítése most még lehetetlen. Idővel a két frakció közötti nézeteltérések olyan mértékben elmélyültek, hogy két párt alakult ki: az OSZDMP(b) és az OSZDMP(m).

5 Kül- és gyarmati politika. A krími háborúban elszenvedett vereség miatt Oroszország elveszítette nagyhatalmi státuszát. Ezért az orosz külpolitika legfőbb feladata a XIX. század 60-as éveiben az 1856-os párizsi cikkelyek érvénytelenítése volt. Alekszander Gorcsakov külügyminiszter óvatos és okos politikájának köszönhetően, kihasználva az európai országok közötti ellentéteket, sikerült kivezetnie az országot a diplomáciai elszigetelődésből és megerősíteni befolyását a Balkánon.

Az orosz külpolitika másik feladata Oroszország további területi terjeszkedésének biztosítása és érdekszférájának a kiszélesítése volt. A krími háborúban elszenvedett vereség egy rövid időre lefékezte az orosz terjeszkedést a Balkánon, azonban lehetőséget biztosított Oroszország számára, hogy figyelmét Közép-Ázsia és a Távol-Kelet meghódítására összpontosítsa.

A Távol-Keleten való megjelenés összeütközéshez vezetett Kínával. A feszültségek feloldására 1858-ban és 1860-ban megállapodtak arról, hogy az Amur-mellék és a „Tengermellék” Oroszországhoz kerül. 1875-ben Japán szerződésben ismerte el Oroszország jogát a Szahalin szigetre, míg Oroszország Japánét a Kurill-szigetekre.

Távol-Kelet orosz meghódításának új korszaka a XIX. század 90-es éveiben kezdődött. 1891-ben megkezdődött a Transzszibériai vasútvonal építése. Ez lehetőséget adott Oroszország számára, hogy aktívabban beavatkozhasson Tuva, Külső-Mongólia, Mandzsúria ügyeibe. Oroszországnak sikerült megszereznie a Kínai keleti vasútvonal építésének jogát Csitától Mandzsúrián át Vlagyivosztokig és 25 évre bérbe venni a Liaotung-félszigetet Port Arthurral együtt. 1899–1901-ben, más nagyhatalmakkal együtt Oroszország aktívan részt vett a „boxer” lázadás elfojtásában, Kínában.

A Kínába való behatolás Japán és Anglia nemtetszését váltotta ki, ami végül az 1904–1905-ös orosz-japán háborúhoz vezetett. Oroszországnak azonban sikerült megőriznie befolyását a térségben: elérte Külső-Mongólia Kínától való elszakadását és gyarmatosította azt (1912).

1864–1884 között Oroszország harcot folytatott Kokandi és a Hivai Kánság megszerzéséért, illetve a Buharai Emirátusért valamint a kazahsztáni földekért. Azonban Oroszország közép-ázsiai terjeszkedése keresztezte Anglia érdekeit. Az orosz terjeszkedés eredményeként a XIX. század második felében Oroszországhoz kerültek Közép-Ázsia nagy területei a Kaszpi-tengertől a Tien-San hegységéig, az Aral-tótól Afganisztán határáig. Ezenkívül a XIX. század végén – a XX. század elején Oroszország irányítása alá vonta Észak-Íránt, amelyet korábban érdekszférákra osztottak Nagy-Britanniával.

A XIX század 70-es éveiben az orosz területi terjeszkedés új korszaka kezdődött a Balkánon és a Kaukázusban, ami az 1877–1878-as orosz-török háborúhoz vezetett. Oroszország magához csatolta Kaukázus jelentős részét és megerősítette befolyását a Balkánon. Törökország elismerte Románia, Szerbia, Montenegró függetlenségét és autonómiát adott Bulgáriának. Azonban Oroszország nem tudta teljes mértékben felhasználni győzelme eredményeit az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország miatt (berlini kongresszus, 1878).

Nagyhatalmi státuszát felújítva, a XIX. század végén Oroszország nem maradhatott távol a többi nagyhatalom között kialakuló konfliktusoktól. A Hármas Szövetség – Németország, Ausztria-Magyarország, Itália szerette volna megnyerni Oroszország támogatását vagy legalábbis semlegességét. Franciaország viszont Oroszországot tartotta az egyetlen olyan erőnek, amely képes megfékezni Németországot. Végül is Oroszország Franciaországgal (1891–1893) és Angliával (1907) kötött szövetséget.

Oroszország azért döntött az utóbbi országokkal kötendő szövetség mellett, mert nem akarta Németország túlzott megerősödését, azon területek megszerzésére vágyott, amelyeket a németeknek nem sikerült elfoglalnia és függött a francia, illetve angol kölcsönöktől és tőkéktől.

6 **Az 1905–1907-es orosz forradalom előfeltételei és okai.** A XX. század elejét az orosz önkényuralom válsága jellemezte. Az elhúzódó gazdasági válság (1899–1903) és az orosz-japán háború (1904–1905) veresége aláásta a hatalom tekintélyét. A megoldatlan agrárkérdés, a munkavállalók szörnyű munkakörülményei, a demokratikus szabadságok hiánya, az üzleti körök vágya az állami irányításban való részvételre, valamint a nem orosz népek nemzeti elnyomása alapja volt a nép elégedetlenségének. Az országot zavargások lepték el, amelyek legtöbbször demonstrációk, sztrájkot formájában nyilvánultak meg és többnyire politikai jellegűek voltak.

A forradalom kezdete az 1905. január 3-án megkezdett Putilovszkij gyár munkásainak sztrájkja volt Péterváron. A város munkásainak akkori szakszervezete – „Az orosz gyári munkások gyűlése” (vezető – Georgij Gapon pap) – elhatározta, hogy petíciót küld a cárnak, melyet 150 ezer ember írta alá.

1905. január 9-én, vasárnap, Pétervár lakói, G. Gapon vezetésével, ünnepi öltözékben a Téli Palota elé vonultak, ahol puskákból lőttek rájuk. Több mint ezer halott és 5 ezer sebesült – ez volt a „véres vasárnap”

A háború apoteózisa. Vaszilij Verescsagin festménye, 1871

? Mit akart megmutatni a festő ezzel a képpel?

„Véres vasárnap” 1905. január 9.

? Készítsetek a kép alapján egy elbeszélést „Véres vasárnap” címmel!

7 A forradalom eseményei. Kezdetben a tiltakozás fő formája a sztrájk volt. 1905 nyarától kezdve a sztrájkolók a „Le az önkényuralommal” jelszóval tiltakoztak.

A forradalmi küzdelem a forradalom kormányának – a **munkás megbízottak tanácsának** – létrehozásához vezetett. Ezt követően a parasztok is csatlakoztak a munkássztrájkokhoz. A birodalom európai megyéinek ötödét ellepte a parasztok felkelése.

A munkások és a parasztok forradalmi cselekedeteinek hatására a cár utolsó támasza – hadsereg is megingott. A hadsereg első felkelése a „**Patyomkin Tavricseszkij herceg**” páncélhajón történt.

A forradalom fejlődése és nagysága arra kényszerítette az uralkodót, hogy engedményeket tegyen. II. Miklós **1905. október 17-én** manifesztumot (kiáltványt) irt alá, mellyel polgári szabadságjogokat adományozott a népnek – a személy sérthetetlenségét, a lelkiismeret-, a sajtó-, a gyülekezés- és szakszervezetek létrehozásának szabadságát. Kihirdette az Állami Duma (Parlament) összehívását.

A „Patyomkin Tavricseszkij herceg” páncélhajó

eredménye, amely elpusztította a cárban való hitet. A pétervári események országos tiltakozásokat váltottak ki és végül forradalmat eredményeztek.

A forradalom nemzeti feladata az volt, hogy alkotmányos-demokratikus rendszert alakítson ki Oroszországban az önkényuralom megszüntetésével, a közélet demokratizálásával, a nemzeti kérdés megoldásával, a népek nemzeti önrendelkezési jogának megvalósításával. Azonban a legfontosabb dolog az agrárkérdés volt – a földesúri birtokok felszámolása, az 1861-es földvásárlási kifizetések eltörlése.

Forradalmi változásokat akart a társadalom minden rétege. Mindazonáltal mind-egyiknek saját céljai voltak.

i

A manifesztumnak két pozitív eredménye volt az önkényuralomra nézve. Először is megnyerte a pénzügyi körök elkötelezettségét, amelytől függtek a francia, a brit és a német kormányok által nyújtott hitelek.

Ők a manifesztumban garanciát véltek látni arra, hogy Oroszország kormánya át fog térni az alkotmányos formára és a

parlamentarizmusra. Másodszor, pedig a nyilvánosság következtében végleg befejeződött az orosz ellenzék két részre szakadása. A mérsékelt szárny követői vagy nyíltan támogatták a kiáltványt, vagy óvatosan álltak hozzá, de úgy gondolták, hogy a forradalom fő kérdése már megoldódott. A radikális szárny – a szocialista forradalmárok és a szociáldemokraták – nem elégedtek meg az önkényuralommal. A cár később kihasználta ezt a megosztottságot, és nem teljesítette ígéreteinek többségét.

A nyilvánosság nem tudta lecsillapítani a társadalmi feszültséget, a tömegek forradalmi hangulata tovább nőtt. Hirtelen felélenkültek a parasztmozgalmak is. A lázadók elleni küzdelem érdekében a cári kormányzat rendszeresen katonai egységeket vetett be és rendkívüli állapotot hirdetett ki.

A szabadság szelleme behatolt a laktanyákba is. 1905 őszén 195 tömeges katonai és tengerész forradalmi tüntetés volt; néhány ezek közül felkeléssé nőtt, például Kronstadtban (október 26–27.) és Szevasztopolban (november 11–16.). A forradalom kulcsfontosságú eseménye volt az **1905. december 7-én** Moszkvában kezdődött fegyveres felkelés. Szervezői a bolsevikok voltak. A felkelés elfojtására reguláris katonai egységeket irányítottak oda. A katonai csapatok december 15–18- között szétverték a lázadókat. Moszkván kívül felkelés tört ki Jekatyerinoszlavban (ma Dnyipro városa), Harkovban, a Donyec-medencében és Novorosszijszkben, de ott is elfojtották őket.

A decemberi fegyveres felkelés leverése után a forradalom erői gyengültek, és a cári kormány ellentámadásba ment át, politikai reakció formájában: korlátozták a szólásszabadságot, tömeges letartóztatások folytak.

8 **Az I. és a II. Állami Duma tevékenysége. A forradalom vége.** A forradalom eseményei során elkezdődtek a választások az Állami Dumába. A választási törvény értelmében 25 millió polgár kapott választási jogot. A választások többszintűek voltak, a szavazók jogai pedig korlátozottak.

A Dumának volt törvényhozói joga és jóváhagyhatta a költségvetést. Az I. Állami Duma 1906 áprilisában ült össze. A képviselők legtöbbször az alkotmányos demokratákhoz – a **kadetokhoz** (a liberálisok pártja) tartozott. A Duma létezésének második hetében feszült kapcsolat alakult ki köztük és a kormány között, követelték a kormány lemondását, mely egyszerűen bojkottálta a Dumát. 1906. július 9-én a cár feloszlatta a Dumát, és új választásokat hirdetett ki. Hamarosan megalakult az új kormány P. Sztolipin vezetésével.

Barikádok a Presznyán 1905-ben. Ivan Vladimirov festménye, 1918

? A képet felhasználva készítsenek elbeszélést a munkások harcáról a cári hadsereg és a rendőrség ellen a decemberi felkelés során!

Az Állami Duma ülésezése

A II. Állami Duma (1907. február 20. – június 3.) még radikálisabb lett, mint az első. Két kérdés váltott ki intenzív vitát a Dumában: az agrárkérdés és a forradalmárok elleni intézkedések végrehajtása. A cár ismét elhatározta, hogy feloszlatja az „engedetlen” Dumát. Ennek formális oka az 55 szociáldemokrata képviselő ellen, hamis vádak alapján folytatott eljárás volt.

1907. június 3-án puccs előkészítésének vádjával letartóztatták és őket, és kikiáltották a Duma feloszlását, valamint a választási törvény megváltoztatását. Ezt a napot tartják az el-

ső orosz forradalom végének.

A forradalom vereségének okai az egység és a szervezett demokratikus ellenzéki erők hiánya volt. Nem volt aktív támogatásuk a hadsereg részéről, a cári kormány pedig fegyvereket és pénzbeli segítséget kapott külföldről. A forradalom veresége bebizonyította az ellenzéknek, hogy milyen fontos az egységes küzdelem a cári hatalom ellen folytatott harcban. Az uralkodó körök számára nyilvánvaló lett, hogy széles körű gazdasági és politikai reformokra és ellenforradalmi tevékenységre van szükség.

Az 1905–1907-es orosz demokratikus forradalom nem oldotta meg az ország fejlődésének fő ellentmondásait. A forradalom az ellenzéki erők legyőzésével ért véget, azonban arra ösztönözte a kormányt, hogy reformokat hajtson végre. Oroszország társadalmi-politikai életének és az Orosz Birodalom népeinek nemzeti felszabadító mozgalmának felélénkülését okozta.

9 **Politikai reakció Oroszországban.** 1907. június 3-án II. Miklós orosz cár választási törvényt hozott, amely eltörölte a forradalom által kiharcolt politikai változásokat. A törvény szerint a földesurak alkották a választók majdnem felét, a parasztok pedig körülbelül a negyedét. Legjobban a munkások választási jogait nyirbálták meg. Csak néhány iparosított tartományban hoztak létre munkáskúriákat, melyek mindegyikének joga volt, hogy egy-egy képviselőjük legyen az Állami Dumában.

A III. Állami Duma választása után a legtöbb helyet a földtulajdonosok és az iparosok foglalták el. A választások azonban nem adtak abszolút többséget egyik politikai pártnak sem. Az 1907–1917-es oroszországi politikai rendszer a „Június harmadikai monarchia” nevet kapta.

A cárizmus széles körben használta az elnyomást, hogy felszámolja a forradalmi megmozdulásokat. A sztrájkolók elleni küzdelemben a vállalkozók „fekete listákat” használtak.

Felszámolták a szakszervezeteket. A parasztfelkelések szervezőit tárgyalás és rendőri vizsgálat nélkül ostorral agyonverték, vagy a távoli

tartományokba számúzték. A felsőoktatási intézmények autonómiáját eltörlötték. A forradalmi tevékenységek miatt sok diákot eltanácsoltak az egyetemektől, elvittek katonának.

A reakció időszakában a politikai pártok tagjainak száma jelentősen csökkent. Az elnyomott népek nemzeti mozgalmi is jelentős csapást szenvedtek.

10 P. Sztolipin reformjai. A cári kormány megértette, hogy csak elnyomással lehetetlen megakadályozni a forradalmat. A monarchista rezsimnek szüksége volt a társadalom támogatására, amelyet elvesztett a forradalom során. Ennek a célnak az elérése érdekében a kormány vezetője, **Pjotr Sztolipin** agrárreformot javasolt.

A kormány elhagyta a korra jellemző mezőgazdasági viszonyok megőrzését célzó politikát, és a faluközösségek megsemmisítéséhez folyamodott. P. Sztolipin értelmetlennek tartotta a pénzrendszer elterjedésének megakadályozását a mezőgazdaságban. Egy sor törvény bevezetésével lehetővé tette, hogy a faluközösségek földjét, amelyet a parasztnak közösen használtak magántulajdonná nyilváníthassák. A parasztnak lehetősége volt arra, hogy egy nagy parcellában kérje a földjeit (ezek voltak az úgynevezett „vidrub”-ok), maradhatott a régi lakhelyén, de saját földjére építhetett magának lakhelyet (tanyát) és kiköltözhetett oda.

A reformok során fokozta tevékenységét a Paraszti Földbank, melyet még a XIX. század 80-as éveiben alapítottak. A nagy földtulajdonosoktól magas áron megvásárolta a földet, feldarabolta és hitelbe eladta a parasztnak. Ukrajnában 1906 és 1910 között a bank 480 ezer deszjatina földet vásárolt.

A reform másik eleme a szibériai szabad területekre való áttelepedés volt. Közel 3 millió ember költözött az Urálon túlra. Igaz, hogy közülük később 500 ezer ember visszatért.

P. Sztolipin tévesen számolta ki a reform társadalmi-gazdasági és politikai következményeit. Ellenállt a reformoknak mind a jobboldal, akik nem voltak érdekeltek a hagyományos vidéki rendszer felszámolásában, mind a szocialisták, akik a közelgő forradalom előtt nem akarták csökkenteni a társadalmi feszültségeket a vidéken. A parasztnak, attól tartva, hogy elveszítik egyetlen jövedelemforrásukat, szintén ellenálltak a reformnak. II. Miklós cár a „kínos” miniszterelnököt lemondásra kényszerítette. A reform végrehajtása végül elmaradt, miután P. Sztolipint Kijevben meggyilkolták.

A reform lehetőségeit nem aknázták ki, célját nem sikerült megvalósítani. Ott volt sikeres, ahol intenzív maradt az mezőgazdasági árucikkek eladásra való termelése – az ukrán földeken, a Balti országokban és a Volga

Pjotr Sztolipin

régióban. Összességében „vidrubok” és tanyák a gazdaságok 26 %-át tették ki, amelyek a gabona, mint árucikk felét állították elő. A faluközösségekből a földterület 22 %-át választották le. A reformnak köszönhetően Oroszország növelte a gabona exportját, ami 1913-ban 10,6 millió tonna volt.

Sztolipin agrárreformja megkezdte legalizálni a jogi alapjait annak, hogy a földek a kisgazdák magántulajdonába kerülhessenek.

Következtetések

- ▶ A XIX. század 60-as és 70-es éveinek reformjai az Orosz Birodalom történelmi fordulópontjává váltak. Azonban Oroszország politikai szférájában nem történt változás, a birodalom abszolút monarchia maradt.
- ▶ A politikai szabadság hiánya és az önkényuralom kiváltotta a narodnyikok mozgalmát, akik minden módon megpróbálták megdönteni a hatalmat. Azonban még a cár 1881-es meggyilkolása sem változtatta meg a helyzetet.
- ▶ A XIX. század utolsó negyedében gyors gazdasági fejlődés jellemezte az országot, megtörték a hagyományos életmód szokásai. Az ipari forradalom vége egybeesett az iparosodás kezdetével, amely a gazdasági élet legújabb és már elavult formáinak kombinációját eredményezte.
- ▶ II. Sándor liberális reformjai után, III. Sándor uralkodása alatt az önkényuralom alapjainak megerősítése következett. Ez azonban nem akadályozhatta meg a forradalmi mozgalom fejlődését. A XX. század elején a szociáldemokraták álltak ennek az élén, akiknek, titkos tevékenységük során sikerült a társadalmat felszólítani a harcra.
- ▶ 1905-ben Oroszországban kitört az első forradalom. Annak ellenére, hogy vereséget szenvedett, a cárizmus kénytelen volt elfogadni az Állami Duma létrehozását, és néhány változtatást végrehajtani, amelyek közül a legjelentősebb a Sztolipin-féle agrárreform volt. Azonban ez nem oldotta meg a fő feladatot – az önkényuralom új társadalmi alapjának megteremtését.

Kérdések és feladatok

1. Mikor szűnt meg az oroszországi jobbágyrendszer? 2. A XIX. század 60-as és 70-es éveinek mely reformját nevezik a legkövetkezetesebb és demokratikusabb reformnak?
3. Mikor fejeződött be az ipari forradalom Oroszországban? 4. Milyen jellemzői voltak az orosz gazdasági fejlődésnek a XIX. század második felében – a XX. század elején?
5. Ilyen új rétegek alakultak ki az orosz társadalomban a XIX. század második felében?
6. Kik a narodnyikok? Miért harcoltak? 7. Mikor alakult meg Oroszországban a szocialista (szociáldemokrata) mozgalom? 8. Mik voltak Oroszország fő terjeszkedési irányjai? Me-

lyik volt túlsúlyban közülük a XIX. század utolsó negyedében? **9.** Milyen eseményekkel kezdődött az első demokratikus forradalom Oroszországban? **10.** Mi volt a forradalom célja Oroszországban? **11.** Mikor hajtották végre P. Sztolipin reformjait?

12. Mi volt a jelentősége a XIX. század 60-as és 70-es éveiben végbement reformoknak Oroszország fejlődése szempontjából? **13.** Nevezzétek meg az 1905–1907 forradalom fő okait! **14.** Miért vezetett az 1905. október 17-i manifesztum a demokratikus tábor két részre szakadásához a forradalom során? **15.** Melyek az 1905–1907-es forradalom fő eredményei? **16.** Melyek a „Június harmadikai monarchia” főbb jellemzői? **17.** Mik voltak Sztolipin agrárreformjának céljai és következményei?

18. Készítsetek táblázatot a fűzetetekbe „A 60-as és 70-es évek reformjai, az Orosz Birodalomban” címmel!

Megnevezés, bevezetésének dátuma	A reform lényege	Történelmi jelentősége

19. Elemezzétek a kapitalista viszonyok fejlődésének sajátosságait a városban és a vidéken! **20.** Készítsetek részletes vázlatot az alábbi témáról: „A narodnyikok harca az önkényuralom ellen Oroszországban”!

22. Az Osztrák-Magyar Monarchia. Az 1877–78-as orosz-török háború. Új független államok létrejötte a Balkánon

1. Mik voltak az 1848–1849-es forradalom sajátosságai az Osztrák Birodalomban?
2. Határozzátok meg az 1848–1849-es forradalom okait, fő eseményeit és eredményeit Magyarországon!

1 Az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte és sajátosságai. A XIX. század 50–60-as éveit az Osztrák Birodalom nehéz korszakaként jellemezhetjük. Fokozatosan elvesztette a befolyásos európai állam szerepét. Fájdalmas csapás volt Ausztria számára a franciáktól és Piemonttól elszenvedett vereség 1859-ben, minek következtében elveszítette egyik leggazdagabb tartományát – Lombardiát.

Feszült maradt a helyzet Magyarországon is, ahol újabb forradalmat terveztek. 1861 nyarán II. Ferenc József engedélyével megkezdhette működését az Országgyűlés – a törvényhozás helyi szerve. A képviselők követelni kezdték Magyarország függetlenségének visszaállítását. A császár kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni a magyar ellenzékkel. 1866 nyarán kezdetét vette az osztrák-porosz háború, és a tárgyalások megszakadtak.

Az elszenvedett vereség következtében Ausztria végleg kivonult Németországból és Olaszországból és az utóbbinak átadta Velencét. Ez a helyzet arra kényszerítette a bécsi kormányt, hogy engedményeket tegyen Magyarországnak.

Az Osztrák-Magyar Monarchia címere jelmondatával „Feloszthatlanul és elválaszthatatlanul”

1867 februárjában megszületett a ki egyezés az osztrákok és a magyarok között, amely az Osztrák Birodalmat dualista Osztrák-Magyar Monarchiává alakította át. Dualista monarchiaként 1918-ig létezett.

A monarchia két részből állt. *Ciszlajtánia* (Lajtáninnen, Osztrák Birodalom) egyesítette Ausztriát, Csehországot, Morvaországot, Sziléziát, Grázot, Isztriát, Triesztet, Dalmáciát, Bukovinát, Galíciát és Krajnát. *Transzlajtánia* (Lajtántúl, Magyar Királyság) Magyarországot, Erdélyt, Fiúmét és Horvát-Szlavóniát foglalta magába.

Ausztria-Magyarország Európa egyik legnagyobb állama volt. Az Osztrák-Magyar Monarchiában sok nép élt, de egyik sem volt többségben. Legtöbben az osztrákok (23,5 %) és a magyarok (19,1 %) voltak, őket követték a csehek és szlovákok (16,5 %), szerbek és horvátok (16,5 %), lengyelek (10 %), ukránok (8 %), románok (6,5 %), szlovénok, olaszok, németek és még sok más nép. Többségük tömbökben élt, ami elősegítette a nemzeti-felzabardító mozgalmak fejlődését és a decentralizációs törekvések megjelenését. A nemzetiségi ellentéteket vallási ellentétek tarkították, hisz az ország területén több egyház is működött: katolikus, protestáns, pravoszláv, görög-katolikus stb. Közigazgatásilag az országot úgy osztották fel, hogy minden közigazgatási egységhez két egymással versengő nemzet kerüljön, akik közül az egyiknek politikai túlsúlyt biztosítottak (németek és csehek, ukránok és lengyelek, magyarok és horvátok).

Az osztrák császár egyszersmind Magyarország királya, az egységes császári és királyi intézmények – hadügy, belügy, pénzügy – vezetője is volt. Ausztria és Magyarország saját parlamenttel és kormánnyal rendelkezett, melynek összetételét a császár hagyta jóvá.

Fontos szerepet játszott a belpolitikai életben a hadsereg, amely a társadalmi elit részét alkotta, és az állami kiadások nagy részét költötték a fenntartására. A birodalomban az állampolgárok nem rendelkeztek általános választójoggal. Választójoggal csak a valamilyen vagyonnal rendelkező tulajdonosok bírtak. Az egy tömbben élő nemzetiségek saját alkotmánnyal, helyi parlamenttel (szejmmel) és önkormányzati szervekkel rendelkeztek.

Ezekben a körzetekben a hatályos törvények alapján az elemi iskolai oktatás és az ügyvitel a helyi önkormányzatoknál nemzetiségi nyelven folyt. Azonban ezt a törvényt gyakran nem tartották be és mindenütt a német nyelv túlsúlya érvényesült.

Az Osztrák-Magyar Monarchia közepesen fejlett agráripari ország volt. A lakosság nagyobbik része a mezőgazdaságban és erdőgazdaságban dolgozott (11 millió fő). A földesúri földbirtokok alacsony színvonalúak voltak és a

termelésben a zsellérek kétkezi munkáját alkalmazták. Magyarországon, Horvátországban, Galíciában, Erdélyben a megművelt területeknek majdnem a harmada földesúri nagybirtok volt.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában is azok a folyamatok mentek végbe, mint a többi fejlett országban: a termelés és a tőke koncentrációja, a befektetések növelése. Egyes mutatók alapján (pl. acélgyártás) a monarchia a XIX. század második felében megelőzte Angliát és Franciaországot. Iparilag Ausztria és a cseh földek voltak a legfejlettebbek. A hat legnagyobb monopólium tartotta kezében csaknem az egész vasérctermelést és az acélgyártás több mint 90 %-át. A csehországi Skoda vaskohászati konzern Európa egyik legjelentősebb hadiipari vállalata volt. Azonban egészében véve Ausztria-Magyarországon túlsúlyban voltak a kis- és közepes vállalatok. A birodalom gazdasági sajátosságai közé tartozott a technikai elmaradottság, a legújabb műszaki berendezések és modern ágazatok hiánya. A német és francia tőke aktív szerepet játszott az alapiparágakban: kőolaj-finomítás, vaskohászat, gépgyártás.

Az ipar és a mezőgazdaság elsősorban saját piacra termelt. Az import és export jelentéktelen szerepet játszott, alig érte el az 5 %-ot. A bürokrácia soha nem látott méreteket öltött. A fővárosban és a vidéki városokban élők életszínvonala jelentősen különbözött. Az általános életszínvonal nagyon alacsony maradt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia a XX. század elején mély válságot élt át, amit a nemzetiségi és munkásmozgalmak idéztek elő. A decentralizációs törekvésű és saját független nemzetállamot létrehozni kívánó nemzeti mozgalmak a XIX. század második felében születtek. Ez a folyamat a nemzeti értelmiség kialakulásával volt kapcsolatban. Az értelmiség volt a nemzeti szabadságszereteteknek a szószólója, az önállóság eszméjének a hordozója. Éveken keresztül keresték annak a módját, hogyan lehet ezeket az eszméket eljuttatni a széles néprétegekhez. Az első ilyen eszköz a nemzeti nyelvért folytatott harc volt, hogy az

Néhány nép nemzeti öltözéke, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchiához tartoztak

A lembergi főkatedrális. Képeslap az Osztrák-Magyar Monarchia idejéből. Odo Dobrowolski festménye, 1910

iskolákban, egyetemeken, anyanyelven tanulhassanak és elsajátíthassák nemzeti irodalmukat, hogy a nemzeti nyelv egyenrangúvá váljon a közigazgatásban, hadseregben.

Ezeket a mozgalmakat művelődési szervezetek irányították: „Nemzeti liga” (olasz földeken), „Matica skolska” (cseh földön), „Matica slovenska” (Szlovénia), „Narodnij dim” (Galícia). Nemzetiségi iskolát, irodalmi folyóiratokat hoztak létre. A legszervezettebb ez a mozgalom Csehországban volt. A mozgalom hatására 1880-ban Bécs kénytelen volt bevezetni a cseh és német nyelv egyenjogúságát a hivatalos közügyek intézésében. 1881-ben a prágai egyetemet két részre osztották: német és cseh részre. 1887-ben a császár aláírta nyelvi rendeleteit, amelyekben véglegesítette a cseh és német nyelv egyenjogúságát. Egyes nemzetiségi területeken ifjúsági tömegszervezetek jöttek létre. Mindez nagy szerepet játszott a nemzeti öntudat kialakításában az első világháborút követően létrejövő nemzetállamok állampolgárainál.

2

Az orosz-török háború 1877–1878-ban. A berlini kongresszus. Az 1853–1856-os krími háborúban elszenvedett vereség után az orosz diplomácia legfőbb feladata a párizsi békeszerződés feltételeinek az érvénytelenítése volt. 1870-ben a francia-porosz háború következtében kialakult helyzetben az oroszok megtagadták a párizsi békeszerződés azon pontjának a betartását, amely megtiltotta számukra a hadiflotta tartását a Fekete-tengeren. Az 1871-es londoni nemzetközi konferencia megerősítette az oroszoknak ezt a jogát. Az orosz diplomáciát ez a siker arra ösztönözte, hogy óvatosan bár, de biztosan aktivizálja politikáját a Balkán-félszigeten az Oszmán Birodalom megsemmisítéséért küzdő nemzeti felszabadító mozgalmak támogatása által. Oroszország meg akarta vetni lábát Romániában, visszaszerezve Besszarabia egy részét, ellenőrzése alá kívánta vonni a Boszporuszt és a Dardanellákat.

1875-ben felkelés robbant ki Bosznia-Hercegovinában, amely előidézte a balkáni (keleti) válságot (1875–1878). Ez volt az oka annak, hogy erősödtek az európai hatalmak közötti ellentmondások Délkelet-Európában, az Oszmán Birodalom belső politikai válságának és a Balkán elnyomott népeinek nemzeti felszabadító harca kialakulásának (1876 áprilisában-Bulgáriában felkelés tört ki, még ugyanebben az évben-Szerbiában valamint Montenegróban is Törökország elleni háború kezdődött).

Az angolok által támogatott Törökország elutasította Oroszország javaslatát a szláv népekkel kialakult konfliktus békés rendezéséről. A cári kormány 1877 áprilisában hadat üzent. Májusban Románia is bekapcsolódott a törökök elleni háborúba.

Harci események bontakoztak ki a Balkánon és a Kaukázusban. Az orosz hadsereg 1877 júniusának végén elfoglalta Bulgária fővárosát, Tirnovot, júliusban megszerezte a Sipka-szorost, és visszaverte a török hadsereg ellentámadását, novemberben pedig elfoglalta a plewnai erődöt is. Sikeresen zajlott az oroszok számára a háború a Kaukázusban is, ahol megszerezték Karsz erődítményét.

Decemberben az orosz hadsereg Joszif Hurko tábornokkal az élén felszabadította Szófiát. 1878 januárjában az orosz csapatok fő erői átkeltek a Balkán-hegységen és megkezdődött az általános támadás. A törökök vereséget szenvedtek Filipov (ma Plovdiv) mellett, ezután harc nélkül feladták Drinápolyt. Az oroszok győzelmet arattak a Kaukázusban is.

Törökországot a teljes vereség fenyegette. Ez megrettentette Angliát és Ausztria-Magyarországot, mivel ez Oroszország megerősödéséhez vezetett volna. Oroszország kormánykörüi alkalmat láttak egy újabb nagy háború kirobbanására az európai államokkal, azonban erre nem voltak felkészülve. A hadvezetés megállította a csapatokat San Stefano városka mellett (nem messze Isztambultól) és **1878. február 19-én** előzetes békeszerződést írt alá a törökökkel.

A **San Stefano-i béke** a sok évszázados oszmán hatalom végét jelentette Délkelet-Európában. Törökország uralma alatt csak jelentéktelen területek maradtak és a közvetlen kapcsolat hiánya Boszniával és Hercegovinával a gyakorlatban az utóbbiak autonómiáját jelentette.

Ausztria-Magyarország és Anglia elégedetlen volt a béke feltételeivel, és egy európai kongresszuson kívánták áttekinteni azokat, háborúval fenyegetve Oroszországot. A cári kormány kénytelen volt beleegyezni a kongresszus összehívásába, amelyre végül **1878 nyarán** került sor **Berlinben**.

Az oroszok és balkáni népek számára előnyös San Stefano-i békét átalakították. Bulgáriát három részre szakították, és csak Észak-Bulgária kapott államiságot. Montenegró és Szerbia területét csökkentették. Boszniát és Hercegovinát megszállta Ausztria-Magyarország. Anglia megkapta Ciprust, amely később hídfőállás lett az egyiptomi angol terjeszkedés során. A Kaukázusban

Karikatúra Ferenc Józsefről és Ausztria-Magyarország helyzetéről

? Figyeljétek meg a karikatúrát, mit akart vele mondani a szerző?

A lerohanás után.
Elsősegélynyújtás
Plevna mellett.
V. Verescsagin
festménye, 1881

A berlini kongresszus 1878-ban.

Oroszország megőrzi Karszt, Ardagant, Batumit.

A berlini kongresszus fontos szerepet játszott a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésében. Pozitív vonásaként azt lehet megemlíteni, hogy sok európai ellentmondást békés úton oldott meg. Elmozdult holtpontjáról a keleti kérdés, amelyet nem tekintettek át a bécsi kongresszuson. A századvégéig Európában gyakorlatilag megszűnt a feszültség. A nagyhatalmak csupán a gyarmati terjeszkedés kérdéseivel kezdtek foglalkozni.

3 Az új Balkán nemzetállamok a nemzetközi kapcsolatok rendszerében.

Szerbia, Bulgária és Románia függetlenségének a kikiáltása nem oldotta meg a Balkán problémáit. Milán Obrenović szerb fejedelem úgy vélte, hogy azért nem sikerült neki egyesíteni az összes szerb földet, mert Oroszország a háborúban Bulgáriát támogatta. Ezért külpolitikájában az Osztrák-Magyar Monarchiára támaszkodott. 1881-ben Szerbia szerződésben mond le Ausztria-Magyarország előtt Boszniáról és Hercegovináról. Ausztria-Magyarország viszont támogatta Szerbia átalakítását királysággá Obrenović korlátlan hatalmával. Az 1888-as alkotmány értelmében azonban Szerbia alkotmányos monarchia lett.

A következő évben király lemondott a trónról kiskorú fia, Alekszander Obrenović javára, de a tényleges hatalmat megőrizte. **Milán Obrenović**, később pedig fia, Alekszander politikájával szemben, aki gyakorlatilag érvénytelenítette az alkotmányt, nőtt a szembenállás. Az ellenállás vezére **Nikola Pasic** volt. 1903. június 11-e éjjelén államcsínyt hajtottak végre. A királyt és környezetét megölték, és Szerbia királyává **Karagyorgyevics Pétert** (1903–1921) kiáltották ki.

I. Péter szerb király
(Karagyorgyevics Péter)

Az új király olyan protekcionista politikát kezdett folytatni, amely hozzájárult az ipar és a nemzeti burzsoázia kialakulásához. Tettei feszültséget okoztak az Ausztria-Magyarországgal való kapcsolatban. 1906-ban a két ország között megkezdődött a „vámháború”, amely végül Szerbia győelmét és egy méltányos kereskedelmi megállapodás megkötését eredményezte. 1908-ban Szerbia és az Osztrák-Magyar Monarchia a háború szélére került Bosznia és Hercegovina Monarchia általi annektálása (erősza-

kos csatolás) miatt (**boszniai válság**). Csak az kényszerítette Szerbiát, hogy tartózkodjon az ellenségeskedésektől, hogy Oroszország ebben az időben nem tudott segítséget nyújtani neki.

Hasonló folyamatok játszódtak le **Bulgáriában**. A függetlenség kikiáltása után trónját **Alekszander Battenberg** foglalta el. Azonban Alekszander Battenberg nem váltotta be a hozzá fűzött orosz reményeket és közeledni kezdett Németországhoz és Ausztria-Magyarországhoz. Ez azzal volt magyarázható, hogy Oroszország képtelen volt megvédeni Bulgária határait, melyeket a San Stefano-i békeszerződésben állapítottak meg.

1855-ben a Törökország uralma alatt lévő Dél-Bulgáriában felkelés robbant ki. A felkelők kihirdették az ország két részének az egyesülését. Battenberg egész Bulgária királya lett. 1886 márciusában megtörtént az ünnepélyes egyesülés.

1886 augusztusában, Bulgáriában az oroszbarát erők államcsínyt robbantottak ki. Azonban az új kormány élére ismét osztrákérdekeltségű politikusok kerültek, az új cár pedig Szász-Coburg-Gotha Ferdinánd herceg lett. Bulgária továbbra is Németország és Ausztria-Magyarország befolyási övezetében maradt. Az új uralkodót Oroszország csak 1896-ban ismerte el. 1908-ban Bulgária függetlenné vált az Oszmán Birodalomtól és Királysággá lett kikiáltva.

Montenegró volt a Balkán legkisebb és legelmaradottabb állama. Itt I. Miklós Petrović-Njegoš herceg (1910-től király) uralkodott (1860–1918). Gyenge ipara olasz és osztrák kézen volt. Az állami költségvetést orosz támogatások alapján alakították ki.

A huszadik század elején a törzsi nemesség elégedetlensége arra kényszerítette a herceget, hogy reformokat vezessen be. 1905 végén összehívták a szkupcsinát (országgyűlés), amely elfogadta az alkotmányt, melynek értelmében Montenegró örökletes monarchia lett. Minden hatalom a herceg kezében összpontosult. A szkupcsina tanácsadó testületé vált. 1908-ban az ország megszüntette Ausztria-Magyarország az Adriai-tenger montenegrói partjának felügyeletére vonatkozó berlini ülés cikkelyét. 1910-ben Montenegró királysággá lett nyilvánítva.

Nem kevésbé volt bonyolult **Románia** külpolitikai helyzete. 1881-ben királyság lett, a német Hohenzollern-dinasztiával az élén. Az ország vezetői Nagyrománia létrehozásáról álmadoztak, amely magába foglalta volna a meglévő birtokokon kívül Erdélyt, Besszarábiát és Bukovinát is. Azonban ezekhez a területekhez csak úgy juthatott volna hozzá, ha konfliktusba keveredik Oroszországgal és az Osztrák-Magyar Monarchiával. Románia végül az Ausztria-Magyarország külpolitikai orientáció mellett döntött, mivel az támogatatta őt a Besszarábiáért folytatott harcban.

Az 1829-ben függetlenné vált **Görögország** szintén olyan területeket akart, melyeket sajátjának tartott. Kihasználva az 1877–1878-as orosz-török háború nyújtotta lehetőségeket, követelni kezdte Thesszáliát, Epiruszt és az

I. Miklós
Petrović-Njegoš király

épei-tengeri szigeteket, melyek az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartoztak. A berlini kongresszus részben teljesítette a görög követeléseket. 1881-ben megkapta Thesszáliát és Epiruszt. Azonban a görögök úgy gondolták, hogy ezzel az ország egyesítése még nem fejeződött be. 1896-ban Krétán törökellenes felkelés robbant ki. A felkelők kikiáltották Kréta csatlakozását Görögországhoz. Az országot nemzeti lelkesedés ragadta magával, görög-török háború kezdődött. Azonban a görögök vereséget szenvedtek. Az 1897. december 4-én megkötött konstantinápolyi béke értelmében Görögország kénytelen volt Törökországnak adni Thesszália egy részét és jelentős hadisarcot kellett fizetnie.

A Balkánon nagyon nehéz helyzet alakult ki. Valamennyi állam elégedetlen volt a határaival és arra törekedett, hogy megszerezze a „saját” földjeit. Ezt bonyolította még a világ nagyhatalmai közötti konfliktus a világhatalomért.

4 A Balkán-szövetség megalakulása. Az első Balkán-háború. A XX. század elején a Balkánon két katonai-politikai blokk érdekei ütköztek. E térség fő versenytársai egyrészlől Oroszország, másrészlől pedig az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország voltak. Oroszország arra törekedett, hogy megalkossa a balkáni államok szövetségét, mivel úgy gondolta, ez garantálja harcának sikerét az uralomért a Balkánon.

Szerbia és Bulgária között 1911 és 1912 között diplomáciai tárgyalások folytak egy katonai-politikai szövetség létrehozásáról, amely a befolyási körök megosztását eredményezte a Balkánon. Ezt követően Görögországgal és Montenegróval kötött megállapodással egészült ki. A bolgár-görög megbeszélések Anglia közreműködésével történtek, és 1912 májusában szerződés aláírásával végződtek. Macedónia határait azonban nem határozták meg.

1912 őszen befejeződött a Balkán-szövetség megalakulása. Csak ürügyet kellett találni a háború megkezdéséhez. 1912 nyarán felkelés tört ki Albániában, amelyet a török csapatok kegyetlenül elnyomtak. Ez felgyorsította a Törökország elleni háború kikiáltását. A harcok 1912 októberében kezdődtek. A bolgár hadsereg sikeres támadást indított Trákiában és Isztambul (Konstantinápoly) irányába.

A szerb hadsereg belépett Szkopjébe (Makedónia legnagyobb városa) és Albánián keresztül kijutott az Adriai-tengerhez. Ez aggodalommal töltötte el az Osztrák-Magyar Monarchiát, amely csapatait Szerbia határán

A keleti kérdés megoldása.
Karikatúra a Balkán felosztásáról

Az első Balkán-háború

összpontosította. Görögország elfoglalta Szaloniki városát. A montenegrói csapatok körülvették a Shkodra (Shkodër) erődöt.

Törökország 1912 novemberében fegyverszünetet kért, de Ferdinánd bolgár király elutasította a javaslatot. A bolgár hadsereg elkezdte a török erődítmények ostromát, de sikertelenül. Ez arra készítette a feleket, hogy tárgyalóasztalhoz üljenek Londonban. A nagyhatalmak képviselői is részt vettek a tárgyalásokban, valójában ők voltak, akik elhatározták, hol lesznek a Balkán országainak határai.

Közben 1913 januárjában, Törökországban államcsínyt hajtottak végre. Az új török kormány, Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia ösztönzésére, úgy döntött, folytatja a háborút. 1913 márciusában azonban a török csapatokat legyőzték. A bolgárok elfoglalták Driinápoly erődjét.

A bolgár katonák rárontanak a török állásokra.
Jaroslav Věšín festménye, 1912

A londoni békeszerződés aláírása 1913 májusában

1913 áprilisában Törökország kérésére fegyverszünetet kötöttek. A megbeszélések során Bulgária, Szerbia és Görögország között súlyos vita tört ki. Ennek oka a macedón területek felosztásának problémája volt.

Végül 1913 májusában a felek aláírták a londoni egyezményt, melynek értelmében Törökország határát az Enez–Mídia vonaltól nyugatra tolták és lemondott az Égei-tengeren lévő néhány szigetéről. A megszerzett területek megosztása későbbre tolódott.

5 A második Balkán-háború. A londoni egyezmény után a Bulgária, Szerbia és Görögország közötti konfliktusok súlyosbodtak. Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia jelentős erőfeszítéseket tett az ellentmondások fokozására, hogy az oroszbarát balkáni unió összeomoljon. Végül ez meg is történt. 1913 májusában a szerbek és görögök titkos szövetséget

A második Balkán-háború

A görög flotta deszantja Kavála kikötőjében
1913. július 11-én. Ismeretlen festő

A második Balkán-háború

hoztak létre Bulgária ellen. Szerbia és Görögország megállapodtak Macedónia felosztásáról.

1913 júniusában a bolgár csapatok megtámadták korábbi szövetségeseiket. Megkezdődött a második Balkán-háború, amelyben Bulgária ellen Szerbia, Görögország, Montenegró, Románia és Törökország harcolt. Bulgária nem tudott legyőzni egy ilyen koalíciót.

A bolgár kormány békét kért, melyet 1913. augusztus 10-én írtak alá **Bukarestben**. A szerződés értelmében Macedónia nyugati és középső része Szerbiához került, a déli (Égei-tenger) Görögországhoz, Dobrudzsa Romániához és Kelet-Trákia Törökországhoz. Bulgáriánál maradt Macedónia egy része.

A balkáni háborúk következtében a Balkán-félszigeten kialakult helyzet gyökeresen megváltozott. Törökország, mivel szinte minden területét elvesztette Európában, már nem számított európai államnak. Szerbia és Montenegró területe valamint lakossága majdnem megduplázódott. Macedóniát három részre osztották.

Megalakult egy új állam, **Albánia** (1912), amely megfosztotta Szerbiát attól, hogy kijusson az Adriai-tengerig. Törökország mellett Bulgária vesztette a legtöbbet. Ez arra készítette, hogy szövetséget kössön Németországgal. Szerbia viszont függeni kezdett az Antanttól, ami rontotta kapcsolatát Ausztria-Magyarországgal.

Tehát a balkáni háborúk nem tudták megoldani a sürgető problémákat. Az ellenségeskedés és a reménytelenség léghőre új diplomáciai cselszövések oka volt, ezek Balkánt Európa „lőporos hordójává” alakították, ami 1914-ben robbant.

Következtetések

- ▶ A XIX. század 60-as éveinek végén az Osztrák Birodalom válsága az Osztrák-Magyar Monarchia megalakulásához vezetett, mely dualista monarchia volt.

- ▶ Az Osztrák-Magyar Monarchia fejlődésének jellemzői: a tengerentúli gyarmatok hiánya, mivel az összes földje Közép- és Kelet-Európában helyezkedett el; az állami rendszer multinacionális jellege, amely egyesítette a központosított és a föderális monarchia elemeit; a kisebb népek nemzeti öntudatának intenzív fejlődése, amely vágyat teremtett az önálló szuverén államok létrehozására.
- ▶ Az 1877–1878-as orosz-török háború segített abban, hogy több balkáni állam függetlenné váljon. Azonban a Balkán-félsziget népeinek nemzeti felszabadító harca az oszmán uralom ellen nem fejeződött be. A XIX. század végén a világ vezető országainak érdekei a Balkánon keresztettk egymást.
- ▶ A balkáni országok és a nagyhatalmak ellentmondásai eredményezték a boszniai válságot és a két balkáni háborút. Annak ellenére, hogy megfosztották Törökországot európai földjeitől, nem oldották meg az összes problémát. Ennek eredményeképpen a Balkán Európa „lőporos hordójává” vált.

Kérdések és feladatok

1. Mikor alakult meg az Osztrák-Magyar Monarchia? **2.** Mi az a Ciszlajtánia és a Transzljajtánia? **3.** Mi volt a fő problémája az osztrák-magyar uralkodó köröknek? **4.** Az Osztrák-Magyar Monarchia mely része volt gazdaságilag a legfejlettebb? **5.** Melyik ország szövetségére számítottak az osztrák-magyar uralkodói körök? **6.** Mely országok lettek függetlenek a Balkán-félszigeten az 1877–1878-as orosz-török háború eredményeként? **7.** Milyen megállapodás foglalta össze az orosz-török háború végeredményeit? **8.** Mikor alakult a Balkán-szövetség?

9. Hogyan alakult meg Ausztria-Magyarország? **10.** Mi járult hozzá Oroszország győzelméhez a törökországi háborúban 1877–1878-ban? Miért nem használta ki Oroszország teljes mértékben a háború győzelmét? **11.** Hogyan fejlődött az Oszmán Birodalom uralma alatt álló Balkán-félsziget népeinek nemzeti felszabadító harca? **12.** Ismertessék az osztrák-magyar politika sajátosságait a Balkánon! **13.** Miért nem oldották meg a balkáni háborúk a Balkán problémáit? **14.** Milyen szerepet játszottak a nagyhatalmak a balkáni konfliktus során?

15. Készítsetek egy összehasonlító táblázatot a füzetekbe a balkáni háborúkról!

A résztvevők összetétele	Cél	Eredmény

16. Ausztria-Magyarországot néha „összetákolt monarchiának” nevezik. Egyetértetek ezzel az állítással? Készítsetek egy kis előadást ebből a kérdésből!

Az ismeretek összefoglalása a III. fejezet alapján

1. Készítsetek listát a XIX. század utolsó harmadában – XX. század elején történt legfontosabb eseményekről a világ vezető országaiban!
2. Nevezzétek meg a XIX. század utolsó harmadában – XX. század elején kiemelkedő történelmi személyiségeket, akik meghatározták a világ vezető országainak fejlődését!
3. Magyarázzátok meg a fogalmak és kifejezések jelentését: ipari társadalom, vállalat, monopólium, kapitalizmus, beruházások, munkaerő-kivándorlás, demokrácia, „világpolitika”, kétpártrendszer, a monopólium ellenes törvények, faji politika, szegregáció, a nemzetközi munkásmozgalom, internacionálé, modernizáció, narodnyik mozgalom, terrorizmus, szociáldemokrácia, Párizsi kommün, Harmadik köztársaság, expansionizmus, polgárháború, dualista monarchia, kormánypolitika, szociális reformok!
4. Hogyan zajlott a modernizáció Oroszországban a XIX. század második felében – a XX. század elején? Miért nevezik ezt a folyamatot „felülről jövő forradalom”-nak?
5. Határozzátok meg a növekvő egyenlőtlenség fő okait az európai országok és az Egyesült Államok gazdasági és politikai fejlődésében és a jelenség következményeit!
6. Készítsetek a füzeteketbe összehasonlító táblázatot: „A vezető európai országok és az USA fejlődése” címmel!

Az összehasonlítás kritériumai	Anglia	Franciaország	Németország	Egyes. Állam.
A politikai élet jellemzői				
A gazdasági fejlődés jellemzői				
Szociális folyamatok				
Munkás- és társadalmi mozgalmak				
A külpolitika alapelvei és irányai				

7. Ismertessétek az ipari társadalom kialakulásának befejeződését a vezető európai országokban és az Egyesült Államokban. A fejlesztésnek milyen új jelenségei voltak észlelhetőek a nagyhatalmakban a XIX. század utolsó negyedében a – XX. század elején?

IV. FEJEZET. ÁZSIA ÉBREDÉSE. NEMZETKÖZI VISZONYOK (A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELE – A XX. SZÁZAD ELEJE)

23. Japán

1. Melyik európai ország jutott el először Japán partjaihoz? 2. Mi a gyarmatosítás?

Az elszigetelődés politikájának a vége. A XVII. század elején a hatalmat Japánban Tokugava Iejaszu sógun (hadvezér) szerezte meg. A japán császár (mikádó) elveszítette valós hatalmát és családjával Kiotó városába lett száműzve, ahol még a fejedelmekkel sem érintkezhetett (a sógun nem semmisítette meg a császárt, mivel a japán vallás, a sintoizmus szerint ő isten földi megtestesítője). A sógun a hatalom megszerzése által véget vetett az ország egyik legnagyobb problémájának – a fejedelmek belháborújának. Ezt úgy érte el, hogy időnként túsul ejtette a fejedelmeket, vagy családtagjaikat.

A XVII. század közepén Tokugava Iemicu sógun határozott az ország „elszigeteléséről”, mivel attól félt, hogy az európaiak fokozatosan leigázzák Japánt. Minden európaikat megöltek vagy elküldtek az országból, kivéve a hollandokat, akik előtt kereskedés céljából megnyitottak egyetlen kikötőt, Nagasakit.

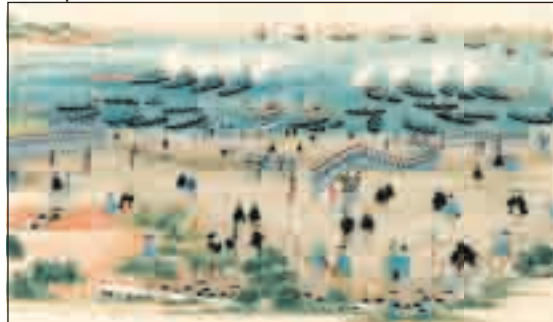
Az izolációs politika elsősorban az ősi hagyományok megőrzése céljából lett bevezetve. A katolikus misszionáriusok (különösen a portugál) által terjesztett kereszténység egyre veszélyesebb méreteket öltött. Az ország „bezárásával” egyidőben betiltották a kereszténységet és megsemmisítették minden japán követőjét.

Kiotói samurájok.
A XIX. század második fele

Matthew C. Perry amerikai tengerésztiszt és katonái partraszállása az Edo-öbölnél

? Milyen szerepet játszott M. Perry katonai küldöttsége Japán történelmében?

A XIX. század közepén Japán az USA, Oroszország és más európai államok látószögébe került. Az USA Japánra úgy tekintett, mint a Csendes-óceán északi vizein kereskedő hajók átrakodó állomására. Megfelelő híd-főállásnak tartotta az amerikaiak távol-keleti, elsősorban kínai terjeszkedése számára, ahol az angolok voltak túlsúlyban. 1854-ben az amerikai flotta kényszerítésére Japán kénytelen volt „megnyitni” országa kapuit.

1853-ban Matthew C. Perry sorhajókapitány parancsnoksága alatt Honshu szigetére hajójára érkezett. Perry átadta a japánoknak az amerikai elnök levelét, amely javasolta a diplomáciai kapcsolatok felvételét. A japánok gondolkodási időt kértek. A következő évben M. Perry vezetésével tucatnyi hadihajó érkezett Japán partjaihoz. A parancsnok arra kényszerítette a sógunt, hogy írja alá a japán-amerikai szerződést és nyissa meg két kikötőjét az amerikai kereskedelem előtt, az egyikben pedig amerikai konzulátust létesítsenek. Nem sokkal ezután hasonló szerződéseket kötött Japánnal Oroszország, Anglia, Franciaország és Hollandia. Ezeknek az országoknak a polgárai sérthetlenséget élveztek Japán területén. Később ezek a szerződések igazságtalan, egyenlőtlen jellegűek voltak. Japánt a gyarmatosítás veszélye fenyegette.

2 Meidzsi-forradalom (fordulat). Az európaiak és az amerikaiak megjelenése Japánban aláásta a sógunok tekintélyét. Ez polgárháborúhoz vezetett (1863–1868), amelyet még a külföldi országok beavatkozása is bonyolított. 1866-ban meghalt Tokugava Iemochi sógun, aki a világi hatalmat, 1867-ben pedig a Komei császár, aki a vallási hatalmat személyesítette meg. Az új 14 esztendő **Meidzsi (Mucuhito)** császárt Dél-Japán szamurájai, a városlakók és a parasztok is támogatták.

1868 januárjában a császár európai fegyverekkel ellátott hadserege legyőzte a sógun csapatait, májusban pedig bevonultak a fővárosába, Tokióba (Edóba). Így egyesítette a császár a világi és vallási hatalmat. Uralkodását (1912-ig) „**Meidzsi-korszaknak**” (felvilágosult kormányzat) nevezik.

A **Meidzsi-forradalom (fordulat)** radikális társadalmi, politikai és gazdasági változásokat jelentett a japán társadalomban. Elkezdődött az ország, a külföldi tapasztalatok alapján történő, de a nemzeti hagyományokat figyelembe vevő modernizációja, hatalmas ipari potenciál jött létre, az ezt szolgáló politikai innovációkkal és jogi normákkal együtt.

3 A 70–80-as évek reformjai. A gazdasági fejlődés sajátosságai. Kínától eltérően, ahol a tradicionalizmus és a konzervativizmus gátolta az európai újítások bevezetését, a fiatal japán császár Mucuhito határozottan látott hozzá az európai tapasztalatok elsajátításához.

Japán fejlődése a XIX. század utolsó harmadában felgyorsult. A császári hatalom restaurációja azon fejedelmi családok félreállításával párosult, amelyek elleneztek a reformokat.

i

Fontos szerepet játszott a hagyományos fejedelmi klánok befolyásának visszaszorításában az **agrárreform** (1872–1873), amelynek értelmében a föld egy részét a parasztok kapták meg. A reform következtében a parasztok tulajdonába került az általuk megművelt föld. A természetbeni adókat felváltotta az egységes földadó, amely a föld árának 3 %-át tette ki, azonban még ez a jelentéktelen adó is túl soknak bizonyult a parasztok számára, mivel a föld értéke nagyon magas volt Japánban. 1890-ig a parasztok 67 %-a kénytelen volt eladni birtokát. Azonban a reform következtében a falvakban fejlődni kezdett az árutermelés. Az ipar pedig olcsó munkaerőhöz jutott.

1868-ban **pénzügyi reformot** hajtottak végre, a régi érméket felváltotta az egységes pénz – a yen. Emellett **hadügyi reformot** is végrehajtottak.

Meidzsi (Mucuhito) császár európai típusú katonai egyenruhában, 1873

Az európai mintára felkészített és felfegyverzett japán hadsereget az általános hadkötelezettség alapján kezdték feltölteni katonákkal. Katonai akadémiákat létesítettek, és másoktatási intézményeket. A hadseregben a harcias szamuráj-szellem érvényesült. Japán nagyarányú szárazföldi és csendes-óceáni terjeszkedésre kezdett készülni.

A **közigazgatási reform** következtében (1870–1872) megszűntek a fejedelemségek, helyettük prefektúrák jöttek létre, ez segítette leküzdeni a széttagoltságot és létrehozta az össznemzeti piacot.

1872-ben **oktatási reform** kezdődött, 5,5 ezer elemi iskola és 8 egyetem jött létre, európai mintára. Az oktatás elérhető lett a nők számára is. 1879-től az elemi oktatás kötelezővé vált. 1890-ben császári rendelet jelent meg a császárnak kijáró feltétlen egyéni hűségről. Az okirat szentírásnak számított és az ifjúság nevelésének alapjává vált. Az iskolákban kötelezővé tett szertartás elősegítette a hazafias nevelést és a császárt megillető feltétlen odaadás érzésének a megeremtését.

A reformok megszüntették Japán nemzetközi elszigeteltségét, bekapcsolták a világgazdaságba, elősegítették az ipari társadalom létrehozását. A gyenge vállalkozói tőke miatt az állam jutott vezető szerephez a nagyvállalatok és fegyvergyárak létrehozásában. A szigetország állami segítséggel ösztönözte ipara fejlődését, különösen olyan társaságokat helyezett előtérbe, amelyek a flotta és hadsereg számára termeltek.

A XIX. század 80–90-es éveiben sok állami gyárat és vállalatot adtak bérbe, vagy árusítottak ki magánszemélyeknek előnyös feltételek alapján. A vállalatokat gyakran adták át nemesek és magas rangú állami tisztségviselők kezébe. Így szorosabbá vált a kapcsolat a császári udvar, a földesurak

és a nemzeti burzsoázia között. Állami költségen jön létre a közlekedési és hírközlési rendszer. Azonban az iparban a kisvállalatok voltak túlsúlyban. Japán a műszaki fejlettség terén is jelentősen elmaradt az európai országoktól.

Az 1870–1880-as években végrehajtott reformok ösztönzőleg hatottak az ország gyors fejlődésére és a modernizáció sajátos japán modelljét hozták létre.

Fordulópontot jelentett Japán fejlődésében az 1894–1895-ös japán-kínai háború. A háború Japán győzelmével ért véget, és megkapta Tajvan szigetét. Kína hadisarcot fizetett neki, melyet a nehézipar létrehozásának 10 éves programjára fordítottak, a hadsereg új fegyverekkel való ellátása céljából. A flottát 4-szeresére, a hadsereget 2-szeresére kívánták fejleszteni. Ezek az intézkedések meghozták a gyümölcsüket. A XIX. század végén, a XX. század elején Japán nagyhatalom lett és fejlettségi szintjét tekintve agráripari országgá vált.

Az ipari fejlődés érezhetően megváltoztatta a japán társadalom szerkezetét. Létrejött a vállalkozók osztálya. A népesség egyre nagyobb része vált bérmunkássá.

A császári udvar, a földesurak és iparosok érdekeinek az összefonódása, néhány feudális maradvány továbbélése a mezőgazdaságban, a népesség kegyetlen kizsákmányolásának a módszerei, a szárazföldi terjeszkedés irányvonala jellemezte a japán ipari társadalom egyediségét. A külföldi terjeszkedés a japán társadalom nemzeti modernizációs stratégiájának első számú feladatává vált.

A „Mitsubishi” hajógyár Nagaszakiban, ahol megépült az első japán gőzhajó. 1885

A Mitsui konszern egyik vezetője a japán terjeszkedésről

Bármilyen szorgalmasak is a japánok, bármennyire is tökéletes a termelés technológiája és szervezése, a japán kereskedelem bővítésének nincs jövője, ha nem támaszkodhat a megfelelő erőre. A jelen legnagyobb ereje a hadsereg és a haditengerészet katonai felkészültsége. Biztonságosan folytathatjuk külföldi terjeszkedésünket, és bátoríthatunk mindenféle kezdeményezést, ha biztosak vagyunk benne, hogy védelem alatt állunk.

1. Mik voltak a japán terjeszkedés fő okai? 2. Hová irányult a terjeszkedése?

Japán alkotmányának közzététele 1889-ben

A Titkos tanács gyűlése

4 Politikai rendszer. A reformok sajátságos összegzése volt az 1889-ben elfogadott alkotmány, amely német mintára készült. Az alkotmány értelmében Japán alkotmányos monarchia lett, széles császári törvényalkotói jogokkal. A császár személyét szentnek és sérthetetlennek nyilvánították. Joga volt hadat üzeni, békét kötni, szerződést aláírni, összehívni és feloszlítani a parlamentet, kinevezni és leváltani mind a polgári, mind a katonai tisztségviselőket.

Az alkotmány értelmében a parlament kétkamarás volt: a pairek házából (felsőház) és képviselőházból (alsóház) állt. A felsőházba a főnemesség és a császári udvar tagjai tartoztak, akiket hét évre választottak. Az alsóházi képviselőket négy évre választották. Választójogot csak azok a férfiak kaptak, akik betöltötték 25. életévüket és legalább 15 yen adót fizettek. Ily módon választójoghoz a népesség 1 %-a jutott. A parlament hagyta jóvá a költségvetést, de jogai korlátozva voltak. A kormány nem a parlamentnek, hanem a császárnak tartozott felelősséggel. Az alkotmány értelmében a császár legfőbb tanácsadó testülete – a Titkos tanács volt.

Az 1889-es alkotmány hivatalosan meghirdette az általános emberi és állampolgári demokratikus szabadságjogokat, valamint az állampolgárok törvény előtti egyenlőségét.

A XIX. század 80-as éveiben politikai pártok jöttek létre. Ugyanakkor létszámuk csekély volt, nem volt pontos szervezeti felépítésük, és inkább olyan politikai klubokra hasonlítottak, amelyek az iparosok és földbirtokosok különféle csoportjaira támaszkodtak.

A XIX. század végén Japánban megjelentek a szakszervezetek. 1896-ban került sor az első munkássztrájkra. Azonban a szakszervezetek és munkásmozgalom létrejöttét nagyban bonyolították a japán társadalom szociális szerkezetének sajátosságai. A folyamatot gátolta a rendőri terror és a munkások tradicionális viszonya a munkaadókhoz: az idősek tisztelete, az uralkodó iránti odaadás, a munka iránti hűség, kollektív tulajdon.

5 Az 1894–1895-ös kínai-japán háború. Az 1902-es angol-japán szövetség.

A japán terjeszkedés első szárazföldi célpontja Korea lett, amely Kína vazallusállama volt. Kihasználva az 1876-ban aláírt igazságtalan japán-koreai szerződést, japán terjeszkedni kezdett Korea területén, amit azzal magyarázott, hogy elő akarja segíteni a nemzeti-felszabadító mozgalmat. Amikor az 1890-es évek elején Koreában felkelés kezdődött és a kínai hadsereg megpróbálta leverni azt, Japán csapatokat küldött a félsziget déli részére.

A Koreai-félszigeten kialakult konfliktus az 1894–1895-ös japán-kínai háborúhoz vezetett, amely Kína vereségével és békeszerződés aláírásával végződött. Kína elismerte Korea függetlenségét, átadta Japánnak Tajvant, a Penghu-szigeteket és a Liaodong-félszigetet, megnyitotta Japán előtt kereskedelmi kikötőit, engedélyezte gyárak építését és hatalmas összegű hadisarcot fizetett. Azonban Oroszország, Németország és Franciaország nyomására Japán kénytelen volt lemondani a Liaodong-félszigetről.

A japán-kínai háború kiélezte a japán-orosz ellentétet a Koreai-félszigeten és Dél-Mandzsúriában. Oroszország a Kínával kötött megállapodás szerint megkezdte a Kelet-Kínai vasútvonal építését, és bérelte tőle Port Arthurt a Liaodong-félszigeten. Érett az orosz-japán fegyveres konfliktus. Japán tudatosan készült erre. Ezért 1902-ben aláírta az angol-japán szerződést, amely nemcsak Oroszország, hanem USA ellen is irányult. Tehát a Távols-Keleten ütköztek a világ vezető országainak érdekei.

6 Orosz-japán háború 1904–1905. A világháború előkészületei. A XX. század elején Japán éles ellentétben állt a cári Oroszországgal.

1904. február 8-ára virradó éjjel a japán flotta, hadüzenet nélkül megtámadta az orosz flottát, Port Arthurban és a koreai Csempulpoban (Inchon). Így módon Japán átvette a stratégiai kezdeményezést, és a tengeri erők egyensúlyát a saját javára változtatta. 1904. február 10-én Japán hivatalosan hadat üzent Oroszországnak. A legdrámaiabban Csempulpo kikötőjében zajlottak az események, ahol a „Varjág” nevű cirkáló és a „Koreai” nevű ágyúnaszád egyenlőtlen harcba kezdett a japán hajórajjal. Mindkét fél jelentős veszteségeket szenvedett. A sérült „Varjágot” és „Koreait” elsüllyesztették, hogy azok ne jussanak az ellenség kezére.

A szárazföldön is Oroszország kárára bontakoztak ki az események. Az első és a második japán hadsereg szétszakította az orosz hadsereget, és Liaoyang (1904. augusztus) valamint Mukden (1905. március) alatt megverték azokat. A harmadik hadsereg körülvette Port Arthurt, amely öt hónapos ellenállás után kapitulált.

A Port Arthur-erőd ostroma alatt a japán áldozatok száma meghaladta a 100 ezer katonát és tisztet. Nogi Mareszuke tábornok, szégyenletesnek érezte a megalapozatlan, emberi és anyagi veszteségeit és szeppukut (harakiri) akart végrehajtani magán. Azonban Mucuhito császár megtiltotta ezt neki. A Császár halála után, feleségével együtt, végül is végrehajtotta tervét.

Az 1894–1895-ös japán-kínai háború

A „Varjág” orosz cirkáló elsüllyesztése

Az orosz flotta megsemmisülése 1905. május 28-án, a Csuzima-szorosban, tragikus módon vetett véget a háborúnak.

1905. május 31-én a japán kormány T. Roosevelttel amerikai elnökhöz fordult a béke megkötésében való közvetítésért. 1905. augusztus 5-én Portsmouthban (USA) aláírták a békét, melynek értelmében Korea Japán védnöksége alá került. Port Arthur, a dél-mandzsúriai vasút, valamint a Szahalinsziget déli része Japán részévé vált.

1907-ben és 1910-ben titkos megállapodások születtek Japán és Oroszország között a befolyási körök elosztásáról Kínában. Ennek eredményeként az orosz-japán nézeteltérések gyengültek. Japán fő ellenfelei akkor az Egyesült Államok és Nagy-Britannia voltak.

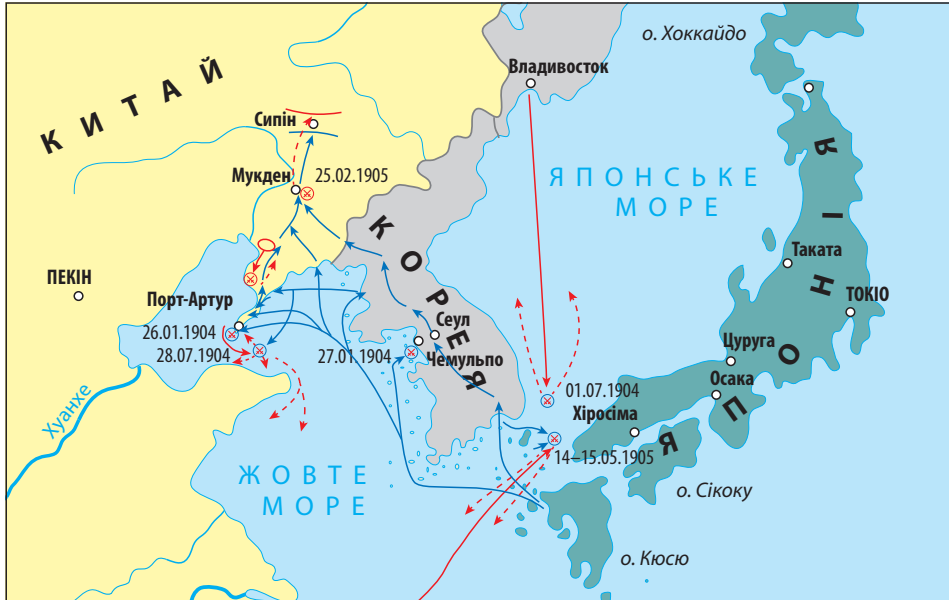
Ez a háború élénk példája volt egy, a világ újrafelosztásért folyó küzdelemnek. Mindkét fél birodalmi érdekből (befolyási területek) harcolt Kínában és Koreában.

A japán-kínai és az orosz-japán háborúk fontos szerepet játszottak Japán fejlődésében. A Kínától kapott jelentős hadisarcot, a japán kormány a hadsereg és a flotta fejlesztésére fordította. A következő katonai konfliktusok előkészítéseként az ország uralkodó körei elfogadták a gazdasági fejlődés programját, amelyet tíz év alatt akartak végrehajtani. Ennek kulcsfontosságú szerepe volt a nehézipar fejlesztése, valamint a haditechnika növelése és korszerűsítése. Az ország megkezdte az ipari terjeszkedést. Néhány évvel az Oroszország ellen vívott győztes háború után Japán bejelentette, hogy elfoglalja és gyarmatosítja Koreát (1910).

A japán csapatok ünnepelik Port Arthur elfoglalását

Japán, Korea és Kína 1904–1905-ben

! Következtetések

- ▶ Japán „felfedezése” a nagyhatalmak azon próbálkozásához vezetett, hogy ugyanúgy leigázzák, mint Kínát és Indiát. Azonban a Meidzsi reformok megszilárdították és elindították az országot a modernizáció útján. Japán fejlődésében szerencsésen ötvöződött a tapasztalat és a tradíció, valamint a Kelet és Nyugat vívmányai. Azonban a gazdaság militarizációja az agresszió veszélyforrásává változtatta Japánt.
- ▶ A XX. század elején Kínával és Oroszországgal folytatott háborúk győzelmének köszönhetően Japán az ázsiai – csendes-óceáni térség vezető állama lett.

Кérdések és feladatok

1. Melyik évben ment végbe a japán történelem Meidzsi-forradalomnak (fordulatnak) nevezett eseménye? 2. Nevezték meg az 1870–1880-as évek reformjait Japánban!
3. Mi a neve Japán nagy monopóliumainak? 4. Milyen volt Japán gazdasági és politikai helyzete a XIX. század végén? 5. Mikor volt a kínai-japán és az orosz-japán háború? 6. Mely területeket szerezte meg Japán 1895-től 1910-ig?

7. Mi a jelentősége a Meidzsi-reformnak Japán történetében? 8. Mi idézte elő Japán belépését a nagyhatalmak sorába? 9. Milyen szerepet játszottak a Japán és Kína között lezajlott háborúk Japán modernizációjában?

10. Figyeljétek meg a térképen Japán terjeszkedésének irányát! Mutassátok meg hol keresztelték egymást Japán és más államok területi érdekei! **11.** Készítsetek a füzetekbe egy „Reformok Japánban a XIX. század 70–80-as éveiben” című táblázatot! **12.** Ismertessétek Japán gazdasági és politikai helyzetét a XIX. század végén – a XX. század elején!

13. Az 1868-as eseményeket a történészek különböző módon nevezik: fordulatlak, forradalomnak, de még restaurációnak is. Ti melyiket tartjátok megfelelőnek? Indokoljátok meg! **14.** Miért bizonyultak, Kínától eltérően, a japán reformok sikeresnek?

24. Kína

1. Mikor léptek be az európaiak Kínába? **2.** Miért történt meg a XVIII. század közepén Kína „elszigetelődése”?

Ázsia ébredése. A XIX. század második felében Kína, Irán (Perzsia) és Törökország az európai államok félgymati függőségbe került. Ez ahhoz vezetett, hogy erőszakosan belevonták őket a világkereskedelembé, és radikálisan megváltozott az életük. A hagyományos gazdasági rendszer és politikai struktúra összeomlott.

Az államok uralkodói, figyelemmel kísérve országuk elmaradottságát az európaiakhoz képest, igyekeztek reformokat végrehajtani, hogy kivezessék országaikat ebből a szorult helyzetből. Műszaki eredményeket kölcsönöztek, fejlesztették a hadsereget, megváltoztatták az államrendszereket, megpróbálták eltörölni azokat a hagyományokat, amelyek véleményük szerint visszatartották az ország fejlődését, saját ipart hoztak létre, stb.

Az Oszmán Birodalomban ezeket a reformokat **Tanzimátoknak** (átalakulás, reform) nevezték el, és 1839–1870 között mentek végbe, Kínában – **politikai önmegegerősítésnek**, Iránban pedig a – **Taghi Khan reformjai** nevet viselte. Azonban ezek a reformok nem érték el a kívánt hatást, és végül az országok teljes mértékben az európai államoktól függőségbe kerültek.

Mivel az uralkodó réteg képtelen volt ellenállni az európai behatolásnak és a hagyományos gazdasági kapcsolatok megsemmisítése miatt romlott az életszínvonal, a gyarmatellenes küzdelem új szakaszba lépett. Ezúttal ezt a forradalmárok vezették.

Az ázsiai országok elmaradottságának leküzdésére irányuló harc második fázisa, az **Ázsia ébredése** megnevezést kapta. Ez az időszak három forradalomra oszlik: az **iráni forradalom** (1905–1911), az **ifjútörök mozgalom** (1908) és **Vucsangi felkelés** (1911–1912). Bár az utóbbi kettő győzelmet aratott, az irántit elfojtották és pontosan ellentétes hatást váltott ki: az elmaradottságtól nem mozdultak el, a tömegek nem akartak európai mintára változtatni az életükön. A társadalom két táborra oszlott: a változások

támogatóira és ellenzőire, ami további éles konfliktusokhoz és új forradalmakhoz vezetett.

2 A világ vezető hatalmainak gyarmati terjeszkedése Kínában. A XIX. század elején Kína nagyhatalom volt. Hatalma kiterjedt Indokínára, Mongóliára, Tibetre, Közép-Ázsia egy részére valamint Koreára. Azonban az 1757-ben meghirdetett elszigetelődés politikája negatívan hatott az ország fejlődésére. Anglia és Franciaország követelni kezdte Kína „megnyitását”. Később az USA, Oroszország, Németország és Japán is csatlakozott hozzájuk.

Az 1840–1842-es angol-kínai háború (I. ópiumháború) és az 1856–1860-as angol-francia- kínai háború (II. ópiumháború) következtében az európaiak erőszakkal megszüntették Kína elszigetelődését.

Kínai ópiumfogyasztók. 1858

Kína arra törekedett, hogy megszabaduljon az európaiak negatív hatásától. 1830-ig csak Kanton (Guangzhou) kikötője volt nyitva a külföldi hajók számára. Ráadásul az európaiak csak ezüstért vehettek árut. Az angol kereskedők úgy döntöttek, hogy ópiumot importálnak az országba a helyzet orvoslása érdekében. A kínai birodalom tiltotta a kábítószerek használatát, kivéve gyógyászati célokból. Ennek ellenére a brit Hongkong felvásárolta a Brit Kelet-indiai Társaság védnöksége alatt álló Bengália és Malva (Zamora) tartományokban termelt ópiumot. Ennek eredményeként az ópium áramlása Kínába több mint négyszeresére nőtt. 1833-ban a brit kormány eltörölte a Brit Kelet-indiai Társaság monopóliumát, miután az ópium beáramlott a kínai piacra, az ezüst pedig - Nyugatra. A 40 év alatti kínai férfiak közel 90 %-a nagyon gyorsan ópiumfüggő lett. 1837-re Kína 4,5 millió ezüst dollárt fizetett az ópiumért, ami az ország teljes behozatalának 57 %-át alkotta. A kínai kormány aggódni kezdett a helyzet miatt és 1839-ben megkezdték a kereskedők tömeges letartóztatása, az ópium elkobzását és megsemmisítését. Válaszul a brit flotta harcot indított. Az angol-kínai konfrontációt „ópiumháborúnak” nevezük.

Az intenzív gyarmatosítás időszakában a Kínában uralkodó mandzsu Csing-dinasztia meggyengült. A birodalom válsága azzal kezdődött, hogy az európaiak növelték az ópiumszállítmányokat Kínába, a kínai rézpenz elértektelenedett, az ezüstöt pedig Európába exportálták. A krízis fő következménye az lett, hogy tovább csökkent a császár hagyományos hatalma, a nép pedig egyre jobban elszegényedett. Ez a folyamat társadalmi feszültségekhez vezetett.

A XIX. század 40-es éveitől parasztlázadások hulláma söpört végig az országon. Az 50-es évek legjelentősebb mozgalma a **tajping-felkelés** volt.

Kína és India a XIX. században

Fő ideológusuk Hung Hszü-csüan (1814–1864) a szociális egyenlőség eszméjét hirdette és szerette volna megteremteni „Az egyenlőség, igazságosság, jólét birodalmát” – a „Tajping tjenkuo”-t. A tajpingok eszméi a hagyományos konfucionista erkölcs és a kereszténység ideológiájának ötvöződéséből születtek. Az utóbbiakkal Hung-Hszü-csüan a keresztény szerzeteseknél ismerkedett meg.

1850-ben a Jangce völgyében a szórványos parasztmegmozdulások hatalmas felkelő mozgalommá nőttek ki magukat. A felkelés fő erejét a tajpingok katonai szervezete képezte. A kormány csapatok átálltak a felkelők oldalára. 1853-ban elfoglalták Kína ősi fővárosát, Nankingot. A tajpingok megalapították saját államukat, amelyben az anyagi javak elosztásának egyenlő elvét kívánták megvalósítani, és el akarták törölni a föld magántulajdonát. Azonban a tajpingok törekvése, hogy megteremtsék az általános egyenlőséget, kudarcba fulladt.

Ezzel egy időben az európai országok attól tartva, hogy az uralkodó dinasztia képtelen elfojtani ezt a lázadást, beavatkoztak a konfliktusba.

1856-ban az angolok partra szálltak Guangzhouban (Európában elterjedt neve Kanton). Később csatlakoztak hozzájuk a franciák. Az európaiak több csatában is győzelmet arattak.

1864-ben a kínai csapatok körülzárták Nankingot. Az európai mérnököknek köszönhetően áttörték a város erődítményét és elfoglalták azt. A csata idején 100 ezer fő, majdnem az egész lakosság életét vesztette. Hung Hszü-csüan öngyilkos lett. A tajping mozgalmat elfojtották.

A tajpingok elleni harc idején Angliának, Franciaországnak és az USA-nak sikerült újabb szerződéseket rákényszeríteni a dinasztiára, melyekben engedélyt kapnak arra, hogy Kína minden nagyobb kikötőjében kereskedhessenek és saját kereskedelmi konzulátusokat nyithassanak. A XIX. század 90-es éveitől Kína gyarmatosításába bekapcsolódott Japán, Oroszország, Németország. Az országot érdekszférákra kezdték osztani.

1894-ben Japán háborút indított Kína ellen és gyorsan legyőzte. Japánok döntő tettei példaként szolgáltak az európaiak számára. Franciaország kizárólagos jogokat erőszakolt ki Dél-Kínában. Oroszország megkapta a jogot, hogy vasutat építsen Mandzsúrián keresztül Vladivosztokig (Kínai keleti vasútvonal), és 1898-ban kibérelte Port Arthur és Talien kikötőket a Liaodong-félszigeten. Ezenkívül Oroszország megerősítette befolyását Mongóliában és Északnyugat-Kínában. Németország elfoglalta a Shandong-félszigetet, és Csingtao városát pedig saját főhadiszállásává tette. Anglia befolyása alá vonta a Jangce folyó medencéjét.

A kínai állam gyorsan szétesett. A nagyhatalmak befolyási területekre osztották. A császár hatalma és a konfucionista erkölcs elveszítette tekintélyét.

3

Kína a XIX. század végén. A boxerlázadás. A XIX. század 90-es éveiben elterjedt a nézet, miszerint a kínai társadalomnak jelentős belső átalakulásra van szüksége, amely nélkül lehetetlen megőrizni Kína egységét és függetlenségét. Ezeknek a nézeteknek a megalkotója Kang Youwei volt, aki megpróbálta meggyőzni Kuang Hszü császárt, hogy vezessen be liberális reformokat, és Szun Jat-szen, aki egy monarchia megdöntése utáni forradalmi átalakulási programot terjesztett elő.

Kang Youwei kínai gondolkodó alkotmányos monarchiát tervezett bevezetni az országban, reformokat végrehajtani a közigazgatásban, a gazdaságban, az oktatásban stb. Idővel Kang Youweit és néhány támogatóját a császár tanácsadóinak nevezték ki. A „száz napos reformok” során több mint 60 rendelet született, amelyek Kína megújulását és hatalmas, független állammá alakítását célozták meg. Azonban az

A „boxerlázadás” egy szakasza – az jihotuan osztag.

1898. szeptember 21-i államcsíny következtében Kuang Hszü császárt megfosztották a tróntól, helyébe Ce-hszi császárné került. Néhány reformert kivégeztek; Kang Youwei-nek sikerült elmenekülnie Hongkongba. Így kudarcot vallott a próbálkozás, hogy az országot a reformokkal kihúzzák a válságból.

Ugyanakkor az országban kitört egy spontán tiltakozás a külföldiek Kínába való beáramlása ellen. A legfontosabb esemény az a felkelés volt, amelyet a Jihotuan társaság tagjai vezettek („boxerlázadás”, 1899–1900).

A Jihotuan társaság tagjai úgy vélték, hogy az európai technológia semmit sem ér a kínai szellemiséggel szemben. Hitték, hogy a különleges amulettel megmentik őket a golyóktól. A Jihotuan társaság tagjai a hagyományos fegyvereket és a kézi harctechnikákat részesítették előnyben. Ezért az európaiak „boxereknek” nevezték őket. Az jihotuanok célja minden külföldi elpusztítása volt.

Kína felosztása az európai államok és Japán által. XIX. század végi karikatúra.

? Mely államok vettek részt Kína felosztásában?

1897-ben Santung tartományban a „boxerek” megölték a német misszionáriusokat. A lázadók megtámadták a vasútépítőket, lerombolták vasútvonalakat, távíró vonalakat, stb. 1899-ben (ezt a dátumot tekintik a felkelés kezdetének, bár valójában az „boxerek” korábban is tevékenykedtek), a „boxerek” osztagai összegyűltek nem messze Pekingtől. Az aggó európai diplomaták a császárnéhoz fordultak, felszólítva a lázadók megfékezésére. Azonban Ce-hszi úgy döntött, hogy a jihotuanok segítségével megszabadul az európaiak befolyásától. Megengedte a lázadók bejutását Pekingbe, ahol azok mészárlást rendeztek az európai diplomaták között, ezután a külföldiek elleni erőszakos hullám végigsöpört egész Kínán.

Válaszul nyolc állam – Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, Oroszország, Japán, Franciaország, Olaszország, Németország, Ausztria – Magyarország csapatokat küldött Kínába, leverték a boxerlázadást és bevonultak Pekingbe. A császárné úgy tett, mintha nem lett volna semmi köze a felkeléshez és elrendelte a kormány csapatainak, hogy végleg likvidálják a boxerlázadást.

A lázadás megfékezése után Kína kénytelen volt új, egyenlőtlen megállapodásokat aláírni az európaiakkal. Nagy kártalanítást kellett fizetnie, külföldi csapatok állomásozhattak a Peking nagykövetségi negyedében, és egy európai, japán vagy amerikai megöléséért halálbüntetés járt. A boxerlázadás volt az utolsó kísérlet a „régí rend” megőrzésére Kínában.

4 Kína a XX. század elején. Vucsangi felkelés. A kínai modernizációért folytatott küzdelemben olyan erők kezdtek dominálni, amelyek a forradalmi változásokat támogatták az országban. Szun Jat-szen vezette őket. Megfogalmazta a „három népi elvet”, amelyek meghatározták az átalakulás célját Kínában:

- ▶ nacionalizmus – a mandzsu dinasztia megdöntése és a kínai uralom helyreállítása;
- ▶ demokrácia – a monarchia felszámolása és a köztársaság létrehozása;
- ▶ népjólét – a földtulajdon fokozatos államosítása és egy progresszív földadó megállapítása.

1905 nyarán, Tokióban (Japán) Szun Jat-szen vezetésével egyesültek a különböző demokratikus és nacionalista kínai forradalmi csoportok a „Szövetséges Liga” nevű forradalmi szervezetbe. 1907-ben több felkelést megkísérelt a Csing-dinasztia ellen, de nem járt sikerrel.

Szun Jat-szen

A „Szövetséges Liga” programdokumentumából

A jelenlegi forradalom célja egy köztársasági kormány létrehozása. A köztársaság minden polgárának egyenlőnek kell lennie; minden polgárnak részt kell vennie a politikai hatalomban. Az elnököt a polgárok választják meg. A parlament olyan népi testület, amelybe a képviselőket a köztársaság minden polgára választja meg. Bevezetésre kerül a Kínai Köztársaság Alkotmánya, amelyet minden állampolgár köteles betartani.

Milyen nézeteket vallott az „Szövetséges Liga”, és miért?

Végül a forradalom fenyegetése miatt Ce-hszi császárné beleegyezett abba, hogy végrehajt néhány reformot, melyeket még Kuang Hszü császár kezdeményezett. Kikiáltották: a rabszolgaság eltörlését; a rendi különbségek megszüntetését; a nemesek kiváltságainak megszüntetését; egy hadsereg létrehozását európai modell szerint; a kínzások eltörlését; a tartományokban tanácsadó testületek létrehozását; monetáris és pénzügyi reformok végrehajtását; az ópium használatának tilalmát; a barbár szokások tilalmát; politikai pártok létrehozását; az oktatási rendszer reformját (európai mintára).

Mindezen változtatások azt mutatták, hogy Kína modernizálódni kezdett. A hagyományos társadalom azonban nem fogadta el a változásokat és ellenállást

Ce-hszi császárné

Jüan Si-kaj

(tábornok, akit reformista nézetei miatt külföldre száműztek), és kérték, hogy vezesse a fegyveres erők parancsnokságát. Miután beleegyezett, és ő lett a császári tanács vezetője és a miniszterelnök, Észak-Kína teljhatalmú diktátora. Ezenkívül kinyomatták a monarchia által elismert alkotmánytervezetet. Azonban a felkelés terjedt. Önállóvá kiáltotta ki magát Hangcsou, Sanghaj és Santung tartomány, kikiáltotta autonómiáját Külső-Mongólia. 1911. december 2-án a forradalmi csapatok beléptek Nankingba. A Csing-Birodalom elkezdett szétesni.

Mikor híre ment, hogy elkezdődött a forradalom, Szun Jat-szen viszatért az emigrációból és december 24-én megérkezett Sanghajba. December 29-én a Nankingban összegyűlt forradalmi tartományok küldötteinek a konferenciája kihirdette a Kínai Köztársaság létrejöttét. Szun Jat-szent egyhangúan ideiglenes elnöknek választották. Az új főváros, Nanking ágyúörgéssel és általános örömujiangással fogadta az elnököt. 1912. január 1-én Szun Jat-szen letette az esküt.

Az uralkodó elit azonban igyekezett megőrizni a hatalmat. 1912. február 12-én Jüan Si-kaj arra kényszerítette a hat éves Pu Ji császár anyját, hogy aláírja fia lemondását a trónról. Ilyen körülmények között Szun Jat-szen, „népi jólét” programjával feleslegessé vált az uralkodó elit számára. Ezt felismerve lemondott az elnökségről Jüan Si-kaj javára.

Kína nyugtalan évet élt át, amelyet a régi nap-tár szerint „xinhai”-nak neveztek. A Xinghai forradalom vagy (más nevén Vucsangi felkelés) véget ért. 1912 márciusában, Nankingban elfogadták a Kínai

Kína utolsó császára
Pu Ji

Köztársaság Alkotmányát, és úgy döntöttek, hogy áthelyezik a fővárost Pekingbe.

A köztársaság kikiáltása után folytatódott a hatalomért folytatott harc. Jüan Si-kaj nem hagyta abba a törekvéseit, hogy újraélessze a monarchiát. Ugyanakkor megalakult a demokratikus ellenzék is.

1912 augusztusában a Szun Jat-szen által létrehozott „Szövetséges Liga” és számos más szervezet megalakították a Kuomintang-ot (nemzeti pártot). Az újonnan megválasztott parlamentben, amely 1913 áprilisában kezdte meg működését az új alkotmány alapján, a Kuomintang jelentős képviselést kapott. Képviselői Jüan Si-kaj ellenzéki erői voltak.

A feszültség fokozódott, miután kiderült, hogy Jüan Si-kaj részt vett a kuomintang-i miniszterelnök jelölt meggyilkolásában. Az országban lázongások kezdődtek. Hét déli tartomány, ahol a kuomintang-nak erős befolyása volt, bejelentette, hogy elszakadnak Pekingtől. Polgárháború kezdődött a déli és az északi tartományok között, ahol végül a déli csapatok vereséget szenvedtek. A Kuomintang kénytelen volt illegálisba vonulni, Szun Jat-szen pedig újra kivándorolt.

A parlament feloszlatásával és teljhatalmú diktátorrá válásával, Jüan Si-kaj megteremtette a monarchia helyreállításának feltételeit. Az alkotmányt felülvizsgálták, és kivonták belőle a demokratikus szabadságról szóló cikkeket. Röviddel halála előtt (1916 júniusában) a diktátor elhagyta szándékait, és fennmaradt a köztársaság. Bár a forradalom nem oldotta meg Kína főbb problémáit, megszüntette az ország modernizálásának egyik fő akadályát – a Csing-dinasztiát.

Plakát a Kínai Köztársaság kihirdetésének tiszteletére Jüan Si-kaj és Szun Jat-szen portréival

Következtetések

- ▶ A XIX. század elején Kína nagyhatalmú állam volt. Azonban az európai gyarmatosítók nyomása alatt az ország gyorsan elveszítette szuverenitását. Az uralkodó elit reform elleni fellépései eredményeképpen Kína gyorsan elmaradt a vezető hatalmaktól, és a nyugati államok valamint Oroszország és Japán befolyása alá került.
- ▶ A gyarmatosítók politikája és az állam összeomlása a lakosság ellenállását okozta. A tajping felkelést és a boxerlázadást a gyarmatosítók elnyomták. A Csing-dinasztiá képviselői által végrehajtott reformkísérletek nem voltak határozottak. Végül kitört a Vucsangi felkelés, amely megdöntötte a császári hatalmat. Kína a modernizáció útjára lépett, amely azonban nehéznek és véresnek bizonyult.

Kérdések és feladatok

1. Melyik ország kezdeményezte az ópiumháborúkat? **2.** Mikor volt a tajping-felkelés? **3.** Mely országok vettek részt Kína befolyási övezetekre osztásában? **4.** Kik ellen tört ki a boxerlázadás? **5.** Milyen esemény okozta a kínai Csing-dinasztia megdöntését? **6.** Ki lett a Kínai Köztársaság első elnöke?

7. Jellemezzétek Kína fejlődését a XIX. század végén – a XX. század elején! **8.** Tekintetünk-e a korabeli Kínára úgy, mint a nyugati országok félgymatára? **9.** Mi volt a lényege Kang Youwei reformjainak? Milyen eredményei voltak?

10. Beszéljétek a boxerlázadás eseményeiről! Miért szenvedett vereséget? **11.** Ki volt Szun Jat-szen? Milyen „három népi elve” volt? **12.** Mondjátok el a Vucsangi felkelés eseményeit és eredményeit! **13.** Készítsetek egy összehasonlító táblázatot!

Az összehasonlítás pontjai	Tajping-felkelés	Boxerlázadás	Vucsangi felkelés
Cél			
Főbb események			
Eredmény és következmények			

14. Gondolkodjatok el azon, hogy miért volt sikertelen minden kínai reformintézkedés! Készítétek egy esszét erről a kérdésről!

25. Az Oszmán Birodalom modernizálására tett kísérletek. Az ifjútörök mozgalom. Irán (Perzsia) modernizálására tett kísérletek. Az 1905–1911-es forradalom

1. Milyen területek tartoztak az Oszmán Birodalomhoz a XIX. század elején? **2.** Kik a janicsárok? **3.** Mik voltak az Oszmán Birodalom hanyatlásának okai?

Az Oszmán Birodalom a XIX. században. A XIX. század elején az Oszmán Birodalom hanyatlásban volt. A rendszeres katonai vereségek igazolták a reformok szükségességét. Az európai hatalmaktól való katonai elmaradottság leküzdésére irányuló első reformokat **III. Szelim** szultán (1789–1807) vezette be. Azonban egy új állandó hadsereg létrehozása ellenszegülést váltott ki a janicsárok részéről, akik nem akarták elveszíteni kiváltságos helyzetüket. Lázadást szítottak és megölték a szultánt. Minden reformot eltörölték. Az

új szultán II. Mahmud (1808–1839) új kísérletet tett a hadsereg reformjára, likvidálva a janicsárok hadseregét. II. Mahmud átszervezte az állami apparátust, létrehozta a minisztériumi rendszert és új közigazgatási felosztást vezetett be. Az egyik fontos reformja az volt, hogy megengedte a föld magántulajdonban vételét.

Minden pozitív kezdeményezést semmissé tett az Oroszországtól, Ausztriától, Perzsiától és másoktól elszenvedett vereségek. Azonban a következő török szultán **Abdul-Medzsid** (1839–1861), II. Mahmud fia folytatta apja reformpolitikáját, amely **Tanzimát** („átszervezés”) néven került be a történelembe.

A Tanzimát alatt a következő intézkedéseket valószínűsítették meg: földügyi, polgári és büntető törvénykönyvet fogadtak el; pénzreformot hajtottak végre; létrehozták a világi oktatási intézmények hálózatát; megindult a vasút, a távírvonalak, az ipari vállalkozások építése; a külföldi tőkének kedvező feltételeket teremtettek, stb. A legfontosabb átalakulás az volt, hogy 1856-ban kihírdették, hogy az összes alattvaló (muzulmánok és nem muzulmánok, törökök és ms népek képviselői) egyenlő a törvény előtt.

A reformok egy része miatt elkezdtek elégedetlenkedni a muzulmánok, mindenekelőtt a törökök. Az új szultán **Abdul-Aziz** (1861–1876) megpróbálta eltörölni a változtatásokat, ekkor az „új-törökök” – a reformok folytatásának támogatói, államcsínyt hajtottak végre. Az „új-törökök” arra kényszerítették a következő szultánt **II. Abdul-Hamidot** (1876–1909), hogy olyan alkotmányt fogadjon el, amely korlátozta a szultán hatalmát, kimondta a kétkamarás parlament létrehozását, kihirdette a polgárok jogait és szabadságát.

Az új reformok tovább mélyítették a társadalom megosztottságát a régi, hagyományos rend támogatói és ellenfelei között. Ezután II. Abdul-Hamid eltávolította a hatalomból az „új-törököket”, feloszlatta a parlamentet, elhagyta az egyenlőség elvét muszlimok és nem muszlimok között. 1895–1896 között örmény mészárlásokat hajtottak végre. II. Abdul-Hamid uralkodásának idejét **Zulumnak** neveztek („elnyomás”, „önkényesség”).

1878-ban II. Abdul-Hamid szultán kormánya bejelentette az Oszmán Birodalom csődjét, és három éves tárgyalások után a nyugati hitelezőkkel megállapodtak abban, hogy külföldi ellenőrzés alá vonja az ország pénzügeit.

III. Szelim

Abdul-Medzsid

II. Abdul-Hamid

Létrejött az Ottomán államadósság hivatala, ahol a brit és a francia képviselők széles körű jogokat és kiváltságokat kaptak.

A külföldi államok kedvező feltételeket szereztek a vasútépítéshez, amely megnyitotta az utat a Közel-Keletre való terjeszkedéshez.

A dohánymonopólium 1883-tól Franciaországhoz került. Mindazonáltal Törökországnak függő országgént volt egy pozitív jellegzetessége is: a nagyhatalmak közötti ellentmondások és harc megadták az uralkodó köröknek a lehetőséget a manőverezéshez.

2 **Az ifjútörök forradalom.** Ellentétben az ázsiai államoktól, amelyek félgymarmatok lettek, az Oszmán Birodalom harcra kész, hazafias hadsereggel rendelkezett. 1889-ben az Isztambuli Katonai Orvosi Iskola kadétjai létrehozták az „Egyesülés és Haladás” nevű titkos politikai társaságot, amely elindította az **ifjútörök mozgalmat**. A mozgalom **Ahmed Riza** vezetésével egyesítette a katonákat, a fiatal értelmiségieket és a politikai emigránsokat.

Az ifjútörökök elhatározták, hogy felújítják az 1876-os alkotmányt, végrehajtanak néhány reformot, modernizálják a társadalmat európai modell szerint. Az egyetlen dolog, ami a mozgalom résztvevői közötti nézeteltéréseket okozott, a nemzeti kérdés volt. Ahmed Riza csoportja támogatta az „oszmánizmus” eszméjét – a birodalom megőrzését. A másik csoport ragaszkodott a birodalom decentralizálásához és a nem török népek autonómiájának elismeréséhez.

Ahmed Riza

1907-ben, Párizsban sor került az ifjútörökök kongresszusára, ahol ideiglenesen békét kötöttek, és döntés született a felkelés előkészítéséről. A felkelés 1908. július 3-án kezdődött, Macedónia katonai egységeinek lázadásával.

II. Abdul-Hamid szultán sietett nyilvánosságra hozni az 1876-os alkotmány visszaállításáról szóló döntését. A lázadó csapatok beléptek Isztambulba. Az ifjútörökök új kormányt alakítottak, de a szultánt a trónon hagyták. Miután hatalomra kerültek, politikájukat következetlenül és túl óvatosan folytatták. Ez lehetővé tette II. Abdul-Hamid számára, hogy 1909. április 13-án lázadást szítson, megszüntesse az alkotmányt, és helyreállítsa a hatalmát. A lázadást azonban elnyomták, és II. Abdul-Hamid elvesztette a trónt. Az új szultán **V. Mehmed** (1909–1918) lett.

i

Az ifjútörökök 1918-ig hatalomban maradtak. Uralmuk alatt nem teljesítették ígéreteiket az ország modernizálásával kapcsolatban, valamint, hogy felszabadítják az államot az európai gazdasági dominancia és politikai függőség alól.

A birodalom megőrzésére tett törekvések a reformok konzervatív jellegének kialakulásához vezettek.

A belpolitikában kialakult a **pántörök** ideológia (az egyetlen török nemzet létrehozása és uralkodása). Ez új törökellenes hangulatot idézett elő az függő népeknél. A **pántörök** ideológia megvalósítására tett kísérletek előidézték az örmény és a görög népek ellen irányuló tömeges erőszakot, az arabok felkelését és a balkáni háborúkat.

A gazdasági szférában az ifjútörökök csak az I. világháború előtt vezettek be kisebb reformokat (a parasztok kizsákmányolásának nem gazdasági formáit korlátozták, protekcionista törvényeket vezettek be).

Képeslap az 1876-os alkotmány helyreállításának emlékére az Oszmán Birodalomban

3 **Irán (Perzsia) modernizációjára irányuló kísérletek a XIX. században.** Rövid felemelkedés után a XVIII. század közepén és az 1794-ben folytatott hosszú harc eredményeképp Iránban (Perzsia) megerősödött a **Kádzsár dinasztia**, amely 1925-ig uralkodott. Az állam új fővárosa **Teherán** lett. Vallása szerint a legtöbb iráni síita muzulmán volt.

Az iráni sahok a hagyományos riválisaik ellen harcoltak – a törökök, az afgánok, a mogulok, az oroszok ellen. A XIX. század első harmadában számos vereséget szenvedtek Törökország és Oroszország részéről, valamint elvesztették Grúziát, Örményországot és Azerbajdzsán északi részét. A kísérlet, hogy Franciaország és Anglia segítségével korszerűsítsék a hadsereget nem hozta meg a kívánt eredményt. Ehelyett létrehozta az európaiak aktív behatolásának előfeltételeit, akik elkezdtek egyenlőtlen szerződéseket ráerőszakolni a sakra. A szerződéses megállapodások hozzájárultak az európai ipari termékek behatolásához az iráni piacra, melyek a kereskedelem és a kézművesség romlását okozták az országban, valamint a parasztság kizsákmányolásának fokozódását. Irán egy társadalmi robbanás szélén állt. A parasztok, a kézművesek és a síita papság a legendás Mehdi imám megjelenését várták, aki majd visszaállítja az igazságos hatalmat.

1844-ben megjelent egy szejed (vezető) **Ali Mohamed**, aki magát **Bábnak** nyilvánította, vagyis a kapunak, amin keresztül, Mehdi (jelentése Megígért) imám leereszkedik a földre. 1847-ben a hatóságok, akiket aggasztott a Báb támogatóinak egyre nagyobb száma, börtönbe vetették őt. A börtönben Báb megírta a híres Perzsa „Bayánt”, ahol

Ali Mohamed (Báb)

? Jellemezték egy-két mondattal a képen ábrázolt történelmi személyiséget!

A bahái kert, Báb aranykupolás sírszentélyével a közepén, Haifa (Izrael)

a régóta várt Mehdiinek hirdette magát, és meghatározta a tanítása alapelveit. Azt állította, hogy ő a próféta, aki elhozza a világ igazságosságát, garantálja a nép jogainak és tulajdonának védelmét, ugyanakkor fellép a hatalom zsarnoksága és a külföldiek elnyomása ellen. Ezek a tanítások a legtöbb támogatójukra a városi lakosok között találtak.

Követői messze eltávolodtak Báb tanításaitól, követelték a tulajdon elosztását, az egyenlőséget, beleértve a nők egyenlőségét is. Ezek a jelszavak nagy hatással voltak a parasztságra, ami a bábizmus követői számának gyors növekedését eredményezte. 1848 őszén kitört a **bábi felkelés**. Csak 1852-ben sikerült elnyomni, de ez nem állította meg a bábizmus terjedését. Végül vezetőik kénytelenek voltak elmenekülni az Oszmán Birodalomba, ahol a mozgalom a bahái hit nevet kapta. Az új mozgalom támogatói elleneztek a háborút és támogatták a vallási toleranciát, az egyenlőséget, a tulajdon újraelosztását stb.

A hatalmas népi mozgalmak a reformok szükségességét jelezték. **Taghi Kán** miniszterelnök (vezír) vezetett be először reformokat az országban. Főként a hadseregben hajtott végre reformokat, de rendeletei hatással voltak a kézművességre, a kereskedelemre és az oktatásra (első újság, első világi iskola) is. Végül Naser al-Din sah lemondatta Amir Kabirt, ami a reformok visszaszorításához vezetett.

Irán egyre inkább függeni kezdett a külföldiektől. Bár a sah néhány újítást bevezetett az ország kormányzati rendszerébe (különösen a síita pápáság igazságszolgáltatási hatalmát próbálta korlátozni és az európai igazgatási rendszert bevezetni), ezek a késői reformpróbálkozások már nem sok mindent változtattak meg.

Az Oszmán Birodalommal ellentétben, ahol a Tanzimátnak köszönhetően a politikai függetlenség megmaradt, az iráni sah gyorsan elvesztette függetlenségét. A XIX. század végére Oroszország és Anglia két hatáskörre osztották az országot. Ugyanakkor ebben az időben az iráni befolyásért való harcba bekapcsolódott Németország és a XX. század elejétől az USA is.

4 Az 1905–1911-es forradalom Iránban (Perzsia). A folyamatot, mely során Iránt félgyarmattá változtatták, a hagyományos struktúrák megsemmisítése és a lakosság fokozott kizsákmányolása kísérte. Az irániak élet színvonala csökkent. A XIX–XX. század fordulóján az élelmiszer-problémák súlyosbodtak az országban. Az éhezés zavargásokhoz vezetett (1900, 1901, 1903). 1905 végén forradalom tört ki – egyike az elsőeknek Ázsiában a XX. század elején.

Az iráni forradalom 1905 végén kezdődött tömeges tüntetésekkel Teheránban, Sirázban, Meshedben és más városokban. A tiltakozók radikális reformokat követeltek, különösen a medzslisz (parlament) összehívását és az alkotmány elfogadását. A legnagyobb sikereket a forradalom 1906 júniusában és júliusában érte el. A rémült Mozaffar ad-Din sah (1896–1907) 1906. augusztus 5-én kiadott egy rendeletet az alkotmányos rendszer bevezetéséről. Október 7-én megnyílt az első iráni medzslisz, amely elfogadta az alaptörvényt (az iráni alkotmány első részét).

A sah hatalmát korlátozták, a parlament megerősítette a jogát, hogy jóváhagyjon minden törvényt és költségvetést, engedményeket, külföldi kölcsönöket, más államokkal kötött megállapodásokat. Egy évvel később, 1907. október 7-én a sah elfogadta az alkotmány módosítását, amely az állampolgárok egyenlőségét hirdette a törvény előtt, az egyének és a tulajdon sérthetetlenségét, a szólásszabadságot, a sajtószabadságot, stb. A hatalom három részre oszlott, törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalomra. Végül az iráni sah csak a végrehajtó hatalom vezetője maradt.

Ugyanakkor országszerte forradalmi változások történtek. A városokban forradalmi szervezetek – *endzsumenek* – jöttek létre. A mudzsáhidok mozgolódása is megerősödött (a hit és az igazságosság harcosai) akik közül kiemelkedtek a radikális fiatalok – a *fedajinok*.

Az iráni forradalom ellen közösen lépett fel Oroszország és Anglia. 1908 júniusában a forradalom gyengülését felhasználva a következő sah Mohammad Ali (1907–1909) puccsot szervezett és feloszlatta a medzsliszt.

A forradalom azonban folytatódott, a harc központja áthelyeződött az ország északi részére. 1908–1909 között az iráni Azerbajdzsánban fegyveres felkelés zajlott (*tebrizi felkelés*). 1909-ben Bahtiári tartományban és Gilány tartományban egy sah-ellenes lázadás tört ki. A lázadók fegyveres szakszai, a Bahtiári kánok által támogatott fedajinok, 1909 júliusában beléptek Teheránba. A sahot megfosztották hatalmától és bejelentették az alkotmány helyreállítását. Az új sah Ahmad (1909–1925) új medzsliszt hívott össze, amely forradalmi átalakításokat folytatott. Ezt nem volt könnyű véghezvinni. Az ország pénzügyi rendszere, az egész gazdasághoz hasonlóan, összeomlott a forradalom éveiben. Irán felkérte az Egyesült Államok pénzügyi tanácsadóját, W. M. Shustert, hogy segítsen helyrehozni a gazdaságot. Sikeres tevékenysége viszont zavarta Oroszországot és Angliát, ami később fegyveres beavatkozáshoz vezetett.

Az iráni forradalmat elnyomták, a medzsliszt feloszlatták, a fedajinek szakaszait felszámolták. Irán elismerte az angol-orosz megállapodást.

Fedajin csoport

A forradalmi nyereségek egy része azonban megmaradt, többek között az alkotmány. Irán alkotmányos monarchiává kezdett válni. A forradalom hozzájárult az ázsiai nemzeti felszabadító mozgalmak felemelkedéséhez a XX. század elején, vagyis Ázsia ébredésének kezdetét jelentette.

Következtetések

- ▶ A XIX. század reformjai, amelyek célja az Oszmán Birodalom megerősítése és korszerűsítése, sikertelenek voltak. Az európaizációra való törekvéseknek a konzervatív erők ellenálltak. Végül a reformok többségét törölték.
- ▶ Az 1908-as ifjútörök mozgalom nem teljesítette fő feladatát, az Oszmán Birodalom korszerűsítését. Ez a török társadalom felépítésének sajátosságával magyarázható, ahol a törökök domináns nemzet voltak, és minden modernizáció a szerepük elvesztéséhez, valamint a birodalom összeomlásához vezetett volna, ami végül meg is történt.
- ▶ Irán (Perzsia), mint más ázsiai országok, a XIX. században, szintén fokozatosan az európai államok félgymarmatává vált. Ez a folyamat különösen felgyorsult a Báb-felkelés elnyomása és a Taghi Kán-reformok meghiúsulása után. A század végén Irán Oroszország és Anglia félgymarmata lett.
- ▶ 1905-ben forradalom tört ki Iránban, amely nemcsak az országon belüli változásokat kezdeményezte, hanem egész Ázsia ébredését is.

Kérdések és feladatok

1. Az állam életének mely területeit próbálták először Törökország és Irán uralkodói megreformálni? 2. Melyik időszakot nevezik Törökország történelmében Tanzimátnak? 3. Mikor került sor az ifjútörök forradalomra? Milyen reformokat hajtottak végre az ifjútörökök? 4. Mikor történt a Báb-felkelés? 5. Milyen reformokat próbált végrehajtani Taghi Kán? 6. Mely államok félgymarmatává vált Irán a XIX. század végén? 7. Mikor volt forradalom Iránban? Milyen eredményei voltak?

8. Miért nem sikerült végrehajtani azokat a reformokat, amelyek az Oszmán Birodalom európaizációját tervezték a XIX. században? Ki volt a reformok ellenzője? 9. Miért nem vezetett az ifjútörök forradalom az ország megreformálásához? 10. Mi volt az oka és a következménye a bábfi felkelésnek Iránban? 11. Ismertessétek Irán helyzetét a XIX–XX. század fordulóján! 12. Mi okozta a forradalmat Iránban? Milyen szerepet játszott Oroszország és Anglia az iráni forradalom visszaszorításában?

13. Készítsetek táblázatot a füzeteketbe „Törökország politikai és társadalmi-gazdasági helyzete a XIX. század végén” címmel. 14. Készítsetek vázlatot a téma 2. (Az ifjútörök mozgalom) vagy 3. (Irán (Perzsia) modernizációjára irányuló kísérletek a XIX. században) pontjáról!

15. Csoportokban vitassátok meg, mely körülmények akadályozták Törökországot és Iránt, hogy rálépjenek a modernizáció útjára! 16. Miért nem osztották fel a nagyhatalmak az Oszmán Birodalmat hanyatlásának ellenére? Készítsetek esszét a kérdésről!

Gyakorlati foglalkozás

Brit gyarmatok Indiában.

Afrika népei az európai gyarmatosítók uralma alatt

1. Mi vonzotta az európaiakat a Keletben? 2. Mikor kezdődött az európaiak behatolása Indiába? 3. Melyik európai ország alapította meg uralmát Indiában a XVIII. század végén?

Cél: a szöveg alapján meghatározni, hogy mik voltak a brit uralkodás sajátosságai Indiában és hogyan történt Afrika gyarmatosítása; megbeszélni a gyarmatosítás India és Afrika fejlődésére gyakorolt hatását.

Előkészítő feladatok a gyakorlati foglalkozáshoz

- Készítsetek előadásokat a témákról: „Szipojlázadás”, „Az indiai nemzeti kongresszus (INK) megalakulása”, „Afrika gyarmatosítása”!
- Készítsetek esszét a témákból: „A gyarmatosítás szerepe a világ egységének megteremtésében”, „Terjesztette-e a gyarmatosítás a civilizációt az alárendelt népek körében?”.

A munka menete

- Alkossatok kis csoportokat az előkészített előadások és esszék témái szerint, és beszéljétek meg a munka közben kapott eredményeket!
- Mutassátok be az osztálynak a kiscsoportokban elért közös eredményeket!
- Mutassátok be az osztálynak az órára készített legjobb előadásokat és esszéket!
- Ismerkedjétek meg az alábbi anyaggal, válaszoljatok a kérdésekre és oldjátok meg a feladatokat!
- Fogalmazzátok meg a foglalkozás céljának megfelelő következtetéseket!

India – a brit korona gyöngyszeme. India régtől fogva vonzotta a kereskedőket, az európai uralkodókat, a katolikus papokat és a különféle kalandorokat. A portugálok, spanyolok, angolok, franciák szerették volna megvetni a lábukat a Hinduszttáni-félszigeten. A legsikeresebb az angol Kelet-indiai Társaság volt, amely kezébe kaparintotta a legfőbb hatalmat a szigeteken. A Kelet-indiai Társaság megteremtette a rabló jellegű adózás rendszerét a parasztok, városlakók, helyi földbirtokosok, és fejedelmek kizsákmányolásának a különféle módjait.

A XVIII. században az indiai export legfőbb tétele a jó minőségű pamutanyag volt. Azonban az ipari forradalom sokkal olcsóbbá tette az ilyen anyag gyártását Európában, mint Indiában, sőt, sokkal kifizetődőbb lett Angliából Indiába behozni. A felvásárló piac elvesztésével az indiai takácsok az éhhalál szélére kerültek. Az angol uralommal szembeni elégedetlenség egyre nőtt. Elterjedt a hír, hogy minden indiait meg akarnak keresztelni.

A szipojlázadás. Az angolok nyílt kizsákmányoló politikája felháborította az indiaiakat, ami nyílt lázadáshoz vezetett. A felkelés ürügye az volt, hogy az indiai (szipoj) hadsereg új töltényeket kapott a fegyverekhez. Minden ilyen golyó disznósírral vagy borjúzsírral átitatott papírba

volt becsomagolva. Minden fegyvertöltés előtt a katonának a fogával kellett kibontani azokat. Azonban a muzulmánoknak disznósírt enni tilos, az indiaiak számára pedig a tehén szent állat.

Részlet K. Jung angol ezredes vallomásából a szipojlázadás okairól

Az új töltnyek elutasítása csak ürügy volt a felkeléshez, hisz azt mind a hinduk, mind a muzulmánok már rég kitervelték. Az elégedetlenség valódi okait James Andrew Dalhusy rossz irányítási módszereiben és a hódítások átláthatatlanságában kell keresni. Világos, hogy az audi király leváltása, területének az elfoglalása a szipojok elégedetlenségét váltotta ki, hisz többségük onnan származott.

Milyen okokra hívta fel a figyelmet K. Jung ezredes?

A felkelés 1857. május 10-én kezdődött Delhi közelében. A felkelők lemészárolták az angol tiszteket, kezükbe ragadták a városban a hatalmat és kihirdették a nagymogulok uralmának újjáalakítását II. Bahádur sah vezetésével. Hogy megfékezze a felkelőket, az angolok határozott és gyors lépéseket tettek.

1858-ban megszüntették a Kelet-indiai Társaságot. India közvetlenül a brit korona fennhatósága alá került. India főkormányzóját alkirálynak kezdték el nevezni. A gyarmati irányítás politikáját a kormány vette a kezébe. 1876-

ban Viktória királynő India császárnője lett. Kegyelmet hirdetett mindazon felkelők számára, akik nem gyilkoltak angolokat. Megígérték, hogy tiszteletben fogják tartani a helyi kormányzók jogait. A szipojoknak engedélyezték, hogy tisztek lehessenek.

Ezek az intézkedések megosztották a felkelőket. Ezen kívül a lázadók több hibát is elkövettek. Miután erősítés ér-

kezett Angliából, támadás kezdődött a lázadók által elfoglalt vidékek ellen. Delhit és Lakhnaut megostromolták és elfoglalták. Azonban a felkelés partizánmódszerekkel folytatódott tovább. Ebben a háborúban kitűnt Lakshmbai, Jhansi hercegnője, akinek a csapata sokáig támadta még a brit gyarmatosítókat. A felkelés utolsó tüzfészkeit 1859-ben fojtották el.

3

India közgazdasági fejlődése. A szipojlázadás után az angolok indiai politikája gyökeresen megváltozott. Változások történtek a gyarmati közigazgatásban. Három európai szellemiségű egyetem nyílt. Az angol hatalom törvényt fogadott el az „állandó bérletről”. Ennek a törvénynek az értelmében minden bérlő paraszt földje tulajdonosává válhatott, ha a bíróságon bizonyította, hogy ezt a földterületet már 13 éve bérlti. Ez a törvény

Lakshmbiai hercegnő emlékműve
Solapur városban (India)

A szipojlázadás vezetőinek kivégzése az „Ördög szele” (angolul Devil wind) nevű módszerrel. V. Verescsagin festménye, 1884

ugyan nem változtatta meg az agárviszonyoknak azt a rendszerét, amelyet a gyarmatosítók hoztak létre a föld hagyományos állami-magántulajdonának a megőrzése alapján, de lerakta az alapjait az európaihoz hasonló vagyoni viszonyok megalakulásához.

Az indiai társadalom vallási kasztrendszerek, nemzeti-nyelvi ismérvek alapján rétegeződött; ezeket a gyarmatosítók a saját céljaikra használták fel. Például az angol-indiai hadsereg 1/3-a muszlim ezredekéből állt, 1/3 – a szikhekből és 1/3-a – a hindukból, akik ellenségek voltak. Ez az egyik fél katonai felkelése esetén lehetőséget biztosított arra, hogy a fegyveres erők másik kétharmadát bevethessék ellenük.

A XIX. század végén az angolok erőfeszítései ellenére a kasztrendszer továbbra is fennmaradt.

A XIX. század második felében – a XX. század elején India gazdasági értéke gyorsan növekedett az angolok számára. India tőkebefektetések a jövedelmező helye lett. Vasútvonalakat (a XX. század elején – 30 ezer km.), feldolgozó vállalatokat építettek (tea, kávé, juta, pamut stb.) itt.

A XIX. század végén elkezdett megjelenni a nemzeti ipar és a nemzeti vállalkozói tőke. 1911-ben 200 textilipari vállalkozás volt Indiában, amely a nemzeti tőkéhez tartozott.

Bizonyos sikerei ellenére az ipari termelés gyenge volt. A munkások a lakosságnak csupán 1 %-át tették ki, és a helyi burzsoázia nagyrészt kompádor volt, azaz külföldi tőkehez kapcsolódott.

Indiában fokozatosan átalakult a mezőgazdasági termelés, hogy nyersanyagot biztosítson az angol ipar számára. A XX. század első évtizedében a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 66-ról 72 %-ra emelkedett. Ez annak köszönhető, hogy a népesség elmenekült azokból a városokból, ahol a hagyományos rendszer megsemmisült (a kézművesek tönkrementek), mert az új iparág nem tudta elnyelni mindazokat, akik elvesztették a megélhetésüket.

4 Nemzeti-felszabadító mozgalom. A hagyományos életvitel megváltozására különféleképpen reagáltak az indiai társadalom rétegei. Az angol életmód ellenzői azt javasolták, hogy térjenek vissza az ősi árvák életelveihez. A muzulmánok egy része a korai iszlám hagyományok újjáélesztése mellett lépett fel. Azonban a felvilágosult indiaiak zöme egyesíteni akarta a szabadság, egyenlőség, humanizmus, racionalizmus európai értékeit a hinduizmussal és az iszlámmal.

Az indiai nemzeti burzsoázia (vállalkozók) létrejötte lett az alapja a nemzeti mozgalom kialakulásának. A XIX. század 70–80-as éveiben az indiai értelmiség egy részét hazafias érzések kerítették hatalmába. Kulturális-felvilágosító szervezetekbe egyesültek. A régi hithez való visszatérésre szólítottak fel („Vissza a védákhoz!”), elutasították az indiai társadalom kasztokra való felosztását, meghirdették az emberek és népek egyenlőségét, célul tűzték ki az indiai kultúra újjáélesztését. Ezzel egy időben követelték egy európai oktatási rendszer létrehozását, szociális reformok végrehajtását és az indiai ipar fejlődésének a felgyorsítását. 1885-ben a nemzeti érzelműek létrehozták az **Indiai Nemzeti Kongresszust (INK)**. Első alakuló kongresszusa India egységének jelképévé vált. Mivel India különböző népeinek a képviselői vettek részt, ezért a kongresszus angol nyelven zajlott.

Az angolok eleinte támogatták az INK-t, de véleményük később megváltozott. Vezetői a szervezet mérsékelt liberális szárnyát képviselték és a következő célokat tűzték ki az INK elé: a nemzeti ipar védelme, az adók csökkentése, a banki hitelrendszer létrehozása, helyi önkormányzat bevezetése és a képviselők választhatósága.

Bal Gangadhar Tilak

Az INK radikális szárnyának az élén **Bal Gangadhar Tilak** (1856–1920) állt, aki brahman családból származott. Az egyetem jogi karán végzett, követelte az angol gyarmati uralom teljes felszámolását, de békés módszerekkel; kategorikusan ellenezte a szociális reformokat, a hinduizmus nemzeti forrásaihoz való visszatérésre szólított fel. A harc egyik formájának az angol áruk bojkottját tartotta. Tilak szigorúan betartotta a kasztok törvényeit, vallási ünnepeket szervezett. Tevékenysége miatt 1897-ben az angolok kényszermunkára ítélték, azonban a világ és az indiai közvélemény nyomására a gyarmatosítók kénytelenek voltak szabadlábra helyezni őt.

A XX. század elején megerősödött a nemzeti felszabadító mozgalom. Ezt számos tényező elősegítette: a mozgalom szervezeti felépítése; a nemzeti tőke megerősödése; a munkásmozgalom, mint önálló erő létrejötte; a parasztok felkelésének megerősödése a gyarmati rend ellen; a gyarmatosítók, különösen G. Curzon alkirály politikája. Az általa elfogadott törvények lendületet adtak a lakosság tüntetéseinek: feloszlatta a választott hatóságot Kalkuttában; a felsőoktatási intézményekben megduplázta a tandíjakat; elfogadta a Bengália két közigazgatási egységre osztásáról szóló

törvényt. Ez volt az utolsó csepp a pohárban, amelyet az indiai nép türelme már nem bírt el, és ami felrázta az egész indiai társadalmat.

A tömegmozgalmak fő központjai Bengália, Pandzsáb és Bombay lettek. Az INK javaslata alapján 1905. október 16-án Bengáliában egy országos gyásznapi napra került sor (valójában – országos sztrájk) az egész ország támogatásával, a Bengália felosztása ellen irányuló tiltakozás jeleként. Elkezdődött a „swadeshi” mozgalom – a brit áruk bojkottja.

Az országos felemelkedés feltételei alatt az INK felemelte a „szverádzs” jelszót – önrendelkezést India kormánya számára az Egyesült Királyságon belül, Kanada és Ausztrália mintája alapján. 1907-ben a „swadeshi” mozgalom elkezdett átalakulni „szverádzs” – mozgalommá. A nemzeti felszabadító mozgalom kulcsfontosságú eseménye volt az 1908 júliusában Bombayban lezajlott politikai sztrájk. A lakosság népes tiltakozásának elfojtása érdekében a gyarmatosító kormány agresszív intézkedéseket tett. 1907-ben elfogadtak egy törvényt a lázadásokról, amely tiltotta gyűléseket és tüntetéseket, 1908-ban pedig egy olyan törvényt, amely bezárta az újságokat, amelyek „lázadásra szítottak”. E törvény alapján letartóztatták B. Tilakot is, aki ellen politikai eljárás indult, ami felkeltette az egész ország figyelmét.

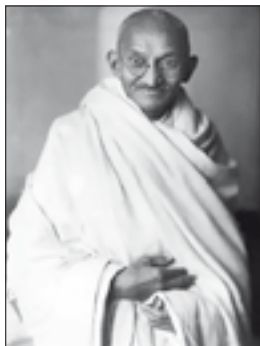
A bírók és a brit esküdtek elfogultsága feldühítette az országot. Bombayben általános politikai sztrájk kezdődött: a vállalkozások, üzletek és oktatási intézmények munkája leállt. A demonstrációkon és a gyűléseken az emberek összeütközésbe kerültek a rendőrséggel. A bombay-i sztrájk és a nemzeti felszabadító mozgalom felemelkedése az országban arra kényszerítette a gyarmati erőket, hogy engedményeket tegyenek: a választásoknál az alkirály tanácsába növelték a választók számát, a tartományi törvényhozó gyűléseken választói többséget hoztak létre. Ugyanakkor a gyarmatosítók megpróbálták a vallási és nemzeti megosztottságot fenntartani az indiai társadalomban. A választásokat kúriák szerint tartották, melyek a vallási és a nemzetiségi hovatartozás alapján alakultak meg.

1911-ben az alkirály eltörölte Bengália felosztásának törvényét, és átköltöztette székhelyét Kalkuttából Delhibe.

A nemzeti felszabadító mozgalom felemelkedése napirendre tűzte a mozgalom menetéről szóló kérdést. Lahnaú városában 1916-ban megtartották a két legnagyobb nemzeti politikai szervezet (az INK és a Muszlim Liga) kongresszusát, amelyen kidolgozták a nemzeti felszabadítási mozgalom követelményeinek programját, többek között a következőket: széleskörű önkormányzati jogok azonnali bevezetése Indiában; indiaiak kinevezése a hadsereg parancsnokaivá; a vámunió autonómiájának kiterjesztése; az indiai ellenőrzés megteremtése a pénzügyekben.

Az első világháború alatt az indiai nemzeti felszabadító mozgalom kiemelkedő alakjává **Mohandász Karamcsand Gandhi** (1869–1948) vált. Az emberek **Mahátmának** hívták őt, jelentése: „Nagy lélek”. Dél-Afrikából érkezett Indiába, ahol tapasztalatokat szerzett a nemzeti felszabadítási küzdelem egy

bizonyos formájának, az „erőszakmentes nem együttműködések” a megszerzésében. A harcnak ez a formája a hatalommal szemben – „szatjágraha” („az igazsághoz való ragaszkodás”) – Gandhi által lett kidolgozva a Dél-Afrikában végzett munka, az indiai bevándorlókkal szembeni faji megkülönböztetés elleni küzdelem során.

Mahátma Gandhi

Mahátma Gandhi tanításának alapja L. Tolsztoj erőszakmentesség elmélete volt, a békés tömegtevékenység eszméje. A gondolkodó ellene volt az erőszak és a fegyveres harc alkalmazásának. Rájött, hogy Indiának nyelvi, nemzeti, vallási és kasztok szempontjából kerülnie kell a megosztottságot. A későbbiekben „az erőszakmentes ellenállás” (vagy a közösségi engedetlenség) elméletének használata világszerte elterjedt.

A nemzeti felszabadító mozgalom Indiában a XX. század elején nem érte el célját. Még nem alakultak ki a küzdelem sikeréhez szükséges feltételek: nem jött létre az a társadalmi réteg, amely az indiai társadalom összes rétegét vezette volna, a lakosság felől sem érkezett elegendő támogatás.

Kérdések és feladatok

1. Milyen eredménnyel járt az angol gyarmatosítás Indiában a XIX. század közepén?
2. Kik a szipojok? Mikor történt a szipojlázadás Indiában?
3. Milyen reformokat indítottak el az angolok Indiában, miután leverték a szipojlázadást?
4. Milyen szervezet állt az indiai nemzeti felszabadító mozgalom élére a XIX. század végén? Mikor jött létre ez a szervezet?
5. Határozzátok meg India gazdasági fejlődésének fő jellemzőit a XIX. század második felében! Miért emelkedett ebben az időszakban a vidéki lakosság száma az országban?
6. Jellemezték az indiai nemzeti felszabadító mozgalmat a XIX. század végén – a XX. század elején!
7. Állíthatjuk-e, hogy az angol uralom előmozdította India fejlődését?

5

Afrika népei az európai gyarmatosítók hatalma alatt. Az európai hatalom megjelenése előtt Afrika két történelmi-földrajzi régióból állt. Az első a Szaharától északra kezdődött és a Vörös-tengerig terjedt, magába foglalta a földközi-tengeri civilizációkat – az egyiptomit, a föníciait, a görög-rómaid. Az arab hódítások után elterjedt az iszlám, a Kalifátus szétesése után pedig egy sor arab állam jött létre. Később ez a térség Marokkó kivételével az Oszmán Birodalom része lett.

Etiópiában fennmaradt a kereszténység és a XIX. század közepén létrejött az állam a császárral (négussal) az élen. Egészében véve ez a régió, az államiság régi tradícióival és viszonylag fejlett gazdaságával a keresztény és az iszlám kultúra egyik központja volt.

Az európaiak hatalma Afrikában többféleképpen jött létre. Észak-Afrikában a XVIII. század végén kezdték megvetni a lábukat ez európaiak. Az első valódi eredmény 1830-ban született, amikor Franciaország megszerzte Algériát. A XX. század elejére már egész Afrika fel volt osztva: Algéria, Tunézia, Marokkó Franciaországé lett, Líbia Olaszországé, Egyiptom, Szudán Angliáé, Marokkó egy része Spanyolországé. A marokkói küzdelem két éles nemzetközi válsághoz vezetett (1905–1906, 1911), amelyek világháborúba torkollhattak volna.

Trópusi- és Dél-Afrika megszerzése lassabban haladt, bár az már a XV-XVI. században megkezdődött. Először az európaiak ellenőrzésük alá akarták vonni a rabszolga-kereskedelmet. 1807-ig, amikor is a britek betiltották a rabszolga-kereskedelmet és elkezdték akadályozni azt, 12 millió rabszolgát hurcoltak el Afrikából. Már az első tapasztalatok is bizonyították, hogy Afrikában lehet fejleszteni az ültetvényes gazdaságot, azonban a beljebb haladást gátolták a rossz utak, és a járványok, amelyeket az európaiak nem tudtak gyógyítani.

A XIX. század végén a helyzet gyökeresen megváltozott. Az európai államok nagyhatalmi törekvéseinek szimbólumai voltak a gyarmatok, ezért megkezdték Afrika meghódítását és aktív felosztását. A XX. század elejére Afrikában csak két független állam maradt: Etiópia, amely megőrizte függetlenségét Olaszországgal szemben (a döntő csatára 1896-ban került sor Adua városánál) és Libéria, amelyet amerikai négerek hoztak létre a XIX. században, akik vissza szerettek volna térni történelmi hazájukba.

A legnagyobb gyarmati birtokokkal Anglia (30 %) és Franciaország (34 %) rendelkeztek. Emellett az afrikai kontinensen gyarmatai voltak Németországnak (Togo, Kamerun, Tanganyika, Namíbia), Portugáliának (Angola, Mozambik, Bissau-Guinea), Spanyolorzágnak (Nyugat-Szahara, Egyenlítői-Guinea), Belgiumnak (Kongó), Olaszországnak (Líbia, Szomália, Eritrea).

Mivel Trópusi- és Dél-Afrikában nem voltak stabil államalakulatok, ezért a gyarmatosítók szabadon működhettek, a gyarmatok határai nem estek egybe sem az etnikai, sem a földrajzi határokkal, ami ahhoz vezetett, hogy teljes népcsoportok szakadtak el egymástól.

A gyarmatosítások különbözősége a felszabadító mozgalmak jellegében is megmutatkozott. Észak-Afrikában azon országok függetlenségéért harcoltak, amelyek már korábban is rendelkeztek önálló államisággal. Nagy felkelésekre került sor Algériában (1871–1872), Tunéziában, Egyiptomban (1881), Szudánban (1885-ben mahdista állam jött létre Mohamed Ahmed vezetésével, amely 1898-ig maradt fenn).

Közép- és Dél-Afrikában időnként fegyveres megmozdulásukra került sor, melynek élén helyi törzsfőnökök álltak. Azonban ők az európaiakra

Angolok támadása a búrok ellen

különösebb veszélyt nem jelentettek, hisz az utóbbiak jól fel voltak fegyverezve, a törzsek pedig egymással is folyton ellenségeskedtek.

Másként fejlődött Dél-Afrika. A XVII. században a kontinens legdélebbi részén a hollandok megalapították első telepüket, Fokvárost. A telep lakóit **búroknak** nevezték (hollandul farmer, paraszt). Vallásos kálvinisták voltak. A búrok számára a rabszolgaság teljesen beleillett a keresztény erkölcsiség világába.

A XIX. században Fokföldet elfoglalták az angolok, akik megszüntették a rabszolgaságot, és önkormányzatot kívántak bevezetni a faji egyenlőség alapján. Ekkor a búrok egy része elvándorolt keletre és északkeletre. Újabb gyarmatokat hoztak létre, Natalt, Orange Szabadállamot és Transvaalt. Ezeken a területeken jelentős mennyiségű aranyat és gyémántot találtak. Az angolok, mivel gazdagságra vágytak, háborút kezdtek

a búrok ellen. Az **angol-búr háború** (1899–1902) után ezek a területek Anglia kezébe kerültek. A háború sajátossága az volt, hogy itt használtak először koncentrációs táborokat a lázadó lakosság megfékezésére. Azonban a búrok ellenállása olyan erős volt, hogy az angolok engedményekre kényszerültek. 1910-ben ezek a birtokok a Dél-Afrikai Unióba (Szövetségbe) egyesültek, amely domíniumi státuszt kapott. Az angol és az afrikaans (holland nyelvjárárs) hivatalos nyelv lett, a búr tartományokban a nem fehér bőrtűket kizárták a politikai életből.

A domínium létrejötte a búrokat tette a helyzet uraivá, hisz a fehérek között ők voltak többségben. Befolyásuk különösen az I. világháború után nőtt meg, amikor is teljes hűségükről biztosították Angliát. Ennek az lett a következménye, hogy a faji diszkrimináció rendszere megerősödött a Dél-Afrikai Unióban. Az afrikaiak elvesztették minden földjüket. Csak a kijelölt területeken élhettek, és csak külön engedéllyel telepedhettek meg a fehérek földjén.

Kérdések és feladatok

1. Milyen történelmi-földrajzi régiókra lehet osztani Afrikát? Hol volt többségben az iszlám?
2. Milyen országok osztoztak az afrikai gyarmatokon?
3. Soroljátok fel Afrika legjelentősebb gyarmatosítás ellenes felkeléseit!
4. Mikor zajlott az angol-búr háború?
5. Mi könnyítette, és mi nehezítette az európai hatalmak gyarmatosító politikáját Afrikában?
6. Tárjátok fel annak az okát, hogy Afrika gyarmatosításának folyamata miért pont a XIX. században gyorsult fel, és nem korábban?
7. Készítetek esszét arról, hogyan gyarmatosították Afrikát az európaiak!

26. Nemzetközi kapcsolatok a XIX. század végén – a XX. század elején.

1. Mi volt a lényege a nemzetközi kapcsolatok bécsi rendezésének? Mikor jött létre?
2. Mikor fejeződött be Németország, illetve Olaszország egyesítése?

Erőviszonyok Európában a XIX. század 70-es éveiben. Oroszország veresége az 1853–1856-os krími háborúban, Németország és Olaszország nemzeti egyesítése, Franciaország veresége az 1870–1871-es francia-német (francia-porosz) háborúban megváltoztatta az erőviszonyokat Európában és kiélezte a nemzetközi kapcsolatokat. Különösen Oroszország használta ki ezt a helyzetet, mivel visszatért a nagyhatalmak csoportjába és folytatta a külső terjeszkedést.

A hatalmas, jól felfegyverzett, agresszív Németország megjelenése Európa közepén nyugtalansággal töltötte el szomszédjait.

Abban az időben Németország külpolitikai irányvonalát Bismarck kancellár határozta meg, aki országa Európában betöltött vezető szerepének a megerősítésére törekedett. A legyőzött Franciaország továbbra is útját állta ebben. A német kormány több alkalommal is provokált újabb háborúkat Franciaország ellen (francia-német „riadalom”, 1874–1875), de sikertelenül.

Németország hatalmának növekedése közeledésre ösztönözte az Osztrák-Magyar Monarchiát, annak ellenére, hogy Ausztria 1866-ban vereséget szenvedett Poroszországtól. Erre a lépésre Ausztria-Magyarországot a következő körülmények kényszerítették: az osztrák és német nép közelsége, a dualista monarchia bizonytalan helyzete, a német diplomácia támogatásának megszerzése az osztrák terjeszkedéshez a Balkánon, az osztrákok egyre nagyobb gazdasági függése Németországtól.

Ottó von Bismarck el akarta érni Oroszország semlegességét, amely a maga részéről viszont az 1856-os párizsi szerződés cikkelyeinek az érvénytelenítésére vágyott. Ezzel kedvező feltételek jöttek létre a német-országi közeledéshez.

1873-ban Bismarck erőfeszítései meghozták eredményeiket. Az orosz-osztrák egyezmény aláírása után a Balkán-félsziget érdekszférákra osztásával Németország, Ausztria-Magyarország és Oroszország létrehozta a **Három császár szövetségét**. Azonban Bismarck diplomáciai győzelme látomásnak bizonyult. A felek között komoly ellentétek feszültek. Az 1875–1877-es francia-német „háborús riadalom” idején Oroszország nem támogatta a németeket, a gyakorlatban Franciaország biztonságának és függetlenségének az érdekében lépett fel. Ezt észrevették Párizsban, ami később a francia-orosz közeledéshez vezetett.

Nagy-Britannia oroszellenes pozíciója azt a reményt keltette a németekben, hogy az ő segítségével semleges helyzetbe lehet kényszeríteni Oroszországot. Anglia ellensége volt az orosz terjeszkedésnek Közép- és Távols-Keleten,

illetve az orosz befolyás terjedésének a Balkánon. Ezért Oroszország, Anglia és Németország politikájának következtében, nem tudta kihasználni az 1877–1878-as orosz-török háborúban kiharcolt győzelmének előnyeit.

Németország nem örült Oroszország protekcionista politikájának sem, amely korlátozta a német áru bejutását az orosz piacra. Erre válaszul a németek korlátozták az orosz búzaexportot, és 1887-ben elutasították az oroszok kölcsönkérelmét. Oroszország ekkor Franciaországhoz fordult, amely szívesen kölcsönzött az oroszoknak. Ezután a három császár szövetsége felbomlott.

A XIX. század 70-es éveinek nemzetközi viszonyait az jellemezte, hogy egyik nagyhatalom sem engedte meg a többinek, hogy erőfölényre tegyen szert a világban.

Karikatúra a „Hármas szövetségről”

2 **Katonai-politikai tömbök létrejötte.** A XIX. század 80-as éveinek elején gyökeres változásokra került sor a nemzetközi kapcsolatokban. Katonapolitikai szövetségek kezdtek létrejönni. Az első lépést ebben az irányban Németország tette meg, amikor is 1879. október 7-én Bécsben megalakult a német-osztrák szövetség. Ottó von Bismarck nem adta fel a reményt, hogy Oroszországra rákényszerítse a semlegességet. 1881-ben felújították a Három császár szövetségét, 1887-ben pedig aláírták az orosz-német „megelőző szerződést”. Azonban ez még nem zárta ki Oroszországot Németország legfőbb ellenségei közül. 1882-ben Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország öt évre megkötötte a **Hármas szövetséget**, amely öt évente került megújításra és 1915-ig maradt fenn.

Részlet az 1882. május 20-án, Bécsben, Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország által aláírt szövetségi szerződésből

...Őfelsége az osztrák császár... a német császár... az olasz király megállapodtak abban, hogy szerződést kötnek, amely őrző és védekező jellegének célja, hogy megóvják őket a fenyegetettségektől, és amely államuk biztonsága és Európa nyugalma miatt jött létre.

1. cikkely. A Méltóságos Szerződő Felek békét és barátságot ígérnek egymásnak, és nem fognak szövetséget kötni valamely, a szerződésben szereplő fél ellen.

2. cikkely. Ha Olaszországot bármilyen okból (a provokáción kívül) megtámadná Franciaország, mindkét Szerződő Fél minden erejével köteles a támadott félnek segítséget nyújtani. Ugyanez a kötelezettség vonatkozik Olaszországra abban az esetben, ha Franciaország Németország ellen indítana, a megtámadott fél által nem kivokálta közvetlen támadást.

3. cikkely. Ha a Méltóságos Szerződő Felek közül egyet vagy kettőt, közvetlen felhívás nélkül megtámadott és háborúba kényszerített két vagy több nagyhatalom, amelyek nem vesznek részt ebben a szerződésben, akkor a casus foederis (eset, amely a szerződés gyakorlati alkalmazását igényli – a szer.), egyidejűleg történik meg mind-egyik Méltóságos Szerződő Féllel.

4. cikkely. Abban az esetben, ha egy nagy állam, amely nem vesz részt ebben a szerződésben veszélyeztetné az egyik Méltóságos Szerződő Fél területének biztonságát, és a fenyegetett államnak háborút kellene indítania, a másik kettő kötelezettséget vállal arra, hogy semleges marad.

5. cikkely. Ha az előző cikkelyekben felsorolt körülmények lépnek fel, melyek fenyegetik az egyik Méltóságos Szerződő Fél békéjét, akkor a Méltóságos Szerződő Felek a megfelelő pillanatban megegyeznek abban, hogy közös fellépés esetén, hogyan fogják folytatni a harcot a fenyegetés ellen.

?

1. Melyek voltak a szövetségi megállapodás feltételei? **2.** Valóban „örz és védekező jellegű” volt e, ahogy a szövegben írták?

Az orosz-német kapcsolatok kiéleződése idején ment végbe a francia-orosz közeledés; 1887-ben Franciaország jelentős kölcsönt biztosított Oroszországnak. Tárgyalások kezdődtek a szövetség megkötéséről. 1892-ben a felek szerződést kötöttek a katonai együttműködésről, amelyet 1893-ban ratifikáltak. Tehát Európában két katonai-politikai szövetség jött létre.

Az orosz-francia közeledés nagyon nyugtalanította Németországot, ezért megszüntetett minden korlátozást az Oroszországgal való kereskedésre és új kereskedelmi szerződést kötött. Azonban maradt még egy ország, Anglia, akinek a részvételétől nagyban függött az, hogy melyik tömb kerülhet túlsúlyba.

A XIX. század végén Anglia még mindig a „ragyogó elszigetelődés” politikáját folytatta (az európai ügyekbe való nem egyenes beavatkozás). Továbbra is fennmaradt a feszültség Anglia és Franciaország között az afrikai és ázsiai gyarmatok felosztása kapcsán. 1902-ben létrejött egy angol-japán szövetség Oroszország ellen, amely 1904–1905-ben lehetővé tette Japánnak, hogy legyőzze a háborúban.

Azonban az angol politikai körökben megértették, hogy Nagy-Britanniára nézve a legfőbb fenyegetést Németország jelenti, amely a világ újrafelosztásának az útjára lépett. Az angol-német verseny kiéleződése gazdasági és katonai téren, a külpolitika átértékelésére kényszerítette a briteket.

1904. április 8-án Londonban titkos angol-francia szerződést kötöttek **Antant** néven. Ebben a szerződésben Anglia és Franciaország felosztották egymás között Afrikát. Anglia elismerte Franciaország jogát Marokkóra, a franciák pedig Angliáét Egyiptomra.

Az orosz-japán háborúban bekövetkezett veresége után, valamint az 1905–1907-es forradalom eseményei következtében, amelyek meggyengítették Oroszországot, Anglia már nem tekintette veszélyes versenytársnak. Mostantól oka volt arra, hogy Oroszországot szövetségesének tekintse a Németország elleni és az ázsiai népek nemzeti felszabadító mozgalmai elleni küzdelemben. 1907. augusztus

Az Antant államainak (Franciaország, Oroszország, Anglia) szimbolikus ábrázolása

31-én angol-orosz egyezményt kötöttek a befolyási területek felosztásáról Iránban, Afganisztánban és Tibetben. Így fejeződött be az Antant megalakulása.

Egységes szerződés aláírására a tömb résztvevői között (Anglia, Franciaország, Oroszország) nem került sor, csak az I. világháború elején.

Részlet a Sathurday Review című folyóirat egyik 1897-es cikkéből

Ottó von Bismarck számára már régen világossá vált, hogy Európában két egymással kibékíthetetlen és egymás ellen irányuló erő létezik, két hatalmas nemzet, amely az egész világot saját birtokává akarja változtatni. Anglia... és Németország... A német világgjáró és az angol vándorkereskedő... a világ minden kis szegletében versengenek egymással. A kis összetűzések olyan háborúhoz vezetnek majd, amelyet a világ még nem látott. Ha Németországot holnap a földdel tennék egyenlővé, nem lenne olyan angol a világon, aki ettől ne válna gazdagabbá.

Melyik konfliktus volt meghatározó a nemzetközi viszonylatban a XIX. század végén?

3

Nemzetközi válságok és konfliktusok a XIX. század végén – a XX. század elején. A világ vezető országainak gyors ipari fejlődése a XIX. század végén a versengés súlyosbodásához vezetett közöttük a nyersanyagok, a piacok és a nyereséges befektetések megszerzéséért. Az államok elkezdték korlátozni a versenyt a nemzetközi piacokon, és elkezdték megosztani azokat. A világ féktelen gyarmati megosztása az emberiséget a katonai katasztrófa szélére sodorta. Ezt bizonyították a nemzetközi válságok és a helyi háborúk, amelyek a XIX. század vége óta gyakoribbá váltak, és eddig Európán kívül vagy annak külterületein történtek.

- ▶ 1894–1895-ben **japán-kínai háború** zajlott, melynek következtében Japán számos kínai területet elfoglalt (Tajvan szigetét és a Penghu-szigeteket).
- ▶ 1898-ban kitört az **amerikai-spanyol háború** – az első háború a világ újraelosztásáért. Az Egyesült Államok, amely győzedelmeskedett a háborúban, megkapta az egykor Spanyolországhoz tartozó – Puerto Rico és Guam szigeteket. Kubát függetlennek nyilvánították, de valójában az Egyesült Államok protektorátusa alá került. Az amerikaiak elfoglalták a Fülöp-szigeteket is (bár fizettek érte 20 millió dollárt Spanyolországnak).
- ▶ Az 1899–1902-es években zajlott az **angol-búr háború**, amelyben Nagy-Britannia két búr államot foglalt el Dél-Afrikában (Transvaal és Oranje).
- ▶ 1904–1905-ben zajlott az **orosz-japán háború**. Ennek eredményeként Japán megkapta az orosz Szahalin-sziget déli részét, valamint az

oroszkok által Északkelet-Kínában bérelt területeket. 1905 őszen Japán protektorátust hozott létre Koreában (1910-ben Korea japán gyarmat lett).

- ▶ 1905–1906 között kitört az első **marokkói válság** – éles konfliktus Németország, Nagy-Britannia és Franciaország között a Marokkó feletti uralom miatt. Az 1905-ös angol-francia megállapodás szerint Franciaország irányította Marokkó legnagyobb részét. Ez elégedetlenséget váltott ki Németországból, amely meg akarta erősíteni befolyását. A német kormány ragaszkodott egy nemzetközi konferencia összehívásához, és háborúval fenyegette Angliát és Franciaországot. 1906 januárjában a konferencia elismerte Marokkó függetlenségét, de valójában Franciaország és Spanyolország továbbra is befolyást gyakorolt fölötte. Végül Németország nem ért el semmit.
- ▶ 1908-ban kitört a **boszniai válság**. Ausztria-Magyarország magához csatolta a hosszú ideje elfoglalt Boszniát és Hercegovinát. Ez veszélyeztette a független Szerb állam létezését. Szerbia arra készült, hogy ellenálljon minden beavatkozásnak, orosz segítségre számítva. Oroszország azonban nem volt készen a háborúra Ausztria-Magyarországgal szemben, amelynek oldalán Németország állt. Ezért az orosz kormány, és emiatt a szerb is, kénytelen volt elismerni Ausztria-Magyarország hatalmát Bosznia és Hercegovina felett.
- ▶ 1911-ben kialakult a második **marokkói válság**. Marokkóban felkelés tört ki a szultán ellen. Németország arra törekedett, hogy beavatkozzon az ország belső helyzetébe. Nagy-Britannia azonban ismét Franciaország oldalára állt, amely háborúval fenyegetve kényszerítette Németországot arra, hogy ne avatkozzon be a marokkói kérdésbe. A fő probléma megoldását már Franciaország intézte.
- ▶ 1911 és 1912 között **olasz-török (tripoli) háború** tört ki. Az Oszmán Birodalom gyengeségét kihasználva Olaszország elfoglalta az utolsó török földeket Észak-Afrikában – Tripolitánia és Cyrenaica tartományokat. Ezeket a területeket létrejött egy olasz kolónia, Líbia.
- ▶ Az 1912–1913-as években két **balkáni háború** zajlott le, amelyeknek nem sikerült megoldani a Balkán problémáit.

A hátrahagyott.
Vasizil Verescagin festménye,
1887–1900

A HMS Dreadnought csatahajó

? Miért okozott az ilyen hadihajók megjelenése a nemzetközi kapcsolatokban feszültségnövekedést és a fegyverkezési verseny felgyorsulását?

4 A fegyverkezési verseny. A feszültséget, amely a vezető hatalmak közötti kapcsolatokban uralkodott, örült fegyverkezési verseny kísérte. 1883 és 1903 között csak az európai országokban, a katonai kiadások majdnem megduplázódtak, a hadseregek száma pedig 25 %-kal nőtt.

A legaktívabb folyamat a hadiflották építése volt. A XIX. század végén a német katonai flotta Európában az ötödik helyen állt, és csak a tengerpart védelmére volt alkalmas. Azonban 1898-tól, miután elfogadták az első tengerészeti törvényt, Németország megkezdte a tengerészeti fegyverkezési versenyt, amelynek célja az volt, hogy legyőzze Anglia felsőbbségét a tengereken.

Növelte katonai hatalmát Nagy-Britannia is. 1905-ben újfajta csatahajót építettek, HMS Dreadnought néven. Ami valójában egy nehézpáncélzattal felszerelt úszó platform volt a nehéztüzérségi fegyverek számára (tíz nagy kaliberű tüzérségi ágyú a korábbi négy helyett). A többi ilyen hajót ezután dreadnought-oknak kezdték nevezni. A kormány úgy gondolta, hogy ezeknek a hatalmas hajóknak a felépítésével növeli az Egyesült Királyság tengerészeti fölényét. Azonban már 1907-ben Németország egyszerre öt dreadnought-ot bocsájtott vízre.

1912-ben a Reichstag elfogadta a haditengerészetre vonatkozó törvény módosítását, amely szerint a haditengerészeti erőket jelentősen növelték, nagy hadihajók építése által. Anglia válaszul úgy döntött, hogy minden német hajó után két hajót épít a jövőben, („kettő egy ellen”). A szárazföldi erők száma is nőtt. Franciaország 1913-ban elfogadta a katonai szolgálati idő megnöveléséről szóló törvényt (kétévesről háromévesre nőtt), amelynek 50 %-kal kellett növelnie a francia katonák számát békeidőben. Növelte a szárazföldi hadsereg számát Oroszország és Németország is.

A hadsereget új fegyverekkel látták el. A legújabb fegyverek létrehozására széles körben használták a tudomány és technológia vívmányait. A kohászat és a kémia fejlődésének köszönhetően lehetőség nyílt a lőfegyverek tökéletesítésére. A XIX. század végén megjelentek: az első automata géppuska, amelyet H. Maxim talált fel, gépfegyverek melyek különböző gyorsaságú és

Hiram Stevens Maxim és automata géppuskája

távolságú sorozatokat voltak képesek leadni, füst nélküli lőpor stb. Az új típusú fegyverek gyártása és használata miatt a növekedtek a katonai kiadások.

Az 1901 és 1913 közötti időszakban a nagy államok több mint 20 milliárd dollárt költöttek katonai kiadásokra, és közel 30 %-kal növelték fegyveres erőiket. A fegyverkezési verseny győztese Németország lett. Gazdasági lehetőségeire támaszkodva Németországnak jobban és gyorsabban sikerült felkészülni a háborúra, mint más országoknak.

Következtetések

- ▶ A századfordulón Európában két ellenséges katonapolitikai szövetség jött létre: a Hármasszövetség és az Antant. A szövetségeseihez tartozó nagyhatalmak politikájának célja a világháborúra való felkészülés volt a világ újrafelosztásáért. Az első ilyen háborúk még a XIX. század végén zajlottak: a spanyol-amerikai (1898), az angol-búr (1899–1902) és az orosz-japán háború (1904–1905).
- ▶ A háborúra való felkészülés örült fegyverkezési versenyhez vezetett, amelyben Németország állt az élen.

Kérdések és feladatok

1. Mely államok közötti ellentétek határozták meg az európai nemzetközi viszonyok lényegét a XIX. század 70-es éveiben? **2.** Mikor jött létre a Három császár szövetsége? Milyen államok alapították? **3.** Mikor és hogyan jött létre a Hármasszövetség? Milyen államok alapították? **4.** Milyen szövetség alakult a Hármasszövetség ellensúlyozására? **5.** Mi az a fegyverkezési verseny? **6.** Nevezzétek meg a világ újrafelosztásáért kialakult legfőbb nemzetközi konfliktusokat!

7. Milyen események vezettek az európai politikában az erők újraelosztásához a XIX. század utolsó harmadában? **8.** Milyen céllal alakult meg a Három császár szövetsége? **9.** Miért jöttek létre a katonapolitikai tömbök? **10.** Törvényszerű folyamat volt-e a nemzetközi kapcsolatok kiéleződése a XIX. század végén a – a XX. század elején? **11.** Milyen célokat tűztek maguk elé a Balkán-félsziget népei?

12. Készítsétek el a „Nemzetközi kapcsolatok a XIX. század második felében – a XX. század elején” c. kérdés bővített vázlatát! **13.** Állítsátok össze a nemzetközi kapcsolatok fő eseményeit a XIX. század második felében – a XX. század elején!

14. Milyen államok között feszülő ellentétek határozták meg a nemzetközi kapcsolatokat a XIX. század második felében – a XX. század elején? Készítsetek rövid esszét a kérdésről!

V. FEJEZET. KULTÚRÁLIS FEJLŐDÉS (A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN – A XX. SZÁZAD ELEJÉN)

27. Tudomány és technika

1. Ki és mikor találta fel a gőzgépet? 2. Mi az ipari forradalom? Melyik országban kezdődött?

Az európaiak utazásai és a földrajztudomány fejlődése. A XIX. század elején, bár a nagy földrajzi felfedezések kora lejárt, az európaiak csupán a kontinensek partvidékét ismerték. Ázsia, Afrika, Dél- Amerika, Ausztrália belső területei gyakorlatilag ismeretlenek voltak előttük. Ugyanez volt a helyzet a déli és az északi sarkvidékkel.

1820-ban egy orosz tengeri expedíció **Tadej Bellingshausen** és **Mihail Lazarev** vezetésével új kontinenst fedezett fel, az Antarktiszt. Azonban a kontinens zord éghajlata meggátolta a további kutatásokat.

A XIX. század közepén egy angol misszionárius és kutató, **David Livingstone** többször ellátogatott Közép- és Dél-Afrikába. Az angol **Henry Stanley** elsőként szelte át Afrikát kelet-nyugati irányban, felfedezte és tanulmányozta a Kongó folyó medencéjét.

1860–1861-ben **Robert Burke** és **Wills O'Hara** először utazták át Ausztráliát dél-északi irányban.

Mikola Mikluho-Maklaj egy pápua fiúval

Óceánia természetvilágával és népességével az ukrán származású **Mikola Mikluho-Maklaj** foglalkozott. Több évet töltött el Új-Guinea őslakosai között és tanulmányozta az életüket. Tagadta a rasszizmus eszméjét, az egyes fajok felsőbbrendűségét a többi felett.

Pjotr Szemjonov-Tyan-Sanszkij és **Nyikolaj Przsevszkij** orosz kutatóknak köszönhetően lettek feltárva Sziberia és Közép-Ázsia belső területei.

A francia kutatók többször eljutottak Tibet fővárosába, Lhászába. Angol kutatók, **George Everest** és **J. G. Austin** India topográfiai feltérképezése során a XIX. század 30–40-es éveiben először térképezték fel a föld legmagasabb pontját, a Csomolungmát.

A XIX. század végére sikerült elkészíteni a kontinensek hozzávetőlegesen pontos térképét. A világ egyetlen feltáratlan vidéke az Antarktisz maradt.

2 A tudomány fejlődése. A XIX. század első fele a természettudományok és a matematika gyors fejlődésének az időszaka volt. A műszaki fejlődés felgyorsulása megkövetelte a mechanika törvényeinek megértését, az anyagok tulajdonságainak az ismeretét, melyeket a termelésben használtak, valamint a gyorsaság és nyomás kiszámításának a módját. Ezeket és más feladatokat sok ország tudósainak sikerült megoldani.

Sokat tett a kémia fejlődéséért a francia **Antoine-Laurent de Lavoisier**. Neki köszönhetően vált a kémia külön tudományággá. A Párizsi Tudományos Akadémia megbízásából Lavoisier részt vett egy sor gyakorlati probléma – a repülés, a társadalmi egészségügy – tanulmányozásában. Egy másik kémikus, **Claude-Louis Berthollet** pedig bebizonyította, hogy a kémiai reakciók sajátosságai függnek a reagensek tömegétől és tulajdonságaiktól, illetve a reakciók feltételeitől. Berthollet munkáit alkalmazták az ipari termelésben. A robbanóanyagok és gyufák előállításánál gyakran felhasználják az általa felfedezett bertholletsót. Ő dolgozta ki továbbá az anyagok kifehérítésének módszereit, amit a könnyűiparban használtak fel.

Gregor Mendel cseh tudós nevével hozzák összefüggésbe az öröklődésről szóló tudomány létrejöttét. Mendel bebizonyította az örökletes vonások átadásának törvényszerűségeit, ezzel meghonosította a genetika tudományát. Mendel eszméi hasznosításra találtak a növények, állatok és mikroorganizmusok szelekciójában.

A XIX. század végén a természettudományi ismeretek a mikrobiológiának, immunológiának, embriológiának, bakteriológiának köszönhetően tovább bővültek. Ezen tudományágak jeles kutatója volt a német **Robert Koch**, az orosz **Ilja Mecsnyikov**, a francia **Louis Pasteur**. Pasteur kidolgozta az élelmiszerek meleg tartósításának, a pasztörizálásnak a módszerét, tanulmányozta az erjedés folyamatát. Mindezek a kutatások elősegítették az élelmiszerek tartósítási módszereinek a tökéletesítését.

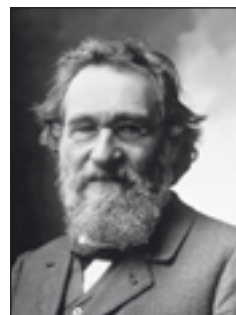
A természettudósok tevékenységének sajátos összegzése volt a **Dmitrij Mengyelejev** által 1869-ben megalkotott alapvető természeti törvény, amely Mengyelejev periódusos rendszere néven került be a történelembe.

A természettudományos kutatások központjaként a XIX. században a berlini, a bécsi, a párizsi és a szentpétervári egyetemeket tartották számon. A XIX. század vége – a XX. század eleje a nagy tudományos felfedezések kora volt, mely a környező világról alkotott régi elképzelések felülvizsgálatát okozta és forradalmasította a természettudományokat.

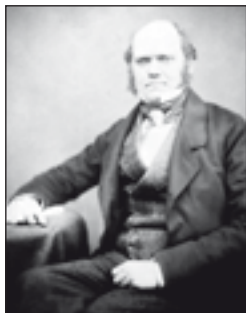
A XIX. század legjelentősebb felfedezése **Charles Darwin**, növény- és állatvilág evolúciós elmélete volt. Ez az elmélet forradalmasította a

Antoine-Laurent de Lavoisier

Ilja Mecsnyikov

Charles Darwin

Marie Curie

Ernest Rutherford

biológiatudományt. 1859-ban Darwin kiadta „A fajok eredete a természetes kiválasztódás útján” című könyvét. Elméletének köszönhetően sikerült megmagyarázni a fajok sokféleségének okát és rendszerezni az egész természetvilágot. Először vetődött fel tudományos szinten az ember eredetének a kérdése. Maga a tudós felvetette a lehetőségét annak, hogy az ember és a majom közös őstől származik.

Joseph Thomson angol fizikus 1897-ben felfedezte az első elemi részecskét, az elektront, ami az atom részét képezi. Kiderült, hogy az atom, amelyet eddig az anyag legkisebb oszthatatlan részének hittek, szintén osztható. A radioaktivitás jelenségét tanulmányozva **Antoine César, Alexandere Edmond Becquerel** és **Antoine Henri Becquerel**, valamint **Pierre és Marié Curie** francia tudósok arra a következtetésre jutottak, hogy egyes elemek energiát sugároznak. Ez megkérdőjelezte az energiamegmaradás törvényének korabeli értelmezését.

1901-ben **Max Planck** német fizikus megállapította, hogy az energia nem folyamatosan szabadul fel, ahogy korábban gondolták, hanem hullámszerű egységekben – kvantumokban.

1911-ben **Ernest Rutherford** angol fizikus vetette fel először azt az elméletet, hogy az atom szerkezete a bolygók elrendezéséhez hasonló, vagyis az atom olyan, mint egy naprendszer, a pozitív mag körül forognak a negatív részecskék – elektronok. 1913-ban ezt az elméletet egészítette ki a dán fizikus **Niels Bohr**, aki felvetette annak a lehetőségét, hogy egy elektron át tud ugrani az egyik pályáról a másikra. Emiatt az atomszerkezet megváltozik: energiát kap vagy nyel el. M. Planck és N. Bohr elképzelései a modern fizika egyik részének, a kvantummechanikának az alapjává váltak.

A térről, az időről és a mozgásról alkotott elképzelések gyökeresen megváltoztak. 1905-ben a 26 éves német fizikus, **Albert Einstein** kiadta „A mozgó testek elektrodinamikájáról” című munkáját, amely a relativitáselmélet alapjait foglalta össze. Einstein bebizonyította, hogy a fénysebesség vákuumban állandó, független a fényforrás irányától és sebességétől, és határérték bármilyen kölcsönhatás meghatározásában. A kvantummechanika és a relativitáselmélet megingatta a hagyományos fizika alapjait. Az anyag szerkezetére vonatkozó új információk új tudományágak kialakulásához vezettek. A fizika és a kémia közötti szoros kapcsolat a fizikai kémia kialakulásához vezetett, amely a kémiai reakciók során keletkezett fizikai jelenségeket vizsgálja.

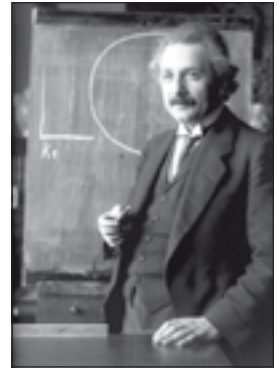
Gyorsan fejlődött az elektrokémia, a fotokémia, a természetes eredetű szerves anyagok kémiája (biokémia) és a gyógyszerteran.

A biológia eredményei (a szervezetek sejtstruktúrájának tanulmányozása) és Gregor Mendel cseh naturalista elmélete alapján, az örökséget befolyásoló tényezőkről **August Weismann** német tudós és **Thomas Morgan** amerikai tudós megalkotta a genetika alapjait, az örökletes tulajdonságok átadásának tudományát a növény- és állatvilágban.

A szív- és érrendszer, illetve az emésztőszervek fiziológiájának klasszikus kutatásával foglalkozott **Ivan Pavlov** orosz tudós. Miután tanulmányozása a felső idegrendszeri tevékenység hatásait a fiziológiai folyamatokra megalkotta a feltételes reflexről szóló elméletét.

A biológia vívmányai nagyban elősegítették az orvostudomány fejlődését. Pasteur kutatási eredményei alapján a párizsi Pasteur Intézet munkatársai először készítették védőoltásokat a tyúkkolera, veszettség és a lépfene ellen. **Robert Koch** német mikrobiológus és tanítványai felfedezték a tüdőbaj, hastífusz, vérhas, szifilisz kórokozóit és kidolgozták ellenszerüket.

A kémiai sikereknek köszönhetően az orvostudomány számos új gyógyszerrel egészült ki. A világ különböző országaiból származó orvosok kifejlesztették a tudományos higiénia alapjait, a járványok megelőzésére irányuló intézkedéseket.

Albert Einstein

3

Műszaki találmányok és gyakorlati alkalmazásuk. A manufaktúrális termelésről való áttérés a gyári termelésre, valamint a gőzgép felhasználása a XVIII. század végén elősegítette a műszaki haladást az iparban. A XIX. század első felében kibontakozó műszaki haladás új korszakának a lényege abban rejlett, hogy gépek állították elő a gépeket. Ezért az ipar egyik vezető ága a gépgyártás lett.

A gépgyártás nagyon nyersanyagigényes volt, ami a vaskohászat tökéletesítését vonta maga után. **Henry Bessemer** angol mérnök megalkotta a nyersvas, vas és acél előállítására szolgáló forgó kemencéjét – a konvertert, **Pierre Martin** francia mérnök pedig egy olyan kemencét alkotott, amelyben kitűnő minőségű acélt lehetett előállítani. Megjelent a vegyipar, mint független iparág. A textilipar is jelentős eredményeket ért el. Annak köszönhetően, hogy gépek segítségével mintát tudtak készíteni a szöveten, 50 munkás helyett, elég volt kettőt alkalmazni.

A műszaki haladás jó példái a XIX. század első felében a nyomdaiparban végbemenő változások. A század elején a nyomdáknak kézi munkát alkalmaztak. Később helyét a mechanikus nyomda vette át, amely folyton

Samuel Morse

tökéletesedett. Míg 1816-ban Londonban egy óra alatt a „Times” 1100 példányát tudták kinyomtatni, addig 1850-ben már 10 ezret.

Gyors ütemben fejlődött a közlekedés. A szárazföld legfőbb közlekedési eszközévé a vasút vált. A tengereken a gőzhajók fokozatosan kiszorították a vitorlásokat. 1807-ben **Robert Fulton** elsőként bocsátotta vízre gőzhajóját. A század elején az USA-ban és Angliában megjelentek az első gőzmotorral rendelkező automobilon. Angliában a sebességhatározás akkoriban 4 km/h volt.

A gőzgépek megjelentek a mezőgazdaságban is. Angliában, a XIX. század 40-es éveiben elkészültek az első gőzcséplőgépek. Nemsokára pedig alkalmazni kezdték a gőzekét. Ezután fokozatosan elterjedtek az egész világon.

Tökéletesedett a hírközlés is. Gyorsan terjedt a **Samuel Morse** amerikai tudós által 1836-ban megalkotott távirószerkezet és a morzekód (ábécé).

A világkereskedelem fejlődése szükségessé tette a csatornák építését. A legjelentősebb közöttük a Szuezi-csatorna volt, amelyet 1859-ben kezdett építeni **Ferdinand de Lesseps** francia mérnök. Tíz év alatt épült meg a csatorna.

Az új technika sikerét bizonyították a vasúti alagutak. 1843-ban épült meg egy alagút a Temze alatt. Tökéletesedni kezdtek a hidak konstrukciói is. 1818 és 1826 között **Thomas Telford** angol mérnök először épített függő vashidakat.

A XIX. század első fele tehát a műszaki haladás gyors kibontakozásának időszaka volt és jelentősen megváltoztatta az emberek életét. Előtérbe került a villamos energetika, a gépipar, a kohászat, a bányászat, a vegyipar és a közlekedés. Az ipari termelés növekvő energiaigényét a dinamók által fejlesztett villamos energiával elégítették ki, amelyek első prototípusai a XIX. század 70-es éveiben jelentek meg.

Rudolf Diesel

Nagy jelentőségű eseménnyé vált a motorok új osztályának a megjelenése, amelyet **Nicolaus Otto** (1876) és **Rudolf Diesel** (1897) német feltalálók fejlesztettek ki. Ezeket a híg üzemanyagon működő motorokat gyorsan hasznosították **Gottlieb Daimler** és **Karl Benz** az első személygépkocsik (1886, Németország), a **Wright fivérek** az első repülőgép (1903, USA), és a „**Klose-Shultser**” nevű cég az első dízelmozdony (1912, Németország) építésénél.

A kohászatban fontos technikai találmányok voltak a XX. század elején: az acél konverter (Thomas-módszer), lényege, hogy a konverter tűzálló bélését bázikusra

változtatta, ami lehetővé tette a foszfor elsalakosítását; a magas széntartalmú acél és a különböző vasötvezetek olvasztása elektromos ívke-mencékben, majd indukciós kemencében; az alumínium és a réz elektro-lízissel történő előállítás. 1891-ben Németországban elindultak az első elektromotoros járművek. A fémtermékek feldolgozásakor elektromos- és gázhegesztést alkalmaztak. A bányászati üzletágban széles körben elterjedtek az elektromos meghajtású fűróberendezések. A krakkolási folyamat bevezetése, a kőolaj különböző részekre való bomlása a nagy nyomás és hőmérséklet hatására, lehetővé tette, hogy jelentős mennyiségű könnyű folyékony tüzelőanyagot, többnyire benzint állítsanak elő, amelyre az autóiparban volt szükség.

Az ammónia előállításának új módszerei növelték a műtrágyák, festékek és robbanóanyagok előállításához szükséges salétromsav és más nitrogénvegyületek termelésének mennyiségét.

Az ipari és közlekedési konstrukciókban kiváló minőségű acélt alkalmaztak. Széles körben használták a vasbetont is. Acél- és vasbetonszerkezetekből különböző épületek, hidak és nagyméretű alagutak épültek.

A gőzkazánok, az automatikus fékek, stb. fel-találásának köszönhetően nagy változások történtek a közlekedéstechnikában. 1904-ben elindult az első elektromos vonat.

Az új technológiák bevezetése a vállalkozások növekedéséhez és a szabványosított termékek tömeg-termelésére való áttéréshez vezetett. Ennek fő mód-szere a futószalag alkalmazása volt a gyártásban. Lényege abban rejlik, hogy a technológiai folyama-tokat szétszötták számos egyszerű műveletre, ame-lyet folyamatosan végeztek. Ez a technológia első alkalommal a **Henry Ford** autógyárakban került alkalmazásra az USA területén. Az emberek életében fo-kozatosan megjelent a telefon (**Alexander Graham Bell**, 1876), a fonográf (**Thomas Alva Edison**, 1877), a rádió-vevő (**Guglielmo Marconi** és **Alekszandr Popov**, 1895), a mozi (**Auguste és Louis Lumière**, 1895), az utcák, üze-mek, lakások villamos világítása. 1881-ben útnak indult az első villamos, nem sokkal később a földalatti vasút.

Nagy változásokon ment át a haditechnika. 1883-ban **Hairem Maxim** amerikai mérnök megalkotta a géppuskát.

Kialakult a légierő, a flottáknál megjelentek a páncélhajók nagy ka-liberű ágyúikkal, és a tengeralattjárók.

A Lumière fivérek

? Miért volt forradalmi a Lumière fivérek találmánya?

4 Fő filozófiai irányzatok. A filozófia fejlődésének legjelentősebb irányzatai a XVIII. század végén és a XIX. század elején a német tudósok – Immanuel Kant (1724–1804), Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) és Ludwig Feuerbach (1804–1872) – műveinek köszönhetően jelentek meg. Kant és Hegel munkái új szintre emelték a filozófiát, megteremtették az előfeltételeit olyan tanok fejlődéséhez, mint a világmindenség felépítéséről szóló elmélet, az élő természet mozgásának és pusztulásának okait firtató tanítás. Behatóan foglalkoztak a megismerés módszereivel és feladataival, az emberi tevékenység funkciójával és korlátaival.

A német klasszikus filozófia alapítója I. Kant volt. A materialista tanításhoz, amely nem ismeri el a legmagasabb lelki erőt, hozzáette az ember tudatában létező világ megismerhetetlenségének teóriáját. A legjobban „két dolog nyűgözte le: ... a felettünk lévő csillagos ég, és a bennünk lévő erkölcsi törvények”. Kant műveiben két filozófiai nézet egyesül, a materializmus és az idealizmus.

Kant idealizmusa Hegel filozófiájában talált befejezésre. A természet és társadalom minden jelenségének az alapja a kezdet, amit „világésznek, világszellemnek és abszolút szellemnek” nevezett. Kereste a kapcsolatot a történelem és a logika között, istenítette az államot. A tudós arra a következtetésre jutott, hogy Németország számára károsak a forradalmi átalakulások és az államirányítás legjobb formája számára az alkotmányos monarchia. Hegel hatása alatt fejlődött Feuerbach filozófiája. Azonban elutasítva mestere idealizmusát, harcos ateistává vált. A természettudományok forradalma, az ipari társadalom kialakulása, a világnézet hagyományos rendszerének válsága az életkörülmények változásához vezetett, és felvetette az élet értelméről szóló kérdés jelentőségét. Az értelmiségiek és tudósok körében pesszimista nézetek terjedtek el, várták az elkerülhetetlen társadalmi krízist. Ugyanakkor a lakosság többsége a legjobbakat remélte. Ennek forrása Európa viszonylag békés fejlődése 1871 és 1914 között és az emberi elme végtelen lehetőségeiben való hit volt.

A filozófusok egy része visszatért Hegel (neohegelianusok) és Kant (neokantiánusok) klasszikus filozófiájához. A korabeli filozófiai útkeresés része volt az orosz vallási filozófiai gondolat (Dmitrij Merezkovszkij és Nyikolaj Bergyajev).

A filozófiai viták során nagyon sokszor ütköztek ellentétes nézetek és tanítások. Az amerikai pragmatikusok a valós élet gyakorlati problémáinak megoldására szólítottak fel. A filozófiai élet szószólói (Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche) viszont a racionalizmus ellen léptek fel. Nietzsche például a kereszténység és a racionalizmus elleni harcra helyezte a fő hangsúlyt, mivel azok „elnyomják az élni vágyást”.

Ezt az elfojtó hatást úgy lehet megszüntetni Nietzsche szerint, hogy felszabadítjuk az ember életerőit, így kövezzük ki az utat az übermenschhez (emberfeletti), aki a jó és rossz felett áll. Nietzsche szavairól joggal

gondolhatták azt, hogy támogatja az erőszakot és aláássa az emberi civilizáció pozitív erkölcsi értékeit.

Nagy jelentőséggel bírt **Henri Bergson** francia filozófus tanítása az intuícioról (megérzésről), amelyet a megismerés intellektuális módszereivel állított szembe, és egyfajta ösztönnek tekintett, amellyel a dolgok mélyére hatolhatunk.

Ugyanilyen jelentős hatása volt a pszichoanalízis elméletének, amely alapjait az osztrák tudós **Sigmund Freud** alkotta meg. A pszichoanalízis fő eleme a tudatalatti felfedezése. A tudattalan impulzusok, motivációk, vágyak tanulmányozása lehetővé tette Freudnak, hogy pszichoterápiás kezelés segítségével gyógyítsa a neurózist és helyreállítsa a betegek érzelmi egyensúlyát. Idővel a pszichoanalízis elmélete kiterjedt a filozófiára, a történelemre, a kultúrára és a művészetre.

A XIX. század végén – a XX. század elején Európában és az Egyesült Államokban elterjedt a szociológia, a társadalom fejlődését vizsgáló tudomány. Szintén népszerűek voltak a különböző misztikus okkult tanítások, a vallási filozófia és a keleti vallások.

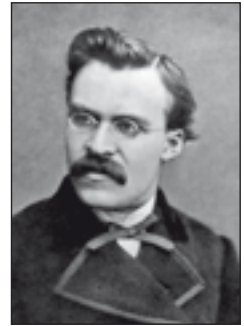
5 Az oktatás. A XIX. század műszaki haladása képzett embereket igényelt. Az egyház által kézben tartott oktatási rendszer már nem elégítette ki a társadalom szükségleteit. Az oktatás fejlődése Európában az ingyenes, világi jellegű általános elemi oktatás biztosításának az irányába haladt a XIX. században.

A XIX. század folyamán mind Európában, mind az Egyesült Államokban oktatási reformok mentek végbe. Irányát és a konkrét intézkedéseket a kialakult szokások, az oktatási színvonal határozta meg és a liberális eszmék elfogadottsága a társadalmon belül.

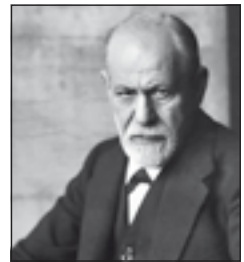
Ausztriában a kötelező elemi iskolai oktatást már a XVIII. században bevezették, ezért a reform inkább az oktatás új tartalmának és jellegének a kidolgozásával foglalkozott, illetve az egyház befolyásának a visszaszorításával.

Határozott lépést az oktatás megreformálása érdekében Angliában a Gladstone-kormány tett 1870-ben, amikor törvényt fogadtak el az általánosan kötelező elemi iskolai oktatásról. Az 1880-as és 1891-es törvények értelmében az oktatás ingyenessé vált. Az állami iskolákban megszüntették az egyház befolyását, de a hittant tovább oktatták.

Franciaországban az ingyenes kötelező elemi iskolai oktatást a 6–13 éves gyerekek számára 1881–1882-ben vezették be. Beszüntették a hittant

Friedrich Nietzsche

Sigmund Freud

is. Azonban egy szabadnapot hagytak azoknak, akik vallási oktatásban kívántak részesülni, de nem az állami iskola keretei között.

Ingyenes, de nem kötelező oktatás folyt az USA-ban. A XIX. század első negyedében polgári mozgalom indult az állami középiskolai hálózat megteremtéséért. Az első ilyen iskola 1821-ben Bostonban nyílt meg. A 60–70-es évek liberális reformjainak köszönhetően Oroszországban is létrejön az elemi iskolai oktatás rendszere, bár nem kötelező jelleggel. Az európai államok között Oroszországban volt a legalacsonyabb a lakosság műveltségi szintje.

Változásokra került sor a felsőoktatásban is. Műszaki főiskolák jöttek létre, amelyek szakembereket képeztek az ipar számára. A nagy egyetemeken matematikai, biológiai, kémiai és más tanszékek nyíltak. Nőtt az egyetemeken a diákok száma, de ez a lehetőség csak a gazdag szülők gyerekei számára volt elérhető.

Következtetések

- ▶ A tudomány a XIX. században és a XX. század elején teljesen új szerepet kezdett játszani a társadalomban. Megszűnt a világ megismerésének egyik eszköze lenni, a gazdaság és társadalom fejlődésének gyakorlati igényeit kezdte kielégíteni. Az emberek tudatában a valóság helyét foglalta el, magyarázta a világ felépítését és működését.
- ▶ A tudománynak köszönhetően a XIX. század végén ipari átalakulás ment végbe, ezáltal a tudomány is termelőerővé kezdett válni.

Kérdések és feladatok

1. Melyik tudományágban születtek a legfontosabb eredmények a XIX. században – a XX. század elején? 2. Milyen fontos tudományos felfedezések születtek ebben az időszakban? 3. Nevezzétek meg a legismertebb felfedezők és tudósok nevét, akik a XIX. században – a XX. század elején kutattak! 4. Milyen földrajzi felfedezések voltak a XIX. században – a XX. század elején? 5. Nevezzétek meg a főbb filozófiai irányzatokat! 6. Milyen új iparágak jelentek meg a műszaki felfedezések alkalmazásának következtében? 7. Milyen változások mentek végbe az oktatásban?

8. A XIX. század – a XX. század eleje mely tudományos találmányait tartjátok a világ fejlődése szempontjából a legjelentősebbnek? 9. Miért tartják Charles Darwin tanítását a korabeli tudomány egyik legnagyobb vívmányának? 10. Hogyan ábrázolta a filozófia fejlődése az akkori történelmi korszak valóságát?

11. Jellemezzétek a tudomány és technika legfőbb vívmányait a XIX. században – a XX. század elején! Mutassátok be gyakorlati jelentőségüket! 12. Töltsétek ki „A XIX. század és a XX. század eleje tudományos felfedezései” című táblázatot!

Tudomány	Tudós neve	Tudományos felfedezés

13. Milyen hatással volt a társadalom különböző rétegeinek szellemi életére az ipari társadalom kialakulása? Készítsetek esszét erről a kérdésről!

28. Irodalom és művészet

1. Milyen művészeti stílusok jellemezték a XVII—XVIII. századot? 2. Szerintetek a XIX. század – a XX. század eleje mely eseményei lehettek a legnagyobb hatással az irodalom és a művészet fejlődésére?

Az irodalom fejlődésének irányai. Az irodalom fejlődése a XVIII. században közvetlenül a felvilágosodás eszméinek hatása alatt zajlott. Ebben az időszakban érlelődtek a gazdasági, politikai és szellemi élet nagy változásainak politikai és szociális előfeltételei. Ezt érzékelték a művészet képviselői is. A korszakot, amelyben az alkotók éltek művészeti eszközeik és formáik segítségével próbálták ábrázolni.

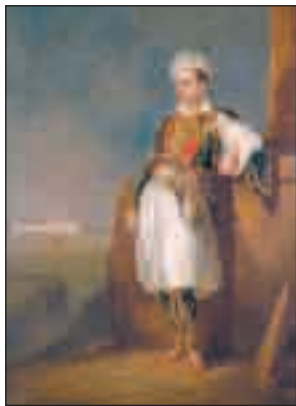
Mélyreható költészetet hoztak létre a Felvilágosodás korának németek képviselői- **Johann Wolfgang Goethe** (1749–1832) és **Friedrich Schiller** (1759–1805). Mindketten humanistaként léptek fel, harcoltak a haladásért és a népek szabadságáért, azonban céljaikat csak könyveik lapjain fejezték ki.

Goethe az embert egységes egésznek tekintette és csak a történelmi környezetbe elhelyezve értékelte, a társadalmi jelenségeket pedig összekapcsolta az emberek lelki állapotával. Elutasította a társadalmi erőszakot. A lét értelmét a személyiség szabadságában látta. A világsikert számára „Az ifjú Werther szenvedései” levélben írt regénye hozta meg. Goethe filozófiai gondolatait a „Faust” című tragédiában ábrázolta. Schiller gazdag örökséget hagyott hátra az emberiség számára, mint költő, drámaíró, történész. Minden esemény középpontjába az embert helyezte, és a felbukkanó problémák fő forrását az egyes személyiségek érdekeinek az összeütközésében látta. Műveit Schiller az európai történelem sorsfordító időszakainak szentelte. Ide sorolhatóak a történelmi drámái és tragédiái: a „Stuart Mária”, „Az orléans-i szűz”, a „Tell Vilmos”, a „Wallenstein” trilogia.

Az új és szokatlan utáni vágy a **romantika** megjelenéséhez vezetett. Az irodalmi művek fő műfajai a költészet, lírai dráma és a verses-epikus hősköltevények lettek. A konzervatív romantika vonásai figyelhetőek meg **Walter Scott** angol író munkáiban (1771–1832), aki elítélte a forradalmat és eszményítette a monarchiát. Ő a társadalmi és történelmi regény atyja („Puritánok”, „Ivanhoe”, „Quentin Durward”, stb.). A forradalmi romantika képviselői voltak az angol **George Gordon Byron**, **Percy Bysshe Shelley**, a francia **Victor Hugo** és **George Sand**, a lengyel **Adam Mickiewicz** és **Juliusz Słowacki**. Az amerikai kontinensen az epikus hősköltevény művelője **Henry Longfellow** tudós, nyelvész és műfordító volt. Ő a szerzője az „Hiawata” című elbeszélő költeménynek.

Goethe és Schiller emlékmű Weimarban (Németország)

George Gordon Byron
görög katonai
kosztümben

Oroszországban a romantika vonásait **Vaszilij Zsukovszkij**, **Alekszandr Puskin**, **Mihail Lermontov** dekabrista költők művei viselték magukon.

A romantikus világérzés egyik legkövetkezetesebb kifejezője **George Gordon Byron** angol költő (1788–1824) volt. Arisztokrata születésű, sokat olvasott, verseket írt. 1816-ban Byron Svájcban telepedett le. A száműzött költő nehéz sorsa lett az alapja lírai drámájának, a „Manfrednak”. Csakúgy, mint Faust, Goethe irodalmi hőse, Manfred is csalódik kutatásaiban. Sokat szenved a lelkiismeret-furdalástól és a magánytól, de az olvasó előtt erősnek és megingathatatlanak látszik. Olaszországban kezdte írni verses regényét a „Don Juant”, amely befejezetlenül maradt.

Realizmus – művészeti, irodalmi irányzat, melynek lényege a valóság átfogó és hű ábrázolása és a jellemző vonások kiemelése. Szűkebb értelemben művészeti irányzat, amely ellentétben állt a modernizmussal és avantgardizmussal.

A **realizmus** mint új művészeti módszer a XIX. században terjedt el a világirodalomban. A természettudomány vívmányai, a társadalmi mozgások arra ösztönözték az írókat és költőket, hogy ássanak mélyebbre az emberi lélekben, kritikusan viszonyuljanak a múlthoz és jelenhez, igazságosan és valósághűen ábrázolják azt. Az új irányzatot a nyugat-európai irodalomban a német költő és publicista **Heinrich Heine** (1797–1856), a francia **Honoré de Balzac** (1799–1850) és **Henri Stendhal** (1783–1842), az angol **Charles Dickens** (1812–1870) és **William Thackeray** (1811–1863) képviseli.

A realizmus a XIX. század második negyedétől az orosz irodalom vezető irányzatává vált. Az orosz realizmus megalapítója **Alekszandr**

Puskin (1799–1837). Versei és költeményei át vannak hatva a hazaszeretettel, az orosz nép szeretetével, magasztalják a jóságot és elítélik az igazságtalanságot. Történelmi tárgyú a „Borisz Godunov” című drámája és a „Kapitány lánya” című kisregénye.

Az orosz valóság mély lírai ábrázolásával maradandó nyomot hagyott Oroszország kultúrájának fejlődésében **Mihail Lermontov** (1814–1841). **Nyikolaj Gogol** (1809–1852) a „Revizor” és „Holt lelkek” című műveivel megteremtette a kritikai realizmust az orosz irodalomban.

Lev Tolsztoj (1828–1910) orosz író, munkáin keresztül zseniálisan tudott betekintést nyújtani az ember belső világába. A XIX. század 90-es éveiben a „Feltámadás” című regényén dolgozott, amely megerősítette az író társadalmi

kritikáját, az uralkodó erkölcsi értékekkel való egyet nem értését. A humanizmus eszméi nemcsak L. Tolsztoj munkáiban voltak jelen, hanem jótékonykodásra is ösztönözték az írókat.

Oscar Wilde (1854–1900) kritikusan ábrázolta annak a világnak a szokásait, amelyben élt. Az ukrán színházak színpadjain a mai napig játsszák Oscar Wilde színdarabjait: „Az ideális férj”, „Bunbury – avagy jó, ha szilárd az ember”, stb.

Az egyszerű emberek bemutatásának szentelte műveit **Guy de Maupassant** (1850–1893). A francia író novellisztikája nagy hatással volt a műfaj kialakulására. A humanizmus eszméi világosan nyilvánultak meg Maupassant műveiben. **Emil Zola** (1840–1902) francia író munkásságának korai szakaszára a romantika volt a jellemző. Végül a realizmus egyik legjelentősebb képviselőjévé vált, és a francia történelem legkiemelkedőbb eseményeinek széles körű ábrázolását hozta létre. A különböző néprétegek vagy hősök világszemléletének lencséjén át mutatta be az akkori társadalom ellentmondásait, feltárta egyesek lelki nyomorát és haszonlesését, mások nagylelkűségét.

Az irodalom és művészetek művelőit a századfordulón nem csak az alkotói kérdések érdekelték, hanem az élet minden bonyolult és ellentmondásos problémája: a szociális igazságtalanság, gyarmatosítás, a háborúk és a militarizmus.

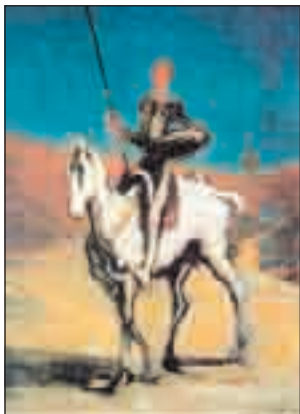

Oscar Wilde

2 A festészet szerepe az emberek és a társadalom életében. A XIX. század művészei különböző ágazatokhoz tartoztak, de maguk után halhatatlan alkotásokat hagytak hátra, amelyek bemutatják az ember és a társadalom kapcsolatát, a természet egyedülálló szépségét, a mindennapokat és a történelmi jeleneteket, kortárs portrékat, mitológiai motívumokat stb. A világkultúra meghatározó jelenségévé vált a francia festőművészet. Dicsőségét a barbizoni iskolához tartozó festőművészek öregbítették: Eugène Delacroix, Honoré Daumier, Gustave Courbet, Jean-Francois Millet.

A francia festészet romantikus iskolájának vezére és képviselője **Eugène Delacroix** (1798–1863) festőművész és grafikus volt. Delacroix olyan festményeket alkotott, amelyek telve voltak emberi érzésekkel, megragadó történetekkel. Festményeinek egy részét Delacroix a francia forradalomnak szentelte. Leghíresebb képei: a „Dante és Vergilius”, „Szabadság vezeti a népet”, „Poitiers-i csata”. Tehetsége sokoldalú volt. Lélektani portrékat készített, erdei tájképeket, csendéleteket, palotákat, galériákat, templomokat festett.

A hivatalosan elismert művészekkel ellentétben, a festők egy csoportja elhagyta műtermét, kivonult a természetbe, hogy részese lehessen a színek és a fények gazdagságának. Létrejött a 30–60-as években a barbizoni iskola, melynek tagjai a következő francia tájképfestő művészek voltak: **Théodore Rousseau**, **Jules Dupré**, **Narcisse Virgilio Díaz de la Peña**, stb.

Don Quijote. Honoré
Daumier festménye, 1868

Dante bárkája.
Eugène Delacroix festménye, 1822

A természet csodálatának szentelte művészetét a két német festőművész, **Caspar David Friedrich** és **Hans Thoma**. Képeik sajátossága az ember lelkivilágának egyesítése a természettel.

A tájképfestészet elismerését vívták ki a brit művészek **John Constable** és **Joseph Turner**. Constable képes volt meglátni a természet megismételhetetlen szépségét és megfesteni a színek gazdagságát a vásznain, megőrizve eközben a táj átszellemültségét, harmóniáját és nagyságát. A szárazföldi tájképek mellett Turner tengeri tájképeket is festett. Ezeket a képeket átszőtték a vallási és mitológiai motívumok.

Oroszországban megjelent az ifjú tehetségek új nemzedéke. A klasszicizmus és romantika vonásai jellemezték **Karl Brjullov** alkotásait. „Pompeji utolsó napjai” című festménye a tragikus múlt nagy jeleneteit ábrázolja. Egy másik orosz művész, **Alekszandr Ivanov** a bibliai témák felé fordult. Híres képén,

Az élet lépcsőfokai.
Caspar David Friedrich festménye, 1834

A londoni Parlament égése.
William Turner festménye, 1835

„A Messiás megjelenésén” a festőnek sikerült ábrázolnia az emberek különböző érzelmeit, érzéseit: az együvé tartozás eszméjét, a várakozást, a lelki ébredést, hitét a jóság és igazságosság győzelmében. A realista festők, **Alekszej Venecianov** és **Pavel Fedotov** vásznain a szociális motívumok és témák voltak túlsúlyban, illetve életképek, amelyek pontosan ábrázolták az orosz valóságot.

3 Neoromantika. Modern stílus. A XIX-XX. század fordulóján jelent meg a neoromantika, melynek képviselői főleg az európai kultúra múltjának szintézisét (összefoglalás) és átgondolását tűzték ki célul.

A neoromantika útján jött létre az irodalmi **szimbolizmus**, ami Franciaországban jelent meg. Ott a XIX. század 60-as és 70-es éveiben a művészet egyéb irányzatait is magába foglalta – a színházat, a festészetet és a zenét. A művészi megismerés legfőbb eszközének a szimbólum számított. A valóság és a titok, a társadalmi és a személyes egyesítése, a mitológia felé fordulás, a misztikus nyíltság és újdonság keresése határozta meg a szimbolizmus esztétikumát. Oroszországban a költők közül ezt az irányzatot **Valerij Brjusov**, **Alekszander Blok**, **Andrej Bjelij**, **Leonyid Andrejev** és **Alekszandr Szkrjabin** zeneszerző képviselte.

A képzőművészetben a szimbolizmus a **modern stílus** plasztikus eszközeinek segítségével valósult meg, amely egyesítette a klasszikus művészet több formáját, az egyetemes, demokratikus nyelvezetet, és az általános szintézis eszméit, a lényegeset és a funkcionálist.

A tökéletes szintetikus modellek megteremtésének a vágya élénken megnyilvánult az építészetben is. Az építész készítette el az építményt az elejétől a végéig: a tervrajzok elkészítésétől az építkezés befejezéséig, így tudták a stílus egységét biztosítani. Fényes példája ennek a törekvésnek E. Rjabusinszkij családi háza Moszkvában, amelyet **Fjodor Sehtel** épített. A modern stílus magába foglalt olyan tendenciákat, amik az építésszek vágyával magyarázhatóak, hogy új anyagokat használjanak fel – acél, üveg, vasbeton, de ugyanakkor megőrizték az építmények pompáját, szépségét is. A modern stílus másik fontos vonása a meghatározott társadalmi rétegek igényeinek a kielégítése és a nemzeti elemek felhasználása volt.

A színházi művészetben különös figyelmet fordítottak a kivitelezés legfontosabb eszközeire: a díszletek festésére, az egyedi jelmezekre, a koreográfiára, színpadi cselekményekre. Ezek szerves, egyenlő részekké váltak, a színészek munkájával. A színház a legteljesebb mértékben megvalósította a szintetikus művészet ötletét. A XX. század elején Moszkva, Párizs, München, Velence lett a nemzetközi művészcsere központja.

A zeneművészetben a neoromantikát **Richard Wagner** (1813–1883) képviselte. A szintetikus művészet útjait kereste **Alekszandr Szkrjabin** (1872–1915) (fényzenei kísérletek, zenedrámák, misztérium- játékok).

Modern stílusú ház berendezése

A XX. század elején nagy népszerűsége lett egy új típusú művészetnek – a mozinak. Az akkori filmsztárok – Max Linder, Charlie Chaplin – világszerte elismertek voltak.

4 Impresszionizmus és avantgárd. A képzőművészet meghatározó irányzata a XIX. század utolsó harmadában az **impresszionizmus** volt, mely a XX. század elején mély válságot élt át, mint a XIX. század művészetének minden irányzata. Az irányzat képviselői egyértelműen meghatározták az impresszionizmus alapelvét, módszerét: látni, hinni, kifejezni – ebben rejlik a művészet; azt fejezem ki, amit most érzek. A színek elemeire való osztásával és a tárgyak élénkszínű foltmozaikjává való változtatásával az impresszionisták a festészetben a tárgyak saját érzékelésének általános kifejezését akarták létrehozni. A legismertebb impresszionisták közül kiemelkedik: **Édouard Manet, Claude Monet, Auguste Renoir, Edgar Degas, Camille Pissarro.**

i

A század végén az impresszionizmust új művészeti irányzatok váltották. Képviselőik a modern stílusból táplálkoztak és bírálták az érzéki művészetet. **Paul Cézanne** (1839–1906) francia festő először hagyta el az impresszionizmust és indította el a **posztimpresszionizmust**. Új művészi eszközöket fedezett fel és képein tágította a teret. Tájképein összefutottak, vagy szétváltak a lejtők, meghajlottak a völgyek, kiegyenesedett a víztükör. Míg az impresszionisták életre keltették a fényeket és a színeket, addig Cézanne ennél is tovább ment. Megcáfolta a perspektíva szabályait és azt állította, hogy „nem valami kitaláltat ábrázol, csak az igazságot”.

A posztimpresszionistákhoz tartozott még **Vincent van Gogh** (1853–1890), **Paul Gauguin** (1848–1903) és mások. A posztimpresszionizmus új művészeti irányzatok megjelenését indította el, melyek képviselői a látottak mélyére akartak ásni, ki akarták tárni az emberek belső világát és jellemét, elutasították a tárgyak fényképszerű ábrázolását.

Impresszió, a felkelő nap.
Claude Monet festménye, 1872

Bál a Moulin de la Galette-ben.
Pierre-Auguste Renoir festménye, 1876

Csillagos éj.
Vincent Willem van Gogh festménye, 1889

Arearea.
Paul Gauguin festménye, 1892

Új, átmeneti időszak keletkezett a művészet, az építészet, az irodalom, a színház fejlődésében. Az új ágazatok képviselői magukat az **avantgárd** művészet támogatóinak hirdették, amiért avantgardistáknak nevezték őket. Jelentős befolyást gyakorolt az avantgárd fejlődésére a **kubizmus**. Ezen irányzat alapítói **Pablo Picasso**, **Marcel Duchamp** és **Georges Braque** művészek. A kubizmus képviselői a többdimenziós perspektívák új formáit hozták létre: az objektum geometriai formákra való szétszedésével a művészek minden oldalról ábrázolták azt, láthatatlan oldalait is megmutatva. A kubizmus képviselői megpróbálták megtalálni az objektum energiaközpontját, belső tartalmát. A spanyol-francia művész P. Picasso sokat kísérletezett. A realizmus munkáiban a kompozíció deformációjával és rombolásával társult.

A kubizmus továbbfejlesztése az avantgárd művészetben új művészeti ág létrehozásához vezetett, **Kazimir Malevics** által, ez volt a **szuprematizmus** (a latin supremus szóból, jelentése: a legmagasabb). Festményei világa túl

Csendélet: hét alma.
Paul Cézanne festménye, 1888

Három muzsikus.
Pablo Picasso festménye, 1921

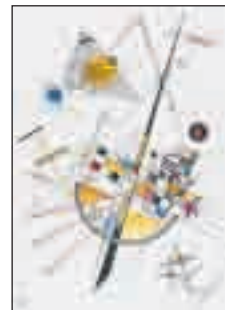

Fekete négyzet.
Kazimir Malevics festménye,
1915

A tánc. Henri Matisse képe,
1910

Kompozíció VIII.
V. Kandinszkij
festménye, 1923

van a föld dimenziójának határain. Fehér háttéren, mintha repülő geometriai formák lennének, megfosztva az értelmes elemektől. K. Malevics leghíresebb műve a „Fekete négyzet”. A tárgyaltan festészet másik alapítója, **Vaszil Kandinszkij** szimbólumok alapján teremtette meg absztrakcióit.

Az avantgárd legmagasabb eredményei az absztrakció és a tárgyaltan-ság. A művészet képviselői megpróbálták filozófiailag megalapozni kreativitásukat. A filozófiai írásaikban K. Malevics, V. Kandinszkij és A. Szkrjabin művészek hangsúlyozták, hogy képtelenek a nézeteiket fizikailag kifejezni, mivel ez a művészet filozófiája. Idővel az avantgardisták kreatív felfedezései a konstruktivizmusban, a funkcionalizmusban (építészetben) és a tervezésben találtak helyet.

Eközben más művészek, többek között a francia művész, **Henri Matisse** a modern elképzelésekre támaszkodva munkájukat a természet, az emberek felé fordította. Az H. Matisse „A tánc” című festményében bemutatja az ég, a Föld, az ember, a színek (kék, zöld, narancs) harmóniáját, a pihe-nés és a mozgás kombinációit a gyors táncban.

Tehát az avantgardizmusban két fő irány figyelhető meg: az egyik a jövőre irányul, a másik az emberre, a természetre.

5 Zeneművészet. A tevékenységnek és az emberek kommunikációjának egyik formája a zenei művészet, amely tükrözi a valóságot a művészi hangképekben.

Zenei művészet a XIX. században azzal foglalkozott, hogy új eszközöket tárjon fel az emberi érzelmek sokféleségének kifejezésére. Az új kor zenéjének formálódására nagy hatással volt **Ludwig von Beethoven** (1770–1827) német zeneszerző. Művei elősegítették minden zenei stílus fellendülését, kiszélesítették tartalmukat és alkotói határaikat. A nagy zeneszerző egyesítette magában a tehetséget, a zenei ismereteket, a bátorságot és az

önfeláldozást. Fiatalkorában írta meg szonátáit – „Holdfény-szonáta”, „Kreutzer-szonáta”, „Pathétique-szonáta”, érett éveiben, pedig a híres kilencedik szimfóniát.

A XIX. század elején a romantikus eszmék hatására Európa országaiban nemzeti zenei iskolák jöttek létre: az osztrák (Franz Schubert a „Szép molnárlány” zenei ciklus), a norvég (Edvard Grieg az „Emlékezés hegyekről és fjordokról” című zenei ciklus), a lengyel (Frédéric Chopin „Mazurkák és polkák”), a cseh (Bedřich Smetana és Antonín Dvořák „Szláv táncok”), a magyar (Liszt Ferenc „Magyar rapszódia”), a finn (Jean Sibelius) a német (Carl Weber „Felhívás keringőre” zongoradarab), a francia (Hector Berlioz „Fantasztikus szimfónia”). A romantikus zeneszerzők népzenei motívumokat is felhasználtak a művészetükben.

A XIX. században a legnépszerűbb zenei műfaj a keringő, az opera, és a hangszerekre írt dalok voltak. A világ zenei kultúrájának egyik központja a bécsi udvari opera volt. Ausztria a XVIII. századtól híres volt operáiról. Míg eleinte itt csak olasz operákat játszottak, addig a XIX. században megjelentek az osztrák, olasz, német, francia szerzők darabjai is.

A zenei romantika egyik megalapítója a híres olasz hegedűművész és zeneszerző, Niccolò Paganini (1782–1840) volt. Utánozhatatlan tehetségével lázba tudta hozni közönségét. Paganini 200 darabot írt gitárra és egy sor hangversenyt hegedűre és zenekarra is.

Giuseppe Verdi (1813–1901) híres olasz zeneszerző. A korai operák romantikus tendenciája volt, hogy világos képet alkotott a hétköznapi emberekről, akiknek drámái valamilyen társadalmi-politikai nyugtalanságból erednek. Operái – „Trubadúr”, „Traviata”, „Aida” – méltán váltak a világ operaművészetének kincseivé. Verdi, a zeneművészet megújítója megváltoztatta az olasz operák felépítését és jellegét, csodálatos énekekkel, drámaisággal és dallamossággal gazdagította azokat. Verdi, Gioacchino Rossini („A sevillai borbély”), Richard Wagner („Nibelung gyűrűje”), Georges Bizet („Carmen), Pjotr Csajkovszkij („A pikk dáma”) erőfeszítéseinek következtében fejlődtek Európában az opera különböző műfajai.

Hector Berlioz (1803–1869) francia zeneszerző és karmester alkotásai szintén a romantika irányzatához tartoznak. A romantika ellentmondásai – az általános érthetőség, a néphez való közelség, hősiesség, de egyszersmind a szélsőséges individualizmus – jellemzőek voltak Berlioz művészetére. Az európai országok forradalmi eseményeitől

Ludwig van Beethoven.
Joseph Karl Stieler
festménye, 1820

Giuseppe Verdi.
Giovanni Boldini
festménye, 1886

Frédéric Chopin

fellelkesedve átment az akadémikusokhoz, vallási és az ókori történelemmel kapcsolatos műveket írt.

A szláv népek, így az ukránok zenéjének elemeit dolgozta fel művében a zseniális lengyel zeneszerző és zongoraművész **Frédéric Chopin**. Új stílusirányzatok, műfajok megalapítója volt a zongoraművészetben. Műveivel különleges helyet foglal el a világ zeneművészetében.

A költői ábrázolás nagymestere volt az orosz zeneirodalomban **Mihail Glinka** (1804–1857). Ma is népszerűek románcai, az „Ivan Szuszanyin” („Élet a cár uralma alatt”) című operája a „Ruszlán és Ludmilla” című operája, dalai, melyeket még ma is énekelnek az ukrán művészek és együttesek.

Az operából kivált az operett műfaja (musical) – vidám, zenei előadás szórakoztató zenével, amely könnyen megjegyezhető. Megjelentek az első pop énekesek. Ha az opera meghallgatásához szükség volt a színházra, a zenei darabokat bárhol, akár az utcán is elő lehet adni. A zongora, a hegedű, a cselló, a fuvola, a gitár lett a zenészek kedvenc hangszere. **Robert Schumann** „Pillangó” és „Gyerekbál” című műveit, és **Camille Saint-Saëns** „Rondo capriccioso” és „Hattyú” című műveit most is örömmel mutatják be koncerteken.

6 Építészet. Az ipari forradalom fejlődése és a népességnövekedés következtében új ipari és társadalmi létesítmények, gyárépületek, kiállítótermek, kereskedelmi központok, pályaudvarok, hidak, bankok lakónegyedek, utak épültek. Egy város újjáalakításának a példája Párizs újjáépítése volt **G. E. Osman** prefektus és **G. Alphan** építésmérnök irányítása alatt 1853–1870 között. Párizs központjának keskeny utcái helyett széles körutakat építettek, parkokat, zöld övezetekkel. A szegények negyedei eltűntek a főváros központjából. A szegényebb munkások elsősorban Párizs külvárosában telepedtek le. A városban vízellátó és szennyvízrendszerek jelentek meg. 1852–1872-ben **V. Baltart** és **F. E. Kalle** mérnökök megalkották a kor építészeti remekművét: a város fedett vásárcsarnokát, amely később a „Párizs gyomra” elnevezést kapta.

A XIX. század második felének építészei bátran alkalmazták munkájuk során a régi korok stílusait, a román stílustól a klasszicizmusig, néha még csodálatos módon ötvözték is azokat. Ez a módszer az „eklektika” nevet kapta. Sajátosságai közé tartozott az épületek ünnepélyességének a maximális megőrzése, a klasszikus építőanyagok helyett az utánzatok alkalmazása, a formázott díszítmények túlsúlya. A Párizsi Nemzeti Operát eklektikus stílusban építette meg **Charles Garnier** 1861–1874 között.

Fontos szerephez jutottak ebben az időben az új építőanyagok, a vas és az üveg. Az épületek vas szerkezetei, a széles üvegablakok és falak az építészet új képét teremtették meg az ipari forradalom századában. Az első ilyen épület, a londoni kristálypalota, mely 1851-ben épül a világkiállítás alkalmából **Joseph Paxton** tervei alapján. 1889-ben a párizsi világkiállítás tiszteletére **Gustave Eiffel** megalkotta a 300 méter magas Eiffel-tornyot, amely az idők folyamán Párizs jelképévé vált. 1880-ban épült meg az USA-ban a világ első felhőkarcolója. Az alapját egy kőhomlokzatba rejtett vasváz képezte. A XX. században a felhőkarcolók kezdik meghatározni a városok nagy többségének építészeti arculatát.

A világ egyik legnagyobb szobra a Szabadság-szobor, magassága 46 méter. Maga a szobor egy 47 méteres talapzaton áll. A szobor ajándék volt a francia néptől az USA-nak, függetlenségének 100. évfordulója alkalmából. Létrehozásának gondolatát egy francia történész, Eduard de Laboulaye fogalmazta meg. Franciaország és az USA szövetségesek voltak a függetlenségi háború idején, ezért – véleménye szerint – ennek az emlékműnek szimbolikus jelentősége lenne. Ez a javaslat megihlette a fiatal, de már ismert szobrászt, Frédéric Auguste Bartholdit (1834–1904).

Ő tervezte meg az óriási szobrot, melyet darabokban szállítottak az USA-ba. A munkát 1884-ben fejezte be. Szétszedett állapotban 210 óriási ládában szállították el az USA-ba. Ezenkívül Franciaország 450 ezer dollárt utalt ki a felállítási munkálatokért. A szobrot a mai Liberty-Islandon (Szabadság szigetén) helyezték el és 1886. október 28-án avatták fel.

Párizsi utca esős időben. Gustave Caillebotte festménye, 1877

Párizs vásárcsarnoka. Jacques Lieven festménye, a XIX. század 80-as éve

A Párizsi Nemzeti Operaház („Opera Garnier”) díszes eklektikus lépcsője

A Szabadság-szobor feje, melyet Párizsban raktak össze 1877-ben, még az USA-ba való átszállítása előtt

Következtetések

► A XIX. században és a XX. század elején sokat tettek a világkultúra fejlődéséért. Az irodalomban és művészetekben gyorsan váltották egymást a stílusok és irányzatok. Ez olyan gyorsan történt, hogy egy időben különböző stílusok léteztek, ami rendkívül sokoldalúvá tette a művészetet és az irodalmat. Megváltozik a kultúra helye a társadalom életében – vívmányai hozzáférhetőek lesznek a széles rétegek számára, nő a társadalmi életre gyakorolt hatása.

Kérdések és feladatok

1. Milyen irányzatok, stílusok, alkotói módszerek jellemezték az irodalmat és a művészetet a XIX. században és a XX. század elején? **2.** Nevezzétek meg a korszak legjelentősebb íróit és költőit! **3.** Mikor terjedt el a realizmus az irodalomban és a művészetben? **4.** Kik képviselték a realizmust a festészetében a XIX. században és a XX. század elején? **5.** Milyen új építőanyagokat kezdenek használni a korabeli építészetben?

6. Milyen szerepet játszott az irodalom, a művészetek és a zene a társadalomban? **7.** Ilyen humanista, általános emberi értékeket hagytak ránk a művészi kultúra művelői a XIX. századból és a XX. század elejéből? **8.** Hogyan befolyásolta a műszaki haladás az építészet fejlődését? **9.** Miért jelentek meg a nemzeti zenei iskolák? **10.** Miért váltották egymást a stílusok, irányzatok, módszerek a művészetekben?

11. Irodalmi és zenei művek, művészeti és építészeti alkotások példái alapján mutassátok be, milyen erkölcsi értékek mentén fejlődött a kultúra a XIX. században és a XX. század elején! **12.** Töltsétek ki füzetetekbe „Az irodalom és művészet fejlődése a XIX. században – a XX. század elején” című táblázatot!

Irányzatok, stílusok, alkotói módszerek	Időszak	Jellegzetességei	Képviselői	Legismertebb művek
Klasszicizmus				
Romantika				

Gyakorlati foglalkozás

A tömegkultúra megjelenése

1. Mikor jelentek meg az első újságok? 2. Hogyan formálódott a közvélemény a XVIII. században?

Cél: meghatározni, mi a tömegkultúra, milyen jellegzetességei vannak; a szöveg alapján meghatározni, hogy mi volt a tömegkultúra kialakulásának oka; megvitatni milyen hatást gyakorol a tömegkultúra a társadalomra.

A munka menete

1. Ismerkedjete meg az alábbi anyaggal, válaszoljatok a kérdésekre és oldjátok meg a feladatokat!
2. Fogalmazzátok meg a munka céljának megfelelő következtetéseket!

A XIX. század végére Európa és USA lakosainak többsége képzett, felvilágosult ember volt. Az ipari forradalomnak köszönhetően nőtt az élet-színvonal. A munkaidő csökkenésével az emberek több szabadidőhöz jutot-tak. Már nem csak a felvilágosult elit, hanem egyre több ember kezdett érdeklődni az irodalom és művészetek iránt. Új történelmi jelenség ala-kult ki, a **tömegkultúra**.

Angliában 1790-ben 370 könyv jelent meg, 1900-ban pedig már 6 ezer. A XIX. század közepén a brit múzeumba, ahol a világművészet remekeit gyűjtötték, hétvégeként több mint 30 ezer ember látogatott.

Az irodalomban ez olyan művek megjelenéséhez vezetett, amelyek kielégítették az átlagosan művelt em-berek szükségleteit is. A XIX. században olyan irodal-mi műfajok jelentek meg, mint a kaland- és detektívre-gények. Klasszikus kalandregények voltak az amerikai James Fenimore Cooper, az angol Thomas Mayne Reid és Robert Louis Stevenson, a francia Louis Jacolliot, Eugéne Sue, Gustave Aimard, Loius Bousсенard művei. Az ameri-kai Edgar Allan Poe 1841-ben megírta az első igazi de-tek-tívnovellát, a „A Morgue-utcai gyilkosság” címmel. Az angol Arthur Conan Doyle 1887-ben novellájában élet-re kelti Sherlock Holmes alakját.

A XIX. század végén megszületik a később leg-tömegesebbé váló művészeti ág, a mozi. 1895. decem-ber 28-án a Lumière fivérek (Auguste és Louis Jean) Pá-rizsban a kapucinusok kórútján lévő nagy kávéházban,

Arthur Conan Doyle

Kép „A vonat megérkezése a La Ciotat vasútállomáshoz” című első filmből, melynek hossza 50 másodperc volt

Reklámpakát mely az első, 1895. december 28-án, a Lumière testvérek által megrendezett mozielőadást hirdette

? Véleményed szerint mi okozta a meglepetést az első filmnézőkben?

a „Grand Café”-ban először mutattak be kinematográfjukon mozgó fényképeket.

i

Az első film „A vonat megérkezése...” volt. Pár héttel később a Lumière fivérek hasonló készülékekkel mutattak be hasonló filmeket Rómában, Bécsben, Berlinben, Londonban és Moszkvában, majd pedig az USA-ban, Indiában, Ausztráliában, Egyiptomban. Így alakult meg a mozi.

A tömegkultúra a társadalmi tudat fontos tényezőjévé válik. Egyes újságcikkek, könyvek, filmek, színdarabok fontos társadalmi eseményekké válnak.

A tömegkultúra megjelenésével az írók, művészek, színészek, újságírók egyre függetlenebbekké váltak a gazdagok ízlésétől és pénztárcájától, mivel munkájukat ezután jól megfizették. Ugyanakkor jelentősen csökkentek a művek minőségére vonatkozó elvárások is.

?

Kérdések és feladatok

1. Mi a tömegkultúra? **2.** Mi okozta a tömegkultúra kialakulását? **3.** Hozzatok példákat a tömegkultúra megnyilvánulására a korabeli társadalomban, és határozzátok meg az eseményekre gyakorolt hatását! **4.** Alkossatok kis csoportokat és beszéljétek meg: a tömegkultúra megjelenése pozitív vagy negatív jelenség? **5.** Soroljátok fel a tömegkultúra jellemzőit!

Az ismeretek összefoglalása a IV. és V. fejezet alapján

1. Soroljátok fel azokat a legfontosabb eseményeket, amelyek meghatározták a nemzetközi kapcsolatokat a XIX. században – a XX. század elején!
2. Nevezzétek meg azokat a kiemelkedő személyiségeket, akik elősegítették a kultúra fejlődését a XIX. században!
3. Miért váltották egymást a stílusok a XIX. század folyamán (klasszicizmus, romantika, realizmus, kritikai realizmus, impresszionizmus, szimbolizmus, posztimpresszionizmus, modern)?
4. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat és a szakkifejezéseket: szipoj, Indiai Nemzeti Kongresszus, tajping, ópiumháború, Ázsia ébredése, „három népi elv”, ifjútörökök, Hármass szövetség, Antant, katonai-politikai szövetség, fegyverkezési verseny, romantika, klasszicizmus, realizmus, modern, tömegkultúra!
5. Mutassátok meg a térképen:
 - 1) a világ gyarmatai felosztását a XX. század elején;
 - 2) hol ütköztek a világ nagyhatalmainak gyarmati érdekei?
6. Miért szenvedtek vereséget a szipojok, a tajpingok, a bábok, a jihatuanok felkelései?
7. Jellemezzétek és értékeljétek az európai államok, az USA és Japán gyarmati terjeszkedésének a következményeit a XIX. század második felében és a XX. század elején!
8. Határozzátok meg a nemzetközi viszonyok kiéleződésének fő okait a XX. század elején! Mi vezetett a katonapolitikai tömbök kialakulásához? Bizonyítsátok be, hogy az angol-német ellentétek a XIX. század végén – a XX. század elején meghatározó jelentőségűek voltak a nemzetközi kapcsolatokban!
9. Állítsátok össze a XIX. század és XX. század elejének legjelentősebb műszaki újításainak és tudományos felfedezéseinek táblázatát!
10. Pótirodalom felhasználásával készítsetek összegzést a XIX. század és XX. század eleje világkultúrájának egyik jelentős egyéniségéről!

Brit gyarmati hadsereg Szudánban

A tananyag összegzése

A „hosszú” XIX. század fő elképzelései, eredményei, kihívásai

A „hosszú” XIX. század kifejezést egy kiemelkedő angol történész vezette be, Eric Hobsbawm (1917–2012). A korszak a nagy francia forradalommal kezdődik (1789), és az első világháború (1914) kezdetével fejeződik be. Pontosan ezt az időszakot tanulmányozták.

Ez idő alatt jelentős változások történtek a világban. Az ipari forradalom következtében Európában, az USA-ban és Japánban végbement az agrártársadalomtól az ipari társadalomra való áttérés. A gazdagodás fő forrásai a gyárak, bányák és vasutak lettek. A lakosság nagy része városokban telepedett le. Megváltozott a társadalom szerkezete is. Az iparosok és bérmunkások mellett aktívan formálódott a középosztály. Az ipari forradalom győzelmével végérvényesen megerősödött a piacgazdaság.

A társadalmi és gazdasági változásokkal új értékek jelentek meg – a szabadság és az egyenlőség. Megkezdődött a demokrácia kialakulása. A közvélemény uralkodó szemléletévé vált a liberalizmus.

A világ térképének átalakulása, az irodalmi és a művészeti stílusok gyors átalakulása különösen élénk és telítetté változtatták a kulturális életet. Megváltozott a kultúra szerepe a közéletben. Létrejött a tömegkultúra, és elkezdte kiszolgálni a társadalom művelt részének évről évre növekvő kulturális igényeit. Ennek eredményeként új művészeti ágazatok jöttek létre. Azáltal, hogy a gyorsan fejlődő tömegkommunikáción keresztül fejezték ki magukat, a kultúra képviselői befolyást gyakoroltak a közvéleményre,

Az ipari forradalom gazdasági és elsősorban katonai fölényt teremtett a Nyugat számára az egyéb civilizációkkal és népekkel szemben. Ez a nyugati civilizáció általi a világ gyarmatosításának és felosztásának példátlan kiterjedéséhez vezetett. A XIX. század végén gyakorlatilag véget ért az egységes világcivilizáció kialakulása, melynek középpontjában a Nyugat volt, a világ többi régiói pedig különböző mértékben függő állapotba kerültek.

Az új idők azonban új problémákat teremtettek, amelyek a XX. században mutatkoztak meg.

Az egyik legfontosabb kérdés a munkáskérdés volt, amely huzamos ideig központi problémává vált nemcsak a Nyugati országok belpolitikai életében. A munkások életszínvonala alacsony volt, társadalmi helyzetük ingatag, ami a munkásokban a munkaadóval szembeni egyenjogulatlanság érzetét keltette. A XIX. század második felében két szemlélet alakult ki a probléma megoldásával kapcsolatban. A forradalmi szocialisták (marxisták) úgy vélték, hogy a probléma oka a magántulajdonban van. Annak megsemmisítése és a társadalom közös tulajdon alapján történő átszervezése – a boldogság és a harmónia felé vezető út.

A liberális szocialisták (reformisták), azonban a társadalmi reformokat támogatták és a méltányos munkakörülmények megteremtését. Az ilyen átalakítások nem jártak radikális változásokkal a politikai rendszerben, hanem

megerősítették az állam szerepét a gazdasági és társadalmi életben. Végül ez a két módszer kísérletet eredményezett: a kommunizmus felépítését az egykori Orosz Birodalom, a kelet-európai és ázsiai országok területén, Nyugaton pedig az „általános jólét” állami modell felállítását.

Erősen kiéleződött a nemzeti kérdés, ami a nagy nemzeti mozgalmak fellemlelkedéséhez és a nemzeti államok megalakulásához vezetett a nemzetbirodalmak romjai alapján. A határok azonban nem mindig egyeztek meg a nemzetek lakhelyével, ami a nemzeti kisebbségek problémáját váltotta ki. Ráadásul a nacionalizmus eszméi ellentétbe kerültek a liberalizmus „szabadság” eszméjével.

A XIX. században a nemzetközi kapcsolatok új fordulatot vettek. A francia forradalom és a napóleoni háborúk elpusztították az erőegyensúly rendszerét. Meghatározó tényezővé vált az erősebb igaza. Hogy szembeszállhassanak egymással, az országok fegyverkezési versenyt kezdtek és szövetségeket kerestek. Ez állandó katonai-politikai szövetségek létrejöttét eredményezte: Hármasszövetség és az Antant. Az egymás közötti ellentmondások vezettek az első világháború kitöréséhez.

Az ipari forradalom jelentős változásokat eredményezett a hadügyben. Az államok hatalma nem a hadsereg erejétől, hanem a gazdaság nagyságától függött. Az új típusú fegyverek használata már az első katonai konfliktusoknál bizonyította, hogy a háború pusztítóbb lett, a társadalom minden rétegét érinti, egész államok és népek túlélését veszélyezteti.

A nyugati gyarmati terjeszkedésnek katonai, politikai és gazdasági megnyilvánulásai voltak. Az idegen értékek ráerőltetése az emberekre ellenállást váltott ki. Az ázsiai és afrikai országok próbálkozásai, hogy átvegyék az európai civilizáció bizonyos elemeit (elsősorban a katonai és közigazgatási szférában) társadalmuk korszerűsítése céljából, hogy ellen tudjanak állni az európai behatolásának, nem voltak sikeresek. Japán volt az egyetlen ázsiai ország, amely képes volt kreatív módon átalakítani az európai és amerikai tapasztalatokat. A reformoknak köszönhetően csatlakozott a nagyhatalmak csoportjához, és a gyarmati terjeszkedéshez is.

A hatalmas népi felkelések, melyek védték a hagyományos értékeket (szipolázadás, tajping-felkelés, bokszerlázadás, stb.) elég könnyen el lettek nyomva az európai katonai fölénynek köszönhetően. Végül a XIX. század végén – a XX. század elején Ázsia és Afrika országaiban nemzeti mozgalmak jelentek meg, amelyek megpróbálták ötvözni a modernizáció eszméit a nemzeti értékekkel.

Így a „hosszú” XIX. század a korábban nem tapasztalt változásoknak és új értékek megszilárdulásának kora lett a történelemben, amelyek nélkül lehetetlen elképzelni a modern világot (szabadság, demokrácia, piacgazdaság). Sajnos a XX. század nemcsak új lehetőségeket örökölt, melyeket a tudományos felfedezések és az ipar által létrehozott gazdagság és jólét jelentett, hanem új nagyszabású problémákat is: a munkáskérdést, a nacionalizmus és a nemzeti felszabadító mozgalmak megerősödését, a militarizmus és a nemzetközi feszültség növekedését.

Szakkifejezések szótára

- Anarchizmus** – olyan társadalmi-politikai irányzat, amely tagadja az államhatalom szükségességét (a közösségek, munkakollektívák teljes önkormányzatát hirdeti).
- Bolsevikok** – az OSZDMP politikai irányzatának (frakciójának) képviselői (1917-től önálló pártként működtek Lenin vezetésével). Maga a fogalom az OSZDMP II. kongresszusán jelent meg (1903), miután Lenin követői több szavazatot (bolse – több) kaptak, mint ellenfeleik (mense – kevesebb), akiket ezért mensevikoknak hívtak.
- Búrok** – a holland, francia és német telepések megnevezése Dél-Afrikában.
- Domínium** – önálló államapparátussal rendelkező gyarmat.
- Elit** – olyan társadalmi réteg, amely vezető szerepet tölt be valamilyen tevékenységi szférában.
- Ellenzék** – olyan párt vagy csoport, amely ellentétes a többségi vagy uralkodó véleménnyel, és alternatív politikát javasol, a problémák megoldásának másik módját.
- Expanzió** (terjeszkedés) – a befolyási övezet növelése (területi, gazdasági, politikai) újabb földek, felvevőpiacok, nyersanyagforrások megszerzése más országok rovására.
- Érdekszféra** – az ország területének része (vagy régió, amely több országot is magában foglal), amelyet egy másik állam (politikailag, gazdaságilag) befolyásol.
- Forradalom** – gyökeres változás a természet, társadalom vagy a gondolkodás fejlődésében.
- Gyarmat** – ország vagy terület, amely politikai, gazdasági függetlenségtől megfosztott és egy külföldi állam irányítása alatt áll.
- Home Rule** („önkormányzat”) – a XIX. század végi ír nemzeti mozgalom egyik legfontosabb követelése.
- Ideológia** – politikai, jogi, etikai, művészeti, filozófiai és vallási nézetek rendszere.
- IndusztrIALIZÁCIÓ** (iparosítás) – a gépipar létrehozása, mely gépeket és berendezéseket gyárt és az ipar további fejlődésének alapjait képezi.
- Intervenció** – egy vagy több állam beavatkozása más ország belügyeibe. Az intervenció lehet katonai, gazdasági és diplomáciai.
- Ipari** (indusztriális) társadalom (indusztria – az ipar szó szinonimája) – olyan társadalom, melyben befejeződött a műszakilag fejlett nagyipar kialakulásának folyamata, tehát ez lett a gazdasági élet alapja és vezető szektora, illetve megjelentek az ehhez kapcsolódó szociális (társadalmi) rétegek.
- Klerikalizmus** – politikai irányzat, amelynek célja az egyház politikai befolyásának növelése a társadalomban.
- Koncepció** – bizonyos nézetek, folyamatok, jelenségek megértésének rendszere.
- Konzervativizmus** – szociális és politikai eszmerendszer, amely a hagyományon és a társadalmi és kulturális élet állandó formáján alapul. A konzervativizmust a meglévő és meg-alapozott társadalmi rendszerek és normák iránti elkötelezettség jellemzi, a forradalmak, radikális reformok és az evolúciós fejlődés elutasítása. Szemben áll a liberalizmussal és a szocializmussal.
- Liberalizmus** – olyan ideológiai és társadalmi-politikai eszmerendszer, amely az európai országokban a XVII. és a XVIII. században jelent meg, és a személyes, politikai és gazdasági szabadság elveit hirdette. A XIX. században – a XX. század elején megfogalmazták főbb elveit: a civil társadalom, az emberi jogok és alapvető szabadságok, a jogállamiság, a demokrácia, a vállalkozási és a kereskedelmi szabadság.

- Marxizmus** – Marx Károly és Engels Frigyes által létrehozott filozófiai, szociális és politikai tanítás.
- Militarizmus** – az állam katonai erejének növelésére irányuló politika.
- Modernizáció** – a kor elvárásainak megfelelő változások a társadalomban.
- Nacionalizmus** – ideológia és politika, amely a nemzet prioritására és a nemzeti fölényre helyezi a hangsúlyt. A nemzetnek a társadalom legfőbb formájaként való értelmezése.
- Nemzeti kérdés** – politikai, gazdasági, jogi, ideológiai és egyéb kérdések összessége, amelyek az országon belüli nemzetek közötti kommunikáció folyamatában merülnek fel.
- Parlamentarizmus** – a polgári társadalmi berendezkedés népképviselői rendszere. Lényege a törvényhozó és a végrehajtó hatalom kettéválasztása, s ezen belül - legalábbis formailag – a törvényhozás feladatát ellátó parlament elsődlegessége.
- Pángermanizmus** – olyan politikai doktrína, amely állítja a német nemzet fölényét más nemzetek fölött, és bizonyítja az uralmának szükségességét. Külpolitikai szlogen – „nyomásgyakorlás Keletre”.
- Proletárdiktatúra** – a marxizmusban: hatalom, amely forradalom következtében jön létre és a proletariátus kezében van, melyet a proletárok pártja irányít.
- Realizmus** – művészeti, irodalmi irányzat, melynek lényege, hogy törekszik a valóságot átfogóan, hűen ábrázolni és a jellemző vonásokat kiemelni. Szűkebb értelemben művészeti irányzat, amely ellentétben állt a modernizmussal és avantgardizmussal.
- Reformizmus** – politikai irányzat, amely a XIX. században és a XX. század elején széles körben elterjedt. Képviselői támogatták a társadalom fokozatos reformok általi átalakítását, a társadalmi igazságosság elvének és a társadalmi kapcsolatok harmóniájának megvalósítása céljából.
- Restauráció** — az eredeti állapot visszaállítása.
- Revizionizmus** – a korábbi elképzelések kritikus felülvizsgálata újabb tények ismeretében, vagy a korábbi tények újfajta értelmezése
- Részvényesítés** – több tulajdonos tőkéjének az egyesítése a nagyobb haszon megszerzése érdekében, amelyet a bevitt tőkerész alapján osztottak el.
- Sztrájk** – a munkavállalók jogaikért való küzdelme; a munka megszüntetése a gazdasági vagy politikai természetű követelmények teljesítéséért.
- Szűfrazsett mozgalom (női mozgalom)** – a nők egyenjogúságáért, különösen a választójogért küzdő mozgalom.
- Szvadesi** – a brit áruk bojkottja Indiában.
- Terror** – a megfélemlítés, a politikai ellenfél erőszakkal történő megsemmisítésének politikája. Felhasználták bármilyen cél elérésének érdekében.
- Tőke** – pénz és anyagi javak, melyek nyereséget termelnek.
- Urbanizáció** – a városok számának és azok lakosságának, valamint jelentőségüknek a növekedése a társadalom gazdasági és kulturális életében.
- Viktóriánus kor** – korszak Anglia történetében (a XIX. század második fele), amikor elérte hatalmának és belső stabilitásának csúcspontját. Viktória királynő uralkodásának idejére esett.

Tartalom

Kedves kilencedikes diákok!	3
Bevezetés	
1. Az újkor második korszakának helye a világtörténelemben	5
I. Fejezet EURÓPA ÉS AMERIKA A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN – A XIX. SZÁZAD ELEJÉN	
2. A Nagy francia forradalom kezdete	13
3. A forradalom kibontakozása	20
4. Konzulátus és Bonaparte Napóleon császárságának a létrejötte	27
5. A napóleoni háborúk és a következményeik	35
Gyakorlati foglalkozás. A társadalmi egyenlőség elvének megszilárdulása az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata és Napóleon Polgári Törvénykönyve megjelenése közötti időszakban.....	41
II. Fejezet EURÓPA ÉS AMERIKA ÁLLAMAI A FORRADALMAK ÉS A NEMZETI EGYESÜLÉS IDŐSZAKÁBAN (1815–1870)	
6. Az ipari társadalom megalakulása	42
Gyakorlati foglalkozás. Az ipari forradalom társadalmi következményei. Változások a lakosság különböző rétegeinek mindennapi életében.....	49
7. Nagy-Britannia	53
8. Franciaország. A Belgiumi szabadságharc.....	60
9. Németország és Olaszország	67
10. Az Osztrák és az Orosz Birodalom.....	74
11. Az 1848–49-es forradalmak.....	84
12. Németország egyesítése. Olaszország egyesítése	92
13. Amerikai Egyesült Államok	98
14. Független államok létrejötte Latin-Amerikában.....	109
Az ismeretek összefoglalása az I. és II. fejezet alapján	116

III. Fejezet	EURÓPA ÉS AMERIKA A XIX. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁBAN – A XX. SZÁZAD ELEJÉN	
15.	A társadalmi-gazdasági és politikai fejlődés fő irányvonalai Nyugat-Európa és Amerika vezető országában.....	117
	Gyakorlati foglalkozás. Az európai szociáldemokrácia fejlődése: a marxizmustól a törvényes parlamenti tevékenységig	123
16.	Franciaország.....	125
17.	Németország.....	136
18.	Nagy-Britannia.....	142
19.	Olaszország.....	148
20.	Amerikai Egyesült Államok.....	153
21.	Az Orosz Birodalom.....	160
22.	Az Osztrák-Magyar Monarchia. Az 1877–78-as orosz-török háború. Új független államok létrejötte a Balkánon.....	175
	Az ismeretek összefoglalása a III. fejezet alapján.....	187
IV. Fejezet	ÁZSIA ÉBREDÉSE. NEMZETKÖZI VISZONYOK (A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELE – A XX. SZÁZAD ELEJE)	
23.	Japán.....	188
24.	Kína.....	196
25.	Az Oszmán Birodalom modernizálására tett kísérletek. Az ifjútörök mozgalom. Irán (Perzsia) modernizálására tett kísérletek. Az 1905–1911-es forradalom.....	204
	Gyakorlati foglalkozás. Brit gyarmatok Indiában. Afrika népei az európai gyarmatosítók uralma alatt.....	211
26.	Nemzetközi kapcsolatok a XIX. század végén – a XX. század elején.....	219
V. Fejezet	KULTÚRÁLIS FEJLŐDÉS (A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN – A XX. SZÁZAD ELEJÉN)	
27.	Tudomány és technika.....	226
28.	Irodalom és művészet.....	235
	Gyakorlati foglalkozás. A tömegkultúra megjelenése.....	247
	Az ismeretek összefoglalása a IV. és V. fejezet alapján.....	249
	A tananyag összegzése. A „hosszú” XIX. század fő elképzelései, eredményei, kihívásai.....	250
	Szakkifejezések szótára.....	252

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ГІСЕМ Олександр Володимирович
МАРТИНЮК Олександр Олександрович

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

**Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

***Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено***

Переклад з української

Перекладач Діана Арпа

Угорською мовою

Редактор Й. Галас

Технічний редактор С. Максимець

Коректор Й. Галас

Верстка В. Моцкіна

При оформленні підручника використані джерела,
викладені у вільному доступі в мережі Інтернет.

Формат 70х90/16. Ум. друк. арк. 18,72. Обл.-вид. арк. 24,34. Наклад 1859 прим. Зам. № 1220.

Видавець і виготовлювач видавничий дім „Букрек“, вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.

www.bukrek.net.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.